

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

SIVAS VALİLERİ (1848-1878)

Yüksek Lisans Tezi

Kamer ARSLANBÜKEN

Sivas
Ocak 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

SİVAS VALİLERİ (1848-1878)

Yüksek Lisans Tezi

Kamer ARSLANBÜKEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömer DEMİREL

Sivas
Ocak 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Yakınçağ Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Sivas Valileri (1848-1878)
Savunma Tarihi : 04/01/2019
Danışmanı : Prof. Dr. Ömer DEMİREL

	Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	: Prof. Dr. Ömer DEMİREL	
Üye	: Prof. Dr. Alpaslan DEMİR	
Üye	: Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Kamer ARSLANBÜKEN tarafından hazırlanan Sivas Valileri (1848-1878) tez ödevi, kabul edilmiştir.

.../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Kamer ARSLANBÜKEN

17.01.2019

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti kurduğu güçlü merkezi teşkilat üzerinde yükselirken bu teşkilatın küçültülmüş bir modeli olarak karşımıza çıkan taşra yönetimi gerek devlet mekanizmasını anlamak gerekse yönetsel yapının yansımalarını görmek açısından büyük önem arz etmektedir. Merkeziyetçilik anlayışı çevresinde şekillenen eyalet (vilayet) yönetimi ve taşra teşkilatının bel kemiği olan valilerin inceleneceği bu çalışmada 1848-1878 yılları arasında yaşanan değişimler ile yapılan düzenlemelerin taşraya yansması Sivas örneğinden hareketle anlatılmak istenmiştir.

Sivas'ın uzun süre hem eyalet hem de eyalet merkezi görevini üstlenmesi ve 30 yıllık süre zarfında birçok valinin görev alması çalışma mekânı olarak seçilmesinde büyük paya sahiptir. Nitekim nizamnameler dönemi diyebileceğimiz bu zaman zarfında merkez ve taşra teşkilatında pek çok düzenlemeye gidilmiş, Tanzimat öncesi ve sonrası gerçekleşen bu yönetsel değişimler valileri ve maiyetlerinde çalışanları birebir etkilemiştir.

Bu noktadan hareketle genelde Osmanlı Taşra Teşkilatı özelde Sivas yönetimine yer verilecek araştırmanın birinci bölümünde Osmanlı Eyalet(Vilayet) sistemi, valilik kurumu ile yapılan düzenlemeler hakkında bilgi verilerek temel hatlarıyla taşra yönetimi ele alınacaktır. İkinci bölümde Sivas'ın idari yapısı, valilerin tayinleri, görev süreleri, değiştirilme usulleri ile valilerin kökenleri, eğitim durumları ve resmi münasebetleri Sivas örneği üzerinden anlatılmaya çalışılacak; üçüncü bölümde ise Sivas'ta 1848-1878 yılları arasında görev alan valilerin hayatları, aldıkları vazifeler ve idari faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.

Bu çalışmada temel kaynak olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı'ndaki çeşitli tasnifler ve belgeler birinci elden kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca incelenen konu ve dönemle ilgili ikinci el kaynaklardan ve araştırma-inceleme eserlerinden de faydalanılmıştır.

Konunun seçiminden başlayarak çalışmanın son şeklini aldığı güne kadar her aşamasında bana destek olan, engin bilgi ve tecrübesi ile yol gösteren, gerekli kaynak temini, fikir edinimi, metin tahlili gibi birçok konuda her türlü yardımı yapan değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ömer DEMİREL'e sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu süre zarfında benden desteğini esirgemeyen anneme, her zaman yanımda olan eşim ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
A. Konunun Seçimi	1
B. Konunun Önemi	1
C. Konunun Sınırları	2
D. Kaynakların Tanıtımı	3
I. BÖLÜM	7
OSMANLI DEVLETİ'NDE EYALET (VİLAYET) YAPISI	7
A. Osmanlı Devleti'nin Eyaletleri	8
1. Eyaletlerin Yapısı	8
2. Osmanlı Eyaletleri (Vilayetleri)	10
B. Eyalet Sistemi'nden Vilayet Sistemi'ne Geçiş.....	17
C. Osmanlı Devleti'nde Valilik	24
1. Valilik Kurumu ve Valilerin Sorumlulukları	24
a. Tanzimat Öncesi Valilik	25
b. Tanzimat Sonrası Valilik	30
2. Vilayet Meclisleri	35
a. Vilayet İdare Meclisleri	37
b. Vilayet Umumi Meclisleri	39
II. BÖLÜM	41
SİVAS VİLAYETİ VE VALİLERİ	41
A. Sivas'ın İdari Yapısı.....	41
B. Sivas Vilayetinde Valilik.....	44
1. Vali Tayinleri	44
2. Vali Görev Süreleri	50
3. Vali Değiştirilme veya Azledilme Usulleri	52

a. Valilerin Kişisel Durumları.....	53
b. Halkın İstek ve Şikâyetleri Doğrultusunda Yapılan Değişiklikler.....	55
c. İsyandar, Kötü İdare ve Çözölemeyen Sorunlar Nedeniyle Yapılan Değişimler.....	57
d. Saray Entrikaları, Siyasi Çekişmeler Ve Sürgün Tayinleri.....	58
e. Becayış Usulü Yapılan Değişimler	59
C. Valilerin Sosyal Statüleri	59
1. Valilerin Kökenleri	60
2. Eğitim Durumları	61
3. Valilerin Unvanları	62
D. Valilerin Resmi İlişkileri ve Merkeze Karşı Sorumlulukları.....	64
1. Valilerin Merkezle İlişkileri.....	65
a. Merkez ve Vali	65
b. Ceza, Ödöl ve Vali	67
c. Mali Konular ve Vali	69
d. Güvenlik ve Vali	70
e. Ordu ve Vali.....	71
f. Diğer Vilayet Sorunları ve Vali	73
2. Valilerin Diğer Valilerle İlişkileri.....	74
3. Vilayetteki Diğer Görevliler ve İlişkileri.....	77
III. BÖLÜM.....	83
SİVAS VALİLERİ	83
1-Mehmed Abbas Hilmi Paşa (Cebbarzade)	83
2-Münib Mehmed Paşa	85
3-Mehmed Hamdi Paşa (Nasuhzade-Çengelköylü).....	90
4- Palaslı İsmail Paşa	96
5-Feyzullah Zaim Paşa(Çerkes).....	100
6-Boşnakzade Mehmed Paşa	103
7-Mehmed Hayreddin Paşa.....	106
8- Hazinesardazade Ahmed Hamdi Paşa(Hacı)	110
9-Mehmed Zeki Paşa (Hacı)	114
10-Mehmed Reşid Paşa (Bostancıbaşızade-Öküz)	116
11- Tacirli Ahmed Paşa	121

12-Ali Rıza Mehmed Paşa.....	124
13-Ahmed İzzet Paşa (Erzincanlı-Hacı).....	128
14- Mehmed Halet Paşa	137
15- Esad Ahmed Paşa(Sakızlı).....	140
16- Mehmed Hurşid Paşa	146
17- Mehmed Takiyeddin Paşa (Müderriszade)	152
18- Mustafa Süreyya Paşa	159
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	169
EKLER	185
Ek 1. Örnek Belgeler ve Çeviriler.....	185
Ek 2. Harita ve Resimler	193
ÖZGEÇMİŞ	185

KISALTMALAR

A.}DVN.MKL	: Sadaret Divan Mukavelenamerler
A.}MKT.MVL	: Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı
A.}MKT.UM	: Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı
A.}AMD	: Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
A.}DVN	: Sadaret Divan Kalemî Evrak
A.}DVN.MHM	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemî
A.}DVNS.MHM.d	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri
A.}M...	: Sadaret Müteferrik Evrakı
A.}MKT	: Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.}MKT.MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A.}MKT.NZD	: Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı
A.}TŞF	: Sadaret Teşrifat Kalemî Evrakı
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
BEO	: Bâb-1 Âlî Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.AS	: Cevdet Askeriye
C.DH	: Cevdet Dâhiliye
C.İKTS	: Cevdet İktisad
C.ML	: Cevdet Maliye
CBÜ	: Celal Bayar Üniversitesi
DH.MKT	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî

DH.SAİD.d	: Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi
Ed.	: Editör
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
HR.SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi
Haz.	: Hazırlayan
ICANAS	: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi
İ.DH	: İrade Dâhiliye
İ.HR	: İrade Hariciye
İ.HUS	: İrade Hususi
İ.MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala
İ.ŞD	: İrade Şura-yı Devlet
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MF.MKT	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MVL	: Meclis-i Vala Evrakı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TDV	: Türk Diyanet Vakfı

TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve benzerleri
Y.A.HUS	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
Y.PRK.ASK	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.SGE	: Yıldız Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı
Y.PRK.UM	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Eyaletler ve Sancaklar.....	12
Tablo 2. XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Eyaletleri	14
Tablo 3. Tanzimat Devrinin ilk yıllarında idari taksimat.....	15
Tablo 4. 1876 Yılında İdari Taksimat	16
Tablo 5. Eyaletten Vilayete Geçiş Sürecinde Taşra Teşkilatı.....	20
Tablo 6. Taşra Teşkilatı'nda Yapılan Düzenlemeler	24
Tablo 7. Maaş Sınıflarına Göre Vilayetler	35
Tablo 8. Sivas Valileri.....	44
Tablo 9. Sivas Valileri ve Görev Süreleri	52
Tablo 10. Valilerin Unvan ve Lakapları	64
Tablo 11. Mehmed Abbas Hilmi Paşa	85
Tablo 12. Mehmed Münib Paşa	90
Tablo 13. Mehmed Hamdi Paşa	95
Tablo 14. Palaslı İsmail Paşa	100
Tablo 15. Çerkes Feyzullah Zaim Paşa.....	103
Tablo 16. Boşnakzade Mehmed Paşa.....	106
Tablo 17. Mehmed Hayreddin Paşa	110
Tablo 18. Hazine darzade Ahmed Paşa.....	114
Tablo 19. Mehmed Zeki Paşa.....	116
Tablo 20. Mehmed Reşid Paşa.....	120
Tablo 21. Tacirli Ahmed Paşa.....	123
Tablo 22. Ali Rıza Mehmed Paşa	127
Tablo 23. Ahmed İzzet Paşa Döneminde Erkân-ı Vilayet	136
Tablo 24. Ahmet İzzet Paşa	137
Tablo 25. Mehmed Haled Paşa Döneminde Erkân-ı Vilayet (1872)	139
Tablo 26. Mehmed Halet Paşa	140
Tablo 27. Esad Ahmed Paşa.....	146
Tablo 28. Mehmed Hurşid Paşa	152
Tablo 29. Mehmed Takiyeddin Paşa.....	159
Tablo 30. Mustafa Süreyya Paşa.....	165

ÖZET

Küçük bir beylikten bir dünya devleti meydana getirmeyi başaran Osmanlı Devleti, yükselişini merkeziyetçilik anlayışı çerçevesinde şekillendirdiği idari teşkilatına borçludur. Sağlam temellere oturttuğu merkez teşkilatının yanında güçlü bir taşra idaresi de inşa etmiştir. Devletin zayıflamasına paralel olarak taşrada sıkıntılar baş göstermiş, II. Mahmud döneminde modern yönetim ilkeleri ışığında idari sistem düzenlemeye çalışılmış, taşra idareside bu değişikliklerden payına düşeni almıştır. Önlemlerin yetersiz gelmesi ve sorunların devam etmesi üzerine özellikle XIX. yüzyılda nizamname, yönetmelik ve talimatnameler ardı sıra yayınlanırken taşra teşkilatı yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

Bu çalışmamızda taşra idaresinin bel kemiği olan valilik kurumu ve kurumun başında bulunan validen yola çıkılarak taşra idaresinin tarihsel süreçte geçirdiği değişimler ele alınmak istenmiştir. Devletin kuruluşundan, taşrada merkeziyetçiliğin zayıflamasıyla ortaya çıkan ve merkeziyetçiliği yeniden hâkim kılınmasını hedef alan uygulamalara kadar valilik kurumu ve vali hakkında ayrıntılı incelemelerde bulunulmuştur. Sivas örneği üzerinden vali atamaları, görev yerine gidiş süreleri, çalışma biçimleri, sahip olduğu yetkiler, resmi ilişkileri, görevden alınma sebepleri araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

1848-1878 yılları arasında Sivas'ta görev yapan valilerden hareketle taşranın yönetim sistemi açıklanmaya çalışılırken temel olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan tasnifler ve belgelerden faydalanılmıştır. Valinin atanma sürecinden başlayarak şehirden ayrılmasına kadar geçirdiği tüm aşamalar analiz edilerek taşra idaresiyle ilgili genel çıkarımlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Taşra İdaresi, Sivas, Valilik Kurumu, Vali, Sivas Vilayeti, Taşra Nizamnameleri, Vali Atamaları, Vali Yetkileri.

ABSTRACT

Ottoman Empire, which succeeded in creating a world empire from a small principality, owes its rise to its administrative organization structured with understanding of centralisation. It founded strong provincial administration apart from central organisation build on solid grounds. In parallel with weakening of the empire, some troubles in the empire started to appear and administrative system was tried to put in order in the light of modern administrative principals in Mahmud II and provincial administration got its own share from these changes. On the occasion of inefficient precautions and continuing troubles, while charters, regulations and instructions were being published one by one, provincial administration entered into a process of reorganisation.

In this search, it is targeted to discuss the changes of provincial administration throughout the history on the basis of institution of governorate, backbone of provincial administration, and the governor, chair of this institution. Detailed examinations were made on institution of governorate and governor starting from foundation of the empire until implementations arising with weakening of centralization in provincial administration and aiming to make centralisation dominant. Through Sivas, governor appointments, governors' period of going to duty district, types of work, authorisation that they had, their official relations, reasons why they were discharged compose the main theme of our search.

Basically documents and dissections in Ottoman Archives of the Prime Ministry were used while system of provincial administration was being clarified based on the governors who had officiated during 1848-1878 in Sivas. General deductions were made by analyzing all stages from assignment process to their departures from the city.

Keywords: Ottoman Empire, Provincial Administration, Institution of Governorate, Province of Sivas, Provincial Charters, Assignments of Governor, Authority of Governor

GİRİŞ

A. Konunun Seçimi

Altı asrı aşkın bir süre üç kıta üzerinde hâkimiyet kurarak çeşitli milletlere ev sahipliği yapan Osmanlı Devleti oluşturduğu devlet düzeni ile kendisinden sonra kurulan pek çok devlete ilham kaynağı olmuştur. Türk teşkilatçı yapısının en güzel örneklerinden biri olan bu emsal devlet dünya tarihine yön vererek silinmez izler bırakmıştır. Osmanlı Devleti himayesinde belirgin hale gelen adalet, din ve vicdan hürriyeti, sömürgeci Avrupa'ya karşı bir uyanışı tetiklemiştir. İnsani değerlere verdiği önem, sınıf farklarını yok sayması, kişi haklarına duyduğu saygı kendi cemiyeti içinde bile ezilen toplumların umudu olmuştur.

Başlangıçta bir beylik konumundayken bu çerçevede yürüttüğü çalışmalar sayesinde büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü olmasının kilit noktalarından belki de en önemlisi idari teşkilatlanmaya verdiği önemdir. Devletin bel kemiğini oluşturan idari teşkilatın merkezi ve taşra olarak iki ayrı başlıkta incelenebilirken merkezîyetçilik düşüncesi üzerine kurulan bu sistem benzer nitelikler taşımaktadır. Devletin temel prensiplerini ve çalışma sistemini anlamak açısından taşra idaresi büyük önem arz etmektedir.

Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin merkez kaynaklı taşra teşkilat sistemini Sivas örneği üzerinden inceleneceği çalışmada kuruluşundan itibaren taşra idaresi ve valilik kurumu, vilayette yer alan görevliler gibi konular yer almaktadır. Özellikle Sivas taşra idaresinin mihenk taşı olan valilerin kimler olduğu, özellikleri, valilik döneminde neler yaptığı, daha önce ve daha sonra aldığı görevler vb. ayrıntılarıyla devletin içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde ele alınacaktır.

B. Konunun Önemi

Yazılı tarihi Hititlerle başlayan Sivas, birçok medeniyet ve imparatorluğa ev sahipliği yapmıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra Danişmendliler, Anadolu Selçuklu Devleti, Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Devleti için başkentlik yapan şehir Osmanlı döneminde idari merkez olarak karşımıza çıkarken bu konumunu XX. yüzyıla kadar korumuştur.

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliğinden sonra Rum eyaleti kurulmuş, bu birimin çekirdeğini Sivas, Amasya ve Tokat şehirleri oluşturmuştu. Tımar sistemi uygulandığı Eyalet-i Rum adıyla bilinen Rum beylerbeyliğinin merkezi ise Sivas şehri olarak belirlenmişti. Paşa sancağı olması hasebiyle önem kazanan Sivas uzun bir geçmiş kimliğine sahiptir.

Şehir hakkındaki araştırmalar son yıllarda artış göstermekle birlikte geniş bir tarih yelpazesi içerisinde yer alan Sivas için yetersiz kabul edilebilir. Hem şehrin tarihine hem de sınırlı sayıda ki araştırmalara katkı sağlama amacıyla 1848-1878 yılları arasında Sivas valileri tez konusu olarak belirlenmiştir. Genelde “Osmanlı Taşra Teşkilatı” özelde “Sivas Tarihi” hakkında detaylı bilgiler içeren çalışmamızı bu çerçevede ele alırken valilik kurumunun geçirdiği değişimler Sivas örneği üzerinden açıklanarak, Sivas'ta görev yapan valiler cephesinden aktarılmak istenmiştir.

C. Konunun Sınırları

Bir devletin ya da bir şehrin tarihinin tüm yönleri ile ele alınması çok kapsamlı olacağından hem mekânsal hem de zamansal bir sınırlandırma yapılması uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı taşra teşkilatı içerisinde kendine önemli bir yer edinen Sivas şehri seçilerek mekânsal bir sınırlamaya gidilmiştir. Uzun bir geçmişe sahip olan Sivas bilindiği üzere eyalet olmasının yanı sıra eyalet merkezi statüsünü XX. yüzyıla kadar korurken yönetsel anlamda incelenmesi, şehir idare sistemi hakkında farklı bilgileri aydınlığa çıkarması açısından büyük önem arz etmektedir.

Sivas şehri ve valileri hakkında sınırlı sayıdaki araştırma ve günümüzde ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri araştırmanın kapsayacağı zaman dilimi hakkında etkili olmuştur. 1848-1878 yılları ile zaman kısıtlamasına gidilmesinin en önemli nedeni bu zaman içerisinde görev yapan valilerden çoğunun daha önce ayrıntılı incelenmemiş olması ve özellikle Osmanlı Devleti'nin nizamnameler dönemi diyebileceğimiz bir zaman dilimine denk gelmesidir. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan değişim sürecinin etkilerini gerek valilik kurumu gerekse valilerin yetki ve statülerinde yapılan yenilenmelerden görebilmekteyiz. Ayrıca aynı dönemde yaşanan savaşlar, doğal afetler ve salgınların devlet üzerinde etkileri Sivas valileri çerçevesinden anlatılmaya çalışılmıştır.

D. Kaynakların Tanıtımı

Çalışmanın temelini Sivas'ta görev alan valilerin hayatları ve faaliyetleri oluşturduğundan, bu konuların incelenmesini sağlayan ve önemli bilgiler içeren arşiv belgeleri ana kaynak olarak seçilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan Sadaret Mektubi Kalemi, Sadaret Amedi Kalemi, Divan Kalemi, Cevdet, İrade ve Hatt-ı Hümayunlar gibi fonlarda yer alan belgeler ışığında konunun iskeleti oluşturulmuştur.

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde her kademedeki görevliler hakkında bilgi veren Mehmet Süreyya'nın Sicil-i Osmani, Sinan Kunalp'ın Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali(1839-1922) ve Musa Yıldız'ın Sivas'a sürgün edilmiş bir aydının eserlerini tanıttığı Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddin Yeken ve Sivas Hatıralar adlı eserlerinden faydalanılarak kronolojik sistem oturtulmuştur.

Osmanlı taşra teşkilatı hakkında Yusuf Halaçoğlu'nun XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Enver Ziya Karal'ın Büyük Osmanlı Tarihi eserleri ile İlber Ortaylı'nın Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi kitabı ve 'Türkiye'de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi' makalesinden faydalanılmıştır. Tanzimat öncesi ve sonrası idari sistemdeki değişiklikleri ele alan Musa Çadircı'nın Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı kitabından ve "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim(1826-1839)" ile "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi" isimli makaleleri incelenmiştir.

Valilerin atama, azledilme, görev süreleri ve ilişkileri hakkında geniş kapsamlı bilgilere ulaştığımız Abdülhamit Kırmızı'nın II. Abdülhamid'in valileri, meclislerle ilgili ayrıntılara yer veren Ali Akyıldız'ın Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Erkan Tural'ın Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da Devlet Sistemi ile Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi eserlerinden de yararlanılmıştır.

Seral Tuncer, "İdari Teşkilat İlkeleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Eyalet Sistemi", Muammer Değirmendere, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Vali Atamaları (1839-1908 Hüdâvendigâr Vilayeti Örneği)" ve Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat

Paşa”, Iasha Bekadze, “Osmanlıda Kullanılan Vilayet Tabiri Üzerine” ve Cenk Reyhan, “1864 - 1871 Vilayet Nizamnameleri’nde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli”nin Kuruluş Sorunu” tarzında pek çok makale faydalanılan eserler arasındadır.

Sivas’la ilgili konularda şehir hakkındaki ilk çalışmalardan biri İ. Hakkı Uzunçarşılı ile Rıfat Nafiz tarafından kaleme alınan ve Sivas’ın tarihini Türk öncesi döneminden başlayarak anlatan Sivas Şehri başta olmak üzere Selçuklu dönemini ele alan Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri” kitaplarından, Osmanlı Devleti himayesinde Sivas hakkında bilgi veren Ömer Demirel’in Osmanlı Dönemi Sivas Şehri(Makaleler) ve “Sivas”, Ahmet Yüksel’in “Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış: Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları(1787-1850) ve “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları” makalelerinden faydalanılmıştır.

Bunların dışında Sivas’ın tarihiyle ilgili eserlere bakılacak olursa yüksek lisans tezlerinin sayıca çokluğu görülmektedir. Fatih Yıldız’ın Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850), İlhan Ege’nin Son Dönem Osmanlı Tarihinde bir A’yan Ailesi: Zaralı-zâdeler, Özlem Sarıtepe’nin Sivas Valisi Mehmed Memduh Paşa ve Muhammed Aydın’ın Sivas’ta Ayan Aileleri (1740-1850) bunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca Serpil Sönmez’in Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839) adlı doktora tezini de unutmamak gerekir.

Sivas hakkında bilgi alacağımız bir diğer kaynakta Sivas Salnameleridir. İlki 1870 yılında basılan bu salnameleri yeni harflere çeviren Ebubekir S. Yücel’in “Salname-i Vilayeti Sivas” adlı eserinden faydalanılmıştır. II. Abdülhamid döneminde tutulmaya başlanan ve personel kayıtlarını içeren Sicil-i Ahvâl defterlerinden son yıllara tekabül ettiği için yararlanılmamıştır.

Vilayette görevli diğer memurlar hakkında bilgi almak amacıyla başvuru kaynak ise İslam Ansiklopedisi kapsamında yazılan makalelerdir. Halil İnalcık’ın Eyalet, İlber Ortaylı, “ Kadı” , Mübahat Kütükoğlu, “Defterdar”, Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, Yücel Özkaya, “Mütesellim”, Mehmet Canatar, “Kethüda” ve Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi” gibi birçok makale incelenmiştir.

Bunların dışında Belleten dergisinde yer alan Enver Ziya Karal tarafından yazılan “Zarif Paşa’nın Hatıratı” ve Sinan Kunalp, “Bir Osmanlı Diplomatu-Kostaki Musurus Paşa” makaleleri ile Ahmet Yüksel’in “Tanzimat Bürokratlarının Rumeli’de Eşkivalıkla İmtihani”, Ali Açık’ın “Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler”, Gülçin Koç, “Sadullah Efendi’nin İlm- i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankarasına Bir Katkı”, Hasan Şahin, “Kırım Harbi’nde(1853-1856) Doğu Anadolu Cephesinde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri”, Tülay Ercoşkun, “Salnamelere Göre Kastamonu Valileri Listesi”, Nedim İpek, ”Kafkaslar’daki Nüfus Hareketleri” gibi dönemsel olayları barındıran makalelerde çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Osmanlıca kelimelerin yazımı ve anlamları için Ferit Develioğlu’nun Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat adlı eserine başvurulurken hicri takvimi miladiye çevirmek için Türk Tarih Kurumu bünyesinde oluşturulan Tarih Çevirme Klavuzundan yararlanılmıştır.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE EYALET (VİLAYET) YAPISI

Yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başaran Osmanlı Devleti ülke idaresini merkeziyetçi politikası çerçevesinde şekillendirmişti. Payitahtta kurduğu düzeni sınırları içerisinde her alana yansıtan Osmanlı, taşra yönetimini de aynı sistem üzerine inşa etti. Hiyerarşik yapıya sahip olmasıyla merkezi idarenin bir benzeri olan taşra teşkilatı işlerliğini kaybettiği ya da ihtiyaca cevap veremediği zamanlar değişikliğe uğramakla birlikte çekirdek yapısını korudu.

Kuruluşundan itibaren eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy olarak teşkilatlanan yapı kendi içerisinde işlerliği sağlayarak köylerle birleşen nahiyeler kazaları, kazalar sancakları, sancaklar da eyaletleri oluşturdu¹. Devletin ilk zamanlarında keskin çizgiler ile birbirinden ayrılmayan eyalet, vilayet, liva, kaza ve nahiye gibi tabirlerden biri diğerinin yerine kullanılabilirken² bu durum toprakların genişleyip idari teşkilatın yeniden düzenlenmesiyle son bulmuştu.

1864 yılına kadar eyalet (beylerbeylik) sistemine dayanan Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinin yapısı Türk-İslam kültürü doğrultusunda belirlenmişti. Abbasi, Selçuklu ve Moğol idari tarzından Osmanlılara kadar intikal eden sistem³ ; mirî toprak rejimi ve buna dayalı tımar uygulaması esas alınarak yapılandırılmıştı. Eyaletler, beylerbeyi veya buna denk miri miranlar tarafından idare edilirken, beylerbeyi taşra kuvvetlerinin ve sancaklara dağılan beylerin komutanı durumundaydı⁴ .

Eyaletlerin oluşumunda başta askeri ve idari özellikler olmak üzere⁵, sınırları belirleyen pek çok faktör bulunmaktaydı. Coğrafi şartlar, yol güzergâhlarının değişmesi,

¹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.12, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.366.

² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 83

³ İlber Ortaylı, "Türkiye'de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi", *Türkiye'de Mülki İdare Sistemi Konferansı*, Türkiye'de Mülki İdare Amirliği, Ed.: K. Fişek, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1976, s. 5.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85.

⁵ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi(Medeniyet Tarihi)*, C.2, ,Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s.248.

güvenlik problemleri, nüfus hareketleri, limanların gelişmesi, üretimde ki dalgalanmalar ve mali sebepler eyaletlerin teşekkülünde etkili olmuştu⁶.

II. Mahmut'un merkeziyetçi bir politika izlediği dönemde de Askeri amaçlar üzerinden oluşturulan yönetim biçiminin niteliği Tanzimat'ın ilanına kadar kendini korumuştur⁷. Ancak zamanla sistemi bozulması ve dönemin şartlarını karşılayamamasına bağlı olarak taşra idaresinde değişikliğe gidilmiştir.

A. Osmanlı Devleti'nin Eyaletleri

Osmanlı Devleti'nde başkent merkez olarak adlandırılırken başkent dışındaki her yer taşra sayılırdı. Taşra teşkilatının temelini oluşturan sancak birimi toprakların genişlemesiyle birlikte yerini eyalet terimine bırakmıştı.

Eyalet ve Vilayet kelimelerinin hem birbirleri hem de diğer idari birimler yerine kullanılmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı karışıklık ancak 1864 ve 1871 yıllarında yayınlanan nizamnameler sayesinde vilayet tabirinin gerçek anlamına kavuşmasıyla son buldu⁸. Bu ayrım göz önünde bulundurularak 1864 yılına kadar gerçekleşen uygulamalarda eyalet, bu tarihten sonrasında vilayet terimini kullanmak daha uygun olabilir.

1. Eyaletlerin Yapısı

Osmanlı'da merkeziyetçilik anlayışı ve toprak rejimi çerçevesinde şekillenen⁹ taşra yönetiminde eyaletler, vergi düzeni göz önüne alınarak gruplara ayrılmıştır¹⁰. İdari ve Mali olarak tasarruf edilen eyaletlerin bir kısmı doğrudan merkeze bağlanırken bir kısmı dolaylı bağlanmış bir kısmı da devlet kontrolünde özerkliğe sahip olmuştu¹¹. Bunların dışında yurtluk ocaklık ve mîr-i mîrânlık sancakları da bulunurdu¹².

⁶ Seral Tuncer, *İdari Teşkilat İlkeleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Eyalet Sistemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.47.

⁷ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", *Belleten*, C.51, S.201, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.1222.

⁸ İaşa Bekadze, "Osmanlıda Kullanılan Vilayet Tabiri Üzerine", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, C.36, 2017, s.259,260.

⁹ Mehmet Boztepe, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, Nisan 2013, s. 2-3.

¹⁰ Fatih Yıldız, *Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011, s.6.

¹¹ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 276.

¹² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87.

Bu guruplar içinde en çok yer kaplayan tımar sisteminin uygulandığı “Saliyane Eyaletler” olarak adlandırılan bu topraklarda maaş yerine memurlara toprağın geliri bırakılırdı¹³. Denetimin kolay sağlanması adına genelde merkeze yakın olan Saliyane eyaletleri Rumeli, Anadolu, Erzurum, Van, Çıldır, Kars, Budin, Girit, Bosna, Temeşvar, Cezayir, Kıbrıs, Kefe, Rakka, Şehri Zor, Karaman, Diyarbakır, Şam, Sivas, Halep, Maraş, Trablusşam, Trabzon, Musul ve Kefe şeklinde sıralanabilir¹⁴.

Tımar sistemi dışında kalan ve merkeze uzak olan “Salyaneli Eyaletler” de ise¹⁵ bölgenin kaynaklarından sağlanan tüm gelirler devlet adına toplanır, gerekli ücretler verilip giderler karşılandıktan sonra geri kalanı her yıl salyane adı altında devlet hazinesine gönderilirdi¹⁶. Bu eyaletler Mısır, Bağdat, Yemen ve Kaptanpaşa eyaletlerindeki bazı sancaklar ile Basra, Tunus, Trablusgarp, Habeş ve Cezayir idi¹⁷.

İki grubun dışında kalan topraklar arasında özellikle zor ele geçirilen yerlerde devlet merkezi sistemi yerleştirmek yerine bölgenin yerel yönetimini benimsiyen bir tavır içine girmiştir. “İmtiyazlı Hükümetler” olarak ifade edilen bu tarz bölgeler fethedildikten sonra yerel beylere yarı bağımsız hareket etme olasıları verilerek devletin yüksek hâkimiyeti kabul ettirilmişti. Ayrıcalıklara sahip bu bölgeler vergi vermez veya orduya asker göndermezdi. Hicaz yani Mekke-i Mükerrreme emirliği en imtiyazlı eyalet olarak hem vergi hem de asker muafiyetine sahipti. Yöneticileri Emir ya da Şerif olarak adlandırılırdı. Voyvodalar tarafından yönetilen Eflak, Boğdan ve Erdel ile Han tarafından yönetilen Kırım, Ragüza ve Sakız cumhuriyetleri de imtiyazlı hükümetlere dâhildi¹⁸.

¹³ Hakan Kaya, “Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk - Ocaklık Sistemi”, *Current Research in Social Sciences*, C.2, S.1, 2016, s. 17-26; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 4; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.86; Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.102.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.86; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 4.

¹⁵ Sinan Marufoğlu, “Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Hizmetler ve Ücretler”, *History Studies -International Journal of History*, C.3, S.3, 2011, s. 270; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.86; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 4.

¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 4; Sinan Marufoğlu, “Hizmetler ve Ücretler”, s.270.

¹⁷ Ömer Toraman, “Osmanlı Taşra İdaresi: Klasik Dönem”, *Türk İdare Dergisi*, S.437, 2002, s. 195; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 4.

¹⁸ Hakan Kaya, “Yurtluk-Ocaklık Sistemi” s. 18; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87

Mîr-i mîrânlıklar devlet tarafından mülk kabul edilen ve devletin hâkimiyetini tanıyan sancaklardı. Her sene vergi verir ve gerektiğinde savaşa katılırlardı¹⁹. Hükümet sancakları olarak adlandırılan topraklar yurtluk-ocaklıktan farklı olarak mülkiyet yoluyla verilirdi. İçinde tımar ve zeamet bulunmadığı hükümet sancaklarında tahrir yapılmazken tüm gelirden sancağın hâkimine aitti. Kendine özel askerleride mevcuttu²⁰.

Aşiretlerin yoğun olduğu yerlerde kendi içlerinde özerk bir yapıya sahip olan Yurtluk-Ocaklık toprakları ise mülkiyet hakkı devlette saklı kalırdı²¹. Fetih sırasında hizmeti görülen umera ve mahalli beylere tevcih edilirdi. Bu topraklarda tahrir yapılırken içlerinde tımar ve zeamette vardı²². Tımandan farklı olarak yalnız hizmet karşılığı verilmez, arpalık ve sancak hassı yoluyla tasarruf edilirdi²³. Ayrıca sahibinin bir kısım yönetsel hakları bulunurdu. Azl ve nasb kabul edilmezken beylerin ölmesi ya da hizmet kusurlarının görülmesi halinde topraklar aileden birilerine tevcih edilirdi²⁴. Kaydıhayat şartı ile verilen bu topraklardan Yurtlukta irsen intikal hakkı yokken Ocaklıkta hem kaydı hayat hem de irsen intikal söz konusu idi. Statülerinin devamı devlete sadakat ve verilen görevleri yerine getirmelerine bağlıydı²⁵. Ölüm veya herhangi bir nedenle toprak boş kalınca ocaklık topraklarda arazi kişinin yakınlarına verilse de her ikisinde de arazi satılamaz, vakfedilemez ve bağışlanamazdı²⁶.

2. Osmanlı Eyaletleri (Vilayetleri)

Devletin kuruluş döneminde temel birim sancakken özellikle Rumeli'ye doğru toprakların genişlemesi ile sancakların üzerinde bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştu²⁷. Bu amaç doğrultusunda teşkil edilen beylerbeylikler ya da 1580 sonrası kullanılan adıyla eyaletler oluşturuldu²⁸.

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87.

²⁰ Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, S. 10, Ankara, 1999, s.122.

²¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87; Hakan Kaya, "Yurtluk-Ocaklık Sistemi" s. 18

²² Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları", s.122.

²³ Hakan Kaya, "Yurtluk-Ocaklık Sistemi" s. 21.

²⁴ Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları", s.122.

²⁵ Hakan Kaya, "Yurtluk-Ocaklık Sistemi" s. 21; Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları", s.122.

²⁶ Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları", s.122; Hakan Kaya, "Yurtluk-Ocaklık Sistemi" s. 18; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.87.

²⁷ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251; Mehmet Boztepe, "‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı", s. 4

²⁸ Mehmet Boztepe, "‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı", s. 4.

Orhan Gazi ve I. Murad zamanında Rumeli fütuhatin artmasıyla birlikte Lala Şahin Paşa önderliğinde ilk oluşturulan beylerbeyliği Rumeli olmuştur²⁹. Bu dönemde beylerbeyleri sadece idareci olarak değil aynı zamanda taşra kuvvetlerinin komutanı ve diğer birimlerdeki beylerin amiri olarak görev yapmaktaydı³⁰.

I. Bayezid döneminde fetihlerin devamı üzerine Anadolu ve Rumeli'nin tek kumandan tarafından idaresi sakıncalı görülerek 1393 yılında Timurtaş Paşa önderliğinde Anadolu Beylerbeyliği oluşturuldu³¹.

I.Mehmed döneminde ihtiyaç mukabilinde Rum (Sivas-Amasya), 1481'de Karaman Eyaleti, 1515'te Diyarbakir Eyaleti kurulmuştu³². XVI. yüzyılda Anadolu Trakya dışında; Anadolu, Sivas, Diyarbakır ve Erzurum eyaleti olarak beşe ayrılırken Mısır'da eyaletlere dâhil olmuştu³³.

Kanuni döneminde eyalet sayısı artarken devletin en geniş sınırlara ulaştığı XVII. yy'da 28'i Asya'da, 8'i Avrupa'da, 4'ü Afrika'da olmak üzere sayısı kırka kadar çıkmıştı³⁴. Bu dönemde ülkede pek çok tahrir yapılmasına rağmen bunlarda sancağın esas alınması nedeniyle eyalet sayısını tam olarak bilmek oldukça güçtür³⁵.

---

²⁹ Mehmet İpşirli, "Osmanlılar", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.33, 2007, s.504; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85; Halil İnalçık, "Eyalet", s.548; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.46; Muammer Değirmendere, "Vali Atamaları", s.102; Iasha Bekadze, "Vilayet Tabiri", s.258; Mehmet Boztepe, "Merkeziyetçilik Yaklaşımı", s. 4.

³⁰ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85.

³¹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251; Mehmet İpşirli, "Osmanlılar", Halil İnalçık, "Eyalet", s.548; s. 504-505; Muammer Değirmendere, "Vali Atamaları", s.102.

³² Halil İnalçık, "Eyalet", s.548; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.46.

³³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.13; Halil İnalçık, "Eyalet", s.548-549.

³⁴ Eyalet sayıları ile ilgili kaynaklar birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. Bunun en büyük nedeni sayıları, yerleri ve merkezlerinde sık sık yapılan değişiklikler olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Halil İnalçık, "Eyalet", s.548; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.46.

³⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s.98.

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Eyaletler ve Sancaklar³⁶

<i>Yaklaşık Kuruluş Tarihi</i>	<i>Eyalet Adı</i>	<i>Merkezi</i>
1362	Rumeli	Edirne-Sofya-Manastır
1393	Anadolu	Ankara, Kütahya
1413	Rum- Eyalet-i Rum	Sivas, Amasya
1468,1512	Karaman	Konya
1515	Diyarbakır	Amid(Diyarbakır)
1516	Halep	Halep
1517-20	Şam	Dimişk(Şam)
1517,1522	Mısır	Kahire
1522	Zülkadriye	Maraş
1533	Erzurum	Erzurum
1533	Cezair-i Bahr-i Sefid	Gelibolu
1533	Cezair-i Garb	Cezayir
1535	Musul	Musul
1535	Bağdat	Bagdat
1540	Yemen	Zebid, Sana
1541	Budin	Budapeşte
1546	Basra	Basra
1548	Van	Van
1552	Tımaşvar	Tımaşvar
1555	Lahsa/ el-Hâsa	El-Kâtif
1556	Trablusgarp	Trablusgarp
1557	Habeş	Suvakin, Cidde
1558	Kefe	Kefe
1570	Kıbrıs	Lefkoşa
1570	Trablus-Şam	Trablus-Şam
1573	Tunus	Tunus
1578	Trabzon	Trabzon
1578	Çıldır	Çıldır
1580	Kars	Kars
1580	Bosna	Bosna
_____	Acara	_____
_____	Adana	_____
_____	Boğdan	_____
_____	Demürkapı	_____
_____	Derbend	_____
_____	Eflak	_____
_____	Eğri	_____
_____	Erdel	_____
_____	Ereş	_____
_____	Hamedan	_____
_____	Gence	_____
_____	Girit	_____
_____	Göri	_____
_____	Kamaniçe	_____
_____	Kanije	_____
_____	Doru(Borçalı)	_____
_____	Mihriyan	_____

³⁶ Bu tablo Tuncer Baykara'nın Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I kitabından alıntıdır. Bkz; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.96.

Tablo 2. (Devamı)

	Mora	
	Nahcivan	
	Nihavend	
	Özü	
1586	Rakka	
	Revan	
	Sayda	
	Silistre	
1554 ³⁷	Şehr-i Zor	
	Şeki	
	Şirvan-Şamahı	
Ocak 1587	Tebriz	
	Tiflis	
	Tumanıs	
	Uyvar	
	Vardar	

1600 yılında eyalet sayısı 51 iken, 1670’de 43’e indirilmişti³⁸. Eyaletlerin sınırları ve sayıları düzenlemelere tabi olarak her defasında değiştirildiğinden kesin rakamları vermek mümkün olmamaktadır³⁹. XVII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı toprak kaybetmeye başladı. Kırım, Hotin ve Bender gibi birçok bölge kaybedildi. XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı’nın sahip olduğu eyaletler şunlardı.

³⁷ Halil İncılık, Halil İncılık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul, 2016, s.110.

³⁸ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s. 13.

³⁹ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s. 13.

Tablo 3. XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Eyaletleri⁴⁰

<i>Asya</i>	<i>Avrupa</i>	<i>Afrika</i>
Anadolu Sivas Karaman Trabzon Çıldır Kars Erzurum Van Diyarbakır Rakka Maraş Adana Halep Kıbrıs Trablus Sayda- Akka Şam Musul Bağdad Basra Şehr-i Zor Yemen	Rumeli Belgrad Bosna Eğriboz Eflak Boğdan Kandiya(Girit) İşkodra Mora Yanya Cezair-i Bahri Sefid	Kahire Trablusgarp Tunus Cezayir

Tanzimat Fermanı sonrasında yapılan mülki taksimat ile eyaletler belirlenirken Asya'da 17, Avrupa'da 15, Afrika'da 3 eyalet olarak toplam 35 eyalet ve 142 livaya bölünmüştü⁴¹.

⁴⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.115.

⁴¹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. XIII. Dizi, S.16, Türk Tarih Kurumu Yayınları C. 2, s.127-128.

Tablo 4. Tanzimat Devrinin ilk yıllarında idari taksimat⁴²

	EYALET	SANCAK
1	Edirne	Edirne, Çatalca, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Terkoz, Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İslimiye
2	Silistre	Silistre, Varna
3	Boğdan	
4	Eflak	
5	Vidin	Vidin, Tırnova
6	Niş	Niş, Sofya, Samakov, Köstendil
7	Üsküp	Pirzeren, Priştine
8	Sırbistan	
9	“Belgrad Kalesi”	
10	Bosna	Bosna, Hersek, İzvornik, Kliss
11	Rumeli”Arnavutluk ve Makedonya”	Manastır, İşkodra, Ohri, Kesriye
12	Yanya (Epir)	Yanya, Berat, Ergiri, Preveze
13	Selanik	Selanik, Tırhala, Serez, Drama
14	Cezair-i Bahri Sefid	Rodos, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Kıbrıs
15	Girit	Hanya, Resmo, Kandia
16	Kastamonu	Kastamonu, Kocaeli, Bolu, Sinop, Viranşehir
17	Hüdâvendigâr	Bursa, Karahisar, Kütahya, Bilecik, Erdek, Biga, Karasi, Ayvalık
18	Aydın	Aydın, Saruhan, Salihli, Menteşe, Denizli
19	Karaman	Karaman, Hamit, Teke, İçel, Alaiye, Konya Niğde
20	Adana	Adana, Tarsus, Bilan, Karahisar, Hallu, Uzeyir, Maraş
21	Bozok	Bozok, Kayseri, Ankara, Kengari,
22	Sivas	Sivas, Amasya, Divriği, Yen İli
23	Trabzon	Trabzon, Karahisar-i Şarki, Çarmık, Ünye, Gümüşhane, Ordu,
24	Erzurum	Erzurum, Çıldır, Kars, Bayazıt, Dersim
25	Musul	Musul
26	Kürdistan	Diyarbakır, Muş, Van., Hakkari, Cizre,
27	Harput	Harfut, Malatya. Bihisni, Maden
28	Halep	Halep, Raka, Ayıntap, Kilis
29	Sayda	Sayda, Akka, Nablus, Kudüs, Trablus Şam(Tripoli-Suriye), Cebel, Lazkiye, Beyşehir
30	Şam(Suriye)	Şam-ı Şerif, Humus, Hama, Hacilyevm
31	Bağdat	Bağdat, Süleymaniye, Köy sancak, Kerkük, Basraf
32	Habeş	Cidde, Yemen
33	Mısır	12 Liva
34	Trablus-Garb	4 Liva
35	Tunus	

1846 yılındaki ilk devlet salnamesine göre eyalet sayısı 39’a çıkarken bunlara bağlı 76 liva vardı⁴³.

Tanzimat sonrası pek çok değişiklik yapılan taşra teşkilatı 1864 ve ardından 1871 Nizamnameleriyle nihai şeklini almıştı. 1864 nizamnamesi ile Osmanlı Avrupa’da 10 vilayet ve 44 sancak, Asya’da 16 vilayet ve 74 sancak, Afrika’da 1 vilayet 5 sancak

⁴² Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.127-128.

⁴³ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s. 13.

şeklinde düzenlenmişti⁴⁴. Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilirken 1871’de yayınlanan talimatname sonrasında Rumeli 10, Anadolu 16 ve Afrika 1 olmak üzere 27 vilayete ayrılırken 123 sancağa bölünmüştü⁴⁵.

Tablo 5. 1876 Yılında İdari Taksimat⁴⁶

	<i>VİLAYET İSİMLERİ</i>	<i>SANCAK VEYA MUTASARRIFLIKLARIN İSİMLERİ</i>
1	Edirne	Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İslimiye
2	Tuna	Ruşçuk, Varna, Vidin, Tulça, Tırnova, Sofya, Niş
3	Bosna	Bosna Saray, İzvornik, Benaluka, Travnik, Bihke, Yenipazar
4	Hersek	Mostar, Kaçka
5	Selanik	Selanik, Serez, Drama
6	Yanya	Yanya, Ergeri, Tırhala, Preveze, Berat
7	Manastır	Manastı, Pirzerin, Üsküp, Dobra
8	İşkodra	İşkodra
9	Cezâir-i Bahr-i Sefid	Rodos, Midilli, Sakız, İstanköy, Kıbrıs
10	Girit	Hanya, Resno, Kandiya, İspakya, Taşit
11	Hüdâvendigâr	Bursa, İznik, Karesi, Karahisar, Kütahya
12	Aydın	İzmir, Saruhan, Aydın, Menteşe
13	Ankara	Ankara, Yozgat, Kayseriye, Kırşehir
14	Konya	Konya, Teke, Hamit, Niğde, Burdur
15	Kastamonu	Kastamonu, Bolu, Sinop, Kengiri
16	Trabzon	Trabzon, Gümüşhane, Batum, Canik
17	Sivas	Sivas, Amasya, Karahisar
18	Erzurum	Erzurum, Çıldır, Beyazıt, Kars, Muş, Erzincan, Van
19	Diyarbakır	Diyarbakır, Mâmuret-ül Aziz, Mardin, Siirt, Malatya
20	Adana	Adana, Kozan, İçel, Payas
21	Suriye	Trablusşam, Hama, Beyrut, Akkâ, Kudüs, Belka, Cebel-i Lübnan(müstakil)
22	Bağdat	Bağdat, Musul, Şehr-i Zor, Süleymaniye, Delim, Kerbelâ, Samira, Hankin
23	Basra	Basra, Müntefik, Necit
24	Hicaz	Mekke, Medine
25	Yemen	Sana, Hüdeyde, Asir, Tor
26	Trablusgarp	Trablusgarp, Bingazi, Cebel-i Garbiye, Pizan, Hams
27	Halep	Halep, Maraş, Urfa, Zor

1895 ve 1908 yılları arasında 30 vilayet varken Girit’in kaybıyla bu sayı 29’a düşmüştür. Bunların 13’ü Anadolu, 6’sı Rumeli, 9’u Arap ve bir tanesi de Akdeniz üzerinde yer almaktaydı⁴⁷.

Vilayetlerin kendi aralarında bir hiyerarşiye sahip olduğu bilinmekle birlikte resmi tasnifler de ilk sırayı Rumeli Beylerbeyi almaktaydı. Protokolde Rumeli’yi

⁴⁴ İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası”, s. 312.

⁴⁵ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 3, s.156-157.

⁴⁶ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 3, s.156-157.

⁴⁷ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s. 13.

Anadolu, Asya ve Afrika izlemektedir⁴⁸. II. Abdülhamid dönemine kadar bu sıralamada herhangi bir değişiklik yaşanmazken II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra yayınlanan ilk devlet salnamesinde ilk sırayı Arap vilayetlerinin aldığı görülmektedir. Arap vilayetlerini Anadolu izlemiş en alt sırada Rumeli vilayetleri yer alması hiyerarşik olmasa da devlet politikasının değiştiğini göstermektedir⁴⁹.

B. Eyalet Sistemi'nden Vilayet Sistemi'ne Geçiş

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatının en büyük idari birimi olan eyalet kelimesinin kökeni Arapça'da "idare etme, icra" anlamındaki "iyale" kelimesinden gelmektedir. XVI. yüzyılın sonlarına kadar belgelerde eyalet yerine "vilayet" ya da "beylerbeyi" kelimesi daha yaygın şekilde kullanılmıştı⁵⁰. Her ne kadar "beylerbeyliği" terimi taşra teşkilatının en büyük idari birimi anlamına gelse de büyük-küçük herhangi bir idari birim için kullanılan vilayet terimi ile iç içe geçmişti. XVII. yüzyıldan itibaren eyalet tabirinin gittikçe yaygınlaşp⁵¹ benimsenmesiyle beylerbeyilik bir beylerbeyinin makamı anlamına kavuşurken⁵² vilayet terimi geri planda kalmıştı.

Osmanlı kuruluşundan itibaren her idari birime iki amir tayin ederdi. Bu kişiler; askeri sınıfa mensup olan ve yürütme gücünü temsil eden yönetimden sorumlu Bey ile ilmiye sınıfına mensup hukuki yetkiyi elinde bulunduran Kadı'dır⁵³. Kadı'lar Bey'den bağımsız olmakla birlikte verdiği hiçbir kararı kendi uygulayamazken beyde kadı'nın hükmü olmadan hiçbir ceza veremezdi⁵⁴. Tımar sistemi çerçevesinde teşkil edilen yapının ana birimi sancaktır ve bu durum ufak değişikliklere rağmen XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir⁵⁵. Osman Gazi, Selçuklularda ki Sübaşı terimini kendisi kullanmayıp bir alt kademede yer alan kişiye vermiş, böylece Osman Gazi daha üstte bir yer kazanmıştı. Bu durum uzun bir süre devam ederken beylerbeyilik bir askeri görev olup sadece savaş

⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85; Halil İnalıcık, "Eyalet", s.548; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.47.

⁴⁹ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 14.

⁵⁰ Halil İnalıcık, "Eyalet", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.11, 1995, s.548.

⁵¹ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Yeni Türkiye*, C.31, s.445.

⁵² Halil İnalıcık, "Eyalet", s.548.

⁵³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı ve İdari Tarihi*, Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara 2008, s.252; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.108.

⁵⁴ Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.108.

⁵⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1215.

zamanlarında söz konusu olmuştu. Rumeli devamlı mücadele ve çatışma bölgesi haline gelince birçok bey gönderilirken orada bir askeri makam ortaya konmuştur⁵⁶.

1361 yılından sonra fetih hareketlerinin hızlanması ve buna bağlı olarak sancak sayısındaki artış nedeniyle sancakların üzerinde bir kontrol ve koordinatör fonksiyonuna sahip eyaletler oluşturuldu⁵⁷. Gereksinimler sonucunda ilk olarak I. Murat döneminde Rumeli Beylerbeyliği⁵⁸ kuruldu. Anadolu'daki beyliklerin topraklarını ele geçirerek Saruhan, Aydın, Menteşe, Kastamonu, Canik, Amasya ve Sivas'ı birer sancak haline getiren⁵⁹ I. Bayezid 1393'te Anadolu Beylerbeyliğini kurdu⁶⁰. XV. yüzyılda Rum ve Karaman Beylerbeyliği de eklenerek Beylerbeylik sayısı dörde çıktı⁶¹. 1520'de 6'ya ulaşan eyalet sayısı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 16, 1610'da ise 32'ye ulaşmıştı⁶².

Sancakların bir araya gelmesi ile oluşan eyaletlerin başında bulunan Beylerbeyi(vali), bölgenin hem mülki-mali hem de askeri işlerinin lideri konumundaydı⁶³. Beylerbeyi tüm maiyeti ile birlikte Paşa Sancağı⁶⁴ adını alan eyalet merkezinde otururdu⁶⁵. Kendisine bağlı sancaklar ise merkezden atanan sancakbeyleri tarafından yönetilirdi⁶⁶.

XVI. yüzyıl ortalarına doğru beylerbeyliği sayıları istikrarlı şekilde artış gösterirken⁶⁷, yüzyılın sonlarına doğru beylerbeyliği tabiri yerini eyalete bırakmaya başladı⁶⁸. XVII. yy'da eyalet askerleri içinde tımarlı sipahilerin yerini valilerin maiyetindeki kapu halkı denilen ücretli askerler almaya başladı⁶⁹. Valilerin güçleri

⁵⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.87.

⁵⁷ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251.

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251.

⁵⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.87.

⁶⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.87; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.251.

⁶¹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368; *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.87.

⁶² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.252.

⁶³ Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1215; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.85.

⁶⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.253; Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1215.

⁶⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.86; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.253; Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1215.

⁶⁶ Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1215.

⁶⁷ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.86.

⁶⁸ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.90.

⁶⁹ Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1216.

besledikleri askerlerin sayı ve niteliğiyle doğru orantılı hale gelmesiyle birlikte sancak yönetimi bu durumdan olumsuz yönde etkilendi⁷⁰.

Tımar sisteminin bozulması, iltizam usulünün yaygınlaşması taşrada merkezi otoritenin zayıflamasına yol açtı⁷¹. 17. yüzyılın sonlarında vezir rütbesi alan ve vali ya da beylerbeyi olmaya hak kazananların giderek artmasına karşın eyalet sayısının aynı kalması bazı sorunları da beraberinde getirdi. Aldıkları unvanlara karşılık uygun görevlere yerleştirilemeyen bu kişilere, geçim kaynağı olarak bir veya birkaç sancağın geliri arpalık olarak verilmeye başlandı. Üst düzeydeki arpalık alan kişiler yönetimi üzerlerine almak yerine merkezde oturup geliri ve idaresi verilen bölgenin yönetimini vekilleri aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Birçok sancak, dönemine göre Müsellim, Kaymakam ve Mütesellim olarak adlandırılan bu vekiller tarafından yönetilir olmuştur⁷².

Bu arada eyalet yönetiminde vali ile aynı yetkilere sahip “mutasarrıf” adı verilen ve vezir unvanı verilmesine rağmen vali olarak atanamayan bazı kimselerde vardı. Bunlara tıpkı valilerde olduğu gibi arpalık adı altında bir ya da birkaç sancağın yönetimi bırakılırdı⁷³.

III. Selim döneminde Vezirlerin tayininde rüşvet, iltimas ve hatır ön plana çıkarken, vezirlerin ilk düşündüğü şey tayin için harcadığı meblağı halktan geri almak olmuştur. Bir eyalete yılda iki veya üç vezir vali olarak atanır ve sık sık yer değiştirmeleri masraflarının artmasına yol açardı⁷⁴. Bu manzarayı ortadan kaldırmak amacıyla düzenlemeye gidildi ve Anadolu ile Rumeli sekiz il'e bölündü. Liyakat sahibi olmayanlara vezirlik verilmemesi⁷⁵ için vezirlik rütbesi kanunla sınırlandırıldı⁷⁶. Vezirlerin sayısı eyalet sayısına göre tespit edilirken⁷⁷ gittikleri yerde en az 3 yıl kalmaları uygun görüldü. Ancak alınan önlemler yeterli olmadı⁷⁸.

⁷⁰ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s.1216.

⁷¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 1997, s.11; Musa Çadırcı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s.1216.

⁷² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.11; Musa Çadırcı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s.1216.

⁷³ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s.1226.

⁷⁴ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.70; Musa Çadırcı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s.1225.

⁷⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.12.

⁷⁶ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, s.71.

⁷⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, s.71; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.13.

⁷⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.12.

Merkeziyetçi bir politika izleyen II. Mahmud memleket idaresini yeniden düzenlemek için harekete geçti. Vilayetlerin merkeze bağlılığını arttırmak amacıyla eyalet yönetiminde başarı göstermiş kimseleri vali olarak atarken⁷⁹ valileri maaşa bağlayarak memur konumuna getirdi⁸⁰. Valilik unvanı 1836'da "Müşîr" olarak değiştirilirken⁸¹ askeri amaçlarla yeni eyaletler oluşturuldu⁸².

Yapılan değişiklikler geçici çözümler sağlayınca taşranın merkezle irtibatı bozulmuş, bölgesel isyanlar, yolsuzluk ve rüşvet artmıştı⁸³. 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan değişim furyası Taşra teşkilatını da etkisi altına aldı. Tanzimat hareketinin amacı devlet idaresini çağın idari esaslarına göre düzenleyerek devlet gücünü tek merkezden etkili şekilde kullanmaktı⁸⁴. Bu doğrultuda Tanzimat sonrası taşra teşkilatına ilişkin birçok düzenlemeye gidilmişti.

Tablo 6. Eyaletten Vilayete Geçiş Sürecinde Taşra Teşkilatı

1840'a Kadar		1840 Sonrası		1871 Sonrası	
Birim	Yönetici	Birim	Yönetici	Birim	Yönetici
Eyalet	Beylerbeyi	Eyalet	Müşîr	Vilayet	Vali
Sancak	Sancakbeyi	Sancak	Mutasarrıf	Liva	Mutasarrıf
Kaza	Kadı	Kaza	Kaza Müdürü	Kaza	Kaza Müdürü
Köy	Kethüda	Köy	Muhtar	Nahiye	Nahiye Müdürü
				Köy	Muhtar

1840 yılında çıkarılan nizamname ile iltizam usulü kaldırılarak yönetimde değişikliğe gidildi. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye kararları doğrultusunda hazırlanan yenilikler ilk olarak doğrudan merkeze bağlı eyaletlerde uygulanmaya başlandı⁸⁵. Eyaletlere müşîrler atanırken sancak yönetimi mütesellim yerine muhassıllara bırakıldı⁸⁶. Bölgenin yönetiminden sorumlu olan muhassıllar vergileri toplayarak doğrudan hazineye gönderecekti⁸⁷. Muhassıllık kurumunun oluşturulması ile eyalet ve sancak yöneticilerinin mali yükümlülükleri kaldırılmış, muhassıllara yardımcı

⁷⁹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, s.155; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1222.

⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, s.155.

⁸¹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, s.155; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s.1222.

⁸² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.12.

⁸³ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.87.

⁸⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*,. Cedit Neşriyat, 2.Baskı, Ankara 2008, s.495.

⁸⁵ Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi", IX. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s.1155.

⁸⁶ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.96; Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı", s.1155.

⁸⁷ Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı", s.1155.

olması amacı ile meclisler açılmasına karar verilmişti. Bu meclislerin görevi; vergi tespiti ve bölgenin sorunlarının karara bağlanmasıydı. Sancak dışındaki kazalarda ise muhassılın vekil atadığı kişilerin başkanlığında küçük meclisler oluşturulacaktı⁸⁸.

Ancak 1842 yılında tekrar iltizam usulüne dönülmesiyle birlikte valilerin şartlarında kısmi bir iyileştirmeye gidilirken⁸⁹ eyalet ve sancak yönetimi de yeniden düzenlendi⁹⁰. Eyaletler sancaklara sancaklar kazalara ayrıldı. En küçük idari birim olan köyler muhtar, kazalar kaza müdürü, sancaklar kaymakam(mutasarrıf) ve eyaletler ise valiler tarafından yönetilecekti⁹¹. 1844’de valiler daha etkisiz hale gelirken meclisin yetki alanı genişletildi⁹².

1846’da yapılan yeni bir düzenleme ile yöneticilerin yetki ve sorumlulukları netleşirken⁹³ vali, klasik dönemdeki özerkliğini kaybetti⁹⁴. 1849 yılında yeni bir talimatname ile vali, mutasarrıf, â’yân gibi bölgenin ileri gelenlerinin yürüttükleri görevler birçok alanda tam yetkili kılınan eyalet meclislerine bırakıldı⁹⁵. Yapılan düzenlemelerle selâhiyetleri azalan valiler eyaletleri yönetmekte güçlük çekmeye başladı. Etkin idarenin engellenmesi üzerine 1852 yılında yayınlanan bir ferman ile yeniden idarenin yetkileri genişletilerek yönetim sorunları ortadan kaldırılmaya çalışıldı⁹⁶. Valiler kendi idarelerinde bulunan kişileri azletme yetkisini kazanırken⁹⁷ sorunların sürekli merkeze aktarılmasının önüne geçilmek istenmişti⁹⁸.

1856 Islahat Fermanı’nın ilanı ile birlikte taşra yönetiminde yer alan meclislerde şekillendirme yapılırken⁹⁹ fermanın getirdiği eşitlik hükümleri ülke genelinde bazı sorunlara yol açtı. Artan dış baskıların da etkisiyle Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından vali, mutasarrıf ve kaymakamların yetkilerini belirlemek amacıyla 22 Eylül 1858’de “Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm ve Kaymakâmların ve Müdîrlerin

⁸⁸ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.94,95.

⁸⁹ Muammer Değirmendere, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Vali Atamaları (1839-1908 Hüdavendigâr Vilayeti Örneği)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.43, Ocak 2015, s. 106; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.96.

⁹⁰ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.96, Musa Çadırcı, “Ülke Yönetimi (1839-1876)”, s.1155.

⁹¹ Musa Çadırcı, “Ülke Yönetimi (1839-1876)”, s.1155.

⁹² Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.106.

⁹³ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.97.

⁹⁴ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.106.

⁹⁵ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.98; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.131

⁹⁶ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.131; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.99.

⁹⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.131.

⁹⁸ Mustafa Gençoğlu, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, 2011, s.31.

⁹⁹ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s. 101.

Veziifini Şâmil Tâlimât” isimli¹⁰⁰ talimatname yayınlandı. Herkesin fermana uyması gerektiği belirtilen talimatname de ismi geçen kişilerin görevleri tek tek sıralanarak bu kez de eyalet meclislerinin yetkileri kısıtlanmıştı¹⁰¹.

Bütün yapılan düzenlemelere rağmen sorunların tamamen giderilmemesi üzerine Fuad Paşa'nın nezaretinde Ahmet Cevdet Paşa ve Midhat Paşa'nın da aralarında bulunduğu bir komisyon kurularak yeni bir nizamname hazırlanmaya başlandı¹⁰². Fransa taşra sistemi örnek alınarak hazırlanan¹⁰³ bu nizamnamenin uygulanması amacıyla Tuna vilayeti teşkil edildi¹⁰⁴. Tuna vilayeti için vilayet nizamnamesinde bazı bölgesel özellikler göz önüne alınarak küçük değişiklikler yapılırken aynı nitelikte ayrı bir nizamname daha hazırlandı¹⁰⁵. Başarı ile uygulanmasının ardından 1865'te pilot uygulama Bosna, Erzurum ve Şam¹⁰⁶ vilayetlerinde de gerçekleşti¹⁰⁷. 1867'de bu nizamnamenin tüm vilayetlerde uygulamaya konulduğuna dair bir beyanname çıkarıldı¹⁰⁸.

Vilayet Nizamnamesi ile en büyük yönetim birimi eyalet yerine livalardan teşkil edilen vilayet olmuştur¹⁰⁹. Vilayet terimi, gurbet ve yakınlık ve memleket valisi olmak ve valinin idaresine verilen ülke ve memleket anlamına gelmektedir¹¹⁰. Vilayet kelimesi resmi idare lughatında “eyalet” teriminin yerini nihai olarak Vilayet Nizamnamesi ile almıştır¹¹¹. Yapılan düzenleme ile vilayet livalara, livalar kazalara, kazalarda karyelere(köy) ayrılmıştır. Vilayetin yönetimine vali, livaya mutasarrıf, kazaya

¹⁰⁰ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.106.

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.133-134.

¹⁰² Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.34.

¹⁰³ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.34; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.154.

¹⁰⁴ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.153; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.34.

¹⁰⁵ Selda Kılıç, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.37, C.24, 2005, s.102; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.105.

¹⁰⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016, s.28.

¹⁰⁷ Selda Kılıç, “Tuna Vilayeti”, s.103; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.35; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.156.

¹⁰⁸ Cenk Reyhan, “1864 - 1871 Vilayet Nizamnameleri'nde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli”nin Kuruluş Sorunu”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE-TİAV Ortak Yayın, Ankara 2015, s.55; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.156; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.35.

¹⁰⁹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.153; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.35; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.102; Selda Kılıç, “Tuna Vilayeti”, s.104; Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.55.

¹¹⁰ *Osmanlıcadan Osmanlıcaya Lughat*. Ayrıca vilayet terimi Arapçada hükümlerlik, egemenlik, hâkimiyet ve hükümet anlamlarında gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; “Vilayet Tabiri”, s. 242.

¹¹¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.26.

kaymakam ve köye ise muhtar uygun görülmüştür¹¹². Yöneticilere yardımcı olmak için yürütme organı olarak idare meclisi ve danışma organı olarak da genel meclis oluşturulmuştur¹¹³. Vilayetin genel idaresi valiye bırakılırken maliye işleri defterdarlara bırakılmıştır¹¹⁴.

Değişiklikler bunlarla sınırlı kalmayarak özellikle Girit İsyanı nedeniyle hazırlanan 1868 Girit Nizamnamesi sonrası nihai şekline 1871 İdare-i Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi ile hemen hemen ulaşmıştır¹¹⁵. Bu nizamname ile 1864 Nizamnamesinin temel maddeleri ayrıntılı olarak ele alınırken bazı küçük değişiklikler yapılmış ve eksiklikleri giderilmiştir¹¹⁶.

1871 Nizamnamesi ile taşra teşkilatı vilayet, liva, kaza, nahiye¹¹⁷ ve köy olarak şekillendirilmiştir¹¹⁸. Düzenlemeyle kaza ile köy arasında köyler ve çiftliklerin bir araya gelmesi ile oluşan¹¹⁹ nahiyelerin amiri olarak nahiye müdürü öngörülürken bir de nahiye meclisi açılmasına karar verilmişti¹²⁰. Devlet işlerinin aksamadan yürümesi adına valiye yardımcı olmak için vali muavinliği¹²¹ ve yeni müdürlükler oluşturuldu¹²². Her alt birim üst birimine karşı sorumlu tutulurken dikey bir hiyerarşi kuruldu¹²³. Belediye örgütünün tesisi¹²⁴ konusunda da ayrıntılı bilgiler içeren nizamnamede yapılan yenilikleri teftiş etme amacıyla “meclis-i icraat”ın teşekkülü de zikrediliyordu¹²⁵.

Taşra teşkilatında yapılan bu düzenlemeler kısmen başarı sağlasa da sınırların genişliği, haberleşmedeki yetersizlik, dış etkiler ve yetişmiş idareci eksikliği gibi nedenlere bağlı olarak ulaşılmak istenen hedefin gerisinde kalmıştı¹²⁶. 21 Şubat 1876

¹¹² Selda Kılıç, “Tuna Vilayeti”, s.104; Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.55; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.153.

¹¹³ Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.56; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.27.

¹¹⁴ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3,s.153.

¹¹⁵ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.29.

¹¹⁶ Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.56; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.27; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.108.

¹¹⁷ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile adı zikredilen nahiye kavramı uygulamada kendine yer bulamamıştır. Bkz. Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.55; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.108.

¹¹⁸ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.110; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.31.

¹¹⁹ İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası”, s.313.

¹²⁰ Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.55.

¹²¹ Erkan Tural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa’da Devlet Sistemi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s.286; Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.56.

¹²² Cenk Reyhan, “İdare Meclisleri”, s.56.

¹²³ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.36.

¹²⁴ Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.110.

¹²⁵ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.29.

¹²⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2012, s.78.

tarihinde çıkartılan İdare-i Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi ile amaca ulaşılırken¹²⁷ yapılan diğer değişikliklerle sisteme son şekli verilmiştir.

Tablo 7. Taşra Teşkilatı'nda Yapılan Düzenlemeler

<i>TARİH</i>	<i>DÜZENLEMENİN ADI</i>
3 Kasım 1839	Tanzimat Fermanı
1840	Vilayet Nizamnamesi
Şubat 1842	“Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm İle Kâim-i makâmın Vezâifini Şâmil Ta‘limât”
27 Kasım 1846	Talimat-ı Umumi
1 Ocak 1849	Men’i Rüşvet ve İrtikâp Nizamnamesi
28 Kasım 1852	Talimatname
18 Şubat 1856	Islahat Fermanı
22 Eylül 1858	Vülât Vezâifini Şümûl Ta‘limât
9 Nisan 1960	Mülkiye Me’murlarına Dâir Olan Ta‘limat
7 Kasım 1864	Vilayet Nizamnamesi
1867	Vilâyet -i Umûmiye Nizâm-nâmesi
22 Ocak 1871	İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi
21 Şubat 1876	Talimatname
6 Nisan 1876	Nahiye Nizamnamesi
23 Aralık 1876	Kanun-i Esasi
13 Mart 1913	İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-ı Muvakkati
20 Ocak 1921	Teşkiyat-ı Esasiye

C. Osmanlı Devleti’nde Valilik

Devletin kuruluşundan itibaren içinde bulunulan şartların ve çağın gereksinimleri doğrultusunda idari sistem de birçok düzenleme yapılmıştır. Bütün kurumlara sirayet eden değişimlerden valilik kurumu da payını alırken düzenlemelerin daha doğru biçimde değerlendirilmesi için dönemler şeklinde ele almanın uygun olduğu görülmektedir.

1. Valilik Kurumu ve Valilerin Sorumlulukları

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu devlet geleneği temelini Orta Asya Türk anlayışından alırken İslam’ın getirdikleri ile beslenip mirasçısı olduğu Türk İslam devletleri ve fethettikleri bölge uygulamaları ile birleştirerek tam anlamıyla bir sentez oluşturmuştur. Merkezi otoritenin baskın olduğu devlette merkeziyetçi yapı en küçük birimden en büyüğüne kadar her alanda kendini göstermişti. Teşkilatlanmanın bel kemiğini oluşturan ise merkez ve taşra örgütlenmesiydi.

Yüzyıllar boyu ayakta kalan bir devletin kuruluşundan itibaren aynı idari yapıyı sürdürmesi mümkün olmamakla birlikte Osmanlı Devleti’de şartlara ayak uydurmak

¹²⁷ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.108.

adına dönem dönem teşkilatlarda değişikliğe gitmiştir. Devlet için bir dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yenilikler merkez teşkilatını olduğu kadar taşrayı da etkilemiştir. Bu doğrultuda valilik kurumunu Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ayırmak mümkündür.

a. Tanzimat Öncesi Valilik

Temelini tımar sisteminin oluşturduğu Osmanlı taşra örgütlenmesinin ana birimi devletin kuruluş dönemlerinde kaza olarak belirlenirken¹²⁸ toprakların genişlemesine paralel olarak önce sancak daha sonra da eyalet şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Birkaç sancağın oluşturduğu eyaletlerin yöneticisi önceleri beylerbeyi daha sonrada vali ya da müşîr olarak adlandırılmıştı¹²⁹. Beylerbeyi önceleri “ geniş yetkilere sahip kumandan” anlamında kullanılırken eyaletlerin oluşmasıyla birlikte eyaletlerin askeri ve idari amiri durumuna gelmiştir¹³⁰. Gönderildiği bölgede Hükümdarın temsilcisi olan beylerbeyi reâyânın korunması, zulmün bertaraf edilmesi, nizamı ve güvenliği sağlamak, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek, kendi divanında askeri hususları halletmek¹³¹, vergileri toplayarak hazineye tam zamanında göndermek, emrindeki mütesellimlerin atamaları ve denetimlerini gerçekleştirmek¹³² gibi birçok görevi üstlenirlerdi.

Beylerbeyi Paşa sancağı denilen eyalet merkezinde otururdu¹³³. Her eyaletin merkezinde beylerbeyinin başkanlığında eyalet divanı bulunurdu. Paşa konağında “Divanhane” adı verilen yerde toplanan divanda eyaletle ilgili işler görüşülürdü. Divan-ı Hümayun’a yapı ve çalışma biçimiyle paralellik gösteren divanda yazı işlerini “Divan Efendisi”, hazineye ait mali işleri “Hazine ya da Mal Defterdarı, tımar işlerini “Tımar Defterdarı” veya “Tımar Kethüdası” yürütürdü¹³⁴. Ayrıca şer’i, hukuki işlere bakan eyalet kadısı, tezkireci, ruznamçeci, çavuşlar, muhızrlar ve kâtiplerde divanda hazır bulunurdu. Türkçe bilmeyen halkın bulunduğu eyaletlerde gerek talep ve şikâyetlerini

¹²⁸ İlber Ortaylı, “Türkiye’de Taşra Yönetimi”, s.8.

¹²⁹ Önceleri beylerbeyi veya mîr-i mîrân unvanını taşıyan yöneticiler XVI. yy’da vali unvanında kullanılmaya başlanmıştır. Yine aynı dönemlerde eyalet tabiri yerini vilayete bırakmıştır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*; Halil İnalıcık, “Eyalet”.

¹³⁰ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 6, 1992, s. 69.

¹³¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.84; Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, s.71.

¹³² Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1*, IRCİCA, 1994, s.228-231; Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s. 12.

¹³³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 10.

¹³⁴ Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yayınları Toplumsal Araştırmalar Dizisi 2, 2. Baskı, Mayıs 1986, s. 151-154

Türkçeye çevirmek gerekse verilen kararları halkın diline tercüme edilmesi için mahalli dilleri bilen tercümanlar istihdam edilirdi¹³⁵. Divanda alınan kararlar beylerbeyinin onayına sunulduktan sonra gerçekleşirdi. Yargı yetkisi de bulunan eyalet divanlarında verilen karardan memnun olmayan Divan-ı Hümayun'a başvurabilirdi¹³⁶. Bölgesindeki sancakbeyleri ve tımarlı sipahileri maiyetine alarak orduya katılmak zorunda olan beylerbeyi sefere gittiğinde yerine mütesellim¹³⁷ denilen bir vekil bırakırdı¹³⁸.

XVI. yüzyıldan itibaren beylerbeyinin yanında vali unvanı da yaygın olarak kullanılmaya başlanırken eyalet terimi de yerini vilayet terimine bırakmaya başlamıştı¹³⁹. Doğrudan merkezden atanan valilerin "vezir" rütbesine sahip olmaları ön şarttı¹⁴⁰. Vezirler gibi iki tuğlu rütbe verilen valiler paşa unvanıyla anılmışlardı¹⁴¹. Vali olarak atanmak için diğer şartlara gelince yönetimin alt kademelerinde başarılı hizmetlerde bulunmuş olmak, güvenilir bir sarrafla kethüdayı kefil gösterebilmeleri gerekmektedir. Sadrazamın önerisi ve padişahın onayı ile atamaları gerçekleşen valiler görev yerine gitmeden önce padişahın huzuruna çıkarken gittikleri yerde de bir buyruldu ile görevlendirildiğini şehrin ileri gelenlerine duyurmakla yükümlüydü¹⁴². Tayin edilen valiye berat verilirdi. Atamalar tek tek yapıldığı gibi toplu halde de yapılabilirdi¹⁴³.

Eyalet yönetiminde mutasarrıf denilen bir yönetici daha bulunmaktaydı¹⁴⁴. Vezir rütbesi alan ancak bazı nedenler ile valilik görevine getirilemeyenlerin geçimini sağlamak için birkaç sancağın yönetimi mutasarrıflara verilmekteydi. Vali ile aynı yetkilere sahip olan bu kişilerin valilerden en önemli farkları görevlendirildikleri sancaklardan birini seçip oturmamaları idi. Sadece boşta kalanlara değil başka görevi olan vezir ya da paşalara ek gelir sağlamak amacıyla mutasarrıflık verildiği de olurdu. Ancak bu kişiler görev yerinde ayrılmadığı için vekil olarak mütesellim gönderirlerdi.

¹³⁵ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.226.

¹³⁶ Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, s. 151-154.

¹³⁷ Teslim alan anlamına gelen mütesellim terimi bir memuriyete tayin edilen kişinin yerine gidinceye kadar, kendi yerine bakması için vazifelendirilen kişiler için kullanılırdı. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.84.

¹³⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı*, s.84.

¹³⁹ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, 3.Baskı, C.1, 2008, s.159; Halil İnalçık, "Eyalet", s.548-550.

¹⁴⁰ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1222.

¹⁴¹ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 159.

¹⁴² Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1222.

¹⁴³ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", s.70.

¹⁴⁴ Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", *İslam Ansiklopedisi*. TDV, C. 31, 2006, s. 377-379; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 10; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1226.

Bazı mutasarrıflar yapacak işleri olmadığından verilen sancağın yönetimini bizzat üstlenirlerdi¹⁴⁵.

Valilik gibi yaygın olmayıp özel durumların ortaya çıkardığı geçici bir durum olan mutasarrıflık kurumu XVII. yüzyılın başlarında sancağa veya livaya gönderilen yönetici anlamını kazanırken ilk ciddi düzenleme III. Selim döneminde yapıldı. 1867'den sonra liva yöneticisi olarak kabul gördüler¹⁴⁶.

Eyaletlerde adalet işleri, validen bağımsız olan ve yine merkezden atanan kadı ve naipler tarafından yürütülüyordu. Şer'i ve örfi hukuk doğrultusunda karar verme yetkisini bünyesinde barındıran kadılar eyalette sosyal, beledi ve iktisadi konularda son sözü söyleme yetkisine de sahipti¹⁴⁷. Kadı ve naipler dışında vilayette, yazışmalar ve kayıt işlemleri ile uğraşan divan efendisi, tımar işleri için tımar defterdarı, zeamet işleri için tımar kethüdası, mali işlerle ilgilenen mal defterdarı bulunmaktaydı. Valinin özel sekreteri olan tezkereci ise emir ve buyrukları eyalete duyurmakla yükümlüyken her büyük kent ve kasabanın kolluk kuvvetinin başında subaşı görev yapmaktaydı¹⁴⁸.

Valilerin kendi maiyetlerinde kapı halkı adı verilen askerler bulunurdu¹⁴⁹. Bu ücretli askerlerin görevi valinin işlerine yardımcı olmak, güvenliğini sağlamak, suçluları takip ederek yakalamak, vergilerin sağlıklı olarak toplanıp yerine ulaşmasını sağlamaktı. XVII. yy'a gelindiğinde sefer güçlerinin oluşturulmasında tımarlı sipahilerinin yerini kapı halkı almaya başlarken valilerin güçleri kapılarında besledikleri ücretli askerlerle ölçülür hale gelmişti¹⁵⁰.

Bu dönemde valilere maaş ödenmezken ücretleri karşılığında eyalet halkından alınan vergilerin bir kısmı onlara bırakılıyordu. Valilerin oturduğu konağın yakacak, onarım gibi giderleri de halk tarafından karşılanıyordu. Ayrıca kendileri için İmdad-ı Hazeriye adıyla yılda bir kez olmak üzere vergi topluyorlardı. Valiler savaşa

---

¹⁴⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 10; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1226; Ali Fuat Öreñ, "Mutasarrıf", s.377.

¹⁴⁶ Ali Fuat Öreñ, "Mutasarrıf", s.377.

¹⁴⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368; Sinan Marufoğlu, "Hizmetler ve Ücretler", s.274.

¹⁴⁸ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 160; Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Döneminde Osmanlı", s. 1157; Sinan Marufoğlu, "Hizmetler ve Ücretler", s.274; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368.

¹⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18.

¹⁵⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18,10.

katıldıklarında ise kendilerine İmdad-ı seferiye ödenirdi¹⁵¹. Mazuliyet dönemlerinde ise gelirleri ve giderleri son derece sınırlı olan valilere belirli bir miktar yevmiye veya arpalık bırakılıyordu¹⁵².

III. Selim döneminde eyalete bağlı bütün iltizam ve mukataaların yönetimi valilere bırakılırken, valiler görev mahallerine gitmeyerek yerlerine seçtikleri vekilleri gönderiyorlardı. II. Mahmud zamanında devam eden bu uygulama sonucunda özellikle 1826'dan sonra tımar, zeamet ve diğer mukataaların yönetimi valilerce mütesellim ve voyvodalara bırakılmıştı¹⁵³. Yaşanan bu durum ileri de pek çok soruna yol açacaktı.

Bu dönemde devletin içinde bulunduğu sıkıntılar, iç isyanlar, mali buhran ve dış etkileri eyaletlere de yansımıştı. Valiler bir yandan güvenliği sağlamakta zorlanırken diğer yandan vergi toplayamama, kıtlık, hastalık gibi durumlar nedeniyle güç günler geçiriyordu¹⁵⁴. Devlet otoritesinin zayıflaması sonucunda zaman zaman İstanbul dâhil eyaletlerde sorunlar artıyordu. İyi niyetli olmayan vezirler durumdan yararlanmak sureti ile kendi çıkarları için düzeni bozarken â'yânların etkilerinin artmasına yol açıyorlardı¹⁵⁵. Â'yânların güçlenmesini takiben güvenilir adam bulmayan valiler önemli görevlere istemeselerde â'yânları yerleştirme mecburiyetinde kalıyordu. Alt kademe yöneticisi, voyvoda veya mütesellim olarak ataması gerçekleşen bu kişiler halkı diledikleri gibi yönetiyorlardı. Artan şikâyetlerin sorumlusu valiler görülürken sık sık yaşanan sadrazam değişiklikleri sonucunda vali görevden alınıyor ya da yer değiştiriyordu¹⁵⁶. Yine giderlerini düzenli vergilerden sağlayamadıkları için halktan yasal olmayan vergiler topluyorlardı¹⁵⁷.

III. Selim tahta geçtiği sıralarda eyaletlerin içinde bulunduğu durumdan valiler sorumlu tutuluyordu. Tayinlerde liyakat ve ahlak aranmaması rüşvet, iltimas ve hatır için vali atanması sorunları tetikliyordu¹⁵⁸. Bir yıllığına atanmalarına rağmen yukarıda

¹⁵¹ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s.231-232; Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1224-1225.

¹⁵² Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s.232.

¹⁵³ Musa Çadircı, "Türkiye'de Yönetim(1826-1839)", s. 1223; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18.

¹⁵⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18; Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s.232.

¹⁵⁵ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.7.

¹⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.366-369; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.11-20; Musa Çadircı, "Tanzimat Anadolu", s. 1222-1225.

¹⁵⁷ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18-19.

¹⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.70.

sayılan nedenlerle iki üç ayda bir yer değiştiren¹⁵⁹ valinin ve maiyetinin yol masraflarını kendileri ödemeyerek halktan karşılamaya çalışıyorlardı. Bozulan düzeni yeniden sağlamak adına idari alanda ıslahatlara başlandı. Anadolu ve Rumeli 28 ile bölünürken vezir sayısı da tespit edildi. Devletin güvenini kazanan ve tecrübeli kişilere vezirlik verilmesi kararlaştırılıp görev süreleri en az üç en çok beş yıl olacak şekilde sınırlandırıldı¹⁶⁰. “Yayımlanan Vüzerâ Kânunnâmesiyle eyaletlerin yöneticisi konumundaki vezirler, belirli bir süre görevlerinde kalabilme, değişiklik durumunda ise en yakın eyaletlere gönderilme gibi bazı rahatlatıcı güvencelere sahip oldular.”¹⁶¹

II. Mahmud döneminde başkente bağlılığı sağlamak amacıyla valiler maaşa bağlandı. Ücretli duruma gelen valilere Redif adı verilen modern asker yetiştirmek görevi verilirken mülki ve mali işlerle de ilgilenmeleri istendi. Ordunun yedek gücü olarak düşünülen redif kuvvetler devleti teşkilat yönünden dört bölgeye ayırmış oldu. Birinci bölgenin karargâh merkezi İzmit, ikinci bölgeninki İstanbul, üçüncü bölgeninki Manastır ve dördüncü bölgenin merkezi Sivas’tı¹⁶².

Rediflerin çoğalması ile birkaç sancağın birleşmesiyle müşîrlükler¹⁶³ ve onların maiyetinde ferikler kuruldu¹⁶⁴. 1836 yılında merkezîyetçilik politikası doğrultusunda yapılan düzenleme ile valiler müşîr unvanı aldı. Askeri amaçlarla oluşturulan eyaletlerin başına yeni kurulan ordunun üst düzey subayları müşîr olarak atanmışlardı¹⁶⁵.

İnsanın yaşam hakkına bile müdahale edebilen valilerin yetkilerinin bir kısmı kadınlara kaydırılarak kısıtlamaya gidilse de II. Mahmud’ un kadıları şer’i mahkemelerle sınırlandırması üzerine asayiş ve yönetim işleri tamamen valilere bırakıldı¹⁶⁶. Diğer taraftan şimdiye kadar sadrazam adına doğrudan dâhili işlerden sorumlu olan “Sadaret

¹⁵⁹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.18; Musa Çadircı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s. 1222-1225.

¹⁶⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.70.

¹⁶¹ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.103.

¹⁶² Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.316-317.

¹⁶³ 1836’da kurulan redif teşkilatının adı olan müşîrlük eyaletlerde askeri en üst rütbeli kişi olarak kabul görmüştür. Bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s.31.

¹⁶⁴ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.155; Musa Çadircı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s. 1225.

¹⁶⁵ Musa Çadircı, “Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, s. 1225; Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.103.

¹⁶⁶ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.104,105.

Kethüdalığı” Dâhiliye Nezaretine çevrilerek görevlerinin bir kısmı bu kurumu devredildi¹⁶⁷.

b. Tanzimat Sonrası Valilik

Mustafa Reşid Paşa tarafından II. Mahmud döneminde hazırlanan Tanzimat Fermanı Sultan Abdülmecid’in tahta çıkmasının ardından ilan edilmişti. Fermanın hazırlanmasında ki en güçlü etkenlerden biri Osmanlı Devleti’ni yüz yıllardır ayakta tutan merkezi otoritesinin giderek sarsılmasıydı. Askeri, mali, ekonomik ve sosyal alanda çözümler yaşayan devlet eski gücüne kavuşmak amacıyla devletin her kurumunda olduğu gibi taşra teşkilatında da düzenlemeler yaptı.

Tanzimat’ın ilanından sonra ele alınan valilik kurumu reform sisteminin en önemli dinamiklerinden biriydi¹⁶⁸. Ülkenin geneline yayılan yeniliklerin hedefe ulaşabilmesi taşra teşkilatında uygulanmasıyla mümkündü¹⁶⁹. Tanzimat öncesinde başlayan düzenlemeler Tanzimat’tan sonra da devam ederken 1836-1864 yılları arasında yapılanların temel noktası merkeziyetçiliği sağlamlaştırmaktı¹⁷⁰.

Valilerin bağlılığını arttırmak için yetkileri sınırlandırılarak aylıklı memur haline getirilmişlerdi¹⁷¹. Bu anlayış doğrultusunda Tanzimat’ın ilk yıllarında valiler sadrazamla iletişim halinde olmak ve yaptıkları işler için Bab-ı Ali’ye hesap vermek zorunda bırakıldılar¹⁷². Askeri sorumluluklarını maiyetindeki muhafızla, mali sorumluluklarını ise önce muhasıllarla¹⁷³ sonra da defterdar veya mal müdürüyle paylaşmak mecburiyetinde kalan valilerin yetkileri giderek kısıtlandı¹⁷⁴.

Merkezci eğilimin uygulanabilmesi için Tanzimat döneminde hükümet ve taşradaki temsilcisi valiler karayolu şebekesinin gelişimine eğilirken 1865 yılında telgraf hatlarının döşenmesiyle devletin belli başlı merkezleri birbirine bağlandı.

¹⁶⁷ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.30.

¹⁶⁸ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.106.

¹⁶⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 73.

¹⁷⁰ İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1*, IRCİCA, 1994, s.306-313.

¹⁷¹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s. 500; İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası”, s. 311.

¹⁷² Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.130; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s. 500.

¹⁷³ Tanzimat’ın ilanından hemen sonra kurulan muhasıllıklar valilerin mali yetkilerini elinden almıştı. Ancak beklenen başarı elde edilemeyince muhasıllıklar kaldırıldı. Bkz; Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 77-78; İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası”,s. 311.

¹⁷⁴ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.191; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s. 500; İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası”, s. 311.

Telgraf merkezci devlet gücünün duyurulması için yaygın ve etkin şekilde kullanan ilk devlet Osmanlı olurken telgraf Osmanlı'nın vazgeçilmez teknik unsuru haline geldi¹⁷⁵.

Bu düzenlemelerle yetinmeyen devlet yöneticileri taşra da halkın sesini rahatça duyurabilmesi ve valilerin otoritelerine rakip olması amacıyla eyalet meclisleri oluşturdu¹⁷⁶. Başkanlığını valinin yaptığı bu meclisler belli günlerde toplanırken kısıtlı da olsa halkın seçtiği üyeler de mecliste bulunuyordu¹⁷⁷.

Valiler Tanzimat'ı tam anlamı ile gerçekleştirmek, mülki, beledi ve mali ıslahatın yapılıp, hukuk kurallarının uygulanması, bayındırlık faaliyetleri için meclisçe alınan kararların yürütülmesi, güvenliğin sağlanması görevlerini üstlenmişlerdi. Asıl sorumluluğu üzerinde taşıyan valiler uygulamalarını bağımsızca yapabilecekti. Eziyet ve zulm yasaklanırken yapıldığı takdirde valiler sorumlu tutulacaktı. Eyalet meclislerinde üyelerinin Tanzimat'a uygunsuz hareketlerini önlemek, yol güvenliğini sağlamak, eşkıyalık faaliyetlerini engellemek, rüşvet, iltimas ve usulsüzlüğü engellemek yani eyaletlerde devleti ilgilendiren her işlemin uygulanması ve denetlenmesi valinin yetkileri arasındaydı¹⁷⁸. Valilerin birincil görevleri arasında yer alan eyaletlerinde asayiş ve huzuru sağlamak adına uzun teftiş gezilerine çıkarlar, eşkıyalık faaliyetlerinin sık görüldüğü yerlerde gereken tedbirleri alırlardı¹⁷⁹. Tanzimat öncesinde valilerin geniş yetkileri bulunduğundan herhangi bir denetime ihtiyaç duyulmazken Tanzimat sonrasında yeniden şekillendirilen mülki idare sonucu teftiş edilmeye başlamışlardı¹⁸⁰. Bu doğrultuda Anadolu vilayetleri sağ kol, sol kol ve orta kol olmak üzere üç teftiş bölgesine ayrılmış, müfettiş gönderme yetkisi ise Meclis-i Vâlâ'ya bırakılmıştı. Suçlu gördüğü yöneticileri görevden alma ve yargılama yetkisi vardı¹⁸¹.

Alınan kararları yürüten bir görevli haline gelen valiler etkin bir idare gerçekleştiremez olmuştu. Üstelik önlemler yetersiz kalmış, her şeyden sorumlu tutulan

¹⁷⁵ İlber Ortaylı, "Tanzimat Devri ve Sonrası", s.308.

¹⁷⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.23; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.130.

¹⁷⁷ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.23; Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 78; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.130.

¹⁷⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.225,226.

¹⁷⁹ Ahmet Yüksel, "Tanzimat Bürokratlarının Rumeli'de Eşkıyalıkla İmtihani", *Yeni Türkiye*, S.68, s.3241, Mart-Haziran 2015.

¹⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.130; Mustafa Gençoğlu, "Yeniden Yapılanma", s.33.

¹⁸¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1991, s.248-249.

valiler sık sık görev yerleri değiştirilerek cezalandırılmıştı¹⁸². Her sorunu İstanbul'a taşımak zorunda kalan valilerin otorite alanlarının genişletilmesi gerekmişti. Bu doğrultu da 1840'dan başlayarak birçok nizamname yayınlanarak eksiklikler giderilmeye çalışılmış, valilik kurumu yeniden güçlendirilmeye çalışılmıştır¹⁸³.

1858'de "Vali, mutasarrıf ve kaymakamların vazifelerine şamil Talimat" başlığı ile valilerin ve diğer mülkiye memurlarının vazifeleri açıklanmıştır. İcra kuvveti yeniden valiye verilirken her türlü işin mercii olarak kabul görmüştür. Valiler emrinde çalışanların yaptıklarını denetlemek¹⁸⁴, iş yapmayanların yerine başkasını getirmek, asayişini sağlamak, vergilerin tahsili, mahkeme ile meclislerin kanunlar çerçevesinde iş görmelerini ve halkın isteklerinin neticeye bağlanması gibi birçok konuda sorumlu kılındı¹⁸⁵.

1864 Vilayet nizamnamesi ile topraklar yenide düzenlenerek vilayet, sancak, kaza ve kariye olarak bölündü. Vilayet amiri vali olurken vilayet idaresinin işleri de mülkiye, maliye, hukuk, zaptiye ve siyasi işler olarak ayrıldı.

Siyasi işlere Hariciye nezaretinin atadığı yabancı uyrukluların hukuki ve bürokratik işlemleriyle uğraşan¹⁸⁶ bir memur tayin edilirken zaptiye işleriyle vali ilgilenecekti¹⁸⁷. Ayrıca valinin maiyetinde bir nafia müdürü ile ticaret ve ziraat işlerine bakacak bir ziraat müdürü olacaktı.

Valinin başkanlığında toplanan idare meclisi Şer'i mahkemeler müfettişi, mektupçu, siyasi işler müdürü, defterdar ile halk tarafından seçilen ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim üyelerden oluşacaktı. Valinin hukuki işlerine karışamayacağı bu meclisin yanında bir de "Vilayet Umumi Meclisi" oluşturulacaktı. Her sancak tarafından seçilen iki Müslüman iki gayrimüslim üyelerden yine valinin başkanlığında kurulacaktı. Bu meclis vilayetin yol, resmi bina, ziraat, vergi ve nafia işleriyle ilgili intikal eden

¹⁸² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.227.

¹⁸³ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.24.

¹⁸⁴ Ayla Efe, "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S.22, Yaz 2009, s.104.

¹⁸⁵ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, s.133; Mehmet Boztepe, " 'Merkeziyetçilik' Yaklaşımı", s. 10.

¹⁸⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.27.

¹⁸⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3, s. 153-154; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 276-189; Selda Kılıç, " Tuna Vilayeti", s.104.

tekliflere bakacaktı¹⁸⁸. Memurlar hiyerarşisinde alt kademe memurların tayini padişah tarafından yapılması öngörülse de yapılan düzenlemeler valilerin yetkileri genişletmiş oldu¹⁸⁹.

Maliye işleri defterdar tarafından yürütülecek ve doğrudan Maliye nezaretine bağlı olacaktı¹⁹⁰. Denetleme yetkisi valideydi. 1885 tarihli düzenleme ile vilayet hiyerarşisinde değişiklik yapılırken mali işler sadece defterdarın kontrolüne geçti. Ancak 1893 yılındaki tezkere ile maliye memurları yine mülki memurların denetimine bırakılmıştı¹⁹¹.

Vilayetin çeşitli bölgelerinin bir pota da bütünleşmesini sağlayan 1871 Nizamnamesi ile “nahiye” de idari birim olarak taşra teşkilatına katılırken, eyalet kelimesinin yerini yasal alanda kesin olarak vilayet kelimesi almış¹⁹², vilayet sistemi genel olarak şekillenmişti. Bu nizamname valilik kurumu için yeni bir iş bölümü getirirken merkezin etki ve denetimini arttırmıştı¹⁹³.

1876 ve 1877’de çıkarılan nizamnamelerle yönetici, hâkim ve meclislerin o ana kadar sürüncemede kalan vazifeleri açıklığa kavuşturulurken eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır¹⁹⁴. II. Abdülhamid döneminin başında Dâhiliye nezareti yeniden kurularak vilayetler buraya bağlandı¹⁹⁵. Valiler üzerinde doğrudan kontrolü sağlayan II. Abdülhamid valilerle direk iletişim kanalları oluşturarak maiyetindeki Mabeyn sekreteryasını paralel bir Dâhiliye Nezareti gibi kullanmaya başladı¹⁹⁶.

Düzenlemeler sonrası yine Padişah tarafından atanan valiler askerlik ve adalet dışında yürütme kuvvetini temsil ediyorlardı. Valiye yüklenen görevler ise vazâif-i daime ve vazâif-i islahiyye olarak ikiye ayrılıyordu¹⁹⁷. Islahat vazifeleri hapishanelerin

---

¹⁸⁸ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 276-289; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3, s. 153-154; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.24.

¹⁸⁹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.28.

¹⁹⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.3, s. 153-154; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.24; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 276-289.

¹⁹¹ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 288.

¹⁹² İasha Bekadze, “Vilayet Tabiri”, s.259.

¹⁹³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.432, 498.

¹⁹⁴ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.38; Mehmet Boztepe, “ ‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s. 10.

¹⁹⁵ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, s.309.

¹⁹⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.39.

¹⁹⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, s.309-310; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.34.

düzenlenmesine, mahkeme ve meclislerin kurulmasına, ziraat, ticaret ve vergi hususlarında vilayetin güç kazanmasına dikkat etmekten ibaretti¹⁹⁸.

Daimi vazifelerine gelince vilayette huzur ve sükûneti sağlamak, idare ve asayiş ile ilgili hususlarda kaymakam ve mutasarrıflara gereken emirleri vermek, onları ve faaliyetlerini kontrol etmek, bayındırlık hususunda tedbir almak, vergileri usulünce toplamak, mahkemelerin düzenli çalışmalarını sağlamak, hapishaneleri teftiş etmek ve emrinde çalışan memurları denetlemektir¹⁹⁹.

II. Mahmud döneminde maaşa bağlanan valilerin maaşlarıyla ilgili düzenlemeler de yapılmıştı. Anadolu'da yaşanan büyük kıtlık ve bütçe açığının artması üzerine 1874'te 25 bine düşürülen vali maaşlarının bile devlet tarafından düzenli ödenmesi pek mümkün değildi.

Memurları endişeye sürükleyen bu durum güvensizliğe neden oluyordu. Merkez harcamalarda kısıtlamaya gittiğinde ise geçim sıkıntısı artan memurların maaşları 1879'da %10 ve 1880'de %30 kesintiye uğrarken sonradan %5'i Tekaüd Sandığı'na ödenmeye başlanmıştı. 1880'de uygulanmaya başlanan maaş sistemi ile vilayetler temel alınarak 20 bin, 17 bin, 15 bin kuruşluk olmak üzere valiler üç gruba ayrıldı²⁰⁰.

---

¹⁹⁸ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, s.310.

¹⁹⁹ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.36-37; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, s.310.

²⁰⁰ Abdülhamit Kırmızı, *II. Abdülhamid'in Valileri*, s.209.

Tablo 8. Maaş Sınıflarına Göre Vilayetler²⁰¹

<i>Birinci Derece (Derece-i Ula) Valilikler</i> 20.000 Guruş	<i>İkinci Derece (Derece-i Saniye) Valilikler</i> 17.000 Guruş	<i>Üçüncü Derece (Derece-i Salise) Valilikler</i> 15.000 Guruş
Suriye Hicaz Bağdat Yemen Halep Aydın Trablusgarp Erzurum	Sivas Hüdâvendigâr Edirne Cezâir-i Bahr-i Sefîd Selanik Kosova Manastır Yanya Konya Diyarbakir Adana Basra Van Ankara	Bitlis Kastamonu İşkodra Bingazi Trabzon Musul Mamuretülaziz

Vilayette vali dışında bulunan yüksek memurlarda vardı. Bunlar; divan-ı temyiz reisi, evkaf muhasebecisi, hukuk işleri müdürü, kadı, naip ve rüsumat müdürü ile doğrudan valiye bağlı mektupçu ve defterdardı. Bazı vilayetlerde umur-ı ecnebiye müdürleri bulunurken makam atamaları ise Dâhiliye Nezaretince gerçekleştirilirdi²⁰². Merkeze bağlı vilayet, sancak ve kazalarda vali başkanlığında yılda bir kez toplanan vilayet genel meclisi ile mülki amir başkanlığındaki idare meclisleri de görev yapmaktaydı²⁰³.

2. Vilayet Meclisleri

Devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan merkez teşkilatı kadar başta vilayetler olmak üzere bütün taşra teşkilatı da etkilenmekteydi. Valilerin yetkileri şartlara göre yapılan düzenlemeler ile azalıp arttırılıyordu. Bu çerçevede vilayet işlerinde halkın destek ve katkısının önemli ölçüde etkili olduğunu fark eden bazı valiler her yıl bölgenin ileri gelenleri ile genel bir toplantı düzenliyordu. Mütessellim, kadı, voyvoda, â'yân ve naib gibi önemli kişilerin katıldığı bu toplantılarda hazine için alınacak önlemler, iç güvenlik, vergilerin sancaklara paylaştırılması gibi bölge sorunları ele alınıyor ve kararlar veriliyordu. Tanzimat'tan sonra kurulacak olan Eyalet Meclislerinin

²⁰¹ Abdülhamit Kırmızı, II. *Abdülhamid'in Valileri*, s.209.

²⁰² Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.4, s.310; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 286.

²⁰³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı*, s.431.

küçük bir örneği olan bu danışma meclisleri valinin isteğine bağlı olarak toplanırken merkezin meclislere her hangi bir etkisi yoktu²⁰⁴.

Tanzimat'ın ilanından sonra vergi ve diğer hazine gelirlerinin toplanması görevi muhasıllara verilmişti. Görevlendirilen muhasıllara ise atandıkları yerlerde bir meclis oluşturması gerektiği bildirilmişti. Haftada iki veya üç gün toplanacak meclis, vergi yazımı ve diğer sorunların uygun şekilde tartışılıp karara bağlanmasından sorumluydu. Başkanlığını muhasılların yaptığı bu meclisler dışında eyaletlerde aynı niteliklere sahip meclisler oluşturulacak ve müşîr tarafından yönetilecekti. Muhassıl, hâkim, müftü, asker zabiti, halkın ileri gelenleri arasından seçilecek iyi halli dört kişi ve iki kâtipten oluşan meclis üyelerine gayrimüslim olan bölgelerde metropolit ve kocabaşılardan da iki kişi katılacaktı²⁰⁵.

Muhassılık sistemi istenilen düzeyde başarılı olamayınca kaldırılırken muhasıllık meclisleri “Memleket Meclisi” adını aldı. Yönetimde yer alan kişiler ve halk arasında çıkan anlaşmazlıkları bir mahkeme gibi değerlendirip sonuçlandıran memleket meclisleri; yöneticileri denetlemek, defterdar, kaymakam ve kaza müdürünün tuttıkları defterleri incelemek ve vergilerin toplanıp gönderilmesini sağlamak gibi işlerde hem yetkili hem de sorumluydu²⁰⁶.

1849 yılına kadar varlığını sürdüren memleket meclisler ihtiyacı karşılayamayınca yerini Eyalet Meclislerine bıraktı²⁰⁷. 1 Ocak 1849 tarihinde yürürlüğe konulan yönetmelikle her eyalette bir meclis kurulmasına karar verilmişti. Diğer meclislerden farklı olarak meclis başkanlığını vali değil hükümet tarafından belirlenecek bir kişi yapacakken²⁰⁸ yine hükümet tarafından kâtip ve ulemadan bir de üye atanıyordu²⁰⁹.

Meclis toplantıları Cuma hariç her gün toplanacak, toplantılar için daire ayrılacaktı. Meclisin yönetim ve yargı görevi bulunan üyeler her toplantıda bulunmazken önemli konuların görüşüleceği durumlarda tüm üyelerin iştirak etmesi zorunluydu. Meclis azaları eyalet valisi, hâkim, defterdar, müftü, halk tarafından

---

²⁰⁴ Musa Çadırcı, “Tanzimat Anadolu”, s. 1225; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.32.

²⁰⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.212.

²⁰⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s.78; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.214.

²⁰⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.215.

²⁰⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s.78; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.218.

²⁰⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.218.

seçilecek dört üye ile gayrimüslim cemaatlerinden birer temsilciden oluşmaktaydı katılacaktı²¹⁰.

1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile meclisler hakkında yeni düzenlemeler yapılırken Osmanlı taşra idaresi, “Vilayet İdari” ve “Vilayet Umumi” olarak iki meclisli bir yapıya bürünmüştü²¹¹.

a. Vilayet İdare Meclisleri

1864 Vilayet Nizamnamesi sonrasında Eyalet Meclisi'nin yerini alırken üstlendiği yetkilere bakarak bir nevi vilayetin Şura-yı Devleti gibi görev yapan²¹² Vilayet İdare Meclisleri doğal üyeler ve seçimle görevlendirilen üyelerden müteşekkildi.

Valinin başkanlığını yaptığı meclisin doğal üyeleri; defterdar, şer-i işler müdürü(Müfettiş-i hükkâm-ı şer'iyeye), mektupçu, umur-ı ecnebiyye müdürü idi. Seçimle görevlendirilen üyelerin ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim olmak üzere sayıları doğal üyelerle denkti. Başkan olarak hükümeti temsil eden vali mecliste denge unsuru veya karar alınmasında etkin tek kişiydi²¹³. Valinin toplantıya katılmadığı zaman seçeceği yetkili vali vekili olarak başkanlık yapardı. Meclis, üye sayısının yarısından fazla üyenin katılımı ile toplanabilirdi. Her konunun irdelendiği meclis toplantılarında, kararlar için oylama yapılır, oylarda eşitlik durumunda ise valinin kullandığı oy belirleyici olurdu²¹⁴.

1871 nizamnamesiyle meclisin yapısında ufak değişikliklere gidilirken hükümet görevlilerinin sayısı arttırılmak suretiyle seçilen üyelerin etkisi kırılmak istenmiştir²¹⁵. Nizamiye mahkemelerinin kurulmasıyla da şer-i işler müdürünün yerini “Merkez Naibi”ne bırakmıştır²¹⁶.

²¹⁰ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.219.

²¹¹ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 286; Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.18.

²¹² Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292.

²¹³ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.255.

²¹⁴ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292.

²¹⁵ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.39; Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.19.

²¹⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.255; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.36.

Nizamnameler ile idare meclislerine de tıpkı Şura-yı Devlet gibi iki yönlü bir görev tanımı yapılmıştı²¹⁷. İdari ve yargı olarak sınıflandırılan görevlerinden idari olanlarda kendi içerisinde mali, mülki ve beledi olarak ayrılmaktaydı²¹⁸.

Meclisin idari görevleri genel hatlarıyla satın almalar ve sözleşmelerinin hazırlanması, bayındırlık çalışmalarında müteahhitlerle görüşmeler yapmak, devlet ormanlarının müzayedesini, kurallar çerçevesinde vergilerin iltizama verilmesi, maden işleri, kamuya ait binaların korunması ve bakımı, gelir gider denetlenmesi, gelir kaynaklarının idare ve korunması, zaptiye askerlerinin yönetilmesi, nüfus sayımında aldığı görevler, yol yapımları, kamu yararına işlerin geliştirilmesi, genel sağlığın korunması, hastane ve ıslahhane tesisi, panayır, pazar ve kabristan alanlarının belirlenmesi, sahibi olmayan yerlerin kamu yararına değerlendirilmesi, valinin havale ettiği konuların incelenmesi, tutanakların vilayete sunulması, kaza ve köylerin kurulması ve birleştirilmesi, bağlantılarının düzenlenmesi, belediye meclislerinin kararlarının incelenmesi ve protokollerin düzenlenmesi olarak sıralanabilirdi²¹⁹.

Vilayet idare meclislerinin ikinci sorumluluğu ise yargılama konusundadır. Devlet malını zimmetine geçirme, rüşvet alma ve benzeri suçlar işleyen memurlar mecliste yargılanırdı. Yine memurların arasındaki anlaşmazlıkların ve yetki sorunlarının, halkın memurlar ve hükümet aleyhine yapacağı şikâyetlerin, vergi anlaşmazlıkları ve taksiminde ortaya çıkan uyuşmazlıkların, mültezim ve hükümet arasındaki anlaşmalar ve uyuşmazlıklarla ilgili davaların mercii de meclisti²²⁰.

Yönetimi ilgilendiren konularda yarından bir fazla üye sayısı yeterli olurken ceza gerektiren davalarda en az beş üyenin katılımı gerekliydi. Oy eşitliği durumunda başkanın (vali veya vekili) verdiği oy etkiliydi²²¹.

Vilayet meclislerinde ıslahatla ilgili alınan kararları incelemek Şura-yı Devlet'e bırakılırken²²² yapılan yargılamalar sonrası temyiz mahkemesi olarak da Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye görevlendirilmişti²²³.

²¹⁷ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292.

²¹⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.255.

²¹⁹ Mehmet Boztepe, " 'Merkeziyetçilik' Yaklaşımı", s.11; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292-294; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.255.

²²⁰ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292-294; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.255

²²¹ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292-294; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.256.

²²² Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye (1838-1876)", <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tanzimattayukseyyargi.pdf>.

Birer başkâtip ile yeteri sayıda kâtip atanan meclisin bütün yazışma ve kayıtlarından başkâtip sorumluydu. Meclis evrakları valinin veya vekilin isteği ile kâtipler tarafından gözden geçirilip düzenlendikten sonra meclise sunulurdu. Yasa, tüzük ve yönetmelik gibi kayıtlar için, meclis layihaları için ve gelen evraklar için ayrı ayrı defterler tutulur ve her aybaşında meclis mührü ile mühürlenirdi²²⁴.

b. Vilayet Umumi Meclisleri

1864 düzenlemesi ile yönetimde yer almaya başlayan ve diğer meclislerden farklı bir fonksiyona sahip olan²²⁵ “Meclis-i Umumi” danışma meclisi biçiminde görev yapmıştı²²⁶. Kurulmasındaki amaç, halkın yönetime katılmasından ziyade yöneticilerin işlerini kolaylaştırmaktı. Vergi toplanması, güvenlik ve benzeri konularda yöneticilere yardımcı olunmasını sağlamak ön plandaydı²²⁷.

Vali yörenin en uygun mevsiminde toplantı tarihini belirler ve bir ay öncesinden livalara bildirilirdi. Livalara bağlı kazalardan dörder aday²²⁸ bir araya gelerek aralarından şartlara uygun dört aday belirlenir ve il merkezine gönderilirdi. Seçmen temsilcileri, her türlü konu ile ilgili sorun ve istekleri içeren dilekçeleri il merkezine giden adaylara verirdi²²⁹. Seçilen kişiler vilayete gelerek “Umumi Meclis”i oluştururken toplantıdan önce üyeler isteklerini valiye sunardı. Vali ise bu konuları gruplandırarak gündeme alırdı²³⁰.

Yılda bir kez toplanan meclisin başkanlığını vali, yardımcılığını ise varsa vali muavini yoksa valinin atayacağı memur üstlenirdi. Meclisin görüşmeleri kırk günü geçmezken vilayet, liva ve kaza yollarının yapım, onarım ve bakımı, yapılacak harcamaların kaynağı, vergilerin iyileştirilmesi, yeni vergiler hakkında görüş belirlenmesi, ziraat ve ticaretin desteklenmesi, kamu binalarının inşası gibi vilayeti ilgilendiren konularda müzakereler yapılırdı²³¹. Verilen kararları uygulama yetkisine

²²³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “*Meclis-i Vala*”, s.240.

²²⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.256; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 292-294.

²²⁵ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.261.

²²⁶ Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.18.

²²⁷ Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.40; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.266.

²²⁸ Dört kişiden ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim olarak belirlenirdi. Bkz. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.261.

²²⁹ Mehmet Boztepe, “‘Merkeziyetçilik’ Yaklaşımı”, s.12; Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 297-298; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.261-262; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.39.

²³⁰ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 297-298; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.261-262; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.39.

²³¹ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 297-298; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.261-262.

sahip olmayan meclis yapılan müzakereler sonrası hükümeti bilgilendirmekle mükellefti. Meclisin toplantı sonrası alınan kararları denetlenmesi amacıyla “Vilayet Encümeni” denilen bir komisyon oluşturulur ve komisyon tarafından vilayet bütçesi incelenerek valiye bildirilirdi. Yine her ay sonunda sarfiyat cetvelleri incelenir ve denetlenirdi²³². Ayrıca verdikleri kararlar Takvim-i Vekayi ile yerel gazetelerde yayınlanırdı²³³.

Vali, mecliste onaylanan görüşleri vilayet çıkarları ile bağdaştırarak yetki sahası dâhilinde uygulamaya çalışırdı. Yetkilerini aşan durumlar ise Bab-ı Ali'nin gündemine taşınırdı²³⁴. Toplantı da belirlenen istek ve alınan kararlar ilgili bakanlıklara iletilerek Dar-ı Şura'da görüşme konusu yapılırdı. Kabul görülen fikirler için mali destekle birlikte proje ve teknik yardım da gönderilerek yürürlüğe konulurdu²³⁵.

Varlığını Cumhuriyet döneminde de devam ettiren meclisin tüzel kişiliği yoktu. Toplantılar herkese açık değildi. Yaptırım yetkisi ve kendilerine ait özel bir bütçesi de olmadığı için kararları merkeze iletmek adına gönderilen üyelerin masrafları valilik tarafından karşılanırdı. Dönüş masrafları için hazineden yolluk ve yevmiye ödenirdi²³⁶.

---

²³² Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 298.

²³³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.262; Mustafa Gençoğlu, “Yeniden Yapılanma”, s.43.

²³⁴ Erkan Tural, *Devlet Sistemi*, s. 298.

²³⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.262.

²³⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.262.

II. BÖLÜM

SİVAS VİLAYETİ VE VALİLERİ

A. Sivas'ın İdari Yapısı

Tarihin en eski dönemlerinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapan Sivas'ta ilk yerleşimlerin tarih öncesine dayandığı anlaşılmaktadır²³⁷. M.Ö 2000'li yıllarda Hititlerin önemli şehirlerinden biri haline gelen Sivas M.Ö 1200'lerde Frigyalıların daha sonra da sırasıyla Lidya, Roma ve Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir²³⁸. Roma ve Bizans döneminde şehir askeri ve ticari yönden gelişirken “Diyopolis ve Sebastia gibi isimlerle anılmıştır²³⁹”.

İlk Türk akınlarına 1059 yılında konu olan Sivas, Malazgirt zaferinden sonra 1084'de Anadolu'ya gelen Danişmendler tarafından ele geçirilerek beyliğin merkezi olmuştur²⁴⁰. Danişmendlerin Niksar'ı almalarıyla ikinci merkez haline gelirken Osmanlı egemenliğine girene kadar “ Vilayet-i Rum/ Danişmendli ili/ Rum Bölgesi” gibi isimlerle anılmıştır²⁴¹.

Sivas en parlak dönemini diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Selçuklular zamanında yaşamıştır²⁴². Bu dönemde Sivas hem bir ticaret merkezi hem de payitaht şehirlerinden biri haline gelmiştir²⁴³. Selçukluların başkenti Konya olmakla birlikte Selçuklu sultanlarının zaman zaman Sivas'ı da başkent gibi kullandıkları olmuştur²⁴⁴. Dârulalâ (Yücelik Beldesi) unvanını alan²⁴⁵ şehir I. İzzeddin Keykavus Sivas'ta ikamet etmesiyle devletin merkezi haline gelmiştir²⁴⁶.

²³⁷ Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, Buruciye Yayınları, C.1, Sivas 2008, s.7.

²³⁸ Mustafa Ökmen, “Sivas'ta Kentsel Gelişme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, s.240; *Tenbihnameler*, “Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tenbihnameleri”, 5. Baskı, SİSKAV, Sivas,2011, s.7.

²³⁹ *Tenbihnameler*, “Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa”, s.7.

²⁴⁰ Ömer Demirel, “Sivas”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 37, 2009, s.278; Rıdvan Nafiz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, Sivas Ticaret ve Sanayi Odası, , Haz. Recep Toparlı, Sivas 1998, s.22-30; *Tenbihnameler*, “Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa”, s.8.

²⁴¹ Rıdvan Nafiz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, s.22-30.

²⁴² Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.9/4, Ankara, s.447.

²⁴³ Serpil Sönmez, *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, Doktora Tezi, Ankara, 2015, s.1.

²⁴⁴ Osman Turan, “Sivas”, s.447.

²⁴⁵ *Tenbihnameler*, “Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa”, s.8.

²⁴⁶ Osman Turan, “Sivas”, s.450.

1243 yılında Moğol istilasına uğrayarak üç gün boyunca yağmalanan Sivas büyük tahribat yaşarken Selçuklulardan sonra İlhanlıların eline geçmiş oldu. İlhanlıların XIV. yüzyıl ikinci yarısında zayıflamasıyla birlikte şehir için yeni bir dönem başladı²⁴⁷. 1343'te Alaeddin Eretna ve 1381'de Kadı Burhaneddin kendi bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde Sivas'ı merkez olarak seçmişlerdir²⁴⁸.

Sivas'ın Osmanlı himayesine girmesi Sultan Bayezid döneminde gerçekleşse de Ankara Savaşı sonrasında Timur'un istilasını ile bir kez daha yağmalanmış ve yakılmıştır²⁴⁹. 1407-1408 yıllarında yeniden Osmanlılar tarafından ele geçirilen Sivas, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle Otlukbeli savaşından sonra devletin güvenli bir sınır şehri haline gelmiştir²⁵⁰.

Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde bütün Anadolu toprakları için "iklîm-i Rûm, memleket-i Rûm" ve Sivas Amasya ile Tokat toprakları için "Rûmiyye-i suğrâ" tabiri kullanılırken²⁵¹ 1413'te eyalet şeklinde teşkilatlandırıldığında Vilâyet-i Rûmiyye-i Suğrâ adıyla anıldı²⁵². Rum Beylerbeyliğinin merkezi statüsü Amasya ve Tokat arasında gidip gelirken 1520'den sonra Sivas merkez kabul edildi ve bu durum vilayet sistemine geçene kadar devam etti²⁵³. Paşa Sancağı statüsüne kavuşmasıyla birlikte siyasal, kültürel, ekonomik ve demografik olarak büyümeye başladı²⁵⁴.

XVI. yüzyıl başlarında "Eyâlet-i Rûm" da denilen Sivas eyaletinin merkezi konumundaki Sivas şehrine bağlı Amasya, Çorum, Canik, Tokat, Divriği, Karahisarşarkî ve Bozok gibi yerler bazen değişikliklere uğrasa da XIX. yüzyılın ortalarına kadar aynı çerçevede devam etmiştir. Malatya, Divriği, Kemah ve Bayburt gibi merkezler ise kimi zaman eyâlet-i Rûm'a bağlanmıştır²⁵⁵.

Rum eyaleti XV. yüzyılın sonunda Amasya, Tokat, Sivas, Canik ve Çorum ile Karahisarşarkî yöresinden oluşurken, Vilâyet-i Rûm-ı Kadîm ismiyle anılmaya başladı.

²⁴⁷ Ömer Demirel, "Sivas", s.278.

²⁴⁸ Osman Turan, "Sivas", s.451; Ömer Demirel, "Sivas", s.278.

²⁴⁹ Ömer Demirel, "Sivas", s.278; Osman Turan, "Sivas", s.455; Mustafa Ökmen, "Sivas'ta Kentsel Gelişme", s. 249, Tenbihnameler, "Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa", s.8.

²⁵⁰ Ömer Demirel, "Sivas", s.278.

²⁵¹ Halil İncılık, "Eyalet", s.549.

²⁵² Ali Açık, "Rum Eyaleti", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 35, 2008, s.225-226.

²⁵³ Ali Açık, "Rum Eyaleti", s.225-226.

²⁵⁴ Ömer Demirel, "Sivas", s.278.

²⁵⁵ Ömer Demirel, "Sivas", s.281; Serpil Sönmez, *Tanzimat'a Giden Yolda*, s.14-17.

XVI. yüzyılın başlarında yeni fetihler sonucunda Trabzon, Malatya, Kemah, Bayburt, Divriği ve Gerger sancakları dâhil edilince Vilâyet-i Rûm-ı Hadîs diye adlandırıldı²⁵⁶.

1700-1740 yılları arasında Sivas Eyaletine bağlı sancaklar Sivas, Amasya, Canik, Divriği, Arapgir, Bozok ve Çorum²⁵⁷ iken Tanzimat'ın ilk yıllarında yapılan düzenlemelerle Sivas, Amasya, Divriği, Yen İli sancaklarından oluşuyordu²⁵⁸. 1846'da yapılan düzenlemeyle Bozok Sancağı, Sivas'tan ayrılarak Kayseri ile birleştirilip mutasarrıflığa dönüştürüldü²⁵⁹. 1856'da Yenili'nin çıkarılmasıyla üç sancağa düşürülmüştür. Eyaletin sancak sayısına paralel olarak sancak kazalarında azalma görülmüştür²⁶⁰. 1864 yılında uygulamaya konan vilayet nizamnamesi ile oluşturulan Sivas vilâyeti Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisarişarkî sancaklarına ayrılmış, bu durum Cumhuriyet döneminde sancakların vilâyet haline getirilmesine kadar devam etmiştir²⁶¹.

Sivas Eyaleti, vezir rütbeli valiler tarafından yönetilirken bu valiler Paşa sancağı olan Sivas şehrinde ikamet etmekteydi. Valilerin oturduğu Paşa sarayı adı verilen konak 1813'lerde harap hale gelince tamir edilerek 1816 yılında kullanılabilir duruma getirilmiştir²⁶². 1864 Vilayet Nizamnamesinin etkisiyle yapılan 1867 düzenlemeleriyle oluşturulan Sivas vilayeti²⁶³ devlet merkezindeki bürokratik yapıyla aynı doğrultuda düzenlenmiştir.

İncelediğimiz dönem itibariyle taşra teşkilatında sık sık yapılan idari değişikliklerin bir sonucu olarak Sivas şehrinin bazı zamanlar merkez statüsünü koruduğunu bazı zamanlar ise kısa süreli mutasarrıflığa çevrildiğini görmekteyiz. Bu nedenle Sivas'ta görev yapan yöneticilerin 7 tanesi mutasarrıf olarak atanırken geriye kalan 11'i vali unvanının sahipti. 1848-1878 yılları arasında yer alan 18 valinin, 4'ü mîr-i mîrân, 1'i müşir, 13'ü ise vezir rütbesini taşımaktaydı. 7 tanesi mutasarrıf olarak atanırken geriye kalanlar vali unvanına sahipti.

²⁵⁶ Ali Açık, "Rum Eyaleti", s.226.

²⁵⁷ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı", s.93.

²⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.2, s.127-128.

²⁵⁹ Ali Açık, "II Abdülhamid Devri Eğitim Politikası'nın Taşraya Yansıması Yozgat Sancağı Örneği", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, s.612, 2016.

²⁶⁰ Ali Açık, "Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, no 2, s. 254, Aralık 2003.

²⁶¹ Ömer Demirel, "Sivas", s.281.

²⁶² Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleleri*, Sivas İl Kültür Müdürlüğü, Sivas 2006, s.40.

²⁶³ Ali Açık, "Tanzimat Döneminde Tokat", s.258.

Tablo 9. Sivas Valileri²⁶⁴

<i>İSİM</i>	<i>UNVAN</i>	<i>TARİH</i>	<i>ATANDIĞI MAKAM</i>
MEHMED ABBAS HİLMİ PAŞA	Mîr-i mîrân	1848-Eylül 1849 ²⁶⁵	Mutasarrıf
MÜNİB MEHMED PAŞA	Mîr-i mîrân	Eylül 1849-Mayıs 1851	Mutasarrıf
MEHMED HAMDİ PAŞA	Vezir	Mayıs 1851-Eylül 1853	Vali
PALASLI İSMAİL PAŞA	Vezir	Eylül 1853- Mayıs 1854	Vali
FEYZULLAH ZAİM PAŞA	Vezir	Mayıs 1854- Nisan 1856	Vali
BOŞNAKZADE MEHMED PAŞA	Vezir	Nisan 1856- Mayıs 1859	Vali
MEHMED HAYREDDİN PAŞA	Vezir	Mayıs 1859- Mayıs 1861	Vali
HAZİNE DARZADE AHMED PAŞA	Mîr-i mîrân	Mayıs 1861- Aralık 1861	Mutasarrıf
MEHMED ZEKİ PAŞA	Mîr-i mîrân	Aralık 1861- Şubat 1863	Mutasarrıf
MEHMED REŞİD PAŞA	Vezir	Şubat 1863- Eylül 1864	Mutasarrıf
TACİRLİ AHMED PAŞA	Mîr-i mîrân	Eylül 1864- Ocak 1866	Mutasarrıf
ALİ RIZA MEHMED PAŞA	Vezir	Ocak 1866- Haziran 1867	Mutasarrıf
AHMED İZZET PAŞA	Vezir	Haziran 1867- Kasım 1871	Vali
MEHMED HALET PAŞA	Vezir	Kasım 1871- Mayıs 1872	Vali
ESAD AHMED PAŞA	Müşîr	Mayıs 1872- Ağustos 1872	Vali
MEHMED HURŞİD PAŞA	Vezir	Ağustos 1872- Mart 1873	Vali
MEHMED TAKİYEDDİN PAŞA	Vezir	Nisan 1873- Ekim 1874	Vali
AHMED İZZET PAŞA (2)	Vezir	Mart 1874- Şubat 1878	Vali
MUSTAFA SÜREYYA	Vezir	Şubat 1878- Temmuz 1879	Vali

B. Sivas Vilayetinde Valilik

1. Vali Tayinleri

“Bir şeye çok yakın olan; yetkili kişi, yönetici” anlamlarına gelen²⁶⁶ vali kelimesi Osmanlıca da “bir vilayeti idare eden en büyük memur”²⁶⁷ olarak kullanılmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında Türk komutanlar fethettikleri bölgeyi yönetmekle görevlendirilirken²⁶⁸ Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirmeler beylerbeyi olmaya başlamıştı. Enderun’dan yetişenler taşraya çıkıp çeşitli hizmetlerde bulunuyor ve taşra teşkilatının en üst merkezi olan beylerbeyliğine kadar yükseliyordu. Ayrıca saray kapı ağaları ya da yeniçeri ağaları da bu makamı kazanabiliyorlardı. Fatih Kanunnamesine göre beylerbeyi olmanın dört yolu

²⁶⁴ Bu tablo Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri; Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, Buruciye Yayınları, C.1, Sivas 2008; Musa Yıldız, “Bir Osmanlı Aydın Veliyyüddin Yeken ve Sivas Hatıraları”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (ed. Şeref Boyraz), Sivas 2007, II, kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

²⁶⁵ Yararlanılan kaynaklar ile arşiv belgelerinin tarihleri arasındaki farklılıklar Hicri takvimin Miladi Takvime çevrilmesinde kullanılan yöntemlerden kaynaklıdır. Bu tabloda ve tezin tamamında Hicri takvim, miladi tarihe çevrilirken Türk Tarih Kurumunun oluşturduğu Tarih Çevirme Klavuzundan faydalanılmıştır.

²⁶⁶ Ünal Kılıç, “Vali”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.42, 2012, s.492.

²⁶⁷ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi, 33. Baskı, 2017, s.1324.

²⁶⁸ Ünal Kılıç, “Vali”, s.492.

sayılırken bunlar “Mal defterdarının ve beylik ile nişancı olanların ve beşyüz akçeli kadıların ve dörtyüz bin akçeye varmış sancak beylerinin yolu” şeklinde sıralanmıştır²⁶⁹. Zamanla toprakların genişlemesiyle birlikte eyaletler kurulmuş, yönetimden sorumlu valilerde doğrudan hükümet merkezince atanmaya başlamıştı²⁷⁰.

Bir kişinin vali olabilmesi “Vezir” rütbesine sahip olması, yönetimin alt kademelerinde başarılı hizmetlerde bulunmuş olması ve bir sarrafla kethüdayı kefil gösterebilmesine bağlıydı²⁷¹. Tüm şartlara sahip olan valilerin atamaları tek kişi üzerinden yapılabildiği gibi aynı anda birden çok valinin görevlendirilmesi şeklinde de gerçekleşebilirdi.

Tek atamaların yapıldığı belgelerde daha fazla ayrıntıya yer verilirdi. Atanan kişiye rütbe verildiyse rütbesi, verilme nedeni, adı geçen vilayete neden gönderildiği, eski valinin görev yerinin değiştirilme, azledilme, azledilme nedeni gibi bilgilere rastlamak mümkündü. Örneğin 1851 yılında Sivas’a vali olarak atanacak olan Mehmed Hamdi Paşa, İzmir muhassılı olarak görev yaparken kendisine ulaşan tayin belgesinde geçen “ ..... *şâhânem mucibince müceddeden rütbe-i vala-yı vüzerâtı ihsânı ile Konya eyaleti uhde-i hâmiyyetine ihâle ve tevcih ve rütbe-i mezkûreye mahsus nişân-ı fûrûg-efşânın itası ile dahi kadir ve şân-ı âlâ ve tenviye kılınan....*” ifadelerinden kendisine vezirlik rütbesi verilerek Konya valisi olarak görevlendirildiğini anlamaktayız²⁷².

1866 yılında Sivas Valisi olarak görevlendirilecek olan Ali Rıza Paşa Ankara valisiyken görevden alındığı “...²⁷³ *Hasb-el icâb Ankara valiliğinin uhde-i behiyelerinden sarf ve tahvîlât ile devletli Hayreddin Paşa Hazretlerine tevcih olunan irâde-yi seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müteâllik ve şeref-sudûr buyrulmak....*” şeklinde açıklanmıştır²⁷⁴.

Sivas Valisi İsmail Paşa, Hersek valisi olarak görev yaptığı dönemde azledilme nedeni görevini layıkıyla yerine getiremediği bu durumdan ötürü yerine başkasının atandığı bildirilirken²⁷⁵ bu örnekler haricinde açıklama yapılmadan sadece atama

²⁶⁹ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı”, s.227.

²⁷⁰ Musa Çadircı, “Tanzimat Anadolu”, s. 1225.

²⁷¹ Musa Çadircı, “Tanzimat Anadolu”, s. 1222.

²⁷² BOA, A.}DVN.MHM., 2/11.

²⁷³ Tezin tamamında belgelerin konuyla ilgili kısımlarına metinde yer verilirken kullanılmayan ifadeler “...” şeklinde gösterilmiştir.

²⁷⁴ BOA, A.}MKT.UM., 306/7.

²⁷⁵ BOA, A.}AMD., 43/15

bilgilerini içeren belgelerde mevcuttur. Bir ya da iki cümleden oluşan bu atama emirlerine bakılacak olursa Sivas'ta 1851-1853 yılları görev yapan Hamdi Paşa'nın 1855 yılında Halep'e atandığı belgede tayin emri "*Halep Eyaleti valiliği Hüdâvendigâr valisi sâbık Hamdi Paşa hazretleri bendelerine tevcih*" şeklinde verilmiştir²⁷⁶.

Tek seferde birden fazla valinin görevlendirildiği tayin belgelerinin bir kısmında her vali için kişiye özel bölümler oluşturulduğu gibi²⁷⁷ sadece isimler ve görevlendirildikleri yerleri hakkında bilgi verildiğine de rastlamaktayız. 8 Şubat 1855 tarihli belgede "... *Buyrulan irâde-yi seniyye makarr-ı münîf ve muktezâ-yi der-kenârî nâtik olduğu üzere Halep valisi ve devletli Süleyman Paşa Hazretlerinin İzmir valiliğine ve Cezâir-i Bahr-i Sefîd valisi devletli İsmail Paşa Hazretlerinin Halep'e ve Kastamonu valisi ve devletli Hamdi Paşa Hazretlerinin Cezâir-i Bahr-i Sefîd valiliğine ve Kürdistan valisi devletli Hamdi Paşa Hazretlerinin Kastamonu'ya ve Cidde valisi olup Dersaadet'te bulunan İzzet Paşa Hazretlerinin dahi Kürdistan valiliğine tayin olduklarına mübeyyen bâ-ferman müşîri*" isimler ve tayin yerleri belirtilmekle yetinilmiştir²⁷⁸.

Tımar sistemindeki bozulmalar, vezir rütbesini taşıyan kişilerin uygun görevlere yerleştirilememesi ve sancakların arpalık olarak mutasarrıflara verilmesi ancak mutasarrıfların görev yerine gitmeyerek mütesellimleri vekil göndermeleri gibi birçok neden valilik kurumu adına önlemler alınması gerekliliğini gözler önüne sermişti. 1837'de Dâhiliye Nezareti'nin teşekkül edilmesiyle sadrazamın onayı alınarak padişaha sunulan atama listeleri sadaret kethüdası tarafından değil nezaret tarafından hazırlanmaya başlanmıştı²⁷⁹.

Tanzimat'ın ilanından sonra merkez teşkilat gibi taşra idaresinde yeniden düzenlenmeye çalışılırken vali atama usullerinde köklü değişiklikler yapılamamıştı. Bunun en önemli nedeni vasıflı yönetici yetiştirecek bir kurumun olmamasıydı²⁸⁰. Tanzimat'a kadar üzerinde durulmuyan idarecilerin eğitilmiş ve uzmanlaşmış olma ölçütü fermanın ilanından sonra ön plana çıkmıştı²⁸¹. İlerleyen yıllarda vali seçimlerinde modern okul eğitim şartı öncelikli olmakla birlikte henüz yetişmiş yöneticilerin

²⁷⁶ BOA, A.}DVN., 109/84.

²⁷⁷ BOA, A.}MKT.UM., 191/65.

²⁷⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 131/71.

²⁷⁹ Selda Kılıç, "Tuna Vilayeti", s.45; Muammer Değirmendere, "Vali Atamaları", s.108

²⁸⁰ Muammer Değirmendere, "Vali Atamaları", s.108.

²⁸¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.45.

yetersizliği nedeniyle taşra idaresinde tecrübeli ve yerel mevzulara hâkim kişiler vilayetler arasında mekik dokumaya başladı. Eski idarecilere duyulan ihtiyaç neticesinde valilerin konumuna göre yaptıkları bazı hatalar göz ardı edilmesi²⁸² sistemi yeni bir ikileme sürükledi.

XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde memurların istikrarsızlığı nedeniyle²⁸³ bazı kararlar alındı. Taşra yönetiminde deneyimli, dindar ve iktidar sahibi kişilere öncelik tanınırken vezirlik unvanının layık kişilere verilmesi için sınırlandırmaya gidildi²⁸⁴. Valilerin görev yerlerine gitmeyerek vekil atamalarının önüne geçmek adına vekil göndermek tüm yönetim basamaklarında yasaklanırken valilerin sık sık görevden alınmaları, kanun dışı vergi toplamaları gibi durumlarda engellenmek istenmiştir²⁸⁵. Ancak alınan önlemler fayda etmemiş, rüşvet, şahsi bağlantıların kullanılması ve ilişkilerin önceliğinin sürmesi²⁸⁶ â'yânların güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Modern eğitim sistemine tam anlamıyla geçiline kadar valiler, tecrübeli valilerin yanında geleneksel bir çıraklık eğitiminden geçerek bir nevi staj yaparak yetişmişlerdi²⁸⁷.

Taşra idarecilerinde iyileşme Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasıyla doğru orantılıdır. II. Abdülhamid döneminde yeniden düzenlenen okul üst düzey bürokratik makamların kapısını açmıştır. Mülkiye gibi okullar eski tarz idare adamlarını geri plana atan yöneticiler yetiştirmiştir. Bu okuldan mezun olan idareciler sadece Osmanlı değil Türkiye ve Osmanlı'dan kopan diğer ülkelerin de devlet adamlığını üstlendiler²⁸⁸.

Yine de tek kıssas modern eğitim olmayıp gayri resmi durumlarında tayinler üzerinde etkisi vardı. Tecrübe, güvenilirlik, siyasal zihniyet ve aile geçmişi gibi unsurların yanı sıra Padişah görüşü ve kişisel kabiliyetler, saray adamları ile ilişkiler, yerel eşrafın düşünceleri, yabancı elçilerin etkileri, siyasi çekişmeler sonucu merkezden

²⁸² Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.108.

²⁸³ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.46.

²⁸⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Dönemi Anadolu*, s.11; Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.22; Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.108.

²⁸⁵ Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.22; Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.108.

²⁸⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.45-46.

²⁸⁷ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s.53-54.

²⁸⁸ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.46.

uzaklaşmasının istenmesi valilerin hem tayinlerin de hem de görevlerini sürdürmelerinde önemli ölçütlerdendi²⁸⁹.

Her yıl Şevval ayının başında yapılan vali atamaları bir yıllığına olur ve Tevcihât-ı Hümâyun defterlerine kaydedilip padişaha sunulurdu²⁹⁰. Onay alındıktan sonra liste yürürlüğe girerken²⁹¹ atanacak olanlar içinde bir aday hiyerarşisi bulunmaktaydı. İlk öncelik verilenler ma'zul valiler²⁹² olurken diğerleri merkezde başka mevkilere atanmış eski vali veya bürokratlar, hâlihazırda taşrada vazifeli olanlar, güçlü bir kariyeri olup merkezde görevlendirilmeyen bürokratlar ve becayiş isteyen valiler şeklinde sıralanırdı²⁹³.

Padişahın onayı ile atanan vali önce sarayı, sadrazamı ve dâhiliye nazırını ziyaret ederken yerini sağlamlaştırmak adına güçlü mabeyn mensuplarına da uğrardı. Cezâir-i Bahr-i Sefîd valiliğine atanan Mehmed Hamdi Paşa ile Sayda valisi Mahmud Nedim Paşa atama emirleri sonrası teşekkürlerini bildirmek amacıyla padişahın huzuruna kabulünü istemişlerdir²⁹⁴.

Yine son görevi Sivas valiliği olan Ali Rıza Paşa'nın Ankara'ya atandığı sırada memuriyet mahaline gitmeden evvel padişah ile görüşme isteği belgeye “*Ankara Valisi Devletli Ali Rıza Hazretleri bu günlerde mahall-i me'mûriyetine müntehî azîme olduğundan emsal-i misillû müşârî' n-ileyhin dahi atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı cihân-bânîye arz-ı ubûdiyyet eylemek nâiliyyet hakkında her ne vecîhle emr ü ferman inâyet-i unvan Hazreti şâhaneleri şeref-sünûh buyrulur ise ana göre harekete mübâderet olunacağı*” biçiminde yansımıştır²⁹⁵.

Valinin mümkün olan en kısa zamanda görev yerine gitmesi istendiğinden maaşı tayininde değil vilayetine ulaştığında işlemeye başlardı²⁹⁶. Atanan vali yerine giderken gideceği vilayete bir yazı gönderilerek durum hakkında bilgi verilirdi. Kastamonu valiliğine getirilen eski Sivas Valisi Mehmed Reşid Paşa yola çıktıktan sonra vilayete şu

²⁸⁹ Muammer Değirmendere, “ Vali Atamaları”, s.108; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.58-60.

²⁹⁰ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.46; Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi Anadolu*, s.14-15.

²⁹¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.15.

²⁹² Her hangi bir nedenle görevinden alınan ve merkeze çekilerek görev bekleyen valiler için ma'zul kelimesi kullanılırdı. Bkz; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.52.

²⁹³ Muammer Değirmendere, “ Vali Atamaları”, s.108; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.52.

²⁹⁴ BOA, A.}AMD., 62/79.

²⁹⁵ BOA, A.}AMD., 58/37.

²⁹⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.123.

şekilde bir yazı gönderilmiştir. “ *Mevsim-i şitâdan dolayı halefleri devletli paşa hazretlerinin vusûlüne kadar saadetli defterdar efendi vekil bırakılarak me’mûriyet-i cedîde-i devletlerine azîmet olunması hakkında suâl-i rey-i hâvî behiyeleri mel-i malûm senâ-ver oldu. Müşâriü’n-ileyh hazretleri bi inâyeti teâla mâh-ı hâlin dokuzuncu Cuma irtesi günü Der-saâdetten hareket vechiyle hiçbir mahalde ârâm ve tevakkuf etmeyerek hemen oraya azîmet-e şitâb ve müsâraat edeceğine....* ”²⁹⁷

Valiler şehir merkezine vardıklarında tüm askeri ve sivil memurlarla, şehrin ileri gelenlerin de katıldığı bir merasim ile karşılanırdı. Vilayet binasının önünde gerçekleşen törende vali padişahın isteği ve fermanı ile atandığını duyururdu²⁹⁸. Aynı şekilde merkeze, vilayete vardığına ve göreve başladığına dair bir yazı gönderirdi. 1851 yılında Sivas valisi olarak atanan Mehmed Hamdi Paşa şehre vardığını ve makamında çalışmaya başladığını bildirirken şu ifadeleri kullanmıştır. “ .... *Mâh-ı hâlin sekizinci günü mukarrer me’mûriyet-i bende-gânem olan Sivas’a muvâsalat ve ber-mû’tâd üçüncü günü me’mûriyeti çâker-ânemi hâvî şeref-yâb sahife-i sudûr olan emr-i âli lazımu’l huzur muvâceheten feth-i ferâşetle dua-yı vâcibü’l edâ-ı hazreti şâhâneye terdîfen ....* ”²⁹⁹ Yine aynı şekilde Hazine Darzade Ahmed Hamdi Paşa da Sivas’ta göreve başlarken merkezi de durumdan haberdar etmiştir³⁰⁰.

1873 yılında valilerin en geç yirmi veya otuz gün içinde tayin yerine gitmiş olması zorunlu hale gelmişti. Makamına geç giden valilerin görevleri elinden alındığı gibi³⁰¹ bu konuda ikaz edildikleri de görülmüştür. Mesela Yanya ve Basra valiliklerine gönderilen Ali Rıza (1866 yılı Sivas Valisi) ve Arif paşaların geç kalmaları üzerine bir an önce görev mahalline gitmeleri için uyarılmışlardır³⁰².

Yeni atanan vali merkeze ulaşana kadar geçen zaman zarfında işlerin aksamaması için vilayetin başında eski vali tarafından seçilen yüksek rütbeli memurlardan biri bulunurdu³⁰³. Vali vekili adı verilen bu memur vilayet işleri ile

²⁹⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 397/97.

²⁹⁸ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.123.

²⁹⁹ BOA, A.}MKT.UM., 66/86.

³⁰⁰ BOA, A.}MKT.UM., 379/79.

³⁰¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.123.

³⁰² BOA, DH.MKT., 2766/67. Belge de durum “*Zat-ı âlîlerinin henüz mahalli me’mûriyeti âlilerine azîmet buyurmadıkları anlaşıldığından hemen azîmetleri için tebligâtı ekide ifâsı şeref-i varî olan 28 Şubat Sene 324 tarihli tezkere-i samiyede ezbar buyrulmuş olmakla emr-i sâmi vech-i ile ilk vasıta ile azîmet ve mezkûr gün hareket buyrulacağından seriân ezbarına buyrulma babında*”

³⁰³ Muammer Değirmendere, “ Vali Atamaları”, s.111; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.125.

ilgilenir, merkezi bilgilendirirdi. Vali vekilliği çok uzun sürebildiği gibi görev üzerindeyken emekliye sevk edilebilirdi. Bu durumda yerine birini tavsiye ederdi. Gayrimüslimler de vekillikte bulunabilirdi³⁰⁴.

Valilerin azilleri de tayinleri gibi merkezden verilen kararlarla gerçekleşirken bu aziller sonucunda bazılarının yargılanması, idamı veya başka yere atanması mümkün olabiliyordu.

Adana mutasarrıflığı sırasında yolsuzluk yaptığı ve rüşvet aldığı iddiaları ortaya atılan Tacirli Ahmed Paşa görevden azledilerek yargılanmış³⁰⁵, cezası bittiğinde Sivas'a vali olarak atanmıştır. Eski Sivas valisi Münib Mehmed Paşa ise Basra'da görevli iken hakkındaki rüşvet iddiaları nedeniyle yargılanır ve suçlu bulunarak nakit para cezası, 5 yıl süreyle kalebend cezasına çarptırılmış, aldığı nişan ile rütbeleri kaldırılmıştır³⁰⁶.

2. Vali Görev Süreleri

Valilerin görevde kalış süreleri dikkate alındığında devletin içinde bulunduğu duruma göre değişiklikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine baktığımızda fethettikleri bölgelere eyalet yöneticisi olarak atanan beylerbeyinin uzun yıllar görev yaptığı görülmektedir³⁰⁷. Büyük bir kabahati bulunmayan eyalet veya sancak beyleri yirmi ila otuz yıl kadar makamını korumaktaydı³⁰⁸.

XVI. yüzyılın ortalarından sonra görev süreleri beylerbeyinin bölgede nüfus toplamasını ve yerel güçlerle birleşerek bağımsızlaşmasını engellemek adına kısaldı. Bu durum beraberinde beylerbeyinin geleceğini garantiye almak için kısa süreli atandığı yerde halktan haksız kazanç sağlamaları gibi büyük bir sorunu yol açtı³⁰⁹. XVII. yüzyılda valiler eyaletlere bir yıllığına atanmaya başlarken³¹⁰ bu durum XVIII. yüzyılda standart hale gelmiştir. Ancak şartlar doğrultusunda bir yıldan daha az süre görev yapan valilerde olmuştu³¹¹. Her ne kadar görev süresini uzatmaları mümkün olsa da³¹² bu

³⁰⁴ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.125.

³⁰⁵ BOA, A.}MKT.MVL., 147/29; İ.DH., 490/33232; MVL, 637/51.

³⁰⁶ BOA, C..DH..., 53/2620.

³⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s.228.

³⁰⁸ Muammer Değirmendere, "Vali Atamaları", s.103.

³⁰⁹ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s. 228; Seral Tuncer, *Eyalet Sistemi*, s.55.

³¹⁰ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.66.

³¹¹ Selda Kılıç, "Tuna Vilayeti", s.54.

³¹² Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.66.

durum valilerin idare yetilerini olumsuz yönde etkilemişti. Sık sık yer değiştiren ya da azledilen valilerin kapı halkıyla beraber bir yerden bir yere gitmesi hem valiler için hem de halk için büyük bir angarya olmaya başlamıştı³¹³. Bundan ziyade valilerin görev merkezlerine giderek uyum sağlamaları ve vazifelerini yapabilmeleri için oldukça yetersiz kalan³¹⁴ bu sürelerin taşra idaresine etkisi III. Selim döneminde görülmeye başlandı³¹⁵.

III. Selim sorunları ortadan kaldırmak adına “Vüzera Kanunnamesi” ile valilerin görev sürelerini yeniden belirledi. Verimliliğinin artması, adam kayırma ve rüşvetin önlenmesi için valilerin atandıkları yerde en az üç yıl en fazla beş yıl görev yapmalarına karar verildi³¹⁶. Bu çözümle hem yöneticisi sık değiştirilen şehir halkının olumsuz etkilenmesini engellenmesi hem de Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerin taşrada da hayata geçirilmesi istenmiştir. Her ne kadar en az üç yıl gibi bir sınırlandırma yapılmış olsa da görevini kötüye kullananlar hemen azledilerek önemli olanın valilerin nitelikleri olduğu gösterilmiştir³¹⁷. Bu doğrultuda vilayet yönetiminde başarı sağlayan valilerin görev yerlerinde kalmaları sağlanıyordu. 1840 yılında Bağdat Valisi olan Ahmed Paşa’nın İran meselesinde gösterdiği başarı takdire şayan bulunmuş ve mesele hal olana kadar burada kalmasına karar verilmiştir³¹⁸.

II. Abdülhamid devrinde yaşanan bürokrasi reformu ile personel kayıt sistemi oluşturulurken memurları ilgilendiren konular kanunla düzenlenmişti. Modern tarzda emeklilik fonu kurulmuş, memurlar Sicill-i ahval komisyonları oluşturularak görece bir istikrar sağlanmıştı. Bu gelişmelerin ardından devlet adamlarının görev sürelerinin uzadığı görülmektedir³¹⁹.

Sivas vilayetinin yönetimine atanan vali ve mutasarrıflara bakıldığında bir yıl ve üzeri görev yapanların çoğunlukta olduğunu görülürken beş valinin ise kısa sürelerle Sivas’ta kaldıkları anlaşılmaktadır. En uzun süre Sivas valilik makamında kalan kişi 4 yıl 9 ay ile Ahmed İzzet Paşa iken en kısa görevde kalan kişi Esad Ahmed Paşa’dır. Bu

³¹³ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.103.

³¹⁴ Selda Kılıç, “Tuna Vilayeti”, s.54.

³¹⁵ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.66; Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı”, s.228.

³¹⁶ Muammer Değirmendere, “Vali Atamaları”, s.103; Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.66.

³¹⁷ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.67.

³¹⁸ BOA, C..DH., 86/4275.Belgede “...Bağdat valisi Ahmed Paşa bendeleri fi’l cümle ve hizmet-i kezâr ve hala ikmâl ve temim olmasına dahi demi dermeyân ibtidar olmaktan naşi lütfu eliki alam ile işleri tamam pezîra-yı hüsnü hitam oluncaya dek müşar’un-ileyhin ol havalide kalması...” şeklinde ifade edilmiştir.

³¹⁹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid’in Valileri*, s.66,67,68.

valilerden bir kısmı çalıştığımız dönemden önce veya sonra bir kez daha Sivas'a atanmakla birlikte 1848-1878 yılları arasında sadece Ahmed İzzet Paşa iki kez valilik görevini icra etmiştir³²⁰.

Tablo 10. Sivas Valileri ve Görev Süreleri³²¹

<i>Valiler</i>	<i>Görev Tarihleri</i>	<i>Yaklaşık Görev Süreleri</i>
MEHMED ABBAS HİLMİ PAŞA	1848-Eylül 1849	1 Yıl 1 ay
MÜNİB MEHMED PAŞA	Eylül 1849-Mayıs 1851	1 yıl 8 ay
MEHMED HAMDİ PAŞA	Mayıs 1851-Eylül 1853	3 yıl 4 ay
PALASLI İSMAİL PAŞA	Eylül 1853- Mayıs 1854	11 ay
FEYZULLAH ZAİM PAŞA	Mayıs 1854- Nisan 1856	1yıl 8 ay
BOŞNAKZADE MEHMED PAŞA	Nisan 1856- Temmuz 1859	3 yıl 4 ay
MEHMED HAYREDDİN PAŞA	Mayıs 1859- Mayıs 1861	5 ay
HAZİNE DARZADE AHMED PAŞA	Mayıs 1861- Aralık 1861	1 yıl 11 ay
MEHMED ZEKİ PAŞA	Aralık 1861- Şubat 1863	1 yıl 2 ay
MEHMED REŞİD PAŞA	Şubat 1863- Eylül 1864	1 yıl 6 ay
TACİRLİ AHMED PAŞA	Eylül 1864- Ocak 1866	1 yıl 4 ay
ALİ RIZA MEHMED PAŞA	Ocak 1866- Haziran 1867	1 yıl 4 ay
AHMED İZZET PAŞA	Haziran 1867- Kasım 1871	4 yıl 9 ay
MEHMED HALET PAŞA	Kasım 1871- Mayıs 1872	6 ay
ESAD AHMED PAŞA	Mayıs 1872- Ağustos 1872	2 ay
MEHMED HURŞİD PAŞA	Ağustos 1872- Mart 1873	8 ay
MEHMED TAKİYEDDİN PAŞA	Nisan 1873- Ekim 1874	11 ay
AHMED İZZET PAŞA	Mart 1874- Şubat 1878	3 yıl 11 ay
MUSTAFA SÜREYYA	Şubat 1878- Temmuz 1879	1 yıl 6 ay

3. Vali Değiştirilme veya Azledilme Usulleri

Valilerin görev yerlerinin değiştirilmesi ya da tamamen azledilmeleri birçok etken doğrultusunda meydana gelmektedir. Valinin hastalık, yaşlılık ve vefat durumu, yerel halkın istek ve şikâyetleri, yolsuzluk, rüşvet, haksız vergi toplamak gibi suçlar, valilerin seçiminde padişah ile sadrazamın fikir ayrılıkları, şark hizmetinin az tercih edilmesi, saray entrikaları, siyasi çekişmeler, sürgün tayinleri, yabancıların etkisi, tavsiye ve destek mektupları valilerin görevde kalıp kalmamalarını belirleyen başlıca etkenlerdendi. Vali değişiklikleri atama da olduğu gibi padişahın onayı ile gerçekleşmektedir. Değiştirilmek istenen vali padişahın özel kalemi olan Mâbeyn-i Hümayun tarafından sadrazama bir “Tezkire-i Hususiye” ile gönderilirdi. Bu tezkire Meclis-i Vükelâda okunduktan sonra müzakere edilir. Mazbata düzenlenerek padişaha

³²⁰ Bkz. Tablo 5.

³²¹ Bu tablo Arşiv Belgeleri, Ebubekir S. Yücel'in Sivas salnamelerini çevirerek oluşturduğu Salname-i Vilayeti-i Sivas adlı eserinden ve Musa Yıldız'ın Bir Osmanlı Aydını Veliyyuddin Yeken ve Sivas Hatıraları adlı makalesinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

arz edilirdi. Padişahın onayladığı kişi doğrultusunda görüşmelere katılan nazırların imzaları ile belge resmileşirdi³²².

a. Valilerin Kişisel Durumları

Vali değişikliklerinde önemli sebeplerden birisi yaşlılık ve hastalıktan muzdarip olan valilerin görevden affını istemeleriydi. Tüm samimiyetleri ile durumlarını ve devlete faydalı olamadıklarını belirten valiler merkez tarafından takdir edildiği gibi bu durumu beğenmedikleri yerden kurtulma yolu olarak kullananlarda vardı. Kendi çıkarları için bu yola başvuran valilerin bir kısmı kişisel ilişkileriyle isteklerine ulaşırken bir kısmının talebi geri çevrilmiştir³²³.

Ankara valisi olarak atanan eski Sivas Valisi Mehmed Hurşid Paşa, Ankara'da romatizma nedeniyle rahatsızlanır. Eylül 1881 'de merkeze çektiği telgrafta tedavi amacıyla Almanya'ya gitmek için kendisine iki üç ay kadar izin verilmesini, eğer bu talebi uygun görülmezse görevinden affını istemiş³²⁴, birkaç ay sonra vefat etmiştir³²⁵.

Bir diğer örnekte 1851'de Sivas'a atanan Mehmed Hamdi Paşa Konya valisi olarak görev yaparken, vilayetin havasından kaynaklı sağlık sorunlarının artması üzerine Hüdâvendigâr, Trabzon, Kastamonu gibi illere tayinini istemiştir. Bu talebi kabul edilmezken kendisine cevaben gönderilen belgede ki ifadeler şu şekildedir. "... *Kastamonu valiliği henüz tebeddül etmemiş ve Hüdâvendigâr ve Trabzon eyaletleri valiler hazerâtının şimdiki halde tebdillerini mucib bir sebep görülmemiş olması ile* ...."³²⁶

Sıcak memleketlerde yetişen valilerin özellikle Sivas ve Erzurum gibi Orta ve Doğu Anadolu şehirlerine atanmaları da bazı sorunlara neden olmuştur. Soğuk iklimin hâkim olduğu illere alışmakta zorlanan valiler hava koşullarını öne sürerek becayiş talebinde bulunmuşlardır³²⁷.

³²² Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.47-66.

³²³ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.47-51.

³²⁴ BOA, Y..A...RES., 13/7.

³²⁵ BOA, Y..PRK.ASK., 10/78.

³²⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 360/67.

³²⁷ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.57.

Daha sonraki yıllarda Sivas valisi olarak görev yapacak olan Mehmed Hayreddin Paşa, 1850 yılında becayiş talebi ile Bosna valiliğine atanmış, bir yıl sonra Bosna'nın havasına alışamadığını söyleyerek valilikten affını istemiştir. Çalışmalarından memnun olunan valinin talebi kabul edilirken valiliği döneminde gösterdiği gayreti ödüllendirilerek hazineden yüz elli bin kuruş ihsanda bulunulmuştur³²⁸.

1856 yılında Harput valiliğine getirilen Ahmed İzzet Paşa Harput'un havasına alışamadığını söyleyerek yerinin değiştirilmesi talep eder³²⁹. İsteği kabul edilerek 1858'de Trablusgarp valiliğine getirilir³³⁰. Ancak 1862'de Sivas valiliğine getirilen Ahmed İzzet Paşa aynı nedenden dolayı bir süre sonra başka vilayete tayinini istese de bu kez talebinin geri çevrildiği görülmektedir³³¹.

Valinin aniden vefatı ile makamının boş kaldığı durumlar da yaşanmıştır. Vefat eden valinin yerine sadrazam tarafından padişaha sunulan isimler arasından padişahın onayladığı kişi vali olarak atanmıştır. Bu muamele bölgede herhangi bir sorun ya da sıkıntıya yol açmamak adına en hızlı şekilde uygulanmaktadır³³².

1854 yılında Sivas valisi olarak görevlendirilen Feyzullah Zaim Paşa, Mart 1856'da valiliğe devam ettiği sırada bilinmeyen bir nedenle öldürülmüştür³³³. Boş kalan valilik makamı için mayıs ayında yerine Boşnakzade Mehmed Paşa görevlendirilmiştir³³⁴.

Bir dönem Sivas Valiliği yapmış olan ve başka vilayetlere atanan Esad Ahmed ve Hazinedarzade Ahmed Paşalar da valilikleri sırasında vefat etmişlerdir. 11 Mayıs 1876 tarihinde Erzurum valisi iken³³⁵, Esad Ahmed Paşa 1875'te Aydın valisi iken³³⁶, Hazinedarzade Ahmed Paşa Sağrad Kaymakamı³³⁷ olarak görev yaparken vefat ettikleri bilinmektedir.

---

³²⁸ BOA, A.}AMD., 31/44.

³²⁹ BOA, A.}MKT.UM., 288/68.

³³⁰ BOA, A.}AMD., 90/10.

³³¹ BOA, A.}MKT.MHM., 431/79.

³³² Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.50-51.

³³³ BOA, A.}MKT.MVL., 80/29.

³³⁴ BOA, A.}TŞF., 23/71.

³³⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1382.

³³⁶ Nahid Sırrı Örik, *Yüzelli Yılın Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Ekicil Yayınevi, s, 78-79, 1953, s. 79.

³³⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, s.211.

Aynı şekilde Temmuz 1879'da Sivas'ta vali olarak görev yaptığı sırada vefat eden diğer bir valimiz Mustafa Süreyya Paşa'dır. Feyzullah Paşa gibi Hacı İzzet Paşa Camisi'ne defnedilirken aynı ay içerisinde yerine Abidin Paşa atanmıştır³³⁸.

Valilerin azledilme nedenlerinden biri de görev yerine geç gitmek ya da görev yerinde kalmayarak yerine vekil atamaktır. Bursa'ya vali olarak atanan ancak görev yerine gitmeyen eski Sivas Valisi Mehmed Hamdi Paşa, 1855 yılında Bursa'da yaşanan iki büyük deprem sırasında ve sonrasında İstanbul'da bulunduğu için görevinden azledilmiştir³³⁹.

b. Halkın İstek ve Şikâyetleri Doğrultusunda Yapılan Değişiklikler

Valilerden bazılarının yetkilerini kötüye kullanarak makamını istismar ettiği de görülmüştür. Sık sık vali değişikliklerinin getirdiği külfeti halkın sırtına yüklemeleri³⁴⁰ ödemelerin vilayet gelirlerinden karşılanması nedeniyle kolaylaşmıştır. Eyaletin vergileriyle ödenmesi gereken masrafların zorla ve çeşitli bahanelerle halktan alındığı, adam kayırmaların arttığı, haksız yere zulüm yapıldığı durumlarda halk, yönetimden şikâyetçi olmuş, merkezin yaptığı araştırmalar sonucu haksız bulunan vali ya azledilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir³⁴¹. Bu durum III. Selim döneminde son verilse de halkın istekleri doğrultusunda azledilen valiler bir hayli fazladır.

Çalıştığımız dönem içerisinde sık sık bu tarz şikâyetlerle karşılaşılırken birçoğunun azil ve yargılanma ile sonuçlandığını söyleyebiliriz. 1848 yılında Sivas valiliği yapan Abbas Hilmi Paşa, Karesi mutasarrıflığı yaptığı dönemde halka zulüm ve haksızlık yaptığı için şikâyet edilmiş ve iddaalar haklı bulunarak azledilmiştir³⁴².

Sivas valisi olarak görev yapan Ali Rıza Paşa da idarede haksız davrandığı, yakınlarını kayırdığı, suçsuz insanları prangaya koyduğu gibi iddialar ortaya atılınca hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonrası idari yolsuzlukların tesbiti üzerine Sivas valiliğinden azledilmiştir³⁴³. Adana mutasarrıflığı sırasında yolsuzluk yaptığı ve rüşvet aldığı iddiaları ortaya atılan Tacirli Ahmed Paşa

³³⁸ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali(1839-1922)*, İSİS, İstanbul 1999, s.54.

³³⁹ BOA, İ.MMS., 6/193.

³⁴⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, s.70-71.

³⁴¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.47-59.

³⁴² BOA, İ.DH.,145/7469; İ.DH., 145 /7464.

³⁴³ BOA, A.}MKT.MVL., 93/21.

görevden alınarak³⁴⁴ yargılanmıştır³⁴⁵. 5 yıl kadar başka bir vazifeye atanmayan Tacirli Ahmed Paşa, 1864'te Sivas valiliğine getirilmiştir³⁴⁶.

Düzenli olarak toplanan vergilerin de bazı valiler tarafından abartılarak halktan zorla toplanması başka bir şikâyet konusu olmuştur. Sivas valisi olan Ebu Merak Mehmed Paşa'nın haksız vergi topladığı gerekçesi ile vezirliği alınarak Tokat'a sürgün edilmiştir³⁴⁷. Daha sonra Sivas valisi olarak görev yapacak olan Mehmed Hamdi Paşa, 1845'te vezirlik rütbesi ile Konya'ya atanırken hakkında kazalardan hediye ile mal topladığına ve bazı vergilere haksız zam yaptığına³⁴⁸ dair iddialar üzerine görevinden azledilerek³⁴⁹ Karahisar'a sürgün edilmiştir³⁵⁰.

Halkın validen şikâyetlerinin arttığı ancak atanacak boşta valinin bulunmadığı durumlarda ise becayiş sistemine başvurulmuştur³⁵¹. Ayrıca yerel eşraf ve mahalli idare mensuplarının da tayin ve azil konusunda etkileri vardı. Vilayet meclislerinde valileri destekleyen mektuplar kaleme alınırken gerek gayrimüslimlerin gerekse yerel halkın bu yola başvurdukları görülmektedir. 1859'da Sivas valisi olarak atanan Mehmed Hayreddin Paşa Ankara valisi olduğu bir yıl içinde halkın sevgisini kazanmıştır. Hakkında bazı şikâyetler zuhur etse de halk tarafından bu iddialara önem verilmemesine dair mahzarlar gönderilmiştir³⁵².

Harput valisi olarak görev yapan Ahmed İzzet Paşa'nın Harput'a gelen memurların görevini kötüye kullandığına dair iddialar nedeniyle azledilmesi gündeme gelmiş³⁵³. Ancak yerel halkın birçok kesimi valinin yönetiminden memnun olduklarına dair mahzarlar göndermiş³⁵⁴ ve iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bir süre daha Harput'ta kalan Ahmed İzzet Paşa daha sonra Sivas'a atanmıştır.

İddiaların asılsız çıktığı bir diğer belge ise Kastamonu valisi Mehmed Reşid hakkındadır. Sivas'tan sonra 1865'de Kastamonu'ya atanan vali, merkeze şikâyet edilmiş, yapılan araştırmanın ardından suçsuz bulunarak görevi iade edilmiştir. Bu

³⁴⁴ BOA, A.}MKT.MVL., 147/29; İ..DH., 490/33232.

³⁴⁵ BOA, MVL, 637/51.

³⁴⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 312/48.

³⁴⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.19.

³⁴⁸ BOA, A.}MKT.MVL., 2/12.

³⁴⁹ BOA, İ..DH., 111/5607.

³⁵⁰ BOA, A.}DVN.MHM., 3/12.

³⁵¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.52.

³⁵² BOA, MVL, 581/6.

³⁵³ BOA, MVL, 725/17; MVL, 511/112; MVL, 512/1.

³⁵⁴ BOA, MVL, 725/24; MVL, 725/77.

durum ahali ve vilayet meclisi tarafından sevinçle karşılanırken gönderilen teşekkür ve memnuniyet mazbataları yerel halkın valinin yönetiminden razı olduklarını göstermektedir³⁵⁵.

c. İsyanlar, Kötü İdare ve Çözölemeyen Sorunlar Nedeniyle Yapılan Değişimler

Vilayet içerisinde vuku bulan isyanlar kötü yönetim, zulüm, baskı, maddi olanaksızların artması, bir sorunun tam manası ile çözölememiş olması gibi pek çok nedenden meydana gelmektedir. Mesela Hayat pahalılığı nedeni ile 1818'de Sivas'ta başlayan isyan merkezin araya girmesi ile çözüme kavuşırken vali Ali Paşa değiştirilmiştir³⁵⁶. İncelediğimiz 1848-1878 yılları arasında Sivas vilayetinde herhangi bir isyana rastlanmamaktadır.

İsyana gerek kalmadan vilayetin içinde bulunduğu sıkıntıların çözümü konusunda yetersiz kalan valilerin de görevlerinden azledildiği görölmektedir. Örneğin 1850 yılında Sivas valisi olarak görev yapan Münib Mehmed Paşa, yaşanan kadına şiddet olayının uzaması, merkeze intikali ve olaydaki başarısızlığı nedeniyle görevinden alınır. Sivaslı Alaaddin Paşazade Celal Bey'in eşine eziyet etmesi, eşinin kaçarak Münib Mehmed Paşa'nın konağına sığınıp Celal Bey'den şikâyetçi olması, suçlu bulunan Celal Bey'in sürgün edilmesi ancak rahat durmayarak Münib Mehmed Paşa'nın himayesinde olan eşini öldürtmeye çalışması şeklinde gelişen olaylar sonucu Münib Mehmed Paşa Sivas valiliği görevinden azledilir³⁵⁷.

1872 yılı Sivas'a atanan Mehmed Hurşid Paşa, 1860 yılında Maraş'ta görev yaptığı sırada Zeytun Ermenilerinin çıkardığı sorunları ve saldırgan tavırlarını önlemeye yönelik politikası başarılı olamayınca görevinden azledilmiştir³⁵⁸.

Valilerin kötü idareleri genelde azil ile sonuçlanmıştır. Bu açıdan bakarsak daha sonra Sivas'ta görev yapacak olan İsmail Paşa, Hersek valisi olarak çalışırken memuriyetindeki başarısızlık yüzünden azledilirken³⁵⁹ Kürdistan valisi olan Ahmed

³⁵⁵ BOA, DH.MKT., 1310/4.

³⁵⁶ Fatih Yıldız, *Sivas Valileri*, s.34-35.

³⁵⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 8/4; A.}DVN.MHM., 8/51; A.}AMD., 8/62; A.}MKT.MVL., 28/6; A.}MKT.NZD., 115/56.

³⁵⁸ Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*, İstanbul 2007, s. 236; BOA, A.}MKT.UM., 489/7.

³⁵⁹ BOA, A.}AMD., 43/15.

İzzet Paşa da Mardin, Siirt ve Diyarbakır'da çıkan karışıklıklar sırasındaki kötü idaresi nedeniyle azledilmiştir³⁶⁰.

d. Saray Entrikaları, Siyasi Çekişmeler Ve Sürgün Tayinleri

Osmanlı yöneticilerinin görev sürelerini ve yerlerini etkileyen önemli unsurların başında merkezle kurdukları ilişki gelmekteydi. Sarayda nüfuzlu biri ile kurulan güçlü ilişkiler atamalarda ve azillerde oldukça belirleyiciydi³⁶¹. Kişiler arası süregelen siyasi çekişmelerin sonucunda devlet adamları ya görevden alınmış ya vazife yeri değiştirilmiş ya da merkezden uzak olmaları için başka görevlere atanmışlardır.

Bir dönem Sivas valisi olan Esad Ahmed Paşa, 1872 yılında Sadrazamlık makamına getirilmişti. Ancak devlet ricali ile güçlü ilişkiler kuramamış olacak ki sadrazamlığa uygun olmadığı ileri sürülünce kısa zamanda azledildi. 1875'te yeniden sadrazamlığa getirilse de ikinci sadaret dönemi dört ay kadar sürdü³⁶².

Saray entrikaları karşısında tüm memurlar zor duruma düşebildikleri gibi bu durumu başarısızlığını saklamak için kullanan valiler de vardı. Yine de devlet adamlarının korkusu sadakatsizlik ile suçlanmaktı. Bunun cezası uzak memleketlere sürgün edilmektir. Sadece ihanet değil memurların haklarında gelen şikâyetler de sürgüne neden olabilmekteydi³⁶³.

1845 yılında Sivas'a atanan Münib Mehmed Paşa Limni kaymakamı iken Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra fermanın ilkelerine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle şikâyet edilmiş ve Kütahya'ya sürgün edilmiştir³⁶⁴.

1864'de Sivas'ta görev alan Tacirli Ahmed Paşa, 1853-1856 Kırım harbi sırasında Gümrü muharebelerine katılmış, cephenin başarısız olması nedeniyle azledilen Abdi Paşa'nın yerine Anadolu Ordusu Müşîrlüğüne getirilmiştir. Bir süre sonra maiyetindeki askerler Gümrü başarısızlığının sorumlusu olarak Ahmed Paşa'yı şikâyet ettiler. Tahkikat için gönderilen Hayreddin Paşa durumu tetkik ettikten sonra Ahmed Paşa'yı hatalı bulması üzerine yargılama yapıldı. Ahmed Paşa'nın savaş suçu işlediği ve

³⁶⁰ BOA, MVL, 218/68; A.}MKT.MHM., 98/7.

³⁶¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.60-61.

³⁶² Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, 1989, C. 2, s.64.

³⁶³ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.61-62.

³⁶⁴ BOA, C..DH., 150/7462; İ..MVL., 56/1076.

askerini boş bıraktığı anlaşılacak rütbeleri iptal edilip Kıbrıs'a sürgüne gönderildi. 5 yıl kadar sürgün hayatı yaşadı³⁶⁵.

e. Becayış Usulü Yapılan Değişimler

Valilerin hem atanma tercihlerini etkileyen hem de becayiş usulüne başvurmasına neden olan etkenlerden ilki vilayetin merkeze olan uzaklığıydı. İstanbul'dan uzak olan vilayetlere gitme isteği uzaklık ile paralel olarak azalıyordu. Başta Yemen, Trablusgarp olmak üzere Erzurum ve Sivas'ı kapsayan şark vilayetleri de valilerin az tercih ettikleri yerlerdi. Çeşitli bahaneler öne sürülerek ya görevlerinden affını ya da becayiş yapılmasını istiyorlardı. En çok istenen yerlerin başında ise Hüdâvendigâr vilayeti geliyordu³⁶⁶. Bu isteklerin bir kısmı kabul görünürken bir kısmı reddedilmekteydi.

Ayrıca iki valinin birbirleriyle becayiş yapmak istediği durumlar da hiç te az değildi. Temmuz 1854 yılında Erzurum valisi olan Feyzullah Paşa, Sivas valisi İsmail Paşa ile becayiş yapmak istemiş, birkaç ay içinde Sivas'a vali olarak atanmıştı³⁶⁷.

1859'da Sivas'a atanan Mehmed Hayrettin Paşa Edirne valisi iken Bosna Valisi Hafız Paşa ile becayiş istekleri kabul görmüştü³⁶⁸. Yine Hakkâri valiliğini üstlenen Mehmed Reşid Paşa, Harput valisi ile becayiş usulüne başvurmuştu³⁶⁹.

C. Valilerin Sosyal Statüleri

Bilindiği üzere Osmanlı toplum yapısında keskin çizgilere sahip bir sınıflaşma bulunmamaktadır. Her sınıfa mensup kişiler hizmetleri doğrultusunda yüksek makamlara ulaşabilmesi sosyal hareketliliğin zenginliğini gözler önüne sermektedir³⁷⁰. Kişiler sınıfları ile değil meslekleri, kişisel ya da ailesel özellikleri, toplumdaki yeri, ailesinin taşıdığı unvanlar ya da kendi yaptığı işler doğrultusunda kazandığı lakaplar ile nitelendirilirdi.

³⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tacirli Ahmed Paşa

³⁶⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.58-60.

³⁶⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 115/56.

³⁶⁸ BOA, A.}MKT.UM., 33/93.

³⁶⁹ BOA, A.}MKT.NZD., 126/70.

³⁷⁰ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.69.

1. Valilerin Kökenleri

Osmanlı Devleti'nde görev yapan valilerin kökenlerini geniş bir yelpazede değerlendirebiliriz. Genelde askeri kökenli ya da çeşitli devlet kademelerinde görev alanların ya da â'yân, yerli eşraftan tanınan ailelerin yakınları vali olarak seçilse de devlete hizmet etmiş, bir şekilde devletin dikkatini çekmiş kişilerin de bu makama yükseldiği görülmektedir.

İncelenen dönem itibari ile hemen hemen her kesimden gelen valilere rastlanmaktadır. 1848-1878 yılları arasında Sivas'ta görev yapan bir kısım valilerin babaları askeri kökenlidir. Kaptan-ı Derya Abdülkadir Paşa'nın oğlu Mehmed Halet Paşa³⁷¹, Kolağası Mehmed Ağa'nın oğlu Esad Ahmed Paşa³⁷², Çukadar-ı Şehriyari Boşnak Osman Paşa'nın oğlu Boşnakzade Mehmed Paşa³⁷³, Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'nın oğlu Mehmed Hamdi Paşa³⁷⁴ Sivas'ta valilik görevinde bulunmuşlardır. Mehmed Hamdi Paşa'nın dedesi Koca Yusuf Paşa³⁷⁵ ve kayınpederi Derviş Paşa³⁷⁶ Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmış devlet adamlarıdır.

Ayrıca Sivas valilerinden Mustafa Süreyya'nın babası Gümrükçü Osman Paşa³⁷⁷ vezirliğe kadar yükselirken, Palaslı İsmail Paşa'nın babası Palaslı Mehmet Paşa³⁷⁸ ve Münib Mehmed Paşa'nın kardeşi Vasıf Paşa da³⁷⁹ mutasarrıflık görevinde bulunmuşlardır.

Bazı valilerin de yerel eşraf çocuklarından ve nüfuzlu esnaf ile tüccarların çocuklarından ya da yakınlarından seçildiği görülmektedir³⁸⁰. XII. yüzyıldan itibaren özel mülkiyet kazanarak güçlenen bu ailelerin XIII. yüzyılın bitiminde devletin batısında da derebeyleşme eğilimlerini arttırdıklarını söyleyebiliriz³⁸¹. Bu doğrultuda başta Bozok³⁸² olmak üzere Çorum, Ankara, Kayseri, Amasya, Tokat ve Sivas çevresi

³⁷¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 2, İstanbul, Nisan 1996, s.565.

³⁷² Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s. 64.

³⁷³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1042.

³⁷⁴ BOA, HAT, 477/23372.

³⁷⁵ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, Gürcistan Dostluk Derneği, İstanbul 2010, s.69.

³⁷⁶ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. 2, s.593.

³⁷⁷ BOA, HR.MKT., 27/84.

³⁷⁸ BOA, HAT, 48/2305; HAT, 48/2308; HAT, 400/21021.

³⁷⁹ BOA, A.}DVN., 43/73.

³⁸⁰ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.69.

³⁸¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 12.

³⁸² Özcan Mert, "Çapanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.8, 1993, s.221.

Çapanoğlu sülalesinin denetimi altındaydı³⁸³. Cebbarzadeler de denilen bu aileden gelen Süleyman Bey'in oğlu Abbas Hilmi Paşa 1848 yılında Sivas valisi olarak görev yapmıştır.

Sivas'ta valilik yapan Ahmed Paşa da başka bir â'yân ailesine mensuptu³⁸⁴. Köklü bir aile olan Hazinedarzalardan Ahmed Paşa dışında Süleyman Paşa, Mehmed Paşa, Osman Paşa³⁸⁵, da çeşitli dönemlerde Sivas'a vali olarak atanmıştır.

1848-1878 yılları arasında Sivas'ta vazife üstlenen valilerden bazıları ise Enderun çıkışlıdır. Bostancıbaşızade Mehmed Reşid Paşa³⁸⁶, Ali Rıza Paşa³⁸⁷, Ahmed İzzet Paşa³⁸⁸ Enderun mektebinde yetişerek ilk görevlerini almışlardır. İlmiye sınıfına mensup kişilerden Kilis uleması Abdurrahman Efendi'nin oğlu Mehmed Takiyeddin Paşa da³⁸⁹ müftü olarak göreve başlamış³⁹⁰ ve valiliğe kadar pek çok devlet kademesinde yer almıştır.

Feyzullah Zaim Paşa'nın kız kardeşi padişah kadınlarından olup devlet hizmetine girmesine vesile olmuştur³⁹¹. Serasker Kaymakamı Halil Rıfat Paşa'nın maiyetinde bulunan ve ihtimal doğrultusunda dikkatini çekmeyi başaran Mehmed Hayreddin Paşa da aldığı destek sayesinde Mîr-alây kademesine yükselmiştir³⁹². Yine Musullu Abdülcemizade Yahya Paşa'nın kölesi olan Hurşid Paşa'nın valiliğe giden yolu Hariciye Mektup Kalemünde başlamıştır³⁹³.

2. Eğitim Durumları

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde devlet adamı yetiştirmek için herhangi bir kurum olmamakla birlikte modern eğitim kurumları açılana kadar geleneksel bir çıraklık eğitimi uygulanıyordu³⁹⁴. Medreselerde eğitim gören kişiler mesleklerinde uzman olan kişilerin yanında maaş almadan ve ustalarına yardım ederek işi öğreniyordu.

³⁸³ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 12.

³⁸⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s.211

³⁸⁵ Fatih Yıldız, "Sivas Valileri", s.41.

³⁸⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1381.

³⁸⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1, s.299.

³⁸⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844.

³⁸⁹ Mehmed Süreyya, C.5, s.1622.

³⁹⁰ BOA, MVL, 79/72.

³⁹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.535.

³⁹² BOA, HAT, 296/17607.

³⁹³ BOA, A.}MKT.MHM., 47/34.

³⁹⁴ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s.70.

Ulema sınıfının yetiştirildiği medreselerde ilim tahsilini tamamlayan Mehmed Takiyeddin Paşa müftü³⁹⁵ kademesinde işe başlarken, Mehmed Hamdi Paşa müderris³⁹⁶, Mustafa Süreyya Paşa kâtip³⁹⁷, Mehmed Halet Paşa Bahriye Mektupçusu³⁹⁸, Mehmed Zeki Paşa mülkiye memuru³⁹⁹, Boşnakzade Mehmed Paşa mabeynci⁴⁰⁰ olarak devlet hizmetine kazandırılmıştır.

İncelediğimiz dönem içerisinde Mehmed Hayreddin Paşa Serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa'nın, Mehmed Hurşid Paşa'da Musullu Abdülcelilzade Yahya Paşa'nın eğitiminden geçerek devlet kademelerinde kendilerine yer bulmuşlardı⁴⁰¹.

Enderun'un açılmasından sonra bu kurum mülki ve askeri idarecilerin yetiştirildiği temel eğitim birimi haline geldi. Devletin ana kurumlarının işleyişinde etkin duruma geçerken idari ve siyasi hedeflerin tayininde de söz sahibi oldu. Hem merkez hem de taşra teşkilatı için insan kaynağının sağlandığı Enderun XIX. yüzyıl başlarına kadar statüsünü korurken⁴⁰² 1859 yılında sivil yönetici sınıfını yetiştirmek amacıyla Mülkiye Mektebi açılmıştır.

1848-1878 yılları arasında Sivas'ta görev yapan Bostancıbaşızade Mehmed Reşid Paşa, Ali Rıza Paşa, Ahmed izzet Paşa Enderun'da eğitim alarak valiliğe kadar yükselmişlerdir⁴⁰³.

Esad Ahmed Paşa ise Kaptan-ı deryâ Halil Rifat Paşa'nın aracılığıyla Mekteb-i Harbiye'ye girerek eğitimini tamamladı ve kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu⁴⁰⁴.

3. Valilerin Unvanları

Osmanlı Devleti'nde insanların yaptıkları iş, sahip oldukları özellikler, geçtikleri eğitim, geldikleri aile gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle aldıkları unvan veya lakapları bulunurdu. Bu unvanlar dini, kişisel, ailevi, sosyal ve mesleki nitelikte olurken genelde devlet adamları hangi mertebede çalışıyorsa ona göre unvan sahibi olurdu. Paşa,

³⁹⁵ BOA, MVL, 79/72;

³⁹⁶ Murat Kasap Osmanlı Gürcüleri, s.147-148.

³⁹⁷ BOA, İ..MVL., 68/1296.

³⁹⁸ BOA, A.}MKT., 29/90.

³⁹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1709.

⁴⁰⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1042.

⁴⁰¹ BOA, HAT, 296/17607; A.}MKT.MHM., 47/34

⁴⁰² Mehmet İpşirli, "Enderun", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.11, 1995, s.185.

⁴⁰³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1381; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1, s.299; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844.

⁴⁰⁴ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 2, s. 64, 1989.

müderriş, nazır gibi unvanlar kişilerin resmi görevlerini belirttiği gibi kendinden sonra gelenlere de miras olarak kalabilmektedir

Özellikle â`yân ailelerin toplumdaki statülerine dayanarak aldıkları ve kendinden sonraki nesillere aktardıkları unvanları vardır. Ahmed Paşa ve Abbas Hilmi Paşa taşıdıkları “Hazine-dar-zade” ile “Cebbar-zade” sanını, mensubu oldukları ailelerden almaktadırlar⁴⁰⁵. Mehmed Hamdi Paşa ise Osmanlı döneminde Simav, Emet ve Gediz’in voyvodalığını uzun yıllar yapmış, üyeleri halen Simav, Emet ve Hisarcık’ta yaşayan köklü bir sülale olan Nasuhoğullarına mensuptur.

İncelenen dönemde ailesinden kalan unvanları taşıyan valiler arasında Mehmed Takiyeddin Paşa da vardır. “Müderriş-zade” unvanı daha önce müderrişlik yapan bir aile büyüğünden kalmıştır. Emin olmamakla birlikte Tacirli Ahmed Paşa’nın sahip olduğu unvanını Tacirli aşiretinden alması muhtemeldir. Görüldüğü üzere bu unvanların hangi amaçlarla verildiği tam anlamıyla bilinmese de nesilden nesile aktarıldığı aşikârdır.

Dini açıdan değerlendirilebilecek unvanlar ise hafız, hoca, hacı, şeyh ve derviş gibi çeşitlilik arz etmektedir⁴⁰⁶. Sivas valilerinden Mehmed Zeki Paşa, Ahmed İzzet Paşa, Hazine-dar-zade Ahmed Paşa “Hacı” unvanını kullanmışlardır. Hz. Muhammed’in soyundan gelenleri simgeleyen “Seyyid ve Şerif” elkapları ise oldukça özel unvanlardır⁴⁰⁷. İncelediğimiz dönem içerisinde Sivas valilerinden Ali Rıza Paşa’nın “Seyyid” olduğu sadrazama gönderdiği tebrik yazısında kullandığı elkabtan anlaşılmalıdır⁴⁰⁸.

Bazı valilerin unvanları doğdukları yerle alakalı olurken bazılarının hangi millete mensup olduklarını göstermektedir. Sakız’da doğan Ahmed Esad Paşa “Sakızlı”, Erzincan’da dünyaya gelen Ahmed İzzet Paşa ise “Erzincanlı” olarak anılmaktadır. Mehmed Reşid Paşa’nın sahip olduğu “Boşnak-zade” ve Feyzullah Paşa’ya ait “Çerkes” unvanları da mensubu olduğu milleti ifade ettiği anlaşılmalıdır.

Bunların dışında hem unvan hem de lakapları ile anılan valiler de mevcuttur. Bostancıbaşı-zade Mehmed Reşid’in hem unvanı hem lakabı vardır. “Bostancıbaşı-zade” kuvvetle muhtemel atalarının bostancıbaşı olarak çalışmasından gelirken niye

⁴⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Valilerin Kökenleri, s.65-67.

⁴⁰⁶ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK, s.124, Ankara, 2000.

⁴⁰⁷ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir*, s.124.

⁴⁰⁸ BOA, A.}TŞF., 12/6; A.}TŞF., 11/25.

verildiğini bilemediğimiz “öküz” lakabına da sahiptir. Ayrıca Mehmed Hamdi Paşa’nın hem ailesinden getirdiği “Nasuhzade” hem de “Çengelköylü” isimleri ile Ahmed Paşa’da ailesinin taşıdığı “Hazinezarzade” ve kazandığı “Hacı” unvanına sahipti. Yine Feyzullah Paşa’nın “Çerkes” unvanının yanında zeamet sahibi anlamına gelen “Zaim”⁴⁰⁹ unvanını da kullanırdı. Bunların yanı sıra herhangi bir lakaba sahip olmayan valiler de vardır⁴¹⁰.

Tablo 11. Valilerin Unvan ve Lakapları

<i>Valiler</i>	<i>Unvan ve Lakapları</i>
Mehmed Hamdi	Paşa-Nasuhzade-Çengelköylü
İsmail	Paşa-Palası(Payaslı)
Feyzullah	Paşa-Çerkes-Zaim
Mehmed Reşid	Paşa-Boşnakzade
Ahmed	Paşa-Hacı-Hazinezarzade
Mehmed Zeki	Paşa-Hacı
Mehmed Reşit	Paşa-Bostancıbaşızade-Öküz
Ahmed	Paşa-Tacirli
Ali Rıza	Paşa-Seyyid
Ahmed İzzet	Paşa-Hacı-Erzincanlı
Ahmed Esad	Paşa-Sakızlı
Mehmed Takiyeddin	Paşa-Müderrişzade
Abbas Hilmi	Paşa
Mehmed Hayreddin	Paşa
Mehmed Haled	Paşa
Mehmed Hurşid	Paşa
Mustafa Süreyya	Paşa

D. Valilerin Resmi İlişkileri ve Merkeze Karşı Sorumlulukları

Osmanlı Devleti’nin korumaya çalıştığı merkeziyetçi yapısı en küçük idari birimden en büyüğüne kadar her kurumda kendini göstermiştir. Toprakların genişlemesine mukabil merkeze benzer güçlü ve otoriter bir taşra teşkilatının önemini fark eden devlet adamları merkeze bağlı ve sağlam bir sistem kurarak ehil kişileri görevlendirmişti. Taşrada yapılan her faaliyet merkezde olduğu gibi kayıt altına alınarak bir denetim mekanizması oluşturulurken taşra örgütüne bağlı memurlar her durumda merkezle iletişim içindelerdi.

En büyük idari birimin başında bulunan vali de yönetimiyle ilgili merkeze bilgi vermek ve merkezden gelen emirleri uygulamak zorundaydı. Bu doğrultuda güçlü bir iletişim bağı kurulmuştu. Merkez ile taşra arasındaki bu bağ sadece valiyi değil vilayette

⁴⁰⁹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, s.1360.

⁴¹⁰ Bkz. Tablo 6.

bulunan tüm görevliler ile halkı da kapsamaktaydı. Toplumun her kesiminin talep ve şikâyetleri merkeze ulaşırken devletin gerekeni yapmasına olanak sağlıyordu.

Merkez-taşra arasında kurulan sağlam ilişkiler devletin buhranlı dönemlerinde zayıflarken özellikle XVII. yüzyılın başlarında devletin zaafa uğraması taşrayı güçlendirmiş, bu durum II. Mahmud dönemine kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfı içerisinde merkezin taşrada fazla söz sahibi olamadığı görülmektedir⁴¹¹. II. Mahmud'un izlediği politikalar ve yaptığı yenilikler sonrasında devletin otoritesi taşrada tekrar hissedilmeye başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde yapılan birçok düzenleme ile taşra teşkilatı yeniden şekillendirilmiştir.

1. Valilerin Merkezle İlişkileri

a. Merkez ve Vali

Merkez ve taşra örgütü arasında kurulan güçlü ve sağlıklı iletişim, yerel yönetimle ilgili çıkabilecek problemleri önlemek açısından oldukça önemlidir. Bu haber ağı sayesinde gerek merkezden taşraya gerekse taşradan merkeze doğru sürekli bilgi akışı sağlanmıştır. Devlet taşrada görevlendirdiği memurun atamasından itibaren her adımını kayıt altına alırken taşradan gelen bilgiler sayesinde önemli durumlardan haberdar olmuş ve gerektiğinde müdahale etme hakkını kullanmıştır.

Bu iletişim ağının mihenk taşlarından biri hiç şüphesiz validir. Mesul olduğu bölgede yaşanan ve yaşanması muhtemel her hususu merkeze bildirmekle yükümlü olan vali sadece merkez ile değil aynı zamanda vilayette bulunan diğer görevliler ve selefi olan valilerle de resmi ilişkiler kurmuştur.

Osmanlı Devleti merkeziyetçi yapısını güçlü kılmak hem de taşra örgütünü denetimini sağlamak amacıyla vali ile ilişkilerini sıkı tutmuştur. Bu doğrultuda yeni bir vazifeye atanan vali, görev yerine giderken yola çıktığını ve vilayete varınca göreve başladığını merkeze bildirmek zorundadır.

Eski Sivas valisi İsmail Paşa, Ankara valisi olarak atandığında yerine mal müdürünü vekil bırakıp gerekli hazırlıkları yaparak yola çıktığını ve atama emrine ne kadar şaşırıldığını anlatan bir yazıyı merkeze göndermiştir. Belgeye göre dördüncü ayın

---

⁴¹¹ Sinan Marufoğlu, "Hizmetler ve Ücretler", s.274-280.

yirmi dördünde cumartesi günü Yozgat'a doğru hareket etmiştir⁴¹². Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere her türlü bilgi merkeze verilmekteydi.

Vilayete ulaşıp göreve başlanması hakkında bilgilere rastladığımız bir diğer belge son görevi Sivas valiliği olan Ali Rıza Paşa ile ilgilidir. 25 Haziran 1859 tarihli belgede detaylar şu şekilde açıklanmıştır. “ *Devletli Efendim Hazretleri bi-lutfihî teâlâ mâh-ı hâlin yirmi birinci çarşamba günü mahsûben bi's selam mukarrer me'mûriyeti kem-ter-ânem olan Harput'a muvasala olunmuş ve me'mûriyeti acîzanemi mutazammın sâhife pira-yı sünûh ve sūdûr olan ferman-ı âlî-şân lâzım'ül huzur muvacehelerinde....* ”. Ali Rıza Paşa'nın Harput valiliği dönemine ait bu belgeden de görev yerine varma zamanını ay ve gün belirterek açıkladığını görmekteyiz⁴¹³. Aynı şekilde yeni valinin gelişi diğer vilayet görevlileri tarafından da bildiriliyordu⁴¹⁴.

Valiler görev yerlerine giderken uğradıkları yerleri ve yaptıkları fiilleri de merkeze bildirmek zorundaydılar. 18 Mayıs 1867 yılına ait bir vesikadan anlaşıldığı üzere Yemen mutasarrıflığına atanan eski Sivas mutasarrıfı Tacirli Ahmed Paşa, tayin emrini aldıktan sonra Yemen'e doğru yola çıkmıştır. Tarihin hac mevsimine rastlaması ve yolunun Mekke'den geçmesi hasebiyle de hac farızasını yerine getirmiştir. Durumu merkeze bildirirken merkez tarafından yaptığı bu hareket memnuniyetle karşılanmıştır⁴¹⁵.

Valilerin bölgelerinde yaşadıkları sıkıntılar ve sorunlarla yakından ilgilenen devlet maiyetindeki kişilerin haklarını koruyarak gerektiğinde yardım elini uzatmıştır. Bir sonraki görev yeri Sivas olan Münib Mehmed Paşa, 1845 yılında Kütahya kaymakamlığı döneminde kaymakamlık binasının yanması sonucunda büyük zarara uğramıştır. Bu durumu öğrenen merkez zararı karşılamak adına Münib Mehmed Paşa'ya hazineden para hediye etmiştir⁴¹⁶.

Eğer bir vali şehir dışına çıkacaksa bu durumu da merkeze bildirir, izin talep ederdi. Onay alamadığı takdirde ise sorumluluk bölgesinden ayrılamazdı. 1852 yılında Sivas valisi Mehmed Hamdi Paşa uzun süredir annesini görmediğini, hem bazı işlerini

⁴¹² BOA, A.}MKT.UM., 354/83.

⁴¹³ BOA, A.}MKT.UM., 355/9.

⁴¹⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 249/6.

⁴¹⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 382/19.

⁴¹⁶ BOA, HR.MKT., 13/59; C..DH., 121/6015.

halletmek hem de annesinin duasını almak amacıyla İstanbul'a gelmek için izin istemiş, talebi kabul edilmiştir⁴¹⁷.

Valilerin görev yerinden ayrılma istekleri içinde bulunulan şartlar doğrultusunda geri çevrilebilirdi. Mesela şehir dışına çıkmak için ruhsat isteyen Urfa mutasarrıfı Takiyeddin Paşa'ya izin verilmemişti. Bölgesinde vergiyi fazla bulan köy ahali ile uğraşmak zorunda kalmış, ödemek istemeyenler Halep tarafına firar etmişti. Bu sorunun devam ettiği bir sırada yerine vekil olarak Urfa Muhasebecisi Seyfi Efendi'yi bırakarak annesini ziyaret amacıyla Halep'e gitmek istemiştir. Doğal olarak Takiyeddin Paşa'nın bu talebi uygun bulunmayıp reddedildi⁴¹⁸.

b. Ceza, Ödül ve Vali

Çalışanların haklarını koruma işlemi sadece vali ya da kaymakamlarla sınırlı kalmamış, resmi görevlilerin hepsine de yansımıştır. Mesela eski Sivas valisi Mehmed Reşid Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında parasının gasp edilmesi üzerine bu işten mesul tuttuğu sandık sarrafı Oseb üzerinde baskı kurduğu haberleri merkeze ulaşmıştır. Vali, Oseb ile bazı şahıslara işkence ettiğine dair suçlanırken araştırmalara rağmen iddialar ispatlanamasa da kuvvetli bulunmuş ve Mehmed Reşid Paşa görevinden uzaklaştırılmıştır⁴¹⁹.

Devlet tarafından valilerin yaptıkları yanlış fiiller nasıl cezalandırılıyorsa başarıları da gerek halk gerekse merkez tarafından memnuniyetle karşılanıyordu. Halk yönetiminden hoşnut oldukları valileri mazbatalarla merkeze bildirirken devlette başarılı bulunduğu yöneticileri mükâfaatlandırıyor.

Halep'te çıkan İzzeddin Şir isyanı sırasında Halep'te görev alan eski Sivas Valisi Mehmed Hamdi Paşa elinden geleni yapmış, ancak alınan önlemlerin yetersiz kalması nedeniyle durumdan merkezi haberdar ederek hazırladığı raporu Bab-ı Ali'ye sunmuştur. Bunun üzerine gönderilen vesikada validen memnuniyet “ *İzzettin Şir Bey gâilesi hakkında vuku' bulan mesâ-i ve setrine mükafeten mukaddemce ihsân buyrulmuş olan Kürdistan mîralesinin tastir edilen berat-ı âlîsi leffen irsal kılınmış olduğu beyanı*

⁴¹⁷ BOA, A.}MKT.UM., 97/95; HR.MKT., 45/24.

⁴¹⁸ BOA, A.}MKT.UM., 406/21; A.}MKT.MHM., 191/49

⁴¹⁹ BOA, A.}TŞF., 24/85; A.}MKT.MVL., 98/89; A.}DVN.MHM., 21/28.

ile *şukka*⁴²⁰” şeklinde ifade edilmiştir. İsyân sırasında gösterdiği üstün çaba takdire şayan bulunarak Hamdi Paşa’ya Kürdistan Madalyası verilmiştir⁴²¹.

Bir diğer örnekte ise halk yönetimden hoşnutluğunu merkeze bildirmiştir. 1852’de Sivas valisi olan Ahmed Hamdi Paşa, idaresinde bulunan Ermeni taifesi başta olmak üzere halkın her kesiminin sevgisini kazanmayı başarmıştı. Halkı koruduğu, sürekli mesai harcayarak bölgesinde güven ve huzuru sağladığı, fukaralara yardım ettiği hayır dualarını hak ettiği, herkesin validen duacı olduğunu anlatan mahzarlar⁴²² merkeze gönderilmişti⁴²³.

Devletin çalışmalarından ötürü ödüllendirdiği bir diğer vali Boşnakzade Mehmed Paşa’dır. 1856-1859 yılları arasında Sivas’ta valilik görevinde bulunan Boşnakzade Mehmed Paşa valiliği boyunca aşiretlerin çıkardığı sorunlar, vergi anlaşmazlıkları, haberleşme gibi birçok konuda başarı sağlamıştı. Bu çalışmalarını nedeniyle merkez tarafından kendisine Mecîdiyye nişanı verilmişti⁴²⁴.

Sadece başarıları değil aynı zamanda özellikleri sayesinde mükâfaat alan valilerde vardı. 5 ay kadar Sivas’ta kalan Hayreddin Paşa cömertliği nedeniyle rütbe almayı hak etmiştir. Hayreddin Paşa, Sivas’ta bulunan ve yıkılıp yeniden inşa edilen süvari kışlasının tamiri için yaptığı çalışmalarda hazineden ayrılan keşif bedelinin üstünde çıkan masrafları kendi üstlenmiş, bu hareketi merkez tarafından birinci dereceden Mecîdiyye nişanı ile ödüllendirilmişti⁴²⁵.

Valilere verilen nişanlar genelde bir işi başardıkları zaman olduğu gibi uzun süre görevini layıkıyla yapan valiler de devletin gözünden kaçmamıştı. Bir dönem Sivas valisi olan Mehmed Reşid Paşa’ya, Bosna valiliği sırasında göreve başladığı yıl olan 1837’den şimdiye kadar (1855) bulunduğu tüm hizmetler ve sadakati için birinci rütbeden Mecîdiyye Nişanı verilmesi bunun en güzel örneğidir⁴²⁶.

---

⁴²⁰ Şukka küçük tezkere, yazı anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Lugat, s. 1170.

⁴²¹ BOA, A.}MKT.MHM., 94/37.

⁴²² Mahzar: Birkaç kişi tarafından imzalanmış dilekçeye verilen addır. Bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Lugat, s.660.

⁴²³ BOA, MVL, 120/1.

⁴²⁴ BOA, A.}DVN.MHM., 28/36.

⁴²⁵ BOA, A.}MKT.UM., 353/45; A.}MKT.MHM., 154/14.

⁴²⁶ BOA, A.}DVN.MHM., 21/28.

c. Mali Konular ve Vali

Merkez ve taşra arasında valilerin geliri hususuyla ilgili olan belgelere de rastlanmaktadır. Yemen mutasarrıfı olarak tayin edilen eski Sivas mutasarrıfı Tacirli Ahmed Paşa'ya kırk bin kuruş tahsis edilmiş, görev yerine varması için gereken harcırah “ ...kendisine altmış bin guruş harc-i râh i'tâ'sı hususu müteâllik buyrulan emr ü ferman cenâb-ı padişâh-ı iktizâsından âlisinden olmakla mucibince meblağı mezbûrun müşarü'n-ileyh i'tâ'sı hususuna himmet buyurular” ifadeleriyle verilmiştir⁴²⁷.

Valilerin maaşa bağlandığı bilinmekle birlikte azledilen ya da bir nedenle görevinden ayrılan valinin yerine atanan yeni vali, eski valinin gelirinden kalanı alabiliyordu. 28 Ekim 1861 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Rodos'a gönderilen Mehmed Hurşid Paşa Nurullah Beyden kalan maaşa ilave yapılarak ücretini almıştır⁴²⁸.

Devlet tarafından vefat eden taşra yöneticilerinin aileleri de unutulmamış, vefat eden valinin varsa eşi ve çocuklarına, yoksa kardeşlerine hazineden maaş bağlanmıştır. Sivas valisi Feyzullah Paşa vefat ettiğinde eşi Nefise Hanım'a maaş bağlanması ve ihtiyaçlarının tahkik edilerek giderilmesi için gereken yazışmalar gerçekleşmiştir⁴²⁹. Bir diğer örnek ise vefat eden eski Sivas valisi İsmail Paşa'nın geride bıraktığı maaşı aile fertlerinin arasında paylaşılması yönündedir. Belgede taksimat şöyle ifade edilmiştir. “ ...İsmail Paşa'nın münhal olan on beş bin guruş maaşından iki bin beş yüz guruşunun halilesi Ümmü Gülsüm hanım ile sağire kerimesi Fatıma Hanım ve yeğeni ve kethüdası Abdulgani Bey'e ve kapı çukadarı Osman Efendi ile Musa Ağa ve Ali Ağa'ya taksim olunmak üzere tahsisi hususuna müteâllik ve şeref-i südüür buyrulan irade-î seniyye cenâb-ı padişah-i mantûk-u münîfi üzere hazinece....”⁴³⁰

⁴²⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 88/48. Belgede herşey ayrıntıları ile anlatılmıştır. “... Ahmed Paşa hazretleri maaşı zâtisi olan yirmi bin beş yüz guruş uhdesine ibkâ(1) me'mûriyeti için tahsis kılınmış olan kırk bin guruştan yedi bin beş yüz guruşun tenzili ile maaşı zâtisinin kemâ-kân uhdesinde ibkâsı ve Sivas valisi Mehmed Paşa hazretlerinin ma'lûliyyet maaşı olup geçende zamîme-i devletli Gaffar Paşa hazretlerine tahsis kılınan yedi bin beş yüz guruş müşarü'n-ileyh Mehmed Paşa hazretlerinin deynine mahsûben bâ irâde-yi seniyye garâbet .....Gaffar Paşa'ya zamime-i tahsis kılınan beyan maaşın Yemen Valiliği ....”

⁴²⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 374/86. Belgede tahsil edilen maaş “ Hurşit Paşa'nın iyâl ve veledine medâr ifası olmak üzere Nurullah Beyden münhâl olup .... Beyan olunan maaştan gayri ez-tahsis kalan mâhiyye dört bin beş yüz kuruşa beş yüz guruş daha ilavesiyle şehri beşbin.... Mantûk-u âlisi vech ile hazinece icabının icrâsına himmet buyrula diye” şeklinde ifade edilmektedir.

⁴²⁹ BOA, A.}MKT.NZD., 199/25.

⁴³⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 318/34.

Merkezle ilişkiler boyutunda belgelere yansıyan bir diğer konu ise vergi toplama sorunlarıdır. Kimi zaman halk vergiyi çok bulur kimi zamanda vergi toplanmakta zorlanılırdı. İki durumda örnek olacak 3 Aralık 1851 tarihli bir belgede bu sorunlara açıkça değinilmiştir. Sivas eyaleti dâhilinde bulunan Gürün kazası tebasından Müslüman, Ermeni ve Katolik taifesi vergi tarifesi yüzünden karşı karşıya gelmişlerdir. Her kesime göre belirlenen tarifelere Müslüman halk elli iki bin üçyüz otuz ve Ermeni taifesi elli altı bin yüz yetmiş ve Katolik taifesine ise on bir bin beş yüz kuruş fiyat biçilmişti. Ancak kendilerine uygun görülen miktarı çok bulan Katolikler kendi vergilerini Ermeni halk üzerinden azaltmaya çalışmışlardı. Bu nedenle vergiler Katoliklerden zorla toplanmıştı. Katolikler ise Ermenilere karşı saldırganlaşmış, onları sakinleştirmek için vergilerinde indirimde gidilmişti⁴³¹.

d. Güvenlik ve Vali

Merkez ve taşra ilişkilerinde kuşkusuz en büyük yoğunluk askeri işler ve güvenlik hususunda gerçekleşmektedir. Bilindiği üzere valinin en önemli görevlerinden biri sorumlu olduğu bölgenin güvenliğini sağlamaktır. Geniş çaplı hareketlerde veya duruma hemen müdahale edilmesi gereken olaylarda öncelik kullanıp harekete geçse bile konuyu merkeze bildirmek zorundaydı. Bu suretle karşımıza çıkan belgedeki “*Sivas eyaletinin bazı kazaları etrafında kuttâ-i tarîk madde-yi kerîşesine? ictisâr etmekte oldukları haberi alınmış olan eşkıya-yı aşâyirden on dört nefer eşkıya teveccühle ahz ve itsâl kılındığına dair Sivas valisi devletlü mir hazretlerinin teverriit eden tahrirati*” ifadelerden anlaşıldığı üzere Feyzullah Paşa Sivas’ta bazı aşiret eşkıyalarının ortaya çıkması ve yol keserek ahaliyi rahatsız etmeleri üzerine harekete geçerken durumdan merkezi de haberdar etmiştir⁴³².

Güvenlik sorunları açısından bilgilendirme sadece tek yönlü değildi. Merkezden taşraya iletilen takip ve yakalama emirleri vali tarafından gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Sivas valisi Mehmed Hamdi Paşa’ya gönderilen emir bu yöneydi. Yakalanan ve firar eden Erbaa eşkıyasından Süleyman Bölükbaşı ile Sivas’ta bulunan Erbaalı İçellioğlu Ali’nin de içinde bulunduğu bu taifenin takip edilmesi ve yakalanması istenmiştir⁴³³. Yine aynı doğrultuda rastladığımız bir diğer belge ise Dersim’de bulunan

---

⁴³¹ BOA, MVL., 244/47.

⁴³² BOA, MVL, 292/6.

⁴³³ BOA, A.}MKT.UM., 101/82.

ve sık sık sorun çıkaran Koçgiri aşireti ile ilgilidir. 27 Nisan 1856 tarihli belgeden anlaşıldığı kadarıyla Koçgiri aşiretine mensup eşkıyaların uygunsuz davranışları karşısında Sivas Valisi Feyzullah Paşa tarafından merkeze bir tahrirat⁴³⁴ gönderilerek ne yapması gerektiği sorulmuştur. Ancak valinin vefatı sonrası sorun çıkarmaya devam eden aşiret hakkında şikâyetlerin bitmemesi üzerine eşkıya için alınacak tedbirler yeni Sivas Valisi Mehmed Paşa'ya bildirilmiştir⁴³⁵.

e. Ordu ve Vali

Askeri görevler açısından bakacak olursak incelediğimiz dönemde ön plana çıkan ordu, ordunun gereksinimleri, asker toplama gibi hususlardır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti savaş kararı alıp sembolik hazırlıkları yaptıktan sonra ülkenin her yerine emirler göndererek eyaletlerdeki askerlerin orduya katılmasını isterdi. Bazı istisnaları olmakla birlikte seferler genellikle bahar ayına rastlardı⁴³⁶. Ordunun ulaşımını sağlayan güzergâhlar sağ kol, orta kol ve sol kol olarak ayrılırken Sivas'ın içinde bulunduğu orta kol; Üsküdar'dan başlayarak Bağdat'a varırdı⁴³⁷.

Tanzimat sonrasında devlet toprakları genişlik ve coğrafi şartlar dikkate alınarak beş büyük ordu bölgesine ayrılmıştı. Birinci ve İkinci ordu İstanbul'da oluşturulurken diğer üç ordu Anadolu, Rumeli ve Arabistan olarak belirlenmişti. Anadolu Ordusunun merkezi olarak önce Sivas seçilmiş, daha sonra ise merkez Harput'a taşınmıştı⁴³⁸. Bunun yanı sıra 1846 yılında asker toplama sisteminde kura usulü uygulamasına geçilmişti. Zorunlu askerlik ve askere alım sistemi ile ilişkili olarak ortaya çıkan bu sistemde askerlik çağına gelenlerin isimleri kaydedilerek kura sistemiyle askere gidecekler belirleniyordu. İsmi çıkmayanların her yıl katılmak zorunda oldukları askeri kurada asker olarak belirlenen kişi eğer varlıklıysa Bedel-i Nakdi adı verilen vergiyi ödeyerek yerine başka birini gönderebiliyordu⁴³⁹.

4 Temmuz 1864 tarihli belge ile Harput, Sivas, Trabzon, Erzurum ve Kürdistan valilerine Kura-yı askeriye çekilmesi emri verilmişti. Her valiye mesul oldukları

⁴³⁴ Bir devlet kurumu tarafından yazılan resmi mektuplara Tahrirat adı verilmekteydi. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, s. 1192.

⁴³⁵ BOA, A.}MKT.UM., 234/74.

⁴³⁶ Ahmet Yüksel, "*Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış: Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları(1787-1850)*", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2009, s.15.

⁴³⁷ Ahmet Yüksel, "*Sivas Şehrinde Sefer*", s.18.

⁴³⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.314.

⁴³⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.347.

kazalardan hangilerinde kura yapılacağı belirtilirken bu seçim daha önce erkek nüfus kaydedilip merkeze gönderilen defterler doğrultusunda yapılmıştı. Sivas valisi Mehmed Paşa ile ilgili şu ayrıntılara yer verilmişti. “ *Sivas eyaleti valisi olup birinci rütbe-i mecîdiyye nişanını hâiz ve hâмили olan vezir Mehmed Paşa iclâlehü ordu-yu mezkûr redif birinci alayı alay emini olup bu defa zikr-i âtî kazaların icrâ-yı kur’asına me’ mûr ve tayin kılınan Mehmed zide mecdehü ve naip ve mukayyidler zîde ilmihûm ve saire yapılan defter mucibince Sivas kazası hissesine ve Hafik kazası hissesine ve Sivas ili Kazası hissesine ve İlbeyli Kazası hissesine ve ..... Deliklitaş Nahiyesi hissesine isabet eylemiş olduğuna bahisle kezalik.*”⁴⁴⁰

Bu sisteme yönelik rastladığımız belgelerden biri de 1851 yılında Sivas’a atanacak olan Mehmed Hamdi Paşa’nın Erzurum valisi olduğu döneme denk gelmektedir. 18 Ekim 1848 tarihli Mehmed Hamdi Paşa’ya gönderilen belgede Tensikat-ı Askeriye gereği Anadolu Ordu-yu Hümayun dairesi dâhilinde olan mahallere dahi memur gönderilmesi ve ahalinin erkek nüfusunun defterlere kaydedilmesi istendi. 20-25 yaş arasındaki askerlik yapabilecek kişilerin belirlenmesi amacı güdülen bu sayımda Erzurum merkez ve kazalarının hisselerine düşen nefer sayıları da tafsilatlandırılırken merkez kazaya yüz seksen dört nefer düştüğü açıklanmaktadır⁴⁴¹.

Ordunun iaşesini temin etmek adına avâriz-ı divaniye, Tanzimat Dönemi’nde tekâlif-i örfiyye gibi vergiler toplanırken yine sefer esnasında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Sürsat ve Bedel-i Sürsat, İmdâd-ı Hazeriye, İmdâd-ı Seferiye, Nüzül akçeşi vb. vergilerde alınıyordu. Ordunun zahire ihtiyacının karşılanması için alınan nüzül ve sürsat vergileri nakit alınmaya ve daha çok mübayaa usulü ile temin edilmeye başlamıştır⁴⁴².

Ordunun ihtiyaçları vilayetlerden toplanarak giderildiğinden bahsetmişken Sivas’ın sert iklimi nedeniyle genellikle buğday, un, arpa gibi zahireler mübayaa olunuyordu⁴⁴³. 1854 yılında Anadolu ordusu için arpa ve buğday toplama işi Sivas’a ihale edilmişti. Yeni atanan Sivas valisi Feyzullah Paşa görev yerine varır varmaz

⁴⁴⁰ BOA, C..AS., 1182/52727.

⁴⁴¹ BOA, A.}DVN.MHM., 6/56. *Belgede kazalara düşen nefer sayıları “.....Esir Kazası hissesine yetmiş bir nefer düşmüş olmakla kezalik .... Erzincan kazası hissesine yüz elli yedi nefer.... Malazgir Kazası hissesine otuz üç nefer .... Tortum Kazası hissesine kırk üç nefer.... Çıldır hissesine yirmi üç nefer...” şeklinde belirtilmiştir.*

⁴⁴² Ahmet Yüksel, “Sivas Şehrinde Sefer”, s.70, 106.

⁴⁴³ Ahmet Yüksel, “Sivas Şehrinde Sefer”, s.107.

vazifeye başladığı ve kazalardan ordu için toplanan zahirelerin gönderildiğine dair merkezi bilgilendirmiştir⁴⁴⁴. Yine Feyzullah Paşa döneminde Şubat 1855'te Sivastopol'da bulunan askerlerin ihtiyaçları için para toplanarak gönderilirken⁴⁴⁵ birkaç ay sonra da Anadolu ordusu için yeniden zahire toplama işine girişilmişti⁴⁴⁶. 1856 yılında zahire sevki ile görevlendirilen Feyzullah Paşa bütün zamanını bu işe harcadığını bu nedenle bazı işlerin aksadığını belirten bir yazıyı merkeze gönderdi. Belge incelendiğinde zahire işiyle bizzat kendisinin ilgilenecek kazalarda bulunduğunu ifade eden vali bu aksaklıkların merkez tarafından mazur görülmesini istediği anlaşılmaktadır⁴⁴⁷.

f. Diğer Vilayet Sorunları ve Vali

Valilerin merkeze başvurdukları veya bildirdikleri önemli konuların başında gelen vilayet sorunları genellikle sınırlı değildi. Vilayette meydana gelen iyi veya kötü her olay merkeze bildirilirdi. Rastladığımız 5 Şubat 1855 tarihli belgede konu Sivas'ta vuku bulan bir yangındı. “ .... Şehr-i carinin on ikinci gecesi saat dört raddelerinde Sivas'ta vali me'mûrin-i saireye mahsûs olan konağın defterdar dairesinde vâki meclis odasının sobasından kazâen ateş zuhur etmiş ..... fakat üç oda muhtarişk olarak bastırılmış ve bu babda Valiyi eyalet devletli Feyzullah Paşa Hazretleri harîkin ibtidâsı zuhûrundan saat on bire kadar yedi saat kâimen ale't tevâlî bi'n-nefsi harîkî mezkûrun intifâsını fevka'l-gaye ihtimâm ve ikdâm ve defâtir ve senedât-ı lazimen ve evrak-ı mühimme-i sairenin ihraç ve tahliyesine bezl-i himmeti mala kelâm buyurmuş olduğundan ...” Görüldüğü gibi yangın ve söndürülüşü hakkında ayrıntıları ile bilgi verilirken valinin gayretleri sayesinde evrakların kurtarıldığı bildirilmektedir⁴⁴⁸.

Vali ve merkez arasındaki yazışmalarda vilayeti ilgilendiren her türlü konu ele alınmaktaydı. Merkezden, Erzurum valisi İsmail Paşa'ya gönderilen yazıdan bunu anlamak mümkündür. 1863 yılında Erzurum ve çevresi kışı oldukça şiddetli

⁴⁴⁴ BOA, A.}MKT.UM., 163/64. Belgede “.... Üç yüz dokuz buçuk kile İstanbuli hinta ve üç bin iki yüz altmış kile şair evvelce araba ve hayvanata tahmilen yola çıkarılmış olduğu misilli ve son bende kanımdan sonraca bil ikdam altı bin yüz yirmi beş kile hinta ve yedi yüz seksen yedi buçuk kile şair dahi cenabı orduyu mezkura ihraç olunmasına ...” gibi ayrıntılara da yer verilmiştir.

⁴⁴⁵ BOA, A.}MKT.UM., 183/13.

⁴⁴⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 73/9.

⁴⁴⁷ BOA, A.}MKT.UM., 223/91.

⁴⁴⁸ BOA, A.}MKT.UM., 176/81.

geçirmesinden bahisle yaşanan kıtlığın hazineyi etkilememesi için gereken tedbirlerin vali tarafından alınması istenmiştir⁴⁴⁹.

Bu yazışmalara konu olan bir durumda Rusya'nın himayesinde bulunan Katolik Ermenilerinin Osmanlı tebaasına geçme istekleridir. 1854 yılında Sivas Valisi Feyzullah Paşa tarafından yapılan bilgilendirmeye göre Rusya'nın tebaasında bulunan Ermeniler kendi arzu ve istekleriyle Osmanlı'ya dâhil olmak istemişlerdir. Erzurum'da ikamet eden 228 hanede yaşayan 622 kişinin bu istekleri üzerine gerekli çalışmalar yapılmıştır. Güvenilen ve hatırı sayılır üç nefer tarafından iki defter ile birlikte üç parça altın nişan getirildiğini belirten vali, durumun Rusya'ya bildirildiğini ve Rusya'nın cevabında içeren bir tahriratı merkeze gönderdi. Defterler ile altın nişanlardan biri padişaha yollanırken geri kalan nişanlar Nişan-ı Hümayunda korunacağını ve defterlerin Patrikhaneye gönderilerek onaylatılıp isteyen kişilerin isimlerinin nüfus kayıtlarına geçirildiği merkeze bildirilmektedir⁴⁵⁰.

Merkez ve taşra resmi yazışmaların içeriği incelendiğinde oldukça geniş bir alanı kapsadığı ve ayrıntılara değinildiği görülmektedir. İki taraf arasındaki bilgi akışı sürekli, sağlıklı ve çok yönlüdür. Anlaşıldığı üzere her olay tek bir ağızdan değil tüm taşra çalışanları ve yeri gelince halktan gelen yazılarla aydınlatılmıştır. Böylece merkez taşra ilişkilerinde şeffaflıktan bahsetmek mümkündür.

2. Valilerin Diğer Valilerle İlişkileri

Osmanlı Devleti için önemli olan hususlardan biri de çalışanlarının işbirliği içinde olmasıdır. İzlediği siyaset doğrultusunda en yüksek birimden en küçüğüne kadar her kurum gerekli olduğunda birbirine yardım etmekle yükümlüdür. Eyaletlerde askeri, sosyal, mali ve yönetsel gibi birçok açıdan birbirini desteklemişlerdir.

Özellikle eyaletlerde yaşanan salgın, kıtlık ve hastalık gibi halkı mağduriyetine neden olan konularda ilk destek çevre eyaletlerden gelmektedir. Mesela 1859 yılında Erzurum'da büyük bir deprem yaşanmış ve şehir yerle bir olmuştur. Erzurum valisi Edhem Paşa bir yandan depremin yaralarını sarmaya bir yandan da felaket sonrası ortaya çıkan kıtlıkla başetmeye çalışmıştır. Devletin yaptığı yardım yeterli gelmeyince

---

⁴⁴⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 264/9.

⁴⁵⁰ BOA, A.}AMD., 52/56.

çevre illerin desteğine başvurulmuş⁴⁵¹, Sivas valisi Hayreddin Paşa, Trabzon valisi Ahmed İzzet Paşa ve Harput valisi Ali Rıza Paşa topladıkları zahire yardımlarını Erzurum'a göndermişlerdir⁴⁵².

Doğal afetler dışında bir bölgeyi derinden etkileyen kuraklık ve onun getirdiği kıtlık durumu halkı zor durumda bırakan konulardan biridir. 1872 yılında İç Anadolu'da yaşanan kuraklık sonrası ortaya büyük bir sorun çıkmış, Ankara'da başlayan ve çevresine yayılan kıtlık sonrası komşu illerin desteğine başvurulmuştur. Ankara valisi Esad Paşa Sivas, İzmit ve Yozgat'tan zahire yardımı aldı⁴⁵³. Kıtlığın devam etmesi ve hatta yardım eden Yozgat'ı da içine almasından sonra bir kez daha Anadolu vilayetlerinden zahire desteği istendi⁴⁵⁴.

Temmuz 1866 tarihli bir vesikada ise hayvanlarda ortaya çıkan ve ekinlerin bile zarar görmesine neden olan hastalık nedeniyle eyalete yapılan yardımlara tanık olmaktayız. 1872 yılında Sivas'a atanacak olan Hurşid Paşa'nın Edirne valisi olarak görev yaptığı dönem de Edirne'ye bağlı bazı sancaklarda hayvan hastalıklarının zuhur etmesi ve salgının başka kazalara da sıçrayarak hızla yayılması üzerine ekinler ve hayvanlar zarar görmüştür. Dolayısıyla halk hem hayvan hem ekin açısından mağdur olması ve bu durumun kıtlığa davetiye çıkarması nedeniyle tedbir almak gerekmiştir. Bu nedenle çevre illerden Edirne'ye tohumluk, hayvan, şair ve buğday yardımı yapılmıştır⁴⁵⁵.

Eyalet valilerinin işbirliği noktasında en önemli konuyu askeri ilişkiler oluştururken gerek merkezden gelen emir gerekse güvenlik ve otorite sağlama gibi ortak hareket etmek mecburiyetindedirler. Mesela 1872'de Sivas valiliğine getirilecek olan Mustafa Süreyya⁴⁵⁶, Edirne'de görev yaptığı 1863 yılında bölgede süregelen eşkıyalık faaliyetleri ile başatmekte zorlanınca destek istemesi gerekmişti. Beşinci Ordu müşiri, Şam ve Sayda valileri ile bir araya gelerek sorunun nasıl halledileceği hakkında istişare etmişler ve bazı kararlar almışlardı⁴⁵⁷. 1864'de sorun için alınan tedbirler yeterli gelmemiş ve bölgede güvenliği sağlamak adına Derviş Paşa komutasındaki Fırka-i

⁴⁵¹ Hakkı YAPICI, "Tarih Boyunca Erzurum'da Meydana Gelen Zلزeleler", *Mavi Atlas*, 5/2015: 14-20, s.17.

⁴⁵² BOA, A.}MKT.MHM., 169/47.

⁴⁵³ BOA, A.}MKT.MHM., 469/30.

⁴⁵⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 476/13.

⁴⁵⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 381/34.

⁴⁵⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 264/94 .

⁴⁵⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 294/41.

Islahiye ordusu bölgeye gönderilmişti. Ordunun karagahını ziyaret eden Mustafa Paşa ve Adana Valisi Ali Rıza Paşa içinde bulunulan durumla ilgili orduyu bilgilendirerek⁴⁵⁸ sorunun çözümü için işbirliği yapmıştır.

Başka bir örneğe ise otorite sağlama konusunda rastlamaktayız. Yanya'da patlak veren vali Tepedelenli Ali Paşa isyanı bölgede otoriteyi sarsmış ve birçok soruna neden olmuştur. Devlet gücü ile bastırılan isyan sonrasında oluşan otorite boşluğunu bir an önce kapatmak isteyen Avlonya mütesellimi Rıdvan Bey'in yardımına isyanda önemli görevler alan o dönem İnebahtı mutasarrıfı olan Sivas Valisi İsmail Paşa yetişmiş⁴⁵⁹ kısa sürede bölgede güvenlik sağlanmıştır. (7 Ağustos 1820)

Valileri işbirliği içerisinde çalışmalarını sağlayan bir diğer etki merkezden gelen emirlerdi. Orduyla bağlantılı konularda birlikte hareket etmek mecburiyetinde olan valiler askerin toplanması, gönderilmesi, ihtiyaçların karşılanması gibi durumlarda gerektiğinde işbirliği yaparlardı. Sivas'tan toplanan zahire İstanbul veya daha batıda bir ordu merkezine gönderilecekse önce Karadeniz iskelelerinden birine oradan da bahsedilen bölgeye sevk edilirdi. Eğer doğuda bir yere gönderilecekse kiralanan ya da alınan hayvanlarla direk ordugâha nakledilirdi⁴⁶⁰. 1854 yılında Anadolu Ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için Sivas valisi Feyzullah Paşa görevlendirilmişti. Gerekli ianeyi toplayan vali verilen emir üzerine bu zahireyi acilen Erzurum'a sevk etmek için harekete geçmişti⁴⁶¹. Belgeden anlaşıldığına göre Sivas valisinin bu konuda hassasiyet göstermesi ve özenle ihtiyaçları yerine ulaştırması istenmişti. Zahirenin nakli sırasında ve sonrasında Erzurum valisiyle de ilişki kurması gerekmişti. Nakil için Sivas meclis-i kebir azalarından uygun görülenler nakil için görevlendirilirken kış gelmeden bir an önce toparlamak amacıyla Feyzullah Paşa bizzat çalışmıştır⁴⁶².

⁴⁵⁸ BOA, İ..DH., 537/37345; Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, Yaz 2012, s.123

⁴⁵⁹ BOA, HAT, 1550/50.

⁴⁶⁰ Ahmet Yüksel, "*Sivas Şehrinde Sefer*", s.109.

⁴⁶¹ BOA, A.}MKT.UM., 225/70. Ayrıca belgede toplanan zahireler ayrıntılarıyla açıklanmıştır. "*...Anadolu Ordu-yu Hümayunu için Sivas'ta iâne olunan altmış beş bin altı yüz seksen dört kile İstanbul hinta, şairden başka tertip olunan yüz yetmiş beş bin kile iştirâ zahiresinin ve levazımâtı saire matlûbesinin sürat-i nakline....*"

⁴⁶² BOA, A.}MKT.UM., 170/76.

Bir diğerk örnekte ise 1877'de Sivas valisi Ahmed İzzet Paşa, Gazi Osman Paşa idaresindeki Şark ordularının zahire sevki işine tayin edilirken Sivas vilayeti uhdesinde kalmak üzere Erzurum maliyesini düzenleme görevi de verilmişti⁴⁶³.

Valilerin diğerk valilerle ilişkileri zemininde bir diğerk önemli konu ise birbirlerinin hatalarını ortaya çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede kendine fayda sağlamak isteyen bazı valilerin kimi zaman sorumluluk alanlarının dışında hareket ettiklerini ve bu durumun selefi vali tarafından şikâyet edildiğini de görmekteyiz. 6 Aralık 1852 tarihli belgede Sivas valisi Mehmed Hamdi Paşa'nın zamanında Emlak ve Gedikçubuk kazaları Sivas'a bağlanmak istenmiştir. Ancak buna engel olmak isteyen bazı görevliler sahte mahzarlar düzenlemişlerdir. Bozok sancağına bağlı olan bu kazaların yevmiyesi Sivas vilayeti tarafından karşılanırken Emlak kazası müdürü Veli Ağa rahat hareket edemeyeceği için bu işe karşı çıkmıştır. Halkı soymak isteyen Veli Ağa, naib İbrahim Efendi ie birleşerek Bozok'a ilhakı adına sahte mazharlar hazırlayarak Ankara Valisi Vecihi Paşa'ya başvurmuştur. Bu iş için atanan memur def edilerek Veli Ağa'ya müdür vekili tayin edilmiştir. Durum Sivas defterdarı ve kaymakamı tarafından valiye bildirilirken Mehmed Hamdi Paşa sayesinde durumdan haberdar olan merkez fiziksel uzaklığı göz önüne alarak bu kazaların Sivas'a bağlanmasına karar vermiştir. Ayrıca Veli Ağa ihraç edilirken Ankara valisinin yetki alanının dışında atama yapması konusunda araştırma başlatılmış, sahte mazhar düzenleyenlerin zimmetlerinin tahsili içinde müdür atanmıştır⁴⁶⁴.

3. Vilayetteki Diğerk Görevliler ve İlişkileri

Vilayetin en büyük mülki amiri olan valinin başlıca görevlerinden biri de maiyetinde bulunan memurların çalışmalarını denetlemektir. Yerel unsurlarla birlikte kendi memurlarının sorunlarıyla da ilgilenmek zorunda kalan vali vilayet işlerinin sağlıklı işlenmesini sağlamalıydı.

Daha önce bahsettiğimiz gibi merkez teşkilatının benzeri olan taşra teşkilatı kendi içinde vilayet(eyalet), liva(sancak), kaza, nahiyeye (1864 nizamnamesinde adı geçmiş ancak 1871'den sonra uygulanmıştır.) ve köy olarak bölünürken her idari birimde işlerin yürütmesini kolaylaştıran görevliler vardı. Yetki sınırları devlet tarafından belirlenen görevlilerin kendine has vazifeleri bulunmaktaydı.

⁴⁶³ BOA, Y..EE., 84/103.

⁴⁶⁴ BOA, A.}MKT.UM., 116/57.

Vilayetten sonra en büyük birim olan sancak veya livanın mülki amiri önceleri sancak beyi iken XVII. yüzyılın başlarından itibaren yerini “mutasarrıf” denilen görevlilere bıraktı⁴⁶⁵. Başlangıçta yönetimde vali ile aynı yetkiye sahip olan vezir rütbesi almış ancak çeşitli nedenlerle devletin valilik veremediği mutasarrıflara geçimlerini sağlamak için bir veya birkaç sancağın yönetimi idaresine verildi⁴⁶⁶.

Yaygın olmayan bu uygulamayla ilgili ilk ciddi düzenleme III. Selim döneminde yapılırken 1867’den sonra liva yöneticisi olarak değerlendirilmiştir. Mutasarrıflar sancakta asayiş sağlamaya, vergileri toplamaya, inşaa, bayındırlık, tamir ve tadilat işleriyle ilgilenmek ve sefer durumunda askerleri ile sefere katılmaya görevleri arasındaydı⁴⁶⁷.

Mütesellim ise vergi toplamaya yükümlü memurlar için kullanılan bir tabirdir. Tanzimat öncesi vali ve mutasarrıflar adına vergi toplayan mütesellimler vekili olduğu kişinin tüm yetkilerine sahipti⁴⁶⁸. Vali ya da sancak beyleri sefer veya başka nedenlerle görev mahallerinde bulunmadıklarında yerlerine tayin ettikleri mütesellimler bölgede beye ait geliri topladığı gibi idareyi de üstlenirdi⁴⁶⁹. Taşra idaresinde bazı değişikliklere yol açarak, â’yân denilen yerel güçlerin serpilmesine zemin hazırlamışlardı⁴⁷⁰. Mütesellimlik görevine gelebilmek için bir kural yoktu. Ancak daha çok tanınmış yerel ailelerden seçilerek görevini çevresi sayesinde kolay yapması amaçlanmıştı⁴⁷¹. Kısaltılarak Müsellem de denilen mütesellimler önceleri bir nevi vekilken zamanla valinin emrinde çalışan bir sancak görevlisine dönüştüler⁴⁷². Kendileri de güçlenen⁴⁷³ mütesellimlerin kazandıkları bu imtiyaz ellerinden gidince devlete isyan ettikleri de olmuştur. İncelediğimiz dönem içerisinde İzzeddin Şir isyanını bu çerçevede değerlendirmemiz mümkündür. Devlet için çalışan ancak mütesellimliği elinden alınan İzzeddin Şir Bey kendisine verilen asker toplama görevini kötüye kullanmış, devlete değil kendine yandaş toplayarak isyan etmiştir. Kürdistan bölgesinde başlayan bu hareket önce uzlaşma yolunu gidilerek çözülmeye çalışılmış, çabalar sonuçsuz kalınca

⁴⁶⁵ Ali Fuat Öreñ, “Mutasarrıf”, s.377.

⁴⁶⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s.37; Musa Çadırcı, “Tanzimat Anadolu”, s. 1226.

⁴⁶⁷ Ali Fuat Öreñ, “Mutasarrıf”, s.377.

⁴⁶⁸ Yücel Özkaya, “Mütesellim”, *İslam Ansiklopedisi*, C.32, TDV, 2006, s.203.

⁴⁶⁹ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı”, s.236.

⁴⁷⁰ Yücel Özkaya, “Mütesellim”, s.203.

⁴⁷¹ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı”, s.236.

⁴⁷² Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s.36.

⁴⁷³ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı”, s.236.

dönemin valisi Mehmed Hamdi Paşa tarafından merkeze bildirilmiştir⁴⁷⁴. Bab-ı Ali isyanı askeri güçle bastırırken kendisini haberdar eden Mehmed Hamdi Paşa'ya da Kürdistan Madalyası verilmiştir⁴⁷⁵.

Taşra da yer alan görevlilerden biri de vergi ve resimleri toplayan muhassıllardı. Kuruluştan itibaren eyaletlerde vergilerin tahsilinde görevlendirilen muhassılların bazı durumlarda valiye bağlı olarak idari görevler de aldıkları görülmüştür⁴⁷⁶. XIII. yüzyıldan sonra idare için değil gelirden yararlanmak üzere yapılan atamalarda rastlanan muhassıl teriminin manası tahsil eden vergi toplayan demektir. Bir görevliye büyük bir gelir tahsisi istendiğinde ve o kişi başka yerde görevli olduğunda sancağı idare etmek için muhassıl tayin edilirdi⁴⁷⁷.

Osmanlı devlet teşkilatında yöneticilerin herhangi bir nedenle görev yerinden ayrıldıklarında vekil olarak bıraktıkları kişiye kaymakam adı verilmiştir. Hem unvan hem de terim olarak karşımıza çıkan kaymakam kelimesi XVI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda görülmeye başlamıştır. Önceleri sancakbeyinin yerini alarak sancak mülki amiri olan kaymakam küçük meclis de denilen sancak meclisine başkanlık etmiştir⁴⁷⁸. 1851'de Sivas'a atanan Mehmed Hamdi Paşa 1848 yılında Erzurum valisi iken merkeze gönderdiği tahriratdan anlaşıldığı üzere maiyetinde bulunan kaymakamlar ile arasında iyi ilişkiler kurulmuştur. Kars kaymakamı Sırrı Paşa, bölgesinde bulunan aşiretlerin iskânı konusunda gayret göstermiş, bu çalışmaları ile Mehmed Hamdi Paşa ve Erzurum defterdarının övgüsünü kazanmıştır. Sırrı Paşa'nın faaliyetlerindeki başarısı Mehmed Hamdi Paşa tarafından merkeze bildirilmiştir⁴⁷⁹.

Taşra teşkilatında kendine yer bulan görevlilerden biri de kadıdır. Osmanlı Devleti'nde kuruluştan itibaren fethedilen yerlere idareyi temsilen bey, hukuku temsilen bir kadının atandığını söylemiştik. Özgün bir yere sahip olan kadı hukuki göreviyle ilmiye sınıfına mensupken yöneticiler gibi askeri sınıfa da mensuptur. Şer'i kuralları uygulamakla yükümlü olduğu kadar halkın temsilcisi ve sözcüsü durumundadır. Kadıların mülkî, beledî, malî, askerî ve adlî sahaları kapsayan görevleri oldukça

⁴⁷⁴ Tuncay Ögün, Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haz. Halit Baş, S. 5, Nisan 2014, s. 157-158.

⁴⁷⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 94/37.

⁴⁷⁶ Ali Akyıldız, Yücel Özkaya, "Muhassıl", *İslam Ansiklopedisi*, C.31, TDV, 2006, s.18; Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı", s.236.

⁴⁷⁷ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.37.

⁴⁷⁸ Yücel Özkaya, "Kaymakam", *İslam Ansiklopedisi*, C.25, TDV, 2002, s.84-87.

⁴⁷⁹ BOA, A.}MKT., 135/93.

geniştir⁴⁸⁰. Doğrudan Sultan tarafından atanan kadıların yetkileri Tanzimat sonrası iyice daraltılmıştır⁴⁸¹.

Kazaların mülki amiri ise Kaza Müdürü olarak anılırdı. Vilayet ve sancak yöneticileri ile hemen hemen aynı görevlere sahip kaza müdürleri vali tarafından denetlenirdi. 1853 yılında Sivas valisi İsmail Paşa merkez tarafından istenen kaza müdürlerinin isim ve maaş belgelerini kaydederek merkeze göndermişti. Bu belgeden müdürlerin kökenleri hakkındada bilgiye ulaşılabilmektedir. Belge de verilen bu ayrıntılar şu şekildedir.

<i>“ Sivas sancağı dâhilinde kâin kaza ve nevâhîde müstahdem müdürânın ismi ve şöhretlerini mübeyyin defteridir ki ber vech-i âtî zikr ve beyan olunur.</i>		
Divriği Kazası Müdürü Hacegan Abdi Efendi Kapıcabaşı Said Bey Maaşı:2000 Guruş	Sivas hanedanının Yıldızeli Kazası Müdürü Süleyman Bey Maaşı:400 Guruş	Sivas eli Kazası Müdürü Sivas hanedanından Kapıcabaşı Said Bey Maaşı: 251 Guruş...” ⁴⁸²

Mahalle veya köy işlerine bakmak üzere halkın seçtiği idareci⁴⁸³ anlamına gelen muhtar kelimesi önceleri köyde bulunan ve Kethüda, ihtiyar da denilen temsili görevleri olan kimseler için kullanılan bir tabirdi⁴⁸⁴. 1833’de Muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra köylerin mülki amirlerine muhtar denilmeye başladı⁴⁸⁵.

Vilayetlerde mali işlerden sorumlu olan kişilerse defterdarlardı. Kurulştan itibaren maliye teşkilatı defterdarlık adı ile anılırdı. XIV. yüzyıl sonlarında kurumsallaşan defterdarlık teşkilatının sayısı toprakların genişlemesi doğrultusunda arttırılmıştır. Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Karaman gibi büyük merkezlerde “Kenar Defterdarlıkları” denilen müstakil defterdarlıklar kuruldu⁴⁸⁶. Taşra idaresinde yönetim kademelerindeki sürekli değişim nedeniyle mali işler için vilayet defterdarlarının

⁴⁸⁰ İlber Ortaylı, “Kadı” *İslam Ansiklopedisi*, C.24, TDV, 2001, s.69-73.

⁴⁸¹ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s.37.

⁴⁸² BOA, MVL, 266/61.

⁴⁸³ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, s.785.

⁴⁸⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.38.

⁴⁸⁵ İlk kez İstanbul’da kurulan teşkilat Bilad-i selase’de(Üsküdar, Galata ve Eyüp) uygulanırken merkez dışındaki ilk muhtarlık Kastamonu’da gerçekleşmiş ve zamanla tüm ülkeye yayılmıştır. Bkz; Ali Akyıldız, “Muhtar”, *İslam Ansiklopedisi*, C.31, TDV, 2006, s.52; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s.37. Muhtarların başlıca görevi diğer mülki amirlerde olduğu gibi güvenliği sağlamak, vergilerin toplanmasına yardımcı olmak ve bölgede yaşanan nüfus olaylarını deftere kaydetmektir. Bkz; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.39.

⁴⁸⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı*, s.92; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.227-228.

atanması XVII. yüzyılda gerçekleşti⁴⁸⁷. Vilayetlere gönderilen defterdarlar ilk olarak bölgenin gelir kaynaklarını yazarak Maliye Nezaretine bildirirlerdi. Vilayet defterdarlarının en önemli görevleri vergilerin doğru ve sağlıklı toplanmasıydı⁴⁸⁸.

Defterdarların gittikleri bölgede resmi görevleri dışında taşrada bulunan diğer memurların tutumlarını gözlemledikleri ve yanlış hareketlerini merkeze bildirdikleri görülmüştür. Adana valisi Ali Rıza Paşa, Sivas'a atandıktan sonra Bağdat Defterdarı tarafından şikâyet edilmiştir. Adana valiliği döneminde Ali Rıza Paşa'nın akrabalarına kötü muamelede bulunduğunu dair iddialar öne sürse de Ali Rıza Paşa'nın Sivas'a tayini nedeniyle iddiaları sonuçsuz kalmıştır⁴⁸⁹. Aynı şekilde Bağdat valisi Takiyeddin Paşa, Hicaz valisi iken vilayet defterdarına hakaret ettiği ve kötü davrandığı gerekçesiyle şikâyet edilmişti. Tahkikat yapması için İzzeddin Bey görevlendirilirken defterdar haklı bulunmuş ve vali ceza almıştır. Ancak cezanın uygulanıp uygulanmadığına dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır⁴⁹⁰.

Osmanlı devlet teşkilatında bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı anlamına gelen Kethüda tabiri bu anlamına XV. yüzyılda ulaşmıştır. Her kademedeki pek çok görevlinin olduğu gibi valilerde maiyetinde kethüda bulundurmaktaydı⁴⁹¹. Şehir kethüdaları bir bakıma belediye başkanı olarak düşünülebilirken halkın önderi anlamını içerdiğinden vilayette halkın en önemli temsilcisi olarak görülürdü⁴⁹².

Ayrıca valinin emrinde çalışan ve vilayetin bütün resmi ya da resmi olmayan yazışmalarından sorumlu Vilayet Mektupçusu⁴⁹³ valinin şef sekreteri olarak muhaberat, dosyalama ve salname yayınından sorumluydu. Bunların dışında vilayette yer alan memurlar arasında 1864 Nizamnamesi ile gelen vali muavini, yabancılarla ilgili işleri yöneten Umur-ı ecnebiye müdürü, güvenlik kuvvetleri komutanı olan alaybeyi, vakıflarla ilgilenen evkaf müdürü, Tarik Emni (Yol Emni), ziraat ve ticaret müdürü, maarif müdürü, naib gibi görevlilerde yer almaktaydı⁴⁹⁴.

⁴⁸⁷ Mübahat Kütükoğlu, "Defterdar", *İslam Ansiklopedisi*, C.9, TDV, 1994, s.93-94.

⁴⁸⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.228-230.

⁴⁸⁹ BOA, A. J.MKT.MHM., 349/9.

⁴⁹⁰ BOA, Y..A...RES., 6/54; BOA, ŞD., 2419/20.

⁴⁹¹ Mehmet Canatar, "Kethüda", *İslam Ansiklopedisi*, C.25, TDV, 2002, s.332-334.

⁴⁹² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s.39.

⁴⁹³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.292.

⁴⁹⁴ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 127; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.252.

Kimi zaman görevini kötüye kullanan memurlar vilayet valisi veya mutasarrıf tarafından merkeze şikâyet edilmişlerdir. Ağustos 1861 yılında Sivas Mutasarrıfı Mehmed Zeki Paşa, vakıf arazilerinin bazı memurlar tarafından gereği dışında kullandıklarını ve muhasebeye borçlu olduklarını telgraf ile haber vermiştir. Bu vesikada birçok görevlinin ismi geçmektedir. “ ... *sandık sarrafı Agah'ın dört yük beş bin sâbık evkâf müdürü Rifat Efendi'nin vakıf malından bir ve küsür, sandık sarrafı Babik?'in bir yük muhasebeci bey'in mektûmâtı ve henüz tahakkuk olmayan me'hûzâtından başka kırk bin guruş zimmet-i mîrîyeleri tenbiye etmiş mazbata temhîr olunmuştur ...*” şeklinde ifade edilen borçlular hakkında yapılacaklar merkeze sorulmuştur⁴⁹⁵.

Ayrıca vilayet sorunlarını çözmek amacıyla veya denetim için gönderilen memurlar da mevcuttu. Örnek olarak daha sonra Sivas'a atanan Mustafa Paşa, 1868'de Hüdâvendigâr valiliğine getirildi. Bir süre sonra bölgede meskûkât-ı mağşuşe ve kalp akçe kalpazanları ortaya çıkarken vali durumu merkeze bildirdi. Bunun üzerine konu hakkında araştırma yapmak için Rüstem Bey görevlendirilirken, Mustafa Paşa'dan Rüstem Bey'in çalışmalarına yardımcı olması istendi⁴⁹⁶.

Aralık 1865 tarihli bir diğer belgede görevlendirilen bu memurların valiyle istişare içinde oldukları anlaşılmaktadır. Kozan ve Berkeş dağları ile civarını ıslah etmek için gönderilen Derviş Paşa ve Cevdet Efendi Adana valisi Ali Rıza Paşa ile görüşmek istemiştir. Ali Rıza Paşa tarafından talep kabul edilirken yerine vekil olarak muhasebeciyi bırakarak Adana Büyük Meclis Azası Hüseyin ve Mehmed Efendi ile yola çıkmıştır⁴⁹⁷.

---

⁴⁹⁵ BOA, MVL, 624/61.

⁴⁹⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 410/81.

⁴⁹⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 340/92.

III. BÖLÜM

SİVAS VALİLERİ

1-Mehmed Abbas Hilmi Paşa (Cebbarzade)

Yozgat'ta dünyaya gelen⁴⁹⁸ Abbas Hilmi Paşa, Bozok merkezli â'yânlardan Cebbarzadelere diğer adıyla Çapanoğulları ailesine mensup olup babası Osmanlı Devleti'nde birçok önemli görevde bulunan Süleyman Bey'dir⁴⁹⁹. 1812 yılında Süleyman Bey'in vefatı üzerine II. Mahmut tarafından aynı aileden olan Abdülfettah Efendi, Mahmut, İzzet ve Hamza Beyler ile birlikte İstanbul'a getirilir⁵⁰⁰.

Abbas Hilmi Paşa'nın küçük yaşlardan itibaren devlet kademelerinde yer aldığı bilinmekle birlikte belgelerden ulaşılabildiğimiz ilk görevi Kapıcıbaşılık olmuştur⁵⁰¹. Ekim 1820'ye kadar İstanbul içinde çeşitli mevkilerde çalışan Abbas Hilmi Paşa, bu tarihte Cizye Başbâki kulluğuna⁵⁰² tayin edilir⁵⁰³. 1824 yılına gelindiğinde Sipahiler Ağası olarak görev yaparken Surre-i Hümayun Emaneti'ne atanır ve Hicaz'a gider⁵⁰⁴. Bir yıl sonra azledilse de ikinci defa aynı göreve getirildiği bilinmektedir⁵⁰⁵.

1825 yılında Edirne Bostancıbaşısı olarak tayin edilen Abbas Hilmi Paşa, burada görevine devam ederken Mirahor-ı evvel payesi ile ödüllendirilmiştir⁵⁰⁶. 24 Temmuz 1827 tarihli Bostancı Ocağı'nın ve Bostancıbaşılığın ilgası ile ilgili fermanla Abbas Hilmi Paşa'nın tüm yetkileri elinden alınarak Çirmen Mutasarrıfı Esad Paşa'ya devredilmesi ve kendisinin de kışlak-ı âlî inşasına bina emini olarak tayin edilmesi nedeniyle şikâyette bulunmuştur⁵⁰⁷. Bunun üzerine hoşnutsuzluğu giderilerek Edirne Bostancıbaşılığı Abbas Hilmi Paşa'nın uhdesinde bırakılmıştır⁵⁰⁸.

⁴⁹⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, İstanbul, Nisan 1996, s.47.

⁴⁹⁹ BOA, C..ML., 150/6342; Özcan Mert, "Çapanoğulları", s.221.

⁵⁰⁰ Özcan Mert, "Çapanoğulları", s.221-224.

⁵⁰¹ Fatın Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr(Fatın Tezkiresi)*, Hazırlayan Ömer Çiftçi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.386.

⁵⁰² Başbâki Kulu: Osmanlı maliye teşkilâtında defterdarlığa bağlı yoklama ve vergi bakaya tahsili ile görevli âmir. Bkz; Feridun Emecen, "Başbâki Kulu", *İslam Ansiklopedisi*, C.5, TDV, 2002, s.126-127.

⁵⁰³ BOA, HAT, 1320/51503.

⁵⁰⁴ BOA, HAT, 474/23209; Fatın Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, s. 386.

⁵⁰⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.47.

⁵⁰⁶ BOA, HAT,1570/12.

⁵⁰⁷ BOA, HAT,290/17368.

⁵⁰⁸ BOA, HAT,667/32508.

Aynı yıl⁵⁰⁹ Kapıcılar Kethüdası olarak atanan Abbas Hilmi Paşa bir süre sonra görevinden azledildi, 1828 tarihinde Bozok ve Çorum kazalarında, zahire ve hayvanat sevkine memur kılındı⁵¹⁰. Akabinde mevkisi tekrar iade edilen Abbas Hilmi Paşa⁵¹¹, 1846'da Mîr-i mîrânlık rütbesiyle Karesi Sancağı Muhassıllığına ve mutasarrıflığına getirildi⁵¹². Mutasarrıflık yaptığı dönemde Balıkesir emval sandığından para çalınarak kaymakamlık binasını yakılması üzerine, olayda dahli bulunan şahıslar hakkında gerekli tahkikat gerçekleştirilip sorumlular yakalanıp ve cezalandırıldı⁵¹³.

Mayıs 1847'ye kadar vazifesine devam etti. Ancak hakkında haksızlık ve zulüm yaptığına dair iddialar ortaya atılınca⁵¹⁴ birkaç gün içinde görevden azledilen⁵¹⁵ Abbas Hilmi Paşa, 12 Ağustos'ta Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de sandık emini ile birlikte yargılandı⁵¹⁶.

Abbas Hilmi Paşa, Eylül 1848'de Sivas Eyaleti Mutasarrıflığına atanır⁵¹⁷. Sonralarında Sivas valisi olarak da görev yaptığı belgelerden anlaşılır⁵¹⁸ Abbas Hilmi Paşa vazife süresi içinde Sivas'ta özellikle Mecitözü kazasında faaliyet gösteren ve ahaliyi huzursuz eden eşkıya taifesi ile uğraşmak zorunda kalır⁵¹⁹. Ayrıca Sivas'a bağlı Rişvan ve Haremeyn aşiretleri ile Kayseri ve Bozok sancakları Ankara'ya ilhak olunurken⁵²⁰, 1849 yılında ise Sivas şehri, çevre aşarı yüzünden zarara uğrar⁵²¹. Aynı yıl İstanbul'a çağrılan⁵²² Abbas Hilmi Paşa bu tarihten sonra başka bir görevde yer almazken Ocak 1858'de vefat etmiş⁵²³, Sultan Bayezid kabristanına defnedilmiştir⁵²⁴.

Fatma Hatun ile evli olan⁵²⁵ Abbas Hilmi Paşa'nın 25 Mayıs 1849 tarihli belgeden bir kızı olduğu ve damadı Mehmed Bey'in ona eziyet ettiği için uyarılmasını

⁵⁰⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* C.1, s.48.

⁵¹⁰ BOA, HAT, 611/29979.

⁵¹¹ BOA, HAT, 1060/43576; HAT, 1028/42819.

⁵¹² BOA, A.}DVN.,16/68; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.48.

⁵¹³ BOA, A.}MKT., 55/76.

⁵¹⁴ BOA, İ..DH.,145/7469.

⁵¹⁵ BOA, İ..DH., 145 /7464.

⁵¹⁶ BOA, İ..MVL.,104/2282.

⁵¹⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 6/35.

⁵¹⁸ BOA, A.}MKT., 168/9; BOA, A.}MKT.UM., 94/71.

⁵¹⁹ BOA, A.}MKT., 214/54.

⁵²⁰ BOA, A.}MKT., 179/24.

⁵²¹ BOA, A.}MKT.UM.,17/2.

⁵²² BOA, A.}MKT., 226/40.

⁵²³ BOA, A.}MKT.NZD., 274/40.

⁵²⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.48.

⁵²⁵ BOA, MVL, 483/113.

istediği görülmektedir⁵²⁶. Abbas Hilmi Paşa'nın kızı 1861 yılında vefat edince maası halilesi Fatma Hatun'a bağlanmıştı⁵²⁷. İbrahim Ethem adında bir de oğlu bulunmaktaydı⁵²⁸.

Devlet adamlığının yanı sıra divan şairi de olan Abbas Hilmi Paşa, şiirlerinde Nâ'il mahlasını kullanır ve Cebbar-zade olarak tanınırdı⁵²⁹. İkinci defa sadrazamlığa tayini dolayısıyla on dokuz mısralık tarihi bir takdim hazırlamıştır⁵³⁰. Abbas Hilmi Paşa'nın Divan'ının bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 12. Mehmed Abbas Hilmi Paşa⁵³¹

<i>TARİH</i>	<i>YER</i>	<i>GÖREV</i>
1820	Cizye	Başbâki Kulluğu
1821-1822 ⁵³²	İstanbul	Sipahiler Ağası
1824	Hicaz	Surre-i Hümâyûn Emini
1825	Edirne	Bostancıbaşı-Mirahor-ı Evvel ⁵³³
1825	Edirne	Kapıcılar Kethüdası
1827	Edirne	Bina Emini
1846	Karesi	Muhasıllık-Mutasarrıflık/Mîr-i mîrân olarak
1848	Sivas	Mutasarrıf-Vali

2-Münib Mehmed Paşa

Canik mutasarrıfı Vasıf Paşa'nın biraderi olan⁵³⁴ hâcegândan Münib Mehmed Paşa ilk defa Limni Kaymakamı olarak karşımıza çıkmaktadır⁵³⁵. Haziran 1843 tarihinde Kudüs Efendi'nin azli ile göreve gelmiş⁵³⁶, vazifesini icra ederken Tanzimat'a aykırı hareketleri nedeniyle azledilmiş⁵³⁷ ve Kütahya'ya sürgün edilmiştir⁵³⁸. Ancak bir süre sonra affedilen⁵³⁹ ve uhdesine Kütahya kaymakamlığı tevcih edilen Mehmed

⁵²⁶ BOA, A.}MKT., 200/86.

⁵²⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 416/51.

⁵²⁸ BOA, A.}MKT.UM., 472/27.

⁵²⁹ Fatih Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, s. 386.

⁵³⁰ BOA, A.}MKT.,51/98.

⁵³¹ Bu tablo ve diğer valilere ait tablolar Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinden elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır.

⁵³² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, s.48.

⁵³³ Edirne Bostancıbaşısı görevine devam ederken 1 Şubat 1827'de bu paye ihsan edilmiştir.

⁵³⁴ BOA, A.}DVN., 43/73.

⁵³⁵ BOA, İ..DH., 77/3817.

⁵³⁶ BOA, A.}DVN., 43/73.?

⁵³⁷ BOA, C..DH., 150/7462.

⁵³⁸ BOA, İ..MVL., 56/1076.

⁵³⁹ BOA, İ..MVL., 58/1102.

Münib Paşa'ya Mirimanlık rütbesi de verilmiştir⁵⁴⁰. 12 Kasım 1845 tarihinde Kütahya kaymakamlık binasında çıkan yangın ile büyük zarara uğrarken yardım talebinde bulunmuş⁵⁴¹, bunun üzerine kendisine hazineden 25 bin kuruş hediye edilmiştir⁵⁴².

1845-1846 yılları arasında önce Sivas mutasarrıfı⁵⁴³ olarak atanır⁵⁴⁴, daha sonraları vali olarak görevlendirilir⁵⁴⁵. O dönemde Sivas, Kayseri ve çevresinde meydana gelen kıtlık yüzünden bölge ahalisi büyük zarar görür⁵⁴⁶. Birkaç ay içinde görevinden ayrılan⁵⁴⁷ Mehmed Münib Paşa'ya bu kez Bozok⁵⁴⁸ ve Kayseri sancakları⁵⁴⁹ ile sonradan Amasya⁵⁵⁰ mutasarrıflığı da tevcih edilir.

Mart 1847 tarihinde Tırhala mutasarrıflığına atanan⁵⁵¹ Münib Paşa, aynı yıl Belgrad muhafızlığına getirilir⁵⁵². Görevi sırasında ilk başta güvenlik problemleri ile karşılaşan Münib Paşa, Yunan İsyanı ile sonuçlanacak bu süreçte, Yunanlara karşı ihtiyatlı davranmak zorunda kalır. Bölge bir süredir Yunan denizcilerin saldırıları altındadır. Bu tacizlere karşı tedbirler almasının⁵⁵³ yanı sıra Osmanlı ve Yunan devleti arasında oluşan kriz⁵⁵⁴ işini daha da zorlaştırır. Osmanlı Devleti'nin koyduğu yasak doğrultusunda Yunan tüccarlara, bölgede ticaret yaptırmamaya çalışır⁵⁵⁵.

Mehmed Münib Paşa'nın sahillerde başta Yunan kaptanları ve korsanları olmak üzere kargaşalık çıkaranlar dolayısıyla sürekli tetikte olması gerektiği⁵⁵⁶. Buhran gittikçe büyürken patlak veren isyan sırasında Yunan tarafına giden bazı kaptanlar o bölgede ki

⁵⁴⁰ BOA, C..DH., 277/13841; BOA, A. }MKT., 27/49.

⁵⁴¹ BOA, HR.MKT., 13/59.

⁵⁴² BOA, C..DH., 121/6015.

⁵⁴³ Mehmet Süreyya'ya göre Sivas Muhassılı olarak atanmıştır. Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1215.

⁵⁴⁴ BOA, A. }MKT., 44/58.

⁵⁴⁵ BOA, A. }MKT., 33/39.

⁵⁴⁶ BOA, A. }MKT., 44/58.

⁵⁴⁷ Kesin bir bilgi olmamakla birlikte Bozok ve Kayseri sancaklarının mutasarrıfı olduğu belgelerde "Sâbık Sivas Mutasarrıfı Mehmed Münib" olarak yer aldığı için bu fikre varılmıştır.

⁵⁴⁸ BOA, İ..MVL., 82/1656.

⁵⁴⁹ BOA, A. }DVN., 19/70.

⁵⁵⁰ BOA, A. }MKT., 54/82.

⁵⁵¹ BOA, A. }DVN., 23/100.

⁵⁵² BOA, A. }MKT., 71/44.

⁵⁵³ BOA, A. }MKT., 112/14.

⁵⁵⁴ Yunan Kralı'nın verdiği bir davette Osmanlı elçisi Kostaki Musurus Paşa'ya hakaret etmesiyle patlak veren kriz sonucunda Osmanlı Devlet'i Yunan Krala özür dilemek için bazı yaptırımlar uygulamıştır. Ticaret ambargosu da bunlardan biridir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Sinan Kunalp, "Bir Osmanlı Diplomatı-Kostaki Musurus Paşa", *Belleten*, XXXIV, TTK, Ankara, 1970.

⁵⁵⁵ BOA, A. }MKT., 98/73.

⁵⁵⁶ BOA, A. }MKT., 112/14; BOA, A. }MKT., 127/57.

eşkıya ile birleşerek Tırhala sancağına bağlı İzdin'i bile kuşatması⁵⁵⁷ durumun vahametini gözler önüne sermişti. 1848 yılında Yunan ahalisinden Osmanlı tebaasına geçmek için gelenler olurken⁵⁵⁸ Osmanlı Devleti Yunanistan ile münasebetlerini keserek Yunan konsoloslarının görevlerini Osmanlı memurlarına devretmişti. Ancak Golos kazası konsolosu bu emre uymadığı ve görevine devam ettiği için Mehmed Münib Paşa tarafından gerekli mercilere bildirilerek görevden men edilmesi istenmişti⁵⁵⁹. Titiz çalışmalarının bir sonucu olarak 1848 yılında Mehmed Münib Paşa'ya rütbe-i salise tevcih edilen⁵⁶⁰ Münib Paşa, 25 Eylül'de Tırhala mutasarrıflığı görevinden alındı⁵⁶¹.

1849 yılında ise ikinci kez Sivas mutasarrıfı olarak atanan⁵⁶² Münib Paşa'nın ikinci valilik dönemi ilkinde oranla daha hareketli geçer. Münib Paşa, öncelikle uygunsuz davranışlar ve işlenen suçlarla ilgilenmek zorunda kalır. İlk olarak o dönemde İstanbul'a gitmek için yola çıkan eski Konya valisi Hasan Hakkı Paşa'nın işlediği suç karşısında gerekeni yapmak Münib Paşa'ya düşer. Hasan Hakkı Paşa, Hanbarçın kazasında istekleri yerine getirilmediği iddiası ile Kaza Müdürü Veli'yi dövdürerek ölümüne neden olur ve yargılama sonucu suçlu bulunur. Aldığı cezaları yerine getirilmesi ve Tokat'ta hapsedilmesi için Mehmed Münib Paşa görevlendirilir⁵⁶³. Yine aynı dönemde Sivas'a bağlı Eğin kazası müdürü Şahin Bey 'in adı da yolsuzluk davasına karışır, suçu işlediğine karar verilerek Amasya'ya gönderilir⁵⁶⁴.

1850'de Sivas'ta yaşanan bir kadına şiddet olayı büyük ses getirir. Mehmed Münib Paşa'yı azle kadar götüren olay ise şöyle gerçekleşir. Sivashlı Alaaddin Paşazade Celal Bey, on iki seneden beri eşine çeşitli zulümler yapmış⁵⁶⁵, eve hapsedmiş, kimseyle görüştürmemiştir⁵⁶⁶. Eşi Safiye Hanım bir gün Celal Bey namaz kılariken bir yolunu bulup evden kaçar ve önce komşusuna sonra da yardım alarak Sivas mutasarrıfı Abbas Hilmi Paşa'nın haremine sığınır. Safiye Hanım'ın davacı olması üzerine olay İstanbul'a

⁵⁵⁷ BOA, HR.MKT., 20/46.

⁵⁵⁸ BOA, HR.MKT., 21/2.

⁵⁵⁹ BOA, A.}MKT., 102,70.

⁵⁶⁰ BOA, A.}DVN., 43/73.

⁵⁶¹ BOA, A.}TŞF., 5/75.

⁵⁶² BOA, A.}TŞF., 7/46.

⁵⁶³ BOA, A.}DVN.MHM., 8/4.

⁵⁶⁴ BOA, A.}DVN.MHM., 8/51.

⁵⁶⁵ BOA, A.}AMD., 8/62.

⁵⁶⁶ Nevin Ünal Özbozkurt, "İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.65, 2016, s. 232-248.

devlete sirayet eder. Suçlu görülen Celal Bey önce Bolu' ya⁵⁶⁷ sonra Tokat'a sürülür⁵⁶⁸. Ancak orada da rahat durmayan Celal Bey, bu kez de Mehmed Münib'in konağında ikamet eden Safiye Hanım'ı adam tutarak öldürmeye kalkışır⁵⁶⁹. Yaşananlar mahkemeye taşınır fakat yapılan mahkemede eşi ile tanıkların ifadeleri bir şekilde değişir ve Celal Bey suçsuz bulunur. Yine de bütün bu olaylar özellikle hareminde yaşanan cinayet teşebbüsü Mehmed Münib Paşa'nın Sivas'tan ayrılmasına sebep olur⁵⁷⁰.

Sivas mutasarrıflığından azledilen Mehmed Münib Paşa bu kez de Süleymaniye Kaymakamlığına atandı⁵⁷¹. İlk iş olarak bölgedeki asayiş sorunlarını gidermeye çalıştı ve başarılı oldu⁵⁷². Bu dönem de aşiretler nedeniyle Osmanlı Devleti ve İran'ın arası bozulmuş, iki devlet Menkur aşireti nedeniyle bir gerginlik yaşamaya başlamıştı⁵⁷³. Sorunun çözülememesi neticesinde Osmanlı Devleti gerekli tedbirleri alması hususunda Mehmed Münip Paşa'yı bilgilendirdi⁵⁷⁴.

İran'ın Süleymaniye ve Revandız'da bulunan aşiretleri kendi tarafına çekmeye çalışması üzerine Osmanlı Devleti için sınırları açısından hassas bir konu olan aşiretler daha da önemli hale geldi. Aşiretlerin hoşnut tutulması ve tutumlarının dikkatle izlenmesini Köy ve Sancak yöneticilerine dolayısıyla da Mehmed Münib Paşa'ya bildirildi⁵⁷⁵.

Ancak döngü devam etmiş, bu kez de Kelali aşireti sorunu ortaya çıkmıştı. Kelali Aşireti, İsmail Azizi ile birlikte hareket ederek İran aşiretlerinin bazı mal ve eşyalarını gasp etmeye başladılar. Mehmed Münib Paşa, olayı araştırmakla görevlendirilirken kendisinden gasp edilenlerin geri alınıp sahiplerine teslim edilmesi ve

⁵⁶⁷ Nevin Ünal Özbozkurt, "Hukuk Yolları", s.243.

⁵⁶⁸ BOA, A.}MKT.MVL., 28/64.

⁵⁶⁹ BOA, A.}MKT.UM., 12/69; MVL, 197/87.

⁵⁷⁰ BOA, İ..MVL., 204/6499; Nevin Ünal Özbozkurt, "İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.65, 2016, s.245.

⁵⁷¹ BOA, İ..DH., 232/13974; A.}MKT.UM., 108/73.

⁵⁷² BOA, A.}AMD., 32/21.

⁵⁷³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sıtkı Uluerler, "Osmanlı İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar(1850-1854)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.25, S. 2, s.2, Elazığ, 2015, s. 249-268.

⁵⁷⁴ BOA, İ..MVL., 293/11798.

⁵⁷⁵ Sıtkı Uluerler, "Osmanlı İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar(1850-1854)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.25, S. 2, s.2, Elazığ, 2015, s. 263.

gereken yazıların yollanması istendi⁵⁷⁶. Bunun yanı sıra durumu araştırmaları için bölgeye memurlar yollandı⁵⁷⁷. Olaylar sırasında Mehmed Münib Paşa, tayinini Kerkük'e istedi⁵⁷⁸. Talebi kabul edilmeyince kaymakamlık görevini sürdürdü. 1854 yılında ise öşür vergisi tahsilinde ihmali görülerek⁵⁷⁹ azledildi⁵⁸⁰.

1855 yılında Abdi Efendi'nin yolsuzluk nedeniyle görevden alınması üzerine⁵⁸¹ Maraş Mutasarrıflığına atanan⁵⁸² Mehmed Münib Paşa'nın görevi sırasında öldüğüne dair iddialar ortaya atılsa da kısa sürede ölmediği anlaşılmıştır⁵⁸³.

Bilindiği üzere 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı Osmanlı Devleti için sorunları da beraberinde getirdi. Ferman sonrası gayrimüslimlere ayin serbestliği verilmesi Müslümanları rahatsız etti. Devletin birçok yerinde karışıklıklar baş gösterdi. Olaylar kontrolden çıkarken bazı yerlerde kanlı çatışmalar yaşandı⁵⁸⁴. Maraş'ta da fermana muhalefet bazı hareketlenmeler başladı. Çıkan karışıklıklar üzerine bölgeye asker sevk edilirken⁵⁸⁵ halkın elinde bulunan silahların toplatılması istendi⁵⁸⁶. Gerekli tedbirleri almaya çalışan Münib Paşa ise olaylar karşısında başarılı olamadı ve yaşanan kargaşada İngiliz Konsolos vekili Hoca Guermani ile eşinin öldürülmesi nedeniyle azledildi⁵⁸⁷. Görevden alındıktan sonra bu kez de hakkında yolsuzluk yaptığına dair iddialar ortaya atıldı. Yapılan tahkikat sonrası⁵⁸⁸, söylentilerin asılsız olduğunun anlaşılması ve idaresinden memnun olunması üzerine yeniden Maraş Mutasarrıfı olarak vazifelendirildi⁵⁸⁹. Aynı yıl bir kere daha azledilen Mehmed Münib Paşa, 1860'da Basra mutasarrıflığına getirildi⁵⁹⁰.

Basra'da başarılı bir yönetim sergileyen Münib Paşa, öncelikle halkın refahını sağlar ve arazilerini imar eder⁵⁹¹. Yaptıkları beğenilmiş olacak ki bir süre sonra

⁵⁷⁶ BOA, İ.MVL., 279/10891; İ.MVL., 293/11798.

⁵⁷⁷ BOA, HR.MKT., 47/6.

⁵⁷⁸ BOA, HR.MKT., 54/20.

⁵⁷⁹ BOA, A.}MKT.UM...,159/ 20.

⁵⁸⁰ BOA, A.}MKT.UM..., 162/25.

⁵⁸¹ BOA, A.}MKT.MVL., 76/56.

⁵⁸² BOA, A.}MKT.UM..., 217/25.

⁵⁸³ BOA, A.}MKT.UM..., 237/19.

⁵⁸⁴ Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.19, s.188, 1999.

⁵⁸⁵ BOA, A.}MKT.UM..., 236/15.

⁵⁸⁶ BOA, A.}MKT.UM..., 240/14.

⁵⁸⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 225/36.

⁵⁸⁸ BOA, MVL, 311/35; MVL, 751/48.

⁵⁸⁹ BOA, MVL, 185/10.

⁵⁹⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 188/56.

⁵⁹¹ BOA, A.}MKT.UM...,474/6.

Bağdat'ın ıslahı ve imarı için görevlendirilir⁵⁹². Uzun yıllar görevine devam eden Münib Paşa 1864'te rüşvet almakla suçlanır. Yapılan yargılama sonucu nakit para cezası, 5 yıl süreyle kalebend cezası alır ve nişan ile rütbeleri kaldırılır⁵⁹³. 1868 yılında vefat eden Münib Paşa, Eyüp'e defnedilir⁵⁹⁴.

Tablo 13. Mehmed Münib Paşa

TARİH	YER	GÖREV
-----	Limni	Kaymakam
1844	Kütahya(Mîr-i mîrân rütbesiyle)	Kaymakam
1845	Sivas	Mutasarrıf-Vali
1845-1847	Bozok	Mutasarrıf
1845-1847	Kayseri	Mutasarrıf
1845-1847	Tırhala	Mutasarrıf
1847	Belgrad	Muhafız
1849	Sivas	Mutasarrıf
1851	Süleymaniye	Kaymakam
1855	Maraş	Mutasarrıf
1857	Maraş	Mutasarrıf
1860	Basra	Mutasarrıf

3-Mehmed Hamdi Paşa (Nasuhzade-Çengelköylü)

Mehmed Hamdi Paşa, III. Selim ve II. Mahmud döneminde iki defa kaptan-ı deryâlık yapmış olan Gürcü asıllı Osmanlı devlet adamı Seydi Ali Paşa'nın oğludur⁵⁹⁵. Annesi eski sadrazamlardan Koca Yusuf Paşa'nın kızı Emine Hanım'dır. Şemsi Tab adında bir de kız kardeşi vardır⁵⁹⁶. Sadrazam Derviş Paşa'nın damadı⁵⁹⁷ olan Mehmed Hamdi Paşa Müderris iken 1824'te Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'ya hazinedar olmuştur⁵⁹⁸. 1838 yılına kadar görevini sürdürürken hâcegânlık nişanı almıştır⁵⁹⁹.

Bir ara Bağdat valiliği⁶⁰⁰ ve sonrasında İzmir Muhassılı olarak görev yaptığı anlaşılan Mehmed Hamdi Paşa, 1845'de vezirlik rütbesi ile Konya valisi olarak

⁵⁹² BOA, A.}MKT.UM..., 508/75.

⁵⁹³ BOA, C..DH..., 53/2620.

⁵⁹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s. 1215.

⁵⁹⁵ BOA, HAT, 477/23372.

⁵⁹⁶ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, s.69.

⁵⁹⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 2, s.593-594

⁵⁹⁸ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, s.147-148.

⁵⁹⁹ BOA, HAT, 449/22342; HAT, 477/23372.

⁶⁰⁰ BOA, C..ML..., 381/15662.

atanır⁶⁰¹. Konya Meram bağlarında valilere mahsus bir konak yaptırır⁶⁰². Eylül ayında kazalardan hediye ile mal topladığına⁶⁰³ ve bazı vergilere haksız zam yaptığına⁶⁰⁴ dair şikâyetler üzerine görevinden azledilir⁶⁰⁵. Karahisar'a sürgün edilirken⁶⁰⁶ Mehmed Hamdi Paşa, söylentilerin asılsız olduğunu ve eğer bir hatası varsa bile bilmeden yaptığını merkeze bildirir⁶⁰⁷. Mehmed Hamdi Paşa'nın Nevşehir Kaymakamı Ethem Ağa ile birlikte bazı kaza müdürlerinden ve sairlerden para ve hediye almaları gibi iddialar azledilmesinden sonra yerine geçen Bekir Sami Bey tarafından araştırılmaya devam edilir⁶⁰⁸ ve Bekir Sami Bey'den Mehmed Hamdi Paşa'nın Bolu'ya nakledilerek gerekenin yapılması istenir⁶⁰⁹. Halkın kendisinden memnun olmasına⁶¹⁰ rağmen tahkikattan olumlu bir sonuç çıkmazken Bolu'da ki sürgün hayatı sırasında İstanbul'a gönderilmesi istenen⁶¹¹ Mehmed Hamdi Paşa, aynı dönemde nafakasını vermediği gerekçesiyle kardeşi Zeynep Hanım tarafından da şikâyet edilir⁶¹².

1847 yılında cezasını tamamlamış olacak ki önce Diyarbakır'a⁶¹³, sonra da Erzurum'a vali olarak atandı⁶¹⁴. Mehmed Hamdi Paşa göreve başladığı dönemde Erzurum'da kolera tehlikesi olduğu ve bunun için tedbirler aldığı anlaşılmaktadır⁶¹⁵. Salgının yanı sıra 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı akabinde hassas bir bölge haline gelen Erzurum'da savaşında etkisi ile bazı sorunlar baş gösterdi. Rusya'dan kaçan ailelerin Kars'a gelmeleri üzerine gelen ailelerin geri iadesi, Rusya'ya kaçmak isteyen bazı aşiret mensuplarının engellenmesi⁶¹⁶, gümrük kontrollerinin sıklaştırılması⁶¹⁷ gibi konularda gereken tedbirleri alan Mehmed Hamdi Paşa, Avrupa'dan gelerek bazı bölgelerde karışıklık çıkarmak isteyenlere karşı temkinli davranmak mecburiyetinde kalır.⁶¹⁸ Ayrıca kargaşadan faydalanarak kendilerini Osmanlı tebaası gibi gösteren bir takım

⁶⁰¹ BOA, A.}DVN.MHM., 2/11.

⁶⁰² BOA, C..DH., 300/14968.

⁶⁰³ BOA, A.}MKT., 29/76.

⁶⁰⁴ BOA, A.}MKT.MVL., 2/12.

⁶⁰⁵ BOA, İ..DH., 111/5607.

⁶⁰⁶ BOA, A.}DVN.MHM., 3/12.

⁶⁰⁷ BOA, A.}MKT., 32/44.

⁶⁰⁸ BOA, A.}MKT., 33/61.

⁶⁰⁹ BOA, A.}DVN.MHM., 3/15.

⁶¹⁰ BOA, MVL, 578/21.

⁶¹¹ BOA, A.}DVN., 18/18.

⁶¹² BOA, A.}MKT, 51/70.

⁶¹³ BOA, A.}DVN., 30/78.

⁶¹⁴ BOA, A.}DVN., 25/56.

⁶¹⁵ BOA, A.}MKT., 152/5.

⁶¹⁶ BOA, A.}MKT.UM., 7/1.

⁶¹⁷ BOA, A.}MKT., 123/88.

⁶¹⁸ BOA, A.}MKT., 123/91.

yabancı şahıslar ortaya çıkar ve üzerlerine mal ve akar geçirirler. Bu olayın duyulması ve ilmühaberler ile ispatlanmasından sonra emirname çıkarılır. Hüccet ve tapu senedlerinin geri alınması ile icabına göre hareket edileceği Mehmed Hamdi Paşa tarafından merkeze bildirilir⁶¹⁹.Devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle askeri işler yeniden düzenlenme yoluna gidildiği bilinmektedir. Tensikat-ı Askeriye⁶²⁰ gereği Erzurum Valisi Mehmed Hamdi Paşa'dan ahalinin erkek nüfusunun yazdırılması ve 20 yaşında olanların ve kazaların nefer sayılarının belirlenmesi istenir⁶²¹. Savaş sonrası çıkan sorunlardan bir diğeri de eşkıyalık faaliyetlerinin artması olur. Erzurum'da eşkıyalık yapan 30-40 kişinin saldırılarını İstanbul'a bildiren Mehmed Hamdi Paşa'nın çalışmaları sonuç verir, düzen bozucuların üzerine asker sevk edilir⁶²². Ağustos 1850'de Erzurum civarında yeni bir kömür madeni bulunur ve bu madeni layıkıyla çalıştırmak isteyen Mehmed Hamdi Paşa, merkezden işten anlayan, madeni ihya edecek adamlar ister⁶²³. Nisan 1851 tarihinde Sivas valiliğine atanır⁶²⁴.

Sivas'a gelen Mehmed Hamdi Paşa'nın önceliği yine asayişin sağlamaya çalışmak oldu. Sivas ve çevresinde kanuna uygunsuz hareketlerde bulunan Koçgiri aşiretinin ıslahı ile uğraşan⁶²⁵ Mehmed Hamdi Paşa, aşirete mensup bazı kişilerin yaptıkları yağmalama ve zulümden dolayı⁶²⁶ sıkı tedbirler almak zorunda kaldı⁶²⁷. Kaza halklarına eziyet vermeleri sonucunda aşiretin Sivas'a ilhak olunmasına ve başlarına bir müdür atanmasına karar verildi⁶²⁸ fakat bu önlem yeterli olmadı. Bundan dolayı aşireti tedip için üzerlerine asker gönderilmek istenirken yaklaşan kış nedeniyle harekât ertelendi⁶²⁹. Mehmed Hamdi Paşa'nın tüm çabalarına rağmen alınan tedbirler sonuç getirmeyince aşiret için zabtiyeler gönderildi⁶³⁰. Mehmed Hamdi Paşa, bütün zamanını Koçgiri aşireti probleminin giderilmesi amacıyla harcadığından Sivas'a eyalet

---

⁶¹⁹ BOA, A.}MKT.UM., 32/80.

⁶²⁰ Zorunlu askerlik ve askere alım sistemi ile ilişkili olarak ortaya çıkan bu sistemde askerlik çağına gelenler kaydedilerek kura sistemiyle askere gidecekler belirleniyordu. İsmi çıkmayanlar her yıl askeri kuraya katılmak zorundalardı,

⁶²¹ BOA, A.}DVN.MHM., 6/56.

⁶²² BOA, A.}MKT.UM., 31/86.

⁶²³ BOA, A.}MKT.UM., 28/29.

⁶²⁴ BOA, A.}MKT.NZD., 33/4; A.}TŞF, 9/64 .

⁶²⁵ BOA, A.}AMD.,39/8.

⁶²⁶ BOA, A.}MKT.UM., 106/94.

⁶²⁷ BOA, A.}MKT.UM., 106/28.

⁶²⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 62/38.

⁶²⁹ BOA, A.}MKT.NZD., 67/78.

⁶³⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 75/79.

işleri ile uğraşması amacıyla bir kaymakam bile atandı⁶³¹. Alınan önlemler sonunda meyvesini verdi, önce aşiretin bir kısmı⁶³², daha sonra tamamı itaat altına alındı⁶³³. Başarıları ve üstün gayretinden dolayı takdir edilen Mehmed Hamdi Paşa⁶³⁴, padişahın da memnuniyetini kazanmıştı⁶³⁵. Aralık 1851 tarihinde ordu ihtiyaçlarını karşılamak adına zahire toplanmasına karar verilmişti. Bu doğrultuda halkın zahire satışının engellenmesi üzerine bazı sorunlar zuhur etti. Mehmed Hamdi Paşa durumu merkeze bildirerek halkın yemeklik ve tohumluklarından yetecek olandan fazla alınmasına karşın halkın sabır gösterdiğini fakat satışına muhalefet olunmaması gerektiğini ifade etmiştir. Sivas ve Tokat civarında bulunan ordunun zahire tayininde hiçbir sıkıntı yaşanmayarak tesviye olunduğu ve bu yüzden halkın yiyecek satışına karışılmamasını istemiştir⁶³⁶.

Mehmed Hamdi Paşa döneminde gerçekleşen bir diğer olay ise Gürün 'e tabi Katolik ve Ermeni ahalisinin vergileri hususunda çıkan anlaşmazlıktır. Ödemekle yükümlü oldukları vergiyi azaltmaya çalışan Katolik taifesi vergi yükünü Ermeni ahaliye yüklemek istemiş, bu talepleri kabul görmeyince Ermenilere karşı saldırgan bir tutum içine girmişlerdir. Katoliklerden vergiler zor kullanılarak toplandı⁶³⁷. Sorunun daha fazla büyümemesi için her ne kadar vergilerinde indirimle gidilse de⁶³⁸, bulunan çözüm olayları yatıştırmaya yetmedi. Bunun üzerine Katolik taifesinin indirimli vergiyi ödemesi, ödemek istemeyenlerinin ise belirlenen eski fiyat üzerinden değerlendirilecekleri kendilerine bildirildi⁶³⁹.

Yine aynı dönemde bazı işlerini halletmek ve annesini ziyaret etmek için⁶⁴⁰ İstanbul'a gitmeyi talep etti. İsteği geri çevrilmeyen⁶⁴¹ Mehmed Hamdi Paşa'nın

⁶³¹ BOA, A.}MKT.UM..., 138/59.

⁶³² BOA, A.}MKT.MHM., 756/53.

⁶³³ BOA, İ..DH., 273/17129.

⁶³⁴ BOA, A.}AMD., 46/67.

⁶³⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 756/82.

⁶³⁶ BOA, MVL, 270/44.

⁶³⁷ Belgede durum şu şekilde anlatılmıştır; "...Tâdil ve tesviye olunduğu sırada ahâli-yi İslâm elli iki bin üç yüz otuz ve Ermeni reayasına elli altı bin yüz yetmiş ve Katolik taifesine on bir bin beş yüz kuruş isabet ederek cümleten kabul etmiş oldukları halde muahharen Katolik taifesi bazı mahale istinaden Hisse-i vergilerinden yedi bin beş yüz kuruş ihraç ile zikir olunan Ermeni reayasının hisseyi vergilerine zam ve tahmil etmek daîyesinde bulunmuş ve ol suretle tahsil için haklarında cebr ve tazyik vuku' bulmakta..."

⁶³⁸ BOA, MVL., 244/47.

⁶³⁹ BOA, HR.MKT., 54/49.

⁶⁴⁰ BOA, A.}MKT.UM., 97/95.

⁶⁴¹ BOA, HR.MKT., 45/24.

Sivas'a dönüşü sevinçle karşılanırken⁶⁴², yönetiminden ve çalışmalarından dolayı halkın sevgisini kazandığı kanıtlanmış oldu⁶⁴³.

Çok geçmeden 1853 yılında Diyarbakır valisinin görevden ayrılmasıyla⁶⁴⁴ Diyarbakır eyaletine, Muş Sancağı, Cezire, Buhtan ve Mardin kazaları ilhak edilerek oluşturulan Kürdistan eyaletine vali olarak atanır⁶⁴⁵. Göreve başlamasının akabinde bölgede isyan eden İzzeddin Şir Bey sorunu ile karşılaşır. Devlet için çalışan fakat bir süre önce mütesellimliği elinden giden İzzeddin Şir Bey, Kırım savaşı sırasında Musul, Cizre ve Bohtan bölgesinden asker toplamak için görevlendirilir. Bu görevi kendi çıkarı için kullanmaktan kaçınmaz ve asker diye kendi yanına adam toplar. Daha da ileri giderek çevredeki yerel idarelerden de yüklü miktarlarda para istemeye başlar. Amacı bölge yönetiminin başına geçmek olan İzzeddin Şir, önce ikna yoluyla durdurulmak istenir, onunla konuşması için gönderilen önemli devlet adamları arasında Kürdistan valisi Hamdi Paşa'da vardır. Ama çabalar sonuç vermez. Mehmed Hamdi Paşa'nın konu ile ilgili bir rapor hazırlayarak durumdan Bâb-ı Âli'yi ilk defa haberdar eder. Bunun üzerine harekete geçen Bâb-ı Âli isyanı asker gücüyle bastırır⁶⁴⁶. Azimli çalışmalarından dolayı da Mehmed Hamdi Paşa'ya Kürdistan Madalyası verilir⁶⁴⁷.

Ocak 1855 tarihinde başka yere tayinini isteyen⁶⁴⁸ Mehmed Hamdi Paşa, Şubat ayında Kastamonu valisi olarak atandı⁶⁴⁹. Kısa süre sonra bu kez de Bursa valisi ile becayiş talebinde bulundu⁶⁵⁰. Kastamonu Valisi Hamdi Paşa'nın isteği kabul görerek Kastamonu Valiliği maaşıyla Bursa'da görevlendirilmesi uygun bulundu⁶⁵¹. Mehmed Hamdi Paşa'nın Bursa valiliği dönemine depremler damga vurmuştur. 1855 yılında şehirde yaşanan iki deprem sonucu birçok ev ve işyerinin yanı sıra tarihi eserlerde⁶⁵² zarar görülür, onların tamiri ve imar çalışmalarını yürütmesi amacıyla Ticaret Nazırı görevlendirilerek Bursa'ya gönderilir⁶⁵³. Yine yıkılan binaların tamiri için İstanbul'dan

⁶⁴² BOA, MVL, 253/39.

⁶⁴³ BOA, A.}MKT.UM., 66/68;MVL., 120/40.

⁶⁴⁴ BOA, A.}AMD., 48/83.

⁶⁴⁵ BOA, C..DH., 235/11702.

⁶⁴⁶ Tuncay Ögün, "Doğu'nun Mirlerine Son Veda", s. 157-158.

⁶⁴⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 94/37.

⁶⁴⁸ BOA, A.}MKT.UM., 179/77.

⁶⁴⁹ BOA, A.}MKT.UM., 182/94.

⁶⁵⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 69/5.

⁶⁵¹ BOA, İ.DH., 317/20524.

⁶⁵² BOA, A.}MKT.NZD., 158/10; A.}MKT.NZD., 158/10.

⁶⁵³ BOA, A.}MKT.NZD., 147/8. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Besim Özcan, Bursa Depremleri (2 Mart, 12 Nisan 1855), *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 1999, S. 5, s. 73-118.

dülger ve rençberler şehre nakledilir⁶⁵⁴. Ahalinin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır⁶⁵⁵, mağdurlardan isteyenler geçici olarak İstanbul'a vapurlarla yollanır⁶⁵⁶. Mehmed Hamdi Paşa'nın tüm bu olaylar yaşanırken İstanbul'da bulunması, Bursa'ya dönmek için sağlığının yerinde olmaması ve imar faaliyetleri için görevlendirilen Ticaret Nazırı Namık Paşa'nın talebi üzerine Bursa valiliği Namık Paşa'ya verilerek Hamdi Paşa azledilir⁶⁵⁷.

Aralık 1855 tarihinde Halep valisi olarak atanan⁶⁵⁸ bir süre sonra yolsuzluk iddiaları nedeniyle⁶⁵⁹ hakkında soruşturma açıldı. İddia sahipleri ile İstanbul'a çağrılırken yol masraflarının da Mehmed Hamdi Paşa tarafından karşılanması emredildi⁶⁶⁰. Azledilen Mehmed Hamdi Paşa uzun yıllar mazul kaldı. 1860'ın başlarında Meclis-i Vala azalığına tayin edildi⁶⁶¹. İktidarı az olmakla birlikte serveti çok olan Mehmed Hamdi Paşa, 1866 yılında vefat etmiştir. Mezarı Karacaahmet'tedir⁶⁶².

Tablo 14. Mehmed Hamdi Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1824	Bağdat	Hazinedar
-----	Bağdat	Vali
1834 ⁶⁶³	İzmir	Muhassıl
1845	Konya(Vezirlik Rütbesi ile)	Vali
1847	Diyarbakır	Vali
1847	Erzurum	Vali
1851	Sivas	Vali
1853	Diyarbakır(Kürdistan)	Vali
1855	Kastamonu	Vali
1855	Bursa	Vali
1855	Halep	Vali

⁶⁵⁴ BOA, A.}MKT.UM., 191/87.

⁶⁵⁵ BOA, A.}MKT.NZD., 149/42.

⁶⁵⁶ BOA, A.}MKT.NZD., 145/47.

⁶⁵⁷ BOA, İ.MMS., 6/193.

⁶⁵⁸ BOA, A.}DVN., 109/84.

⁶⁵⁹ BOA, A.}MKT.UM., 242/84.

⁶⁶⁰ BOA, A.}MKT.MVL, 92/89.

⁶⁶¹ BOA, A.}DVN., 151/27.

⁶⁶² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.593.

⁶⁶³ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.593.

4- Palaslı İsmail Paşa

İsmail Paşa devletin birçok kademesinde görev alan⁶⁶⁴ Palaslı Mehmed Paşa'nın oğludur⁶⁶⁵. Mîr-i mîrândan⁶⁶⁶ olup ilk bilinen görevi kapıcıbaşılıktır⁶⁶⁷. 1809-1810 yıllarında Köstendil mutasarrıfı⁶⁶⁸ olan İsmail Paşa, mutasarrıflığı sırasında haksız yere bir â'yânı katletmiş ve bunun üzerine azledilerek⁶⁶⁹ rütbeleri kaldırılmıştır⁶⁷⁰.

1816 yılına gelindiğinde Rumeli Valisi ve Belgrad Muhafızı Ali Paşa'nın maiyetinde çalışan İsmail Paşa, Üsküb mutasarrıflığına getirilir⁶⁷¹. Uzun yıllar burada görev yaparken 1819'da İnebahtı mutasarrıfı olur⁶⁷². Bu dönemde patlak veren Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa isyanında çeşitli vazifelerde yer alarak isyana karışan ve Berat kalesine saklanan Tepedelenli Ali Paşa'nın oğulları Salih ve Muhtar Paşalar, İsmail Paşa vasıtasıyla kaleden uzaklaştırılır⁶⁷³. Avlonya mütesellimi Rıdvan Bey'in bölgede devlet otoritesini kurmasına yardım ederek ahalinin devlete itaatini kısa sürede sağlar⁶⁷⁴. Başarılı icraatları nedeniyle 1820 yılında vezirlik rütbesi ile uhdesine Avlonya mutasarrıflığı da verilir⁶⁷⁵. Tepedelenli sorunu devam ettiği için isyanı bastırmakla görevlendirilen Hurşid Ahmed Paşa'nın emrinde çalışır⁶⁷⁶. 1822 yılında ise mutasarrıflıklarına Karlili'de eklenir⁶⁷⁷.

Tepedelenli isyanının bastırılmasının ardından bu kez de asayiş problemleri ortaya çıktı. İsyân sırasında oluşan otorite boşluğunu kendi çıkarları için kullanan Arnavutlar ve Yunanlar bölgede karışıklık çıkarmaya başladı. Bunun üzerine İsmail Paşa, güvenliği sağlamak amacıyla Toska Arnavutları'ndan ve Preveze'den toplanıp bölgeye getirilecek askerlerin başına tayin edildi⁶⁷⁸. Akabinde Karlili ve İnebahtı muhafızlığı görevini de üstlenen⁶⁷⁹ İsmail Paşa, 1824 yılında Rumeli Valisi ve Seraskeri

⁶⁶⁴ BOA, HAT, 48/2305; HAT, 48/2308.

⁶⁶⁵ BOA, HAT, 400/21021.

⁶⁶⁶ BOA, C..DH., 48/2377.

⁶⁶⁷ BOA, A.{DVNSMHM.d..., 80/7.

⁶⁶⁸ BOA, C..DH., 48/2377; HAT, 1005/42136.

⁶⁶⁹ BOA, C..DH., 48/2377.

⁶⁷⁰ BOA, HAT, 476/23352.

⁶⁷¹ BOA, HAT, 761/35947.

⁶⁷² BOA, C..DH., 115/5705.

⁶⁷³ BOA, HAT, 1548/5.

⁶⁷⁴ BOA, HAT, 1550/50.

⁶⁷⁵ BOA, HAT, 1554/15.

⁶⁷⁶ BOA, C..DH., 47/2310.

⁶⁷⁷ BOA, HAT, 1562/8.

⁶⁷⁸ BOA, HAT, 870/38713.

⁶⁷⁹ BOA, HAT, 843/37891.

Reşid Paşa'nın emrine verilirken Vezirlik unvanını da geri aldı⁶⁸⁰. Ancak sorunun giderek tırmanmasıyla birlikte İsmail Paşa, maiyetindeki askerlerle Karaman valisinin ordusuna katıldı. Görev yerine varınca kendi valinin yanında kalırken askerlerini İnebahtı kalesine gönderdi⁶⁸¹. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının şiddetlenmesi ve Varna'nın Ruslar tarafından kuşatılmasıyla İsmail Paşa, kumandasındakilerle birlikte Ruslarla mücadeleye girişti, birçok mühimmat ve Rus askerini ele geçirmeyi başardı⁶⁸².

Daha sonraki yıllarda ulaşamadığımız bir nedenle vezirlik rütbesi elinden alınarak Dimetoka'ya sürgün edildi⁶⁸³, ancak kısa süre sonra affedilen ve yeniden harbe memur olarak görevlendirilen İsmail Paşa, savaş sırasında Edirne'nin elden çıkmasından hemen sonra Silivri'ye geçerek yıllarca mazul olarak bekledi⁶⁸⁴.

1841 yılına gelindiğinde yapılan yeni düzenlemeyle Kastamonu, Viranşehir, Çankırı ve Çorum sancakları birleştirilirken İsmail Paşa'ya Müşîrlik verilerek Ankara Valisi olarak atanır⁶⁸⁵. Bir yıl içinde⁶⁸⁶ Diyarbakır Valiliğine getirilir fakat uygunsuz davranışları ve yolsuzlukları nedeniyle görevden alınır⁶⁸⁷.

Uzun yıllar devlet kademelerinde yer alamayan İsmail Paşa, Haziran 1850 tarihinde Üsküp valiliğine atanır⁶⁸⁸ ve kendisine tebdilen birinci dereceden Mecîdiyye Nişanı verilir⁶⁸⁹. Aynı yıl Prizrin kazasının Üsküb'e merkez olarak dâhil edilmesi üzerine Prizrin Valiliğine kaydırılan⁶⁹⁰ İsmail Paşa döneminde Prizrin'e bağlı Yakoza kasabasında bazı asayişsizlikler baş gösterir. Harekete geçilmesinin akabinde sorun çıkaran soyguncuların bir kısmı yakalanır⁶⁹¹. Bu sırada başka milletlerden İslamiyet'e girmek isteyenler olduğu anlaşılırken bu kişilerin kendi rızaları ile Müslüman olduğunun belgelenmesinin istenmesi⁶⁹² durumun hassasiyetini göstermektedir.

⁶⁸⁰ BOA, HAT, 890/39338. Ayrıca İsmail Paşa'ya vezirlik rütbesi verilmesi, daha önce tevcih edilen vezirlik rütbesinin kaldırıldığını göstermektedir.

⁶⁸¹ BOA, HAT, 903/39682.

⁶⁸² Miyase Koyuncu Kara, "Osmanlı idaresinde bir balkan şehri: Varna (1774-1878), *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.1, S.10, Kış 2015, s. 400.

⁶⁸³ BOA, C..DH., 107/5304; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.831.

⁶⁸⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.831.

⁶⁸⁵ BOA, C..DH., 107/5304; Gülçin Koç, "Sadullah Efendi'nin İlm- i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankarasına Bir Katkı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24, 2008, s.374-375.

⁶⁸⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.831.

⁶⁸⁷ BOA, A.}DVN., 13/49.

⁶⁸⁸ BOA, A.}DVN., 61/56.

⁶⁸⁹ BOA; A.}MKT.MHM, 38/63.

⁶⁹⁰ BOA, A.}TŞF., 8/46.

⁶⁹¹ BOA, A.}MKT.UM., 32/20.

⁶⁹² BOA, A.}MKT.UM., 33/46.

İsmail Paşa'ya Mart 1851'de vezaret nişanı verilirken⁶⁹³, Mayıs ayında Hersek valisi olarak atanmıştır⁶⁹⁴. Bu sırada Diyarbakır ve Hersek valiliği döneminden kalan çeşitli kişilerde ki alacakları için alacak davası yürütülürken⁶⁹⁵ Harput'ta bulunan ve kendisine ait olan Cemşid Hamamı, kiracısı tarafından tamir edilmiştir⁶⁹⁶. Göreve başladıktan kısa süre sonra hakkında akrabaları ile beraber halka zulmettiği yönünde şikâyetler zuhur etmiştir⁶⁹⁷. Nisan 1853 tarihinde memuriyetinde başarısız olması nedeniyle azledilen⁶⁹⁸ İsmail Paşa, bir ay sonra Adana valiliğine getirilmişse de⁶⁹⁹ burada fazla kalmamış, Ağustos 1853'te Sivas valiliğine atanmıştır⁷⁰⁰.

Aynı dönem eşi Ayşe Hanımı kaybeden⁷⁰¹ İsmail Paşa, aşiretlerin meydana getirdiği sorunlarla mücadele etmek zorunda kalır. Bir yandan Mehmed Hamdi Paşa döneminde ıslah edilen Koçgiri Aşiretinin yeniden eşkıyalık faaliyetlerine başlaması üzerine aşirete karşı sıkı tedbirler alınır⁷⁰². Daha önce Dersim kazasına bağlanan Sivaslı kazasındaki bazı haneler bu hareketlenme sonrasında tekrar Sivas'a ilhak edilerek⁷⁰³ kargaşanın önüne geçilmeye çalışılır. Diğer yandan Bozok ve Kayseri çevresinde ikamet eden aşiretlerden firar edenler Sivas ve kazalarına gelir. Halkı rahatsız etmeye başlayan aşiret mensupları ile ilgili gerekli işlemler yapılır⁷⁰⁴.

Çözülmesi gereken bir sorunda 1853 yılında başlayan ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakan Kırım Harbi ve kaçak asker durumudur. Savaş sırasında Kürekdere Muharebesi'nde çok kanlı mücadeleler yaşanırken Osmanlı askerleri Rusların sağ kol cenahına karşı başarı sağladı. Rus askerlerin geri çekilmeleri üzerine tedbirsiz hareket etmeleri nedeniyle tetikte bekleyen süvarilerin saldırıları sonucu bozguna uğradılar⁷⁰⁵. İki tarafında büyük kayıplar verdiği bu meydan savaşında Osmanlı'nın 10 bin kadar başıbozuk askeri firar edip köylerine kaçtı. Bunun üzerine orduya yeni subaylar tayin

⁶⁹³ BOA, A.}MKT.NZD., 29/65; A.}MKT.NZD, 30/102.

⁶⁹⁴ BOA, A.}MKT.NZD., 33/47.

⁶⁹⁵ BOA; A.}MKT.UM., 116/20.

⁶⁹⁶ BOA; A.}MKT.UM., 117/27.

⁶⁹⁷ BOA; A.}MKT.MHM, 38/63.

⁶⁹⁸ BOA, A.}AMD., 43/15.

⁶⁹⁹ BOA, A.}DVN., 88/53.

⁷⁰⁰ BOA, A.}AMD., 48/83.

⁷⁰¹ BOA, A.}MKT.NZD., 92/53.

⁷⁰² BOA, A.}MKT.UM., 143/88.

⁷⁰³ BOA, MVL, 273/10.

⁷⁰⁴ BOA; A.}MKT.UM., 145/99.

⁷⁰⁵ Hasan Şahin, "Kırım Harbi'nde(1853-1856) Doğu Anadolu Cephesinde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, C.49, Erzurum 2013, s.343-358.

edilirken⁷⁰⁶, birçok vali gibi İsmail Paşa'ya da kaçak askerleri yakalanarak orduya sevkini sağlaması için emir geldi⁷⁰⁷. Ayrıca askerlerin ihtiyacını karşılamak için toplanan ve Trabzon'a gönderilen mühimmatlar⁷⁰⁸, Sivas'ta ki katırcılar vasıtaları ile⁷⁰⁹ Trabzon'a taşındı. Bunun yanı sıra İsmail Paşa'dan mahalli memurların hal ve hareketlerinin araştırılması istenirken İsmail Paşa, tahkikatı gerçekleştirip düzene aykırı bir harekete asla izin vermeyeceğini merkeze bildirdi⁷¹⁰.

Temmuz 1854 tarihinde Erzurum valisi ile becayiş talebinde⁷¹¹ bulunan İsmail Paşa'nın bu isteği kabul edilmiş⁷¹², göreve başlar başlamaz şiddetli geçecek kış için tedbir alması gerekmiştir⁷¹³. Yaklaşık 7 ay kadar Erzurum'da görev yaptıktan sonra bu kez de 1855'te Harput valiliğine atanmış⁷¹⁴, aynı yıl görevden azledilmiştir⁷¹⁵.

Haziran 1857 tarihinde Kastamonu valisi olarak atanan⁷¹⁶ İsmail Paşa, Temmuz ayında göreve başlarken⁷¹⁷, mazul durumdayken aldığı maaşı ise Kars mutasarrıfı Sırrı Paşa'ya bırakılır⁷¹⁸. Valiliği döneminde yaptıklarıyla halkın güvenini kazanmış olduğu Dersaadete gönderilen ve İsmail Paşa'nın görev süresinin uzatılması istenen belgeden anlaşılmaktadır⁷¹⁹.

Haziran 1859 tarihinde ikinci kez Ankara valisi olarak atandı⁷²⁰, Yerine mal müdürünü vekil bırakarak Yozgat'tan yola çıktı. Kısa sürede Ankara'ya ulaşarak göreve başladı⁷²¹. Ancak birkaç içinde bir kez daha azledilen İsmail Paşa 1860 yılında vefat etti⁷²². Vefatı sonrası emektarları çeşitli işlere yerleştirilirken⁷²³, eşine ve kızına maaş tahsis edildi⁷²⁴. Divanyolu'nda Sinan Paşa Medresesi'nde medfun olan İsmail Paşa,

⁷⁰⁶ BOA; A.}MKT.UM., 189/100.

⁷⁰⁷ Hasan Şahin, "Kırım Harbi'nde Doğu Anadolu", s.353.

⁷⁰⁸ BOA, A.}MKT.UM., 152/79.

⁷⁰⁹ BOA, A.}MKT.UM., 153/88.

⁷¹⁰ BOA, MVL, 266/61.

⁷¹¹ BOA, A.}MKT.NZD., 115/56.

⁷¹² BOA, A.}DVN., 97/44.

⁷¹³ BOA, A.}MKT.MHM., 264/9

⁷¹⁴ BOA, A.}TŞF., 21/63.

⁷¹⁵ BOA, İ..MMS, 6/202.

⁷¹⁶ BOA, A.}DVN, 124/40.

⁷¹⁷ Tülay Ercoşkun, "Salnamelere Göre Kastamonu Valileri Listesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.54, S.2, 2014, s.385.(365-394????)

⁷¹⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 114/20.

⁷¹⁹ BOA, A.}MKT.UM., 316/9.

⁷²⁰ BOA, A.}MKT.UM., 353/45.

⁷²¹ BOA, A.}MKT.UM., 354/83

⁷²² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.831.; BOA, A.}MKT.UM., 405/28.

⁷²³ BOA, A.}MKT.UM., 405/29.

⁷²⁴ BOA, İ..MMS., 18/810; A.}MKT.NZD., 318/34.

gençliğinde sert mizaçlı olup sonraları yaşadıkları sayesinde yumuşayarak idareli bir yönetici olmuştur⁷²⁵.

Tablo 15. Palaslı İsmail Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1809	Köstendil	Mutasarrıf
1816	Üsküp	Mutasarrıf
1819	İnebahtı	Mutasarrıf
1820	Avlonya(Vezir rütbesi ile)	Mutasarrıf
1822	Karlili	Mutasarrıf
1823	İnebahtı-Karlili	Muhafız
1841	Ankara (Müşir olarak)	Vali
1842	Diyarbakır	Vali
1850	Üsküp	Vali
1850	Prizren	Vali
1851	Hersek	Vali
1853	Adana	Vali
1853	Sivas	Vali
1854	Erzurum	Vali
1855	Harput	Vali
1857	Kastamonu	Vali
1859	Ankara (2)	Vali

5-Feyzullah Zaim Paşa(Çerkes)

Çerkes lakaplı Feyzullah Paşa'nın kız kardeşinin padişah kadınlarından olması hasebiyle mülkiye kaymakamlığına getirildiği bilinmektedir⁷²⁶. Ulaşabildiğimiz 1847 tarihli belgeye göre ilk görev yeri Akka Kaymakamlığıdır⁷²⁷.

Bir süre sonra bu görevinden ayrıldığı anlaşılan Feyzullah Paşa, Akka ve Bosna'da gösterdiği başarılı çalışmaları sayesinde Rikab-ı Hümayun Kapıcıbaşılığına terfi eder ve kendisine nişan verilir⁷²⁸. Nisan 1848 tarihinde azledilen Kars Kaymakamı yerine atanan⁷²⁹ Feyzullah Paşa, kısa süre içinde kötü yönetimi⁷³⁰, emniyet hususundaki yanlış tutumları⁷³¹ gibi nedenlerle azledilir⁷³².

Mazul olduğu dönemde İstabl-ı Amire⁷³³ rütbesi aldığı anlaşılan Feyzullah Paşa, sonradan Bayezid Sancağı Kaymakamlığına atanır⁷³⁴. İki yıl sonra görevden

⁷²⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.831.

⁷²⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.535.

⁷²⁷ BOA, İ..MVL., 110/2552.

⁷²⁸ BOA, A.}AMD., 2/62.

⁷²⁹ BOA, A.}TŞF., 4/33.

⁷³⁰ BOA, MVL, 228/19.

⁷³¹ BOA, MVL, 227/50; A.}MKT., 208/36

⁷³² BOA, A.}MKT., 224/17.

⁷³³ İSTABL-I ÂMİRE, Osmanlı sarayında, pâdişâh ve yakın hizmetinde bulunan kimselerin atlarının bulunduğu ahırlara verilen ad. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, s.458.

⁷³⁴ BOA, A.}TŞF., 8/2.

uzaklaştırılırken Mayıs 1853 tarihinde mîr-i mîrânlık⁷³⁵ ile Çıldır Kaymakamlığına getirilir⁷³⁶. Anadolu ordusu müsteşarının şukkasından Feyzullah Paşa'nın kaymakamlığı sırasında gayretle çalıştığı anlaşılmaktadır⁷³⁷.

Bu çalışmaları sonuç vermiş olacak ki uhdesine vezirlik ile Erzurum valiliği tevcih edilir⁷³⁸. Feyzullah Paşa Erzurum valiliği döneminde esir alım ve satımını yasaklarken⁷³⁹, İran kervanlarının Trabzon'a nakli sırasında koruma amacıyla muhafızlar görevlendirir⁷⁴⁰ ve yönetimiyle halkın gönlünü kazanmayı başarır⁷⁴¹.

Erzurum için en büyük tehlikelerden biri muhakkak ki Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokan ve tüm şiddetiyle devam eden Kırım Savaşı'ydı. Hızla ilerleyen Rus orduları kısa sürede Kars'ı ele geçirip Erzurum'a yönelmişti. Şehre girdiklerinde ise Hasanbasri mahallelerinde büyük bir halk direnişiyle karşılaştı. Bölge ahalisi balta ve satırlar ile düşman askerine geçit vermezken bu boğaz boğaza direniş sayesinde Ruslar durduruldu. Feyzullah Paşa halkın bu kahramanlığı üzerine Hasanbasri ismini değiştirerek mahalleye Ruslara atfen Gavurboğan adını vermişti⁷⁴². Temmuz 1854 yılında Sivas valisi İsmail Paşa ile becayış yapmak isteyen⁷⁴³ Feyzullah Paşa, birkaç ay içinde Sivas'a vali olarak atanmıştı.

Sivas'ta bulunduğu sürede birçok sorunu çözmesi gerekti. Kırım savaşı nedeniyle Anadolu Ordusu için toplanan erzak ve zahireyi Erzurum'a sevk ederken⁷⁴⁴ Sivastopol'da bulunan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere para toplattı⁷⁴⁵. 1855 yılında Sivas'ın bazı kazaları ve çevresinde ortaya çıkan eşkıya ile uğraşarak ahaliyi rahatsız etme ve yol kesme cüretinde bulunan aşiret eşkıyaları ele geçirmeyi başarmıştır⁷⁴⁶. Aynı yılın haziran ayında Sivas eyalet meclisinin verdiği karar doğrultusunda Ordu-yu Hümayun'a gerekli hayvanat ve zahire toplama işine girişen

⁷³⁵ BOA, A.}MKT.UM..., 139/53.

⁷³⁶ BOA, A.}TŞF., 15/48.

⁷³⁷ BOA, MVL, 269/23.

⁷³⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 113/19.

⁷³⁹ BOA, HR.MKT., 172/78.

⁷⁴⁰ BOA, C.}İKTS, 27/1350.

⁷⁴¹ BOA, MVL, 277/20.

⁷⁴² Alperen Kayserili, "Erzurum Şehri'nde Yer Adları Üzerine Bir Deneme", *Coğrafya'ya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:156, 2015 Ankara, s. 660.

⁷⁴³ BOA, A.}MKT.NZD., 115/56.

⁷⁴⁴ BOA, A.}MKT.UM..., 170/76.

⁷⁴⁵ BOA, A.}MKT.UM..., 183/13.

⁷⁴⁶ BOA, MVL, 292/6.

Feyzullah Paşa bu görevi bizzat kazaları gezerek yerine getirdi⁷⁴⁷. Bir dönem Çorum'un doğrudan Sivas'a bağlanmasını talep eden Feyzullah Paşa'nın isteği Çorum'un Sivas'a 50 saatten daha uzakta olduğu ve arada Amasya Sancağına tabii bazı kazaların bulunduğu için reddedildi⁷⁴⁸. Aynı dönemde Feyzullah Paşa'ya ikinci dereceden Mecîdiyye Nişanı layık görülürken⁷⁴⁹ müşîrlik verildiğini de Tanzimat uygulamalarındaki başarısından dolayı Ermenilerin teşekkür yazısını içeren belgeden anlamaktayız⁷⁵⁰.

Ocak 1855 tarihinde Sivas valisi ve diğer memurlara mahsus konağın defterdar dairesi içindeki meclis odasının sobasından ateş sıçraması sonucunda yangın çıktı. Gece dörtte çıkan yangın 7 saat kadar sürdü. Feyzullah Paşa'nın üstün gayretleri ile devlete ait evraklar kurtarıldı⁷⁵¹. Büyük ihtimalle bu nedenden dolayı Nisan 1855 tarihinde ikinci dereceden Mecîdiyye nişanına layık görülen⁷⁵² Feyzullah Paşa, Sivas'ta sorun çıkaran Afşar aşireti ile uğraşarak Harput taraflarına göndermiş ve halkın memnuniyetini kazanmıştı⁷⁵³. Ancak bir süre sonra öldürülmüştü. Katilleri muhakeme için İstanbul'a gönderilirken⁷⁵⁴ Feyzullah Paşa'nın vereseleri tarafından affedilip kısas değil ceza kanununun uygulanmasına karar verildi⁷⁵⁵. Katilleri pranga cezasına çarptırılırken⁷⁵⁶, olayın sorumlularından olan Ahmed adlı kişiye ise Tersane-i Amire' de kürek cezası verildi⁷⁵⁷.

Sivas valisi iken Mart 1856⁷⁵⁸, da vefat eden⁷⁵⁹ Feyzullah Paşa, Sivas'ta bulunan Hacı İzzet Paşa Camisinin bahçesine defnedildi⁷⁶⁰. Ancak 1928 yılında istasyona yeni açılmakta olan yolun üzerine geldiği için cami yıktırılmış, haziresindeki mezarlar

⁷⁴⁷ BOA, MVL, 289/54. Belgede Sivas arpa ve buğdayı ile İstanbul'da bulunanlar karşılaştırılmıştır. Toplanacak meblağ belirlenmiştir. Şöyle ki "... *Beher kile-i Sivas hinta ellibeşer ve şair yirmibeşer kuruş'a mübaya-a olunmak üzere tertip olunup beher kile-i Sivas hinta ve şair dahi yedi kile İstanbuli demek olduğundan bu sayece hintanın beher kile istanbulisi yedi kuruş altı para ve şair üç buçuk kuruş üç para niyetle mübayaa olunacak demek olmakla malumu ali buyrulmak üzere şerh verildi*"

⁷⁴⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 180/91; Abdullah Gündoğdu, "İki Numaralı Şer'iyye Sicili'ne Göre Çorum Kazası'nın Mülki Taksimatına İlişkin Yeni Bilgiler", *OTAM*, S.3, Ankara 1990, 163-170, s.166.

⁷⁴⁹ BOA, A.}AMD, 65/19.

⁷⁵⁰ BOA, HR.MKT., 94/17.

⁷⁵¹ BOA, A.}MKT.UM., 176/81.

⁷⁵² BOA, A.}DVN.MHM., 13/87.

⁷⁵³ BOA, MVL, 292/27.

⁷⁵⁴ BOA, A.}MKT.MVL., 80/29.

⁷⁵⁵ BOA, A.}MKT.MVL., 84/48.

⁷⁵⁶ BOA, İ.MVL., 365/16003.

⁷⁵⁷ BOA, A.}MKT.MVL., 83/4.

⁷⁵⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 2, s.535.

⁷⁵⁹ BOA, A.}TŞF., 23/71.

⁷⁶⁰ BOA, A.}MKT.UM.,564/80.

Yukarı Tekke ve Halifelik mezarlıklarına nakledilmiştir. Borçları ve terekesi⁷⁶¹ araştırıldıktan sonra Nur-ı Osmaniye'deki evi eşi Nefise Hanım'a verilmiş⁷⁶², eşine ve oğlu Nebil'e⁷⁶³ maaş bağlanmıştır⁷⁶⁴. Vefatı üzerine münhal nişanları emanette korunmaya alınmıştır⁷⁶⁵.

Tablo 16. Çerkes Feyzullah Zaim Paşa

<i>TARİH</i>	<i>YER</i>	<i>GÖREV</i>
1847	Akka	Kaymakam
1848	Kars	Kaymakam
1850	Bayezid	Kaymakam
1853	Çıldır(Mîr-i mîrânlık ile)	Kaymakam
1854	Erzurum(Vezirlik ile)	Vali
1854	Sivas	Vali

6-Boşnakzade Mehmed Paşa

Mehmed Paşa, Çukadar-ı şehriyârî Boşnak Osman Ağa'nın oğlu olup 1812 yılında doğmuştur. Mabeyn-i Hümayun'a girerek ikinci mabeynciliğe kadar yükselen⁷⁶⁶ Mehmed Paşa'nın bilinen ilk görev yeri Varna'dır. Mîr-i mîrânlık rütbesi ile Varna muhafızlığına getirildiği anlaşılan⁷⁶⁷ Mehmed Paşa, Temmuz 1851 tarihinde vezirlik rütbesi ile Edirne valiliğine atanır⁷⁶⁸. Birkaç ay sonra hakkında şikâyetler zuhur etse de bu iddiaların doğru olmadığına karar verilmiş⁷⁶⁹ olacak ki görevine devam eder. Yine de şikâyetler son bulmaz⁷⁷⁰. Mehmed Paşa ise iddialar karşısında Sadaret'e bağlılığını bir kez daha bildirir⁷⁷¹. Aynı dönemde pasaport olayı patlak verir. Filibe'de bulunan ve Yunan memurlarının hesabına çalışan birtakım şahıslar Osmanlı tebaasından bazı kişilere pasaport vererek onları himaye eder. Gerekli önlemleri almak ve olayı takip etmek Mehmed Paşa'ya kalır⁷⁷².

Yaklaşık olarak 8 ay sonra görevinden azledilen⁷⁷³ Mehmed Paşa, Şubat 1854 tarihinde Selanik valiliğine atanmıştır⁷⁷⁴. Burada da Yunan eşkiyası ile uğraşmak

⁷⁶¹ BOA, A.}MKT.UM., 231/22.

⁷⁶² BOA, A.}MKT.NZD., 191/8.

⁷⁶³ BOA, A.}MKT.NZD., 183/56.

⁷⁶⁴ BOA, A.}MKT.NZD., 199/25.

⁷⁶⁵ BOA, A.}DVN., 114/19.

⁷⁶⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1042.

⁷⁶⁷ BOA, A.}MKT.UM., 8/80.

⁷⁶⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 39/57.

⁷⁶⁹ BOA, A.}AMD., 39/24.

⁷⁷⁰ BOA, İ.DH., 256/15776.

⁷⁷¹ BOA, A.}MKT.UM., 115/81.

⁷⁷² BOA, HR.MKT., 43/86.

⁷⁷³ BOA, A.}TŞF., 16/27.

⁷⁷⁴ BOA, A.}DVN., 95/21.

zorunda kalmış⁷⁷⁵, yakalanan Yunan eşkıya reisleri bir şekilde Selanik'ten Fransa gemisi ile kaçmayı başararak Yunanistan'a gitmiştir⁷⁷⁶.

Titiz idaresi sayesinde göze girdiği anlaşılan Mehmed Paşa, Ağustos 1854'te Rumeli Valisi olarak görevlendirildi⁷⁷⁷. Vazifesine devam ederken Manastır Mutasarrıflığı da valilik unvanıyla uhdesine verildi⁷⁷⁸. Nisan 1855'te ikinci rütbeden Mecîdiyye nişanı alırken⁷⁷⁹, maaşı da yükseltildi⁷⁸⁰.

1856 yılında Mehmed Paşa, Sivas valisi Feyzullah Paşa'nın vefatı üzerine onun yerine atandı⁷⁸¹. Sivas valiliği döneminde bölgede meskûn aşiretlerin çıkardıkları sorunları çözmeye çalışan Mehmed Paşa'nın uğraştığı aşiretlerden ilki Dersim'e bağlı Koçköprü aşiretiydi. Sivas, Çemişgezek ve çevresindeki ahaliye zulüm ederek kargaşa çıkaran aşiret mensuplarına karşı tedbirler alındı⁷⁸².

Sorun çıkaran diğer bir aşiret ise dönem dönem zararlı faaliyetlere kalkışan Koçgiri aşireti oldu. Erzurum'da bulunan aşiret mensuplarının itaati için Mehmed Paşa Anadolu Ordusu müşiri ile haberleşirken⁷⁸³ Dersim sancağında ki aşiret mensuplarının taşkınlıkları üzerine gereken tertibat alındı⁷⁸⁴. Sivas'ta asayiş bozan ve isyana yeltenen aşiretin üzerine Anadolu Ordusundan asker sevk edildi⁷⁸⁵. Karışıklık çıkarmalarının sonucunda yaklaşık on yıldır ödemedikleri vergilerinin tahsil edileceği kendilerine bildirilirken⁷⁸⁶ Sivas'ta Koçgiri Kaymakamlığı yeniden teşkil edilerek bazı kazalar bu kaymakamlığa bağlandı ve bölgede asayiş temin edildi⁷⁸⁷.

Vergi konusunda yaşanan başka bir anlaşmazlıkta Gürün kazasında ortaya çıktı. Islahat fermanının ilanı sonrası zuhur eden ikilikler yüzünden yaşanan sorunun, asıl nedeni kazada ikamet eden Katoliklerin vergilerinde indirimle gidilirken, Müslüman ve Ermenilerin vergisine zam yapılmasıydı. Bu durum halkı rahatsız etmiş, haksızlığın

---

⁷⁷⁵ BOA, A.}MKT.UM., 159/56.

⁷⁷⁶ BOA, A.}MKT.UM., 159/34.

⁷⁷⁷ BOA, A.}DVN., 97/83.

⁷⁷⁸ BOA, A.}MKT.UM., 166/36.

⁷⁷⁹ BOA, A.}DVN.MHM., 13/87.

⁷⁸⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 166/19.

⁷⁸¹ BOA, A.}TŞF., 23/71.

⁷⁸² BOA, A.}MKT.UM.,255/26.

⁷⁸³ BOA, A.}MKT.UM., 189/27.

⁷⁸⁴ BOA, A.}MKT.UM., 257/51.

⁷⁸⁵ BOA, A.}MKT.UM., 257/47.

⁷⁸⁶ BOA, A.}MKT.UM., 203/22.

⁷⁸⁷ BOA, A.}MKT.UM., 317/74.

giderilmesi talep edilmişti⁷⁸⁸. Yine aynı dönemde halk tefeci ve murabahacılar karşısında zarara uğramış, halkı korumak adına senetlerin Meclis tarafından tasdik edilmesi mecburiyeti getirilmişti⁷⁸⁹.

Mehmed Paşa döneminde Sivas'ı etkileyen bir diğer olayda telgraf hatları olmuştu. Bilindiği üzere Tanzimat dönemi hız kazanan telgraf çalışmaları sonucunda 1854 İstanbul-Edirne, 1855 Varna-Şumnu ve Rusçuk telgraf hattı tamamlanmış, Bosna eyaleti ile Üsküdar hattının yapımına karar verilmişti⁷⁹⁰. Bu hattın yapımına ise İzmit-Sivas ve Sivas-Musul arasında başlanması konusunda anlaşılması ve sorumlu olarak Remzi Efendi görevlendirilmiş⁷⁹¹, çalışmalara hız kazandırılmıştı. Sivas'ta kaldırım inşa etmeye başlayan Mehmed Paşa, Kayseriye Mahallesi Camisini imar etmeyi başarmıştı⁷⁹².

Sivas'ta ki çalışmaları nedeniyle geçici olarak birinci rütbeden Mecîdiyye Nişanı verilen⁷⁹³ Mehmed Paşa, Haziran 1859 yılında Kastamonu valiliğine atanırken⁷⁹⁴ Aralık ayında bu görevinden ayrılmış⁷⁹⁵, İstanbul'a dönmüştü. 1860 yılında Mehmed Paşa'nın Beşiktaş'ta bulunan konağına Tirebolulu Ali isimli bir kişi hırsızlık amacıyla girmişti⁷⁹⁶. Suçüstü yakalanan hırsız Tersane 'de 3 yıl kürek cezasına çarptırılmıştı⁷⁹⁷.

Mehmed Paşa uzun süre herhangi bir vazife de bulunmazken, Haziran 1862'de yirmi beş bin kuruş maaş tahsiliyle⁷⁹⁸ Hüdâvendigâr valiliğine getirilir⁷⁹⁹. Birkaç ay sonra valilik görevinden ayrılan Mehmed Paşa bu kez de 1866'da Canik mutasarrıflığına atanır⁸⁰⁰, bir yıl sonra ayrılmak istemiş olsa gerek görevine devam etmesi istenir⁸⁰¹. 1868 yılında azledilir⁸⁰². Bu tarihten sonra Mehmed Paşa'nın başka bir

⁷⁸⁸ BOA, A.}MKT.UM., 264/27.

⁷⁸⁹ BOA, A.}MKT.UM., 268/41.

⁷⁹⁰ Turgut Subaşı-Bengü Bal, "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'e Yaptığı Muhaberat Ve Telgraf Hizmetleri", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, 2015, s.45.

⁷⁹¹ BOA, A.}MKT.UM.,322/24.

⁷⁹² Ebubekir S. Yücel, *Salname*, C. 1, s.44.

⁷⁹³ BOA, A.}DVN.MHM., 28/36; Belgede nişan verilme nedeni "... şimdiye kadar bulunduğu hüdemâtı Devlet-i Âliyemde kışla-yı hümayunumun tamiri ve inşa'sı hususunda zuhura gelen mesi-yi makhule-i sadıkâsi ve mekar-ı muvâkkat şehriyâranemde malum olduğuna binâen.." şeklinde belirtilmiştir.

⁷⁹⁴ BOA, A.}MKT.UM., 353/45.

⁷⁹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1042.

⁷⁹⁶ BOA, MVL, 840/38.

⁷⁹⁷ BOA, A.}MKT.MVL., 121/55.

⁷⁹⁸ BOA, A.}MKT.NZD, 425/3; A.}MKT.NZD, 425/21.

⁷⁹⁹ BOA, A.}DVN., 181/79; İ.DH., 490/33226.

⁸⁰⁰ BOA, İ.DH., 558/38857.

⁸⁰¹ BOA, A.}MKT.MHM., 390/10.

kademede bulunup bulunmadığı hakkında bir bilgiye ulaşamamakla birlikte Nisan 1877 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır⁸⁰³.

Mehmed Paşa'nın eşi Şevkidil Hanım'a⁸⁰⁴ ve kerimesi Ayşe Sıdıka Hanım'a⁸⁰⁵ maaş bağlanırken oğlu Aziz Bey'in bir hizmette istihdam edilmesi istenmiştir⁸⁰⁶. Çamlıca'da Selâmî Efendi yakınında medfun olan Mehmed Paşa, dindar, edip, yumuşak, doğru, derviş huylu ve iyi bir idareciydi⁸⁰⁷.

Tablo 17. Boşnakzade Mehmed Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1832	-----	Mîr-livâ
1850	Varna(Mîr-i mîrânlık ile)	Muhafız
1851	Edirne	Vali
1854	Selanik	Vali
1854	Rumeli+ Manastır Mutasarrıflığı	Vali
1856	Sivas	Vali
1859	Kastamonu	Vali
1862	Bursa	Vali
1866	Canik	Vali

7-Mehmed Hayreddin Paşa

Nerede ve ne zaman doğduğu hakkında bilgiye ulaşamamakla birlikte karşımıza çıktığı ilk tarih 1824 yılıdır. Mehmed Hayreddin Paşa, ordu Serasker Kaymakamı Halil Rıfat Paşa'nın maiyetinde iken kendisine mîr-alâyılık tevcih edilir⁸⁰⁸. 1833 yılında üçüncü alay mîr-alâyı olan ve kendisine liva verilerek Mîr-livâlğa terfi eden Hayreddin Paşa⁸⁰⁹, idaresindeki ikinci alay ile birlikte Selanik'e gönderilir⁸¹⁰. Nisan 1837 tarihinde Ferik olarak atanırken, bir yıl içinde Prizrin Kaymakamlığına kadar yükselir⁸¹¹.

1845'te Rumeli ordusu erkân reisi olan⁸¹² Hayreddin Paşa, aynı yıl vezirlik rütbesiyle Vidin valiliği tevcih edildi⁸¹³ ancak bir yıl sonra görevden alındı⁸¹⁴. Aralık

⁸⁰² BOA, A.}MKT.MHM., 429/38.

⁸⁰³ BOA, İ..DH., 745/60921.

⁸⁰⁴ BOA, İ..DH., 745/60921; BEO, 125/9368.

⁸⁰⁵ BOA, BEO, 787/58951.

⁸⁰⁶ BOA, BEO, 1295/97089.

⁸⁰⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1042.

⁸⁰⁸ BOA, HAT, 296/17607.

⁸⁰⁹ BOA, HAT,355/19947.

⁸¹⁰ BOA, HAT, 311/18349.

⁸¹¹ BOA, HAT, 1288/50005.

⁸¹² BOA, HAT, 1641 /12.

⁸¹³ BOA, C..AS., 1223/54931.

⁸¹⁴ BOA, A.}DVN.MHM., 3/21.

1846'da Diyarbakır valiliğine getirilirken⁸¹⁵, çok geçmeden yeniden azledilen⁸¹⁶ Hayreddin Paşa'dan ahalinin memnun olduğu anlaşılmaktadır⁸¹⁷. Bunun üzerine valiliğine devam ettiği düşünülen Hayreddin Paşa bu kez de halktan rüşvet alıp zulmettiği yönünde şikâyetlere maruz kalmıştır⁸¹⁸.

Hayreddin Paşa, Ağustos 1848 tarihinde Trabzon valiliğine⁸¹⁹ getirilir. Bu sırada Diyarbakır valiliği döneminde yaptığı bazı masraflar usulsüz bulunarak bir kısmının iade etmesi istenir⁸²⁰. Â'yânların etkisinin kırılmadığı bu devirde Trabzon'da da yerel hanedan mensupları devlet kademelerine yerleştirilmeye çalışılırken Hayreddin Paşa'da Akçaabad Müdürlüğüne Kalcızade Mehmed Bey'i getirir⁸²¹. Ayrıca Bayezid Sancağı başta olmak üzere şark vilayetlerinde bulunan Kürtlerin Rusya topraklarına geçerek gasp ve soygun yaptıkları Hayreddin Paşa'nın takririnden anlaşılmaktadır⁸²². Görevi sırasında halkın memnuniyetini kazanan⁸²³ Hayreddin Paşa, 1850 yılında Edirne valiliğine atanır⁸²⁴.

Birkaç ay sonra Bosna Valisi Hafız Paşa ile becayiş istekleri⁸²⁵ üzerine Bosna valiliği Hayreddin Paşa'ya tevcih edilmiştir⁸²⁶. Buradaki çalışmaları ile halkın gönlünü kazanmış⁸²⁷, bir yıl sonra ise havasına alışamadığı için görevden ayrılmıştır⁸²⁸. 1852'de Erzurum valiğine atanan⁸²⁹ Hayreddin Paşa, Ağustos ayında Zabtiye Müşîrlüğüne getirilmiş, ocak ayında ise ikinci dereceden Mecîdiyye nişanı verilmiştir⁸³⁰.

Aralık 1854 tarihinde Selanik Valiliğine getirilen⁸³¹ Hayreddin Paşa bir ay sonra görevinden ayrılıp⁸³², bir süre dinlendirilir. 1858'in ilk ayında Ankara valisi olarak

---

⁸¹⁵ BOA, C..DH., 153/7632.

⁸¹⁶ BOA, C..DH., 156/7756.

⁸¹⁷ BOA, İ..DH., 165/8699.

⁸¹⁸ BOA, MVL, 24/17.

⁸¹⁹ BOA, C..DH., 162/8066.

⁸²⁰ BOA, C..ML., 691/28317.

⁸²¹ Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793–1851)", *Ankara Üniversitesi OTAM*, S.18, 2015, s.315.

⁸²² BOA, HR.SYS., 1335/33.

⁸²³ BOA, MVL, 88/54.

⁸²⁴ BOA, A.}AMD., 16/80.

⁸²⁵ BOA, A.}MKT.NZD., 15/21.

⁸²⁶ BOA, A.}MKT.UM., 33/93.

⁸²⁷ BOA, İ..DH., 220/13045.

⁸²⁸ BOA, A.}AMD., 31/44 ;A.}TŞF., 10/33.

⁸²⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.663.

⁸³⁰ BOA, A.}DVN.MHM., 10/10.

⁸³¹ BOA, A.}DVN., 101/23.

⁸³² BOA, A.}MKT.NZD., 130/51.

atanır⁸³³ ve görevine bizzat devam etmesi istenir⁸³⁴. Hayreddin Paşa kısa sürede burada ki ahalinin de sevgisini kazanmayı başarır⁸³⁵. Ancak vazifesi olmadığı halde bazı konularda buyruldu vermesi üzerine uyarılırken⁸³⁶ hakkında şikâyetler olmasına rağmen⁸³⁷ bu iddialara önem verilmemesi için bölge ahali tarafından mahzar gönderilir⁸³⁸.

1859 yılının başlarında konağında ki eşyalar Faik adında biri tarafından gasp edilen⁸³⁹ Hayreddin Paşa, Haziran ayında Sivas valiliğine getirilmiştir⁸⁴⁰.

Hayreddin Paşa, Sivas'ta bulunan ve yıkılıp yeniden inşa edilen süvari kışlasının tamiri için bazı çalışmalar yaparken, ayrılan keşf bedelinden fazla çıkan masrafları kendi üstlenir⁸⁴¹. Hayreddin Paşa, yaptıklarından ötürü birinci dereceden Mecîdiyye Nişanı ile ödüllendirilir⁸⁴².

Aynı dönemde Rusların Kırım savaşı sonrası Kafkaslarda ki zulmünün artması, Şeyh Şamil önderliğindeki hareket başarıya ulaşamaması ve Şeyh Şamil'in 6 Eylül 1859'da teslim olması⁸⁴³ üzerine Osmanlı topraklarına yönelen Kafkas göçleri artmıştı⁸⁴⁴. Çarlık hükümetinin Batı Kafkasya'da ve çevresinde bulunan Türk, Çerkes ve Müslümanların bölgeyi terk etmeleri için 30 gün süre vermesinden sonra Osmanlı topraklarına yapılan göçler 1862-1865 yıllarında zirveye ulaşacaktı⁸⁴⁵. Göçün getirdiği problemler için Trabzon Valisi Hafız Paşa başkanlığında 1860 yılında 'İdare-yi Umumiyye-i Muhacirun Komisyonu' kurulup Hafız Paşa Sivas ve Ankara'ya yerleştirilecek olan muhacirlerin durumu ile ilgilenmek için bölgeye gönderilmişti⁸⁴⁶.

---

⁸³³ BOA, A.}MKT.UM..., 306/7.

⁸³⁴ BOA, A.}M..., 17/4.

⁸³⁵ BOA, MVL, 576/80.

⁸³⁶ BOA, A.}MKT.UM...,337/79.

⁸³⁷ BOA, MVL, 574/30.

⁸³⁸ BOA, MVL, 581/6.

⁸³⁹ BOA, MVL, 821/30.

⁸⁴⁰ BOA, A.}MKT.UM..., 353/45.

⁸⁴¹ BOA, A.}MKT.MHM., 154/14.

⁸⁴² BOA, A.}MKT.MHM., 151/9; A.}MKT.MHM., 150/94.

⁸⁴³ Ahmet Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", Geçmişten Günümüze Göç I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, C. 1, s. 405, 2017.

⁸⁴⁴ Nedim İpek, "Kafkaslar'daki Nüfus Hareketleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, İstanbul 1997, s. 280-281, s. 276.

⁸⁴⁵ Ahmet Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa", s.405.

⁸⁴⁶ Ahmet Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa", s.406; Selma Yel-Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla'ya yerleştirilmeleri (1860-1865)",

Göçmenlerin yerleştirileceği illerin valilerine ve Hayreddin Paşa'ya gerekli çalışmaların yapılması, muhacirlere yer gösterilmesi için yazılar gönderildi⁸⁴⁷. XV. Ve XVI. yüzyıllarda olduğu gibi göçmenler öncelikli olarak Osmanlı düzeninin yerleştiği ve istikrarın sağlandığı en yakın yerler olan Sivas ve Tokat gibi şehirlere yönelmiştir⁸⁴⁸. Sinop'ta bulunan muhacir Çerkezlerin Sivas'a gelmek istediklerini bildirmeleri⁸⁴⁹ nedeniyle bir kısmının Sivas'ta iskânları sağlandı⁸⁵⁰. Sonraki aylarda birçok Çerkes kabilesi Sivas'a gelerek yerleşmeye başlaması üzerine muhacirler için yapılan evlerin biran önce tamamlanması istendi⁸⁵¹. Gelen ailelerin Sivas-Uzunyayla⁸⁵², Zile'ye yakın Kazıklı Çeşme ve İsa-yı kebir arazisi⁸⁵³ gibi boş olan ya da aşiret eşkıyalarının yaygın olduğu bölgelere yerleştirilerek emniyetin sağlanması amaçlanırken⁸⁵⁴ Samsun⁸⁵⁵ ve Trabzon⁸⁵⁶, da bulunan muhacirler de Sivas'a gönderildi. Bütün masrafların devlet tarafından karşılanması mümkün olmadığından muhacirlere köy ve kasabalar taksim edilip arazi verilmesi kararlaştırıldı⁸⁵⁷. Kaza ahali tarafından Çerkeslere buğday ve zahire yardımı yapılmış⁸⁵⁸, Çerkes beyzadelerinden bir kısımda kendi rızası ile asker olarak orduya katılmışlardır⁸⁵⁹.

Aynı dönemde yaşanan bir diğer olayda 1859 Erzurum depremi sonrası yaşanan zahire kıtlığıdır. Yerle bir olan şehre devlet yardımı yeterli gelmeyince⁸⁶⁰ başta Trabzon olmak üzere Sivas, Harput gibi çevre illerden gereken destek verilmiştir⁸⁶¹.

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C.3, S. 4, Yaz 2008, s. 950-983, s.960.

⁸⁴⁷ BOA, A.}DVN., 149/60.

⁸⁴⁸ Alpaslan Demir, “ Şahıs Adlarından Hareketle Nüfus Hareketleri ve İskân Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı: Sivas Kazası Örneği, *International Journal of Central Asian Studies*, S.20, s.151-166, s.159, 2016.

⁸⁴⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 175/64.

⁸⁵⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 175/78; A.}MKT.MHM., 176/4.

⁸⁵¹ BOA, A.}MKT.MHM., 188/94.

⁸⁵² BOA, A.}MKT.MHM., 189/47.

⁸⁵³ BOA, A.}MKT.MHM., 182/70.

⁸⁵⁴ Genel olarak göçmenlerin yerleştireceği bölgeler seçilirken bataklıkların ıslah edilerek tarıma kazandırılması, ordunun asker ihtiyacının karşılanması, sorun olan yerlerde tampon bölge oluşturmak gibi amaçlar güdülmüştür. Bkz. Ahmet Yüksel, “Göçmenlikten Vatandaşlığa”, s.405-418.

⁸⁵⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 761/28.

⁸⁵⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 189/74.

⁸⁵⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 193/94.

⁸⁵⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 197/4.

⁸⁵⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 198/32.

⁸⁶⁰ Hakkı YAPICI, “Tarih Boyunca Erzurum'da Meydana Gelen Zelzeleler”, *Mavi Atlas*, S.5, 2015, s. 14-20, s.17.

⁸⁶¹ BOA, A.}MKT.MHM., 169/47.

Sivas'ta iki yıl kadar görev yapan Hayreddin Paşa, Nisan 1861 tarihinde ikinci defa Erzurum valisi olarak atandı⁸⁶². Erzurum'da meydana gelen hırsızlık ve yolsuzlukların önlenmesi hususunda tedbir alması istenmiş, konu ile ilgili suçlu bulunan meclis azaları görevden uzaklaştırılmıştı⁸⁶³.

Ocak 1863'de Hayreddin Paşa, uygunsuz söz ve davranışları olduğu iddiası ile Erzincan Kaza Müdürü Abdülkadir Bey tarafından şikâyet edilmiş⁸⁶⁴, kısa zaman sonra azledilmiştir⁸⁶⁵. Aralık ayında mazuliyet maaşı bağlanan⁸⁶⁶ Hayreddin Paşa, bu tarihten sonra görev almazken 16 Eylül 1869 tarihinde vefat etmiş, Merkez Efendi'ye defnedilmiştir. Mehmed Süreyya'ya göre "Askerî hizmetleri güzel ise de mülkî icrası aynı nispette değildir."⁸⁶⁷

Tablo 18. Mehmed Hayreddin Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1824	-----	Mîr-alây
1833	-----	Mîr-livâ
1837	-----	Ferik
1837	Prizrin	Kaymakam
1845	-----	Rumeli ordusu erkân reisi
1845	Vidin (Vezirlik ile)	Vali
1846	Diyarbakır	Vali
1848	Trabzon	Vali
1850	Edirne	Vali
1850	Bosna	Vali
1852	Erzurum	Vali
1852	-----	Zabtiye Müşîr
1854	Selanik	Vali
1858	Ankara	Vali
1859	Sivas	Vali
1861	Erzurum (2)	Vali

8- Hazinedarzade Ahmed Hamdi Paşa(Hacı)

Hazinedarzade ailesine mensup olan Ahmed Paşa hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte Hazinedarzade Osman Paşa'nın yeğeni⁸⁶⁸ ve ya damadı olduğu düşünülmektedir⁸⁶⁹. Osman Paşa'nın yardımıyla mîr-i mîrânlık unvanı alan⁸⁷⁰ Ahmed

⁸⁶² BOA, A.}MKT.UM..., 468/15.

⁸⁶³ BOA, A.}MKT.MHM., 249/29.

⁸⁶⁴ BOA, MVL, 409/31.

⁸⁶⁵ BOA, İ.MMS., 26/1135.

⁸⁶⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 287/90.

⁸⁶⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.663.

⁸⁶⁸ Abdullah Bay, "Hazinedarzadelerin Vakıf Faaliyetleri", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri*, S. 5,2008, s.120.

⁸⁶⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.211.

⁸⁷⁰ BOA, A.}DVN., 111/42.

Paşa'nın babası İbrahim Bey'dir⁸⁷¹. Osman Paşa'nın zaman zaman Ahmed Paşa'yı Canik sancağı Muhassıl Vekilliğine atadığı veya Trabzon Kaymakamı olarak görevlendirdiği kayıtlarda geçmektedir⁸⁷². Osman Paşa Trabzon valisi olarak görev yaparken Mısır seferi için donanmaya ip ve kendir temini amacıyla Canik sancağına gittiği sırada kaymakam olarak yine Hazine Darzade Ahmed Paşa'yı atamıştır. Ahmed Paşa göreve başladıktan bir süre sonra Sürmene'de ki kalyoncu bedeliyelerini toplamak için Ali Bey'i Sürmene'ye gönderirken bölge ağalarının kışkırtmaları ile ahali ve Ali Bey arasında bazı karışıklık zahir etmiş, durumu öğrenen Osman Paşa, olayları yatıştırmak ve sorumluları tespit etmek amacıyla yine Ahmed Paşa'yı görevlendirmiştir⁸⁷³.

Aynı aileden Hazine Darzade Abdullah Paşa, Trabzon valiliğine getirilince görev yerine gelene kadar Ahmed Paşa'yı yeniden kaymakam olarak atamıştır⁸⁷⁴. Ahmed Paşa'nın göreve başladığı tarih bilinmese de 1849 yılından önce Canik kaymakamı olduğu ve bu tarihte Diyarbakır Kaymakamlığına getirildiği atama belgesinden anlaşılmaktadır⁸⁷⁵.

Diyarbakır kaymakamlığı sırasında “herkesle iyi geçinip fukarayı hoşnut etmesi ve dirayet sahibi olması” nedeniyle Ahmed Paşa'ya ihsanda bulunulması istenir⁸⁷⁶. Diyarbakır'dan sonra İzmit kaymakamlığı yaptığı anlaşılan Ahmed Paşa, Lazistan mutasarrıfı ile becayiş talep eder⁸⁷⁷ ve Temmuz 1853 yılında Lazistan Mutasarrıfı olarak göreve başlar⁸⁷⁸. Bu dönemde Şekutil kalesi ve Atina kazası sahillerinde Rus gemileri ile çatışmalar yaşanırken⁸⁷⁹, bu saldırıları engellemek adına hazırlanan Batum ordusu için gönüllü askerleri sevk eden Ordu Müşiri Selim Paşa'ya refakat etmesi emredilir⁸⁸⁰. Emir üzerine yola çıkan Ahmed Paşa yerine vekil olarak Ahmed Münib

---

⁸⁷¹ Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Ayanlık*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, s.191.

⁸⁷² Muhammet Okudan, “Sosyal Statülerine Göre Samsun Canik Sancağında Vakıf Kurucuları”, *Birey ve Toplum*, C. 3, S. 6, 2013, s.181.; Abdullah Bay, “Hazine Darzadelerin Vakıf Faaliyetleri”, s.120.

⁸⁷³ Abdullah Bay, “Trabzon Eyaleti”, s.218.

⁸⁷⁴ Abdullah Bay, “Trabzon Eyaleti”, s.226.

⁸⁷⁵ BOA, İ..MVL., 129/3417.

⁸⁷⁶ BOA, C..DH.,113/5647.

⁸⁷⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 114/4.

⁸⁷⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 756/87.

⁸⁷⁹ BOA, A.}AMD., 51/74.

⁸⁸⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 102/82.

Bey'i bırakır⁸⁸¹. 1854'de Lazistan Mutasarrıflığı görevini kaybetse de⁸⁸² orduda ki görevine devam eder⁸⁸³.

Ahmed Paşa, 1856 yılının başlarında tekrar Lazistan Mutasarrıflığına getirilirken⁸⁸⁴, birkaç ay sonra ise uhdesine Hakkâri kaymakamlığı tevcih edildi⁸⁸⁵. Görevi sırasında Ahmed Paşa'ya üçüncü dereceden Mecîdiyye nişanı layık görüldü⁸⁸⁶ ve oğulları Rikab-ı Hümayun kapıcıbaşlarından Hacı Mehmed Ali Bey ve Hacı İbrahim Bey'e beşinci rütbeden nişan verildi⁸⁸⁷. Ancak memuriyet mahaline gitmekte geciken Ahmed Paşa için emir te'kid edildi⁸⁸⁸.

Bu sırada Çıldır kazasında bazı şahısların sahte mazharlar düzenleyip halkı ve kaymakamı zarara uğratmaya çalışmaları üzerine gereken tedbirleri alan⁸⁸⁹ Ahmed Paşa hakkında bazı iddialar ortaya atılınca Meclis-i Vala'da yargılanmasına karar verildi⁸⁹⁰. Davacıların belirlenmesi istense de hiç kimse davacı olmazken⁸⁹¹, temize çıkan Ahmed Paşa İstanbul'a gitti⁸⁹².

1859 yılının sonlarında Sivas, Edirne, Cezair-i Bahr-ı Sefid, Yozgad, Harput, Hakkâri, Hüdâvendigâr ve Adana vilayetleri mutasarrıflıklara çevrilerek mutasarrıflar tayin edilmiştir⁸⁹³. Sivas mutasarrıflığına da Ahmed Paşa getirilir⁸⁹⁴.

Ocak 1860'da göreve başlayan⁸⁹⁵ Ahmed Paşa, ilk olarak Sarı Şeyh Mahallesinde oturan Ermeni ve Rumlar arasındaki mezarlık ve kilise çekişmesiyle karşılaşır⁸⁹⁶. Rum Kilisesi yanında bulunan mezarlık iki taraf arasında anlaşmazlıklara neden olduğu için mezarlığa ölü defnetmek yasaklanır ve taraflara farklı yerlerde başka mezarlıkların tahsis edilmesi kararlaştırılır⁸⁹⁷. Ahmed Paşa bir yandan Rum- Ermeni

---

⁸⁸¹ BOA, A.}TŞF., 16/91.

⁸⁸² BOA, A.}MKT.NZD., 114/4.

⁸⁸³ BOA, A.}MKT.NZD., 114/36.

⁸⁸⁴ BOA, A.}MKT.MVL., 78/64.

⁸⁸⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 94/68.

⁸⁸⁶ BOA, A.}DVN., 118/42.

⁸⁸⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 19/51.

⁸⁸⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 104/39.

⁸⁸⁹ BOA, A.}DVN., 123/83.

⁸⁹⁰ BOA, MVL, 573/36.

⁸⁹¹ BOA, MVL, 578/45.

⁸⁹² BOA, MVL, 578/25.

⁸⁹³ BOA, A.}MKT.UM., 386/5.

⁸⁹⁴ BOA, İ..MMS., 16/686; A.}MKT.NZD., 299/53.

⁸⁹⁵ BOA, A.}MKT.UM., 397/11.

⁸⁹⁶ BOA, MVL, 586/103.

⁸⁹⁷ BOA, A.}MKT.UM., 413/6.

sorunlarını hallederken diğer taraftan muhacirlerle ilgilenir. Sivas'ta iskân edilmesine hükmedilen muhacirler⁸⁹⁸ için Kalemfad⁸⁹⁹ ve Hafik ahalisi⁹⁰⁰ yaptıkları evleri devlete hibe etmeleri sayesinde sevk olunan muhacirlerin çoğunluğu buralara yerleştirilir⁹⁰¹. İskâna karşı çıkan ve uygunsuz hareketlerde bulunan Delikanlı, Çalığın ve Afşar Aşiretleri süvarilerinin sorun çıkarmalarını önlemek amacıyla gereken tedbirler alınır⁹⁰².

Ahmed Paşa'nın bazı olaylar karşısında haksız davranışlarda bulunduğu⁹⁰³, hizmette başarılı olmadığı yolunda rivayetler ortaya atılmış ise de kısa zamanda bu iddialar asılsız olduğunun ortaya çıkması⁹⁰⁴ nedeniyle görevinde kalır. Dönemin Padişahı Abdülmecid Han'ın vefatı ve Abdülaziz Han'ın tahta çıkması üzerine mutasarrıflığının devamı talebinde bulunan⁹⁰⁵ Ahmed Paşa için azledilmesinin söz konusu olmadığı belirtilirken⁹⁰⁶ Sivas'ta bulunan Rumlar⁹⁰⁷, Protestanlar⁹⁰⁸ ve Ermeniler⁹⁰⁹ yeni Padişah Abdülaziz'e bağlılık ve sadakatlerini bildirdiler.

Kasım 1861'e kadar görevine devam eden Ahmed Paşa'nın bu tarihte azledilmesi⁹¹⁰ ile yerine Zeki Paşa'nın atanması üzerine yaptığı hataların affedilmesini ve başka bir vazifede görevlendirilmesini talep etmiştir⁹¹¹. Ancak bu isteği kabul edilmemiş olacak ki altı yıl kadar mazul kalan Ahmed Paşa, son olarak 1867'de Sağrad Kaymakamlığına atanmıştır⁹¹². Oğullarından Mehmed Ali Bey Mektubi Kalemî'nde, İbrahim Edhem Bey ise Meclis-i Vala Mazbata Odası Halifeliği'nde istihdam edilir⁹¹³.

Sağrad Kaymakamlığı sırasında aynı yıl vefat eden Ahmed Paşa, yumuşak huylu ve dürüst bir devlet adamıdır⁹¹⁴. 1847 yılında Ahmet Paşa, Samsun'daki Abdullah Paşa

---

⁸⁹⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 310/63.

⁸⁹⁹ BOA, İ.DH., 470/31471.

⁹⁰⁰ BOA, İ.DH., 470/31497.

⁹⁰¹ BOA, A.}MKT.UM., 502/6.

⁹⁰² BOA, A.}MKT.UM., 483/67.

⁹⁰³ BOA, MVL, 610/15.

⁹⁰⁴ BOA, A.}MKT.UM., 465/60.

⁹⁰⁵ BOA, A.}MKT.UM., 484/97.

⁹⁰⁶ BOA, A.}MKT.UM., 496/35.

⁹⁰⁷ BOA, A.}MKT.UM., 484/25.

⁹⁰⁸ BOA, A.}MKT.UM., 484/60.

⁹⁰⁹ BOA, A.}TŞF., 33/78.

⁹¹⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 380/99.

⁹¹¹ BOA, A.}MKT.UM., 528/38.

⁹¹² BOA, A.}MKT.MHM., 373/82.

⁹¹³ BOA, A.}MKT.MHM., 255/58.

⁹¹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.211.

Cami'sini, inşa ettirmiştir. Trabzon'daki Fatih Camii Kütüphanesi de Osman Paşa'nın vasiyeti gereğince Ahmed Paşa tarafından camiden kütüphaneye çevrilmiştir⁹¹⁵.

Tablo 19. Hazine Darzade Ahmed Paşa

TARİH	YER	GÖREV
-----	Canik	Muhassıl
-----	Trabzon	Kaymakam
-----	Canik	Kaymakam
1849	Diyarbakır	Kaymakam
-----	İzmid	Kaymakam
1853	Lazistan	Mutasarrıf
1856	Lazistan	Mutasarrıf
1856	Hakkâri	Kaymakam
1859	Sivas	Mutasarrıf
1861	Sağrad	Kaymakam

9-Mehmed Zeki Paşa (Hacı)

Arnavut olduğu düşünülen Mehmed Zeki Paşa'nın ilk görevi mülkiye memurluğudur⁹¹⁶. Bu doğrultuda ulaşabildiğimiz 7 Haziran 1853 tarihli belgeden o dönem Harput defterdarı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır⁹¹⁷. Temmuz ayında şikâyet üzerine vali ve adamlarıyla birlikte azledilen⁹¹⁸ Zeki Paşa, bir süre mazul beklemiştir. Kendisi için yeni bir memuriyete tayin talebinde bulunsa da⁹¹⁹ olumlu bir cevap alamamış, İstanbul'a dönmesi istenmiştir⁹²⁰.

Eylül 1856 tarihinde Bingazi Kaymakamlığına atanan⁹²¹ Zeki Paşa'ya Mîr-i mîrânlık tevcih edilir⁹²². 1858 yılının başlarında Bingazi'de bazı şekavet olayları yaşanırken bu olaylara müdahil olan Zeki Paşa, Kuloğul Urbani'na mensup bir kişiyi döverek ölümüne sebebiyet vermesi nedeniyle suçlanır, yaptığı kötü muamelesi için hakkında tahrirat istenir⁹²³. Olay sonrası üzüntü duyduğu anlaşılan⁹²⁴ Zeki Paşa'nın yargılandığı bilinmektedir⁹²⁵.

⁹¹⁵ Abdullah Bay, "Trabzon Eyaleti", s.226.

⁹¹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1709.

⁹¹⁷ BOA, A.}TŞF., 15/92.

⁹¹⁸ BOA, A.}AMD., 47/51; A.}AMD., 51/49.

⁹¹⁹ BOA, MVL, 155/30.

⁹²⁰ BOA, HR.MKT., 65/11.

⁹²¹ BOA, A.}DVN., 116/96.

⁹²² BOA, A.}DVN., 119/1.

⁹²³ BOA, MVL, 750/35; A.}MKT.UM., 313/91.

⁹²⁴ BOA, MVL, 750/22.

⁹²⁵ BOA, A.}MKT.UM., 314/4; Y..PRK.UM., 1/6.

Görevinden azledilen⁹²⁶ Zeki Paşa, 1859 yılında Mekke-i Mükerrerme İmarat Muavinliğine getirilir⁹²⁷. Zeki Paşa, kasım ayında üçüncü rütbeden Mecîdiyye nişanı alırken⁹²⁸ iki yıl Mekke muavini olarak görev yaptıktan sonra 1861 yılında muavinliğin kaldırılması nedeniyle Sivas Mutasarrıfı⁹²⁹ olarak atanır⁹³⁰. Kendisi memuriyet yerine gelinceye kadar kaymakamlık işlerine muhasebeci Zülkif Bey bakmıştır⁹³¹. Görevi döneminde önemli imar çalışmaları yapan Zeki Paşa, ilk olarak Behram Paşa ve Kepenek suyollarının tamirine el atmıştır. Yaklaşık 60 bin kuruşa mal olacağı hesaplanan yollardan Behram Paşa'nın kaynak yolları tamir olursa da ilerisi için senelik üç bin kuruşa daha ihtiyaç olunacağı bildirilmiştir⁹³². Aynı belgeden anlaşıldığı üzere Sivas'ta muvakkathane⁹³³ olmadığı için Paşa Cami yakınında inşasına karar verilirken⁹³⁴ yapımı devam eden rüşdiyenin tamamlanması istenmiştir. Sadrazam Fuad Paşa'nın babasının ve eski Sivas valisi Feyzullah Paşa'nın medfun olduğu Osman Paşa Camisi'nin tamiri başlamıştır. Kabirlerin etrafının zedelenmesi üzerine başlatılan tadilatla avlu içine bir türbedar odası, bir kütüphane ve abdesthane inşasına karar verilmiştir⁹³⁵.

Gelmesinden muhacirlerin memnun olduğu⁹³⁶ Zeki Paşa, bölgede eşkıyalık yapan Şaki İçellioğlu Ali ve Tebrikanlı Aşiretine mensup eşkıyaların Yahya Bey tarafından yakalandığını Dersaadet'e bildirir⁹³⁷. Zaman zaman sorun çıkaran Koçgiri Aşireti ile öşür vergisi konusundaki anlaşmazlığın giderilmesi için çalışır⁹³⁸ ve başarılarından dolayı 1862'de ikinci rütbeden Mecîdiyye Nişanına layık görülür⁹³⁹.

⁹²⁶ BOA, A.}TŞF., 27/78.

⁹²⁷ BOA, A.}MKT.UM., 324/83.

⁹²⁸ BOA, A.}MKT.UM., 376/75.

⁹²⁹ 1859 yılında Sivas mutasarrıflığa çevrildiği için vali olarak değil mutasarrıf olarak atanmıştır. Bkz; BOA, A.}MKT.UM., 386/5.

⁹³⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 380/99.

⁹³¹ BOA, A.}MKT.UM., 522/45.

⁹³² BOA, A.}MKT.UM., 564/80

⁹³³ Muvakkathane: Muvakkitlerin namaz vaktini ve saati tespit ettikleri, küçük çapta astronomi çalışmaları yaptıkları mekândır. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, s.812.

⁹³⁴ Bu muvakkathane için 20 bin kuruş masraf öngörülmüştür. "... Sivas'ta muvâkkathâne olmadığından Paşa Camii kurbunda bir muvâkkathâne inşa' olunmak üzere zirde murakkam yirmi bin kuruş masarîf hadd-i kifâyede olacağından icra-yı menut rey-i âli idüğü..."

⁹³⁵ BOA, A.}MKT.UM., 564/80.

⁹³⁶ BOA, A.}MKT.UM., 530/65.

⁹³⁷ BOA, A.}MKT.UM., 539/9.

⁹³⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 239/34.

⁹³⁹ BOA, İ..MVL., 478/21632.

Sivas'a yerleşen muhacirler arasında Rus ordusunda görev yapmış olanları tespit edip haklarında bilgi toplaması istenen⁹⁴⁰ Zeki Paşa, Çerkes muhacirleri ile Afşar Aşireti arasında çıkan sorunları çözmek zorunda kalır⁹⁴¹. Diğer yandan Sivas'ta aşar toplama memurların hareketleri nedeniyle bazı sorunlar zuhur eder ve durum Dersaadet'e kadar ulaşır. Bunun üzerine Zeki Paşa, sorunu tahkik için görevlendirilirken⁹⁴², bir süre sonra kendisi de halktan kanunsuz vergi toplamakla suçlanır⁹⁴³.

Mart 1863 yılında Sivas'ta ki görevinden ayrılan Zeki Paşa, 1867 yılında mutasarrıflıkla yönetiminden vazgeçilen Lazistan'a kaymakam olarak atanır⁹⁴⁴. Ancak kaymakamlığı kısa sürer, Livane kaymakamı Osman Bey'i haksız yere azletmesi nedeniyle görevden alınır⁹⁴⁵. Son olarak Ekim 1868 tarihinde Erzincan Mutasarrıfı olarak tayin edilir⁹⁴⁶. Daha sonra ne yaptığına dair bir belgeye ulaşamadığımız Zeki Paşa, 1873 yılına doğru vefat eder, mezarı Edirnekapı'da bulunmaktadır⁹⁴⁷.

Tablo 20. Mehmed Zeki Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1853 öncesi	Harput	Defterdar
1856	Bingazi	Kaymakam
1859	Mekke	İmaret Muavini
1861	Sivas	Mutasarrıf
1867	Lazistan	Kaymakam
1868	Erzincan	Mutasarrıf

10-Mehmed Reşid Paşa (Bostancıbaşızade-Öküz)

Mehmed Reşid Paşa, Enderun'da yetişip önce tüfekçibaşı olmuş⁹⁴⁸, çıkmasının akabinde Teke Muhassılı İşaretçi Osman Paşa'nın kethüdalığını yapmış ve onun tarafından 1837'de Terkemiş Hası Voyvodalığına atanmıştır⁹⁴⁹. 1838 yılında kapıcıbaşılık rütbesi tevcih edilen⁹⁵⁰ Mehmed Reşid, bir süre daha taşrada görev yaptıktan sonra 1848'de mîr-i mîrânlık verilerek Van Kaymakamlığına getirilir⁹⁵¹.

⁹⁴⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 249/43.

⁹⁴¹ BOA, A.}MKT.MHM., 254/17.

⁹⁴² BOA, A.}MKT.MHM., 254/41.

⁹⁴³ BOA, A.}MKT.MHM., 261/51.

⁹⁴⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 384/31.

⁹⁴⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 399/85.

⁹⁴⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 425/93.

⁹⁴⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1709.

⁹⁴⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1381.

⁹⁴⁹ BOA, HAT, 530/26108.

⁹⁵⁰ BOA, HAT, 756/35709.

⁹⁵¹ BOA, HR.MKT., 21/17.

Görevi sırasında Kürdistan'da gerçekleşen bazı eşkıyalık olaylarının bastırılmasındaki başarılarından dolayı nişana layık görülür⁹⁵², 1850 yılında Van'ın Hakkari'ye dahil edilmesiyle Mehmed Reşid Paşa, Hakkâri Valiliğine vezaret rütbesi ile tayin olur⁹⁵³.

Ocak 1855'te Harput valisi ile becayiş usulüyle yer değiştirirken⁹⁵⁴ aynı yıl nisan ayında bu kez de Erzurum Valisi olarak atanan⁹⁵⁵ Mehmed Reşid, birkaç gün içinde ikinci rütbeden Mecîdiyye Nişanı alır⁹⁵⁶. Mehmed Reşid Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında parasının gasp edilmesi üzerine hırsızlıktan sorumlu tuttuğu sandık sarrafı Oseb üzerinde baskı kurduğu⁹⁵⁷ ve Oseb ile bazı şahıslara işkence ettiği yönünde suçlanır⁹⁵⁸. Bu olaylar sonrasında Mehmed Reşid Paşa görevinden uzaklaştırılır⁹⁵⁹. Her ne kadar Oseb ve diğerleri iddialarını ispatlayamasalar da suçlamalar gerçeğe yakın bulunmuş ve işkenceden mesul tutulan Esad Bey para cezasına çarptırılmıştır⁹⁶⁰.

Ekim 1855'de Bosna valisi olarak atanan Mehmed Reşid Paşa 'ya şimdiye kadar bulunduğu hizmetler ve sadakati için birinci rütbeden Mecîdiyye Nişanı verilir⁹⁶¹. 1858 yılında azledilir⁹⁶² ve İstanbul'a döner ancak üç yıl içinde yaptıklarıyla Bosna halkının sevgisini kazanmayı başarmıştır⁹⁶³.

Akabinde Halep Valiliğine getirilen Mehmed Reşid Paşa döneminde Defterdar Raif Bey senediyle Fransız Tüccar Veper'den borç alındığı ancak geriye ödenemediği görülmektedir⁹⁶⁴. Vefat eden Şeyhülharem Tosun Paşa'nın yerine tayinini isteyen⁹⁶⁵ Mehmed Reşid Paşa, 1861'de Konya valiliğine getirilir⁹⁶⁶. Kısa sürede Konya'ya varır

---

⁹⁵² BOA; A.}MKT., 188/63.

⁹⁵³ BOA, C..DH..., 31/1550.

⁹⁵⁴ BOA, A.}MKT.NZD., 126/70.

⁹⁵⁵ BOA, A.}MKT.UM..., 191/65.

⁹⁵⁶ BOA, A.}DVN.MHM., 13/87.

⁹⁵⁷ BOA, MVL, 295/15.

⁹⁵⁸ BOA, A.}MKT.MVL., 84/94; A.}MKT.NZD., 176/47.

⁹⁵⁹ BOA, A.}TŞF., 24/85.

⁹⁶⁰ BOA, A.}MKT.MVL., 98/89.

⁹⁶¹ BOA, A.}DVN.MHM., 21/28.

⁹⁶² BOA, C..DH..., 35/1725.

⁹⁶³ BOA, A.}MKT.UM..., 311/9; A.}MKT.UM..., 311/85.

⁹⁶⁴ BOA, A.}MKT.UM..., 458/98.

⁹⁶⁵ BOA, A.}MKT.UM..., 333/74.

⁹⁶⁶ BOA, A.}MKT.UM..., 486/45.

ve göreve başlar⁹⁶⁷. Bir yıl kadar burada görev yapan Paşa, önce İzmir, sonra da Mart 1863 tarihinde Sivas mutasarrıfı⁹⁶⁸ olarak atanır⁹⁶⁹.

Sivas'ta bulunduğu süre zarfında ilk olarak uğraştığı iş muhacirlerin sorunları olmuştur. Aziziye Sancağında ki Çerkes muhacirler ve diğer ahailerin birbirlerine müdahalelerini engellemesi amacıyla zabtiye askerleri toplanırken⁹⁷⁰, özellikle Afşar Aşireti'nin Aziziye'de ve Uzunyayla'da bulunan muhacirlere karşı uygunsuz tavırlarının önlenmesi ve ıslah edilmeleri amacıyla üzerlerine asker sevk edildi⁹⁷¹. Gönderilen piyade askerlerin ikamet edebilmeleri amacıyla Sivas Hükümet Konağı içerisinde bulunan kışlanın tamir edilmesi istendi⁹⁷².

Islah edilen Afşar aşiretinin ziraat ve diğer memleket işlerine alıştırılmaları istenirken⁹⁷³ ıslaha karşı çıkanların ise cezalandırılması emredildi⁹⁷⁴. Ancak tam anlamıyla sorun halledilmemiş olacak ki aşiret Harput, Diyarbakır ve Kastamonu eyaletlerine sevk edilmek zorunda kaldı, tüm tedbirlere rağmen aşiret mensuplarından bir kısmı firar ederek⁹⁷⁵, Aziziye sancağı civarına kadar geldiler⁹⁷⁶. Mehmed Reşid Paşa Afşar Aşireti ile Çerkes muhacirleri arasında zuhur eden bu sorunları halledebilmek için harekete geçerken masrafları da kendi cebinden ödedi⁹⁷⁷. Yine Sivas'a yerleşen muhacirlerden bir kısmı vatanlarına dönmek isteyince, onlara verilen hane, hayvan ve benzeri masraflar geri alınmıştır⁹⁷⁸.

Bunların dışında Mehmed Reşid Paşa 1863-1864 yılları arasında Sivas'ta bulunan Hükümet Konağı'na ait harem dairesi⁹⁷⁹, Darürrahe Vakfı Camii'si⁹⁸⁰, Kayseri'deki küherçile fabrikası⁹⁸¹ tamiratı ile ilgilenmiştir. Mehmed Reşid Paşa'dan

⁹⁶⁷ BOA, A.}MKT.UM., 491/24.

⁹⁶⁸ 1859'da Sivas mutasarrıflığa çevrildiği için mutasarrıf olarak atanmıştır. Bkz; BOA, A.}MKT.UM., 386/5.

⁹⁶⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1381.

⁹⁷⁰ BOA, MVL, 646/13.

⁹⁷¹ BOA, A.}MKT.MHM., 271/15.

⁹⁷² BOA, A.}MKT.MHM., 279/15; A.}MKT.MHM., 649/96.

⁹⁷³ BOA, A.}MKT.MHM., 285/81.

⁹⁷⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 286/6.

⁹⁷⁵ BOA, MVL, 688/31.

⁹⁷⁶ BOA, MVL, 675/82.

⁹⁷⁷ BOA, MVL, 714/10.

⁹⁷⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 272/18.

⁹⁷⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 265/26.

⁹⁸⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 272/26.

⁹⁸¹ BOA, İ..DH., 517/35233.

çıkarılan tuzların korunması için yeni tuzla ambarları inşa edilmesi⁹⁸², onarıma ihtiyacı olanların ise tamiri istenmiştir⁹⁸³. Yapılanların yanı sıra askerler için Sivas'ta hastahane yapılmasına karar verilirken ahalinin gerekli yardımı yapacağı bildirilmiştir⁹⁸⁴.

Sivas ruhbanlarından Agobçıyan?'nın kendisine ait olan mektep yıkılmaya yüz tuttuğundan inşası için izin talep etmiştir⁹⁸⁵. Kebir Hristiyan Mektebi'nin imar masrafları halk tarafından karşılanmıştır⁹⁸⁶. Sivas ve Amasya yollarının düzlenmesi için mühendisler ve yardımcıları görevlendirilmiş, halkın desteğinden memnun kaldığı bildirilmiş⁹⁸⁷ ve yol tanzim edilmiştir⁹⁸⁸.

Mehmed Reşid döneminin önemli diğer gelişmelerinden biri de 1863 yılında gönderilen belgeden anlaşıldığı üzere Trabzon'dan Sivas'a kadar yapılmakta olan telgraf hattı için telgrafhaneler kurulmasına karar verilmesidir⁹⁸⁹. Ayrıca Sivas'da inşasına başlanan rüşdiye mektebinin 1864'te açılmıştır⁹⁹⁰. Mektebin döşemesi bazı hanedan üyeleri tarafından karşılanırken Müslüman ahalinin ordu için topladığı zahirede okula bağışlandı⁹⁹¹. Yine aynı yıl Üsküdar'dan başlayarak İzmit, Eskişehir ve Sivas'a gelecek demiryolu için işlemler tamamlanarak, mukavele ve şartnameler gönderildi⁹⁹². Sivas'a bağlı Kuruçay kazası Erzincan'a⁹⁹³, Kayseri ve Aziziye ise Konya'ya, Bozok ise Sivas'a bağlandı⁹⁹⁴. Ayrıca Mesudiye kazası yeniden teşkil olundu⁹⁹⁵.

Sivas'ta birçok sorun ile uğraşan Mehmed Reşid Paşa, Eylül 1865 tarihinde Kastamonu Mutasarrıflığına gönderildi⁹⁹⁶. Bir yıl kadar Kastamonu'da görev yaptıktan sonra 1866'da Erzurum valiliğine getirilmiş⁹⁹⁷, 1868'in başında tekrar Kastamonu'ya vali olarak atanmıştır⁹⁹⁸. Görev yerine gelene kadar yerine vekil atanması istense de Mehmed Reşid Paşa'nın ayın 9'unda İstanbul'dan yola çıktığı ve hiçbir yere uğramadan

⁹⁸² BOA, İ..MVL., 516/23241.

⁹⁸³ BOA, İ..MVL., 496/22445.

⁹⁸⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 330/40.

⁹⁸⁵ BOA, MVL, 421/69.

⁹⁸⁶ BOA, MVL, 655/24.

⁹⁸⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 281/77.

⁹⁸⁸ BOA, İ..DH., 515/35079.

⁹⁸⁹ BOA, İ..HR., 204/11742.

⁹⁹⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 302/20.

⁹⁹¹ BOA, A.}MKT.MHM., 310/83.

⁹⁹² BOA, A.}DVN.MKL., 76/9.

⁹⁹³ BOA, MVL, 661/70.

⁹⁹⁴ BOA, MVL, 669/11.

⁹⁹⁵ BOA, MVL, 466/45.

⁹⁹⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 340/63.

⁹⁹⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 359/59.

⁹⁹⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 396/27.

Kastamonu'ya varacağı bildirilerek vekil atamasına gerek görülmemiştir⁹⁹⁹. Dönüşü üzerine ahalice ve vilayet meclisince teşekkür mazbataları hazırlanmış olması Mehmed Reşid Paşa'nın halkın memnuniyetini kazandığını göstermiştir¹⁰⁰⁰.

1871 yılında Trablusgarp valisi, 1873'de ise Hicaz valisi olarak atanan¹⁰⁰¹ Mehmed Reşid Paşa, oğlu Said Bey için bir mutasarrıflık talebinde bulunur. 1874'de ikinci kez Halep valiliği için görevlendirilen¹⁰⁰² ve 1875 yılının mart ayında azledilen Mehmed Reşid Paşa, 30 Aralık 1875 yeniden Erzurum valisi olur¹⁰⁰³. 11 Mayıs 1876 tarihinde Erzurum valisi iken vefat etmiştir. "Tedbirli, doğru, ılımlı, güler yüzlü, idareciliğe vâkıftı. Yumuşak başlılığından ve olgun idareciliğinden ötürü "Öküz" diye lâkap kazanmıştır."¹⁰⁰⁴

Tablo 21. Mehmed Reşid Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1837	Terkemiş	Voyvoda
1838	-----	Kapıcıbaşılık
1848	Van(Mîr-i mîrân olarak)	Kaymakam
1850	Hakkâri (Vezir Rütbesi ile)	Vali
1850	Harput	Vali
1855	Erzurum	Vali
1855	Bosna	Vali
1859	Halep	Vali
1861	Konya	Vali
1862	İzmir	Vali
1863	Sivas	Mutasarrıf
1865	Kastamonu	Mutasarrıf
1866	Erzurum(2)	Vali
1868	Kastamonu (2)	Mutasarrıf
1871	Trablusgarp	Vali
1873	Hicaz	Vali
1874	Halep (2)	Vali
1875	Erzurum(3)	Vali

⁹⁹⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 397/97.

¹⁰⁰⁰ BOA, DH.MKT., 1310/4.

¹⁰⁰¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1382; Nejdet Bilgi, "Trablusgarp'a Dair Bir Lahiya", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. m, İzmir 1999, s. 81-112, s.83.

¹⁰⁰² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1382.

¹⁰⁰³ Sinan Kunalp, *Son Osmanlı Ricali*, s.101.

¹⁰⁰⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5, s.1382.

11- Tacirli Ahmed Paşa

Tacirli Halil'in oğlu olan Ahmed Paşa, askerliğe neferlik ile girmiş, kısa sürede kolağası olurken Asakir-i Hassa Mirilaylığına yükselmiştir. Trablusgarb'ta bulunan eşkıya takibinde kazandığı başarıdan dolayı¹⁰⁰⁵ mîr-livâlık rütbesi ile Anadolu Ordusuna atanmış¹⁰⁰⁶, 1846'da Beşinci Alay Binbaşılığına terfi etmiş¹⁰⁰⁷, aynı yıl Asakir-i Hassa-i Süvari ordusu ikinci alayı kaymakamlığına getirilmiştir¹⁰⁰⁸.

Erzurum mevkiine memur tayin edilerek feriklik nişanı verilen¹⁰⁰⁹ ve iki yıl sonra Mîr-livâlığa yükselen¹⁰¹⁰ Ahmed Paşa, Haziran 1849 tarihinde Anadolu Ordusu Reis-i Erkânlığı'na tayin olur¹⁰¹¹.

İzmir ve çevresinde vuku bulan haydutluk faaliyetleri nedeniyle emrine asker verilip sorumluları yakalamak için görevlendirilir¹⁰¹². Başarıları ile dikkat çeken Ahmed Paşa'ya önce dördüncü dereceden Mecîdiyye Nişanı layık görülürken¹⁰¹³, kısa süre sonra bu kez de üçüncü dereceden Mecîdiyye nişanı verildi¹⁰¹⁴.

1853 Kırım Savaşı'nda Gümrü ve Kars'ın Rus saldırıları ile karşı karşıya kalması üzerine Ahmed Paşa Kars'a memur olarak gönderilince¹⁰¹⁵ piyade ve süvari askerleri ile Gümrü'ye doğru yola çıktı¹⁰¹⁶. Bayındır'ı ele geçiren Ahmed Paşa, Gümrü kalesi önlerine geldiğinde Rusların saldırısına uğramasına rağmen geri püskürtmeyi başardı¹⁰¹⁷.

Gümrü, Başgedikler ve Ahıska muharebelerinde çekingen davranması nedeniyle başarısız olan Abdi Paşa, görevden azledilip¹⁰¹⁸ yerine Ahmed Paşa, vezirlik rütbesi

¹⁰⁰⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1, s. 203.

¹⁰⁰⁶ BOA, A.}DVN.MHM., 1/65.

¹⁰⁰⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 2/43.

¹⁰⁰⁸ BOA, A.}DVN.MHM., 2/87.

¹⁰⁰⁹ BOA, A.}MKT., 51/23.

¹⁰¹⁰ BOA, A.}DVN.MHM., 5/100.

¹⁰¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1, s. 203.

¹⁰¹² BOA, A.}AMD., 32/16.

¹⁰¹³ BOA, A.}DVN.MHM., 10/73.

¹⁰¹⁴ BOA, A.}DVN.MHM., 10/81.

¹⁰¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1, s. 203.

¹⁰¹⁶ Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı", *Belleten*, C.4, S. 16, 1940, I. Teşrin, s.477.

¹⁰¹⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 104/79; Saliha Önen, *Ceride-i Havadis Gazetesi'nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2016, s. 74-75.

¹⁰¹⁸ Saliha Önen, *Ceride-i Havadis Gazetesi'nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2016, s.75.

verilerek¹⁰¹⁹ Anadolu Ordu Hümayunu Müşîri oldu¹⁰²⁰. Ancak Gümrü muharebesinde askerler ordunun bozulmasından Ahmed Paşa'yı sorumlu tutuyorlardı ve bu haber üzerine orduda soğukluk meydana gelmişti¹⁰²¹.

Bölgeye teftiş için gönderilen¹⁰²² Hayreddin Paşa Gümrü'ye gelerek ordunun durumu hakkında tahkikat yapmış, Paşa'nın zafiyet gösterdiği ve askeri başarının ondan kaynaklanmadığı öğrenmişti. Tahkikat sonucunda müşîrlik Zarif Paşa'ya devredilirken¹⁰²³ Ahmed Paşa'nın ifadesi alınıp, yargılandı¹⁰²⁴. Savaş sırasında suç işlediği kesinleşen Ahmed Paşa'nın rütbeleri iptal edilerek Kıbrıs'a sürgün edildi¹⁰²⁵.

1859'da Adana'nın mutasarrıflığa çevrilmesiyle¹⁰²⁶ 5 yıldır sürgünde bulunan Ahmed Paşa, mîr-i mîrânlık tevcih edilerek Adana mutasarrıflığına getirildi¹⁰²⁷. İlk iş olarak tahsil edilemeyen aşar vergisini toplamak için görevlendirilen¹⁰²⁸ Ahmed Paşa zamanında Adana'ya yerleşen muhacirlerin masrafları için çevre sancaklardan belli bir meblağ toplanırken¹⁰²⁹ vazifesini iyi şekilde yaptığı düşünüldüğünden görev süresi uzatılır¹⁰³⁰. Ancak kısa süre içinde hakkında yolsuzluk ve rüşvet alma gibi iddialar nedeniyle görevden alınır¹⁰³¹ ve yeniden yargılanır¹⁰³².

Eylül 1864 tarihinde Sivas mutasarrıflığına atanan¹⁰³³ Ahmed Paşa, aynı yıl Koçgiri kaymakamlığına tayin olan Mehmed Ali tarafından kendisine onur kırıcı davranışlarda bulunduğu ve ilgilenmeyerek vazifesini yapamaz hale getirdiği doğrultusunda suçlanmıştır¹⁰³⁴. Yine de görevine devam eden Ahmed Paşa döneminde ayrıca Çeçenlerden 500 hane Sivas Eyaleti'nde iskân edilmiş¹⁰³⁵, Aziziye'de ki Afşar Aşireti Sarız Nahiyesine yerleştirilmiş¹⁰³⁶, Haçin Kasabası'nın dar olması nedeniyle iki

¹⁰¹⁹ BOA, A.}DVN., 102/34.

¹⁰²⁰ BOA, A.}AMD., 52/54; Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı", s.482.

¹⁰²¹ Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı", s.483.

¹⁰²² BOA, İ..DH., 296/18704.

¹⁰²³ Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı", s.484.

¹⁰²⁴ BOA, İ..MMS., 4/137.

¹⁰²⁵ BOA, A.}AMD., 54/2.

¹⁰²⁶ BOA, A.}MKT.UM., 386/5.

¹⁰²⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 29/75.

¹⁰²⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 302/65.

¹⁰²⁹ BOA, A.}MKT.UM., 473/23.

¹⁰³⁰ BOA, A.}MKT.UM., 494/16.

¹⁰³¹ BOA, A.}MKT.MVL., 147/29; İ..DH., 490/33232.

¹⁰³² BOA, MVL, 637/51.

¹⁰³³ BOA, A.}MKT.MHM., 312/48.

¹⁰³⁴ BOA, MVL, 711/103.

¹⁰³⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 341/94.

¹⁰³⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 342/37.

yüzden fazla Ermeni hanesi Aziziye Kasabası'na nakledilmiştir¹⁰³⁷. 1866 yılına geldiğinde ise Ahmed Paşa görevden alınmıştır¹⁰³⁸.

1867'de Yemen mutasarrıfı olarak atanarak¹⁰³⁹ Rumeli Beylerbeyi payesi verilen¹⁰⁴⁰ Ahmed Paşa görev yerine giderken Hac vazifesini eda eder¹⁰⁴¹. Güvenliği sağlamak adına Yemen'e yeni toplarla topçu zabitanı gönderilmesini ister¹⁰⁴².

1885 yılına kadar görevini sürdürür, bu tarihten sonra azledilir. Akabinde her hangi bir vazifede bulunduğu dair bir veriye rastlayamadığımız Ahmed Paşa, Kasım 1883 yılında vefat etmiş, Eğrikapı'ya defnedilmiştir.

Mehmet Süreyya'ya göre ümmi, sade bir dile sahip, cesur ve sert mizaçlı biriydi. Hatta bu hiddeti yüzünden bir mutasarrıfı dövmesi üzerine Adana mutasarrıflığından azledilmişti¹⁰⁴³.

Tablo 22. Tacirli Ahmed Paşa

TARİH	YER	GÖREV
-----	Anadolu Ordusu	Mîr-livâ
1846	Anadolu Ordusu	Beşinci Alay Binbaşısı
1846	Asakir-i Hassa-i Süvari	İkinci Alay Kaymakamlığı
1849	Anadolu Ordusu	Reis-i Erkân
1854	Rumeli Ordusu(Vezir olarak)	Müşîr
1859	Adana (Mîr-i mîrân)	Mutasarrıf
1864	Sivas	Mutasarrıf
1867	Yemen (Rumeli Beylerbeyi)	Mutasarrıf

¹⁰³⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 348/18.

¹⁰³⁸ BOA, C..DH., 22/1099.

¹⁰³⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 396/27.

¹⁰⁴⁰ BOA, İ..DH., 559/38946; A.}MKT.MHM.,313/94.

¹⁰⁴¹ BOA, A.}MKT.MHM., 382/19.

¹⁰⁴² BOA, A.}MKT.MHM., 317/78. Belgede durum şöyle belirtilmiştir; "...topların ve mevcut topların ehliyeti bulunması ciheti ile nev-i icat kıta dağ ve dört adet şişhane topunun ve muktedir iki nefer topçu zabıtı ile bir onbaşı takımının kendisine tefrikân azami lüzumuna dair Yemen valisi devletli Ahmed Paşa hazretlerinin vürüt eden..."

¹⁰⁴³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s. 204

12-Ali Rıza Mehmed Paşa

İstanbulu olan Ali Rıza Paşa, 1803 yılında Enderun çırağı olarak hizmete başlar. 1825’de askerliğe girip nefer, çavuş, sancaktar gibi görevlerde yer alırken, daha sonra imtihan ile¹⁰⁴⁴ süvari kaymakamı olur¹⁰⁴⁵. Bağdat valisi Ali Paşa’nın maiyetine verilen Ali Rıza Paşa tugayındaki süvariler ile Musul’a gelir¹⁰⁴⁶. Bağdat’ta ki hizmetleri ile takdir toplayan¹⁰⁴⁷ Paşa, II. Alay mîr-alâyı olarak görev yaparken Mahiyeli Süvari Asakir-i Muntazama Mîr-livâsı Mirza Paşa’nın vefatı üzerine onun yerine atanır¹⁰⁴⁸.

1840’da maiyetinde ki Sivas Eyaleti Tımarlı Süvari İkinci Alayı ile Harput’a gönderilir¹⁰⁴⁹. 1841 yılında Dar-ı Şura-yı Askeri Azası olan¹⁰⁵⁰ Ali Rıza Paşa, 1842’de Sivas havalisinden tertip edilen ikinci alaya tayin edilmiş¹⁰⁵¹, daha sonraki yıllarda Dersaadet ordusu erkânından olmuştur¹⁰⁵². 1846 yılında Trablusgarb’a nakledilen¹⁰⁵³ Ordu-yu Hümayun Mîr-livâsı Ali Rıza Paşa, Feriklik rütbesi almıştır¹⁰⁵⁴.

1850 yılına gelindiğinde Ferik Ali Rıza Paşa’ya Vidin’de çıkan olayları bastırması için görevlendirilir¹⁰⁵⁵. Tanzimat sonrası ortaya çıkan sorunlar ve özellikle Gospodarlık¹⁰⁵⁶ sistemine karşı bölgede başlayan isyanın kısa sürede yayılması üzerine Asakir-i Nizamiye adıyla bir teşkilat kurularak Ali Rıza Paşa’da komutan tayin edilmiştir¹⁰⁵⁷. Vidin ve çevresinde olayları bastırıp emniyeti sağlayan Ali Rıza Paşa, Belgradcık kazasında bulunan bazı köylerde toplanan halkı dağıtmaya çalışıldığını ve bir daha böyle bir harekete kalkışılmaması için gerekli tedbirlerin alındığını Dersaadet’e bildirmiştir¹⁰⁵⁸.

¹⁰⁴⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s.299-301.

¹⁰⁴⁵ BOA, HAT, 1307/50985.

¹⁰⁴⁶ BOA, HAT, 323/18920.

¹⁰⁴⁷ BOA, HAT, 323/18920.

¹⁰⁴⁸ BOA, HAT, 1440/59160.

¹⁰⁴⁹ BOA, C..AS..., 560/23507.

¹⁰⁵⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s.299.

¹⁰⁵¹ BOA, A. }MKT., 2/43.

¹⁰⁵² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s.299; BOA, HAT, 1641/20.

¹⁰⁵³ BOA, İ..MVL., 117/2875.

¹⁰⁵⁴ BOA, A. }MKT., 51/23.

¹⁰⁵⁵ BOA, A. }MKT.UM..., 20/99.

¹⁰⁵⁶ Gospodarlık bir çeşit toprak ağalığı sistemidir. Bkz. İlber Ortaylı, “Gospodarlık”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV,C. 14, s.115-116.

¹⁰⁵⁷ BOA, A. }MKT.UM..., 20/91.

¹⁰⁵⁸ BOA, A. }AMD., 19/29.

Yine aynı dönemde vezaretle Van Valiliği ve Kalesi Muhafızlığı Ali Rıza Paşa'nın uhdesine tevcih edilir¹⁰⁵⁹. İsyân gospodarlık sistemin kaldırılması ve toprakların reâyâ satışa çıkarılmasıyla son bulurken¹⁰⁶⁰ Vidin'de bulunan Ali Rıza Paşa, Şehr-i Zor Valiliğine atanır¹⁰⁶¹. Ancak bir ay sonra azledilen Vidin valisi yerine Ali Rıza Paşa tayin edilir¹⁰⁶². Görev yerine vardığında selefinde ki Vezaret nişanını alarak kendi feriklik nişanı ile kılıcını bırakmış¹⁰⁶³ ve bölgede bulunan karışıklıklar nedeniyle Bulgaristan ve Sırbistan dolaylarında tedbirleri arttırarak asayişî sağlamaya çalışmıştır¹⁰⁶⁴.

1851'de Yanya'ya atanan Ali Rıza Paşa¹⁰⁶⁵, Arnavutların bazı uygunsuz hareketlerine karşı uyarılması¹⁰⁶⁶ nedeniyle gereken tedbirleri alarak bölgede fitne çıkaran iki kişiyi yakalamıştır¹⁰⁶⁷. Bununla birlikte Yanya'ya bağlı Narda sancağında ortaya çıkan haydutlarla uğraşarak elebaşlarını halletmiştir. Geri kalan eşkıyaların peşine düştüğünü bildiren vali merkezden verilecek karara göre hareket edeceğini bildirmiştir¹⁰⁶⁸. Yeni sadrazam için gönderdiği tebrik yazısından Seyyid olduğu anlaşılan¹⁰⁶⁹ Ali Rıza Paşa, 1853 yılında valilikten alınmıştır¹⁰⁷⁰.

Fakat aynı yıl orduda ki vazifesine devam ettiği anlaşılan Ali Rıza Paşa, Sofya'da kumandan olarak bulunduğu sırada, Üsküb valisi ile becayiş talebinde bulunması¹⁰⁷¹ üzerine önce Üsküb valiliğine¹⁰⁷², birkaç ay sonra Tırhala Valiliğine¹⁰⁷³, 1855'te de Ankara Valiliğine getirilir¹⁰⁷⁴.

---

¹⁰⁵⁹ BOA, C..AS., 99/4515.

¹⁰⁶⁰ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyânları II", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 1, 2003, s.5-6.

¹⁰⁶¹ BOA, A.}MKT.MHM., 23/62.

¹⁰⁶² BOA, A.}TŞF., 8/47.

¹⁰⁶³ BOA, A.}AMD., 20/31.

¹⁰⁶⁴ BOA, A.}MKT.UM., 41/29.

¹⁰⁶⁵ BOA, A.}AMD., 33/35.

¹⁰⁶⁶ BOA, A.}AMD., 38/65.

¹⁰⁶⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 47/64.

¹⁰⁶⁸ BOA, A.}AMD., 7/36.

¹⁰⁶⁹ BOA, A.}TŞF., 12/6; A.}TŞF., 11/25.

¹⁰⁷⁰ BOA, A.}MKT.NZD., 76/16.

¹⁰⁷¹ BOA, İ.DH., 281/17647.

¹⁰⁷² BOA, A.}DVN., 93/20.

¹⁰⁷³ BOA, A.}DVN., 95/51.

¹⁰⁷⁴ BOA, A.}MKT.UM., 191/65.

Memuriyet mahaline gitmeden önce padişah ile görüşmek isteyen¹⁰⁷⁵ Ali Rıza Paşa, halkın memnuniyetini kazanır¹⁰⁷⁶. Buna müteakiben Ali Rıza Paşa'ya ikinci dereceden Mecîdiyye Nişanı verilir¹⁰⁷⁷. 1857 yılında idare de haksız davrandığı, suçsuz insanları prangaya koyduğu gibi¹⁰⁷⁸ iddialar ortaya atılınca hakkında yapılan tahkikat sonrası idari yolsuzlukların tesbiti üzerine görevinden azledilir¹⁰⁷⁹.

1859'da Harput Valiliğine getirilen¹⁰⁸⁰ Paşa, bazı valiliklerin mutasarrıflığa çevrilerek vali maaşlarının indirileceği haberi üzerine maaşı yüksek olacak bir vilayette istihdamını talep etse de¹⁰⁸¹ Harput mutasarrıflığa çevrilerek Yusuf Paşa mutasarrıf olarak atanmış, Ali Rıza Paşa'da devir işlemlerinden sonra İstanbul'a dönmesi istenmişti¹⁰⁸². Ancak birkaç günün akabinde istihdam isteği kabul edilerek vefat eden Kürdistan Valisi yerine atandı¹⁰⁸³. Diyarbakır'a gelerek vazifeye başladı¹⁰⁸⁴, iki yıl süren görevinin ardından azledildi¹⁰⁸⁵. 1861 yılının Nisan ayında Niğde Kaymakamlığı uhdesine verilmesiyle yeniden hizmete döndü. Görev yerine gidene kadar Ali Rıza Paşa'ya muhasebeci olan Hamdi Bey vekil oldu¹⁰⁸⁶.

1863 yılında Adana valiliğine¹⁰⁸⁷, 1866'da ise yirmi bin kuruş maaş ile Sivas mutasarrıflığına getirilirken¹⁰⁸⁸ ikinci rütbeden Mecîdiyye Nişanı da verildi¹⁰⁸⁹. Ali Rıza Paşa, Bağdat defterdarı tarafından Adana valiliği döneminde akrabalarına kötü davrandığı gerekçesi ile şikâyet edilse de Sivas Mutasarrıfı tayin edildiğinden bu iddialar sonuçsuz kaldı¹⁰⁹⁰.

Ali Rıza Paşa, ayrıca Mehmed Reşid Paşa döneminde zuhur eden telgraf hatları ile ilgilendi. Mutasarrıflığı sırasında Sivas'dan Basra'ya kadar uzanan telgraf hattı

---

¹⁰⁷⁵ BOA, A.}AMD., 58/37.

¹⁰⁷⁶ BOA, MVL, 165/76.

¹⁰⁷⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 14/25.

¹⁰⁷⁸ BOA, MVL, 578/75.

¹⁰⁷⁹ BOA, A.}MKT.MVL., 93/21.

¹⁰⁸⁰ BOA, A.}DVN., 140/39.

¹⁰⁸¹ BOA, A.}MKT.UM., 384/10.

¹⁰⁸² BOA, A.}MKT.UM., 389/2.

¹⁰⁸³ BOA, A.}MKT.UM., 390/12.

¹⁰⁸⁴ BOA, A.}MKT.UM., 397/88.

¹⁰⁸⁵ BOA, A.}MKT.NZD., 387/21.

¹⁰⁸⁶ BOA, A.}MKT.UM., 462/36.

¹⁰⁸⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s.301.

¹⁰⁸⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 348/19.

¹⁰⁸⁹ BOA, C..DH., 22/1099.

¹⁰⁹⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 349/9.

Mardin ve Yozgat sınırına kadar ulaştı¹⁰⁹¹. Yine Emlak kazası Nemcek karyesinde bulunan Ermeni kilisesi¹⁰⁹² ve Kızılırmak nehri üzerinde ki köprü¹⁰⁹³ tamir edildi. Sivas ve çevresinde halka yüksek fiyatla ürün satan şahısların ortaya çıkması üzerine bazı tedbirler alındı. Bu şahısların engellenmesi amacıyla kimi mahallerde anbar inşasına karar verildi lakin bir süre sonra yapılacak ambarların sorunu ortadan kaldırmayacağı anlaşılınca bu fikirden vazgeçildi¹⁰⁹⁴.

Ali Rıza Paşa'nın vazifesinin son aylarında Sivas'ta ufak çaplı bir felaket yaşanmış, yoğun şekilde yağın dolu birçok yere zarar vermişti¹⁰⁹⁵. Özellikle harab olan Sivas Hapishanesi'nin tamirine karar verilerek¹⁰⁹⁶, münasip bir yere nakledilmesi ve inşası konusunda mazbatalar hazırlandı¹⁰⁹⁷. Bu sırada Musul ve Cizre taraflarında kolera salgınının başlaması üzerine daha fazla yayılmasını önlemek adına gereken tedbirlerde alındı¹⁰⁹⁸. Ali Rıza Paşa, Haziran 1866 tarihinde azledilerek emekli oldu, 1877 yılının başlarında ise vefat etti¹⁰⁹⁹.

Tablo 23. Ali Rıza Mehmed Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1803	Enderun	Çırak
1825	Askeriye	Nefer, Çavuş, Sancaktar
1826	Bağdat	Süvari Kaymakamı
1827	Bağdat	Mîr-livâ
1841	-----	Dar-ı Şura Azası
1842	-----	Dersaadet Ordu Erkânı
1846	Trablusgarb	Dersaadet Ordu Erkânı
1850	Van	Vali-Kale Muhafızı
1850	Şehr-i Zor	Vali
1850	Vidin	Vali
1851	Yanya	Vali
1854	Üsküb	Vali
1854	Tırhala	Vali
1855	Ankara	Vali
1859	Harput	Vali
1860	Kürdistan	Vali
1863	Adana	Vali
1866	Sivas	Mutasarrıf

¹⁰⁹¹ BOA, İ.MVL., 549/24644.

¹⁰⁹² BOA, İ.HR., 217/12609.

¹⁰⁹³ BOA, MVL, 718/81.

¹⁰⁹⁴ BOA, MVL, 721/96.

¹⁰⁹⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 360/67.

¹⁰⁹⁶ BOA, MVL, 722/14.

¹⁰⁹⁷ BOA, MVL, 723/9.

¹⁰⁹⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 356/26.

¹⁰⁹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.301.

13-Ahmed İzzet Paşa (Erzincanlı-Hacı)

1813 yılında Erzincan'ın Resmo kazasında doğan Ahmed İzzet Paşa, Haşim Osman Paşa'nın oğludur¹¹⁰⁰. Enderun'da yetişmiş, Nizamiye Ordusu'nun kurulmasının ardından burada görev almıştır¹¹⁰¹. Mirü'l-ümeradan olan İzzet Paşa, Haziran 1848'de mîr-livâlık rütbesiyle Bahriye Meclisi azalığına¹¹⁰², birkaç ay içinde de feriklik rütbesiyle Asakir-i Bahriye Ferikliği'ne tayin edilir¹¹⁰³. Hızla yükselmeye devam eden Ahmed İzzet Paşa, 1849 yılının başlarında vezirlik payesiyle Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye Azalığı'na getirilir¹¹⁰⁴ ve uhdesine Hakkâri Valiliği de verilir¹¹⁰⁵. 1850'de Hakkâri Eyaleti, Van sancağı ile birleştirilince, Ahmed İzzet Paşa'a görevden alınır¹¹⁰⁶.

Aynı yılın sonlarında Şam Valiliğine getirilen¹¹⁰⁷ İzzet Paşa'nın hac emiri olarak görevlendirildiğini sadrazama gönderdiği tebrik yazısından anlamaktayız¹¹⁰⁸. 1852'de Cidde valisi olarak atanır¹¹⁰⁹. İzzet Paşa, göreve gelmeden önce Cidde ve çevresinde ki kömür madenlerinden numune alınarak Dersaadet'e gönderilmiştir. Numunelerin onay görmesi üzerine İzzet Paşa'dan maden kömürünün çıkarılması¹¹¹⁰ ve gözetimin sıkı tutulması istenir¹¹¹¹. Ayrıca Cidde'den Yemen bölgesine güvenlik amacıyla asker sevki yapılması bildirilir¹¹¹².

Tanzimat'ın uygulamaları gereği olarak kurulan Ticaret Meclisleri 1849'dan itibaren taşra vilayetlerine de yayılması ile birlikte İzzet Paşa döneminde Cidde'de teşekkül edilen meclis açılarak maaşsız azalar tayin edilmiştir¹¹¹³. Yine aynı dönemde Şeyhül Haremlik görevi de verilen¹¹¹⁴ İzzet Paşa'dan Haremeyn arasındaki Tarik-i

¹¹⁰⁰ Kemalettin Kuzucu, "Ahmed İzzet Paşa'nın Edirne Valiliği", *Edirne'nin Fethinin 650.Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne, 2012, s.163-184.

¹¹⁰¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844.

¹¹⁰² BOA, A.}DVN., 38/5.

¹¹⁰³ BOA, A.}DVN.MHM., 6/47.

¹¹⁰⁴ BOA, A.}DVN., 47/42.

¹¹⁰⁵ BOA, A.}MKT., 202/76.

¹¹⁰⁶ BOA, A.}MKT.NZD., 13/84.

¹¹⁰⁷ BOA, A.}AMD., 27/47.

¹¹⁰⁸ BOA, A.}TŞF., 10/71.

¹¹⁰⁹ BOA, A.}MKT.NZD., 57/20.

¹¹¹⁰ BOA, A.}AMD., 41/9.

¹¹¹¹ BOA, A.}MKT.UM., 114/25.

¹¹¹² BOA, A.}MKT.UM., 114/25.

¹¹¹³ BOA, A.}AMD., 44/20.

¹¹¹⁴ BOA, A.}DVN., 88/44.

Sultaniye'nin korunması için iki yüz adet mağribi askeri görevlendirilmesi istenmiştir¹¹¹⁵.

Bunun yanı sıra Abdülmecid döneminde Kubbetü's-sahra başta olmak üzere Mekke'de geniş çaplı bir tamirat gerçekleştirilir. Harem içinde kandil yerleştirilmesi amacıyla dört tarafa eşit aralıklarla hurma şeklinde direkler diktirilirken, kubbe altlarına, iç ve dış bölümlere sayısı 3000'i aşan kandiller asılmıştır. Ayrıca mescidin eskiyen kısımları, Hacerü'l-esved'in gümüş mahfazası ve Kâbe'nin altınoluğu yenilenirken Hicr'i çevreleyen duvar onarılmıştır¹¹¹⁶. Harem-i Şerif'in tamiri için payına düşeni yapan¹¹¹⁷ ve 1853 yılının başlarında üçüncü rütbeden Mecîdiyye nişanı ile ödüllendirilen¹¹¹⁸ İzzet Paşa, kasım ayında ise görevinden ayrılır¹¹¹⁹.

Mayıs 1855'de Kürdistan valisi olarak atanan¹¹²⁰ İzzet Paşa'ya ikinci rütbeden mecîdiyye nişanı verilirken¹¹²¹ diğer dinlere mensup kişilerin ibadetlerine herhangi bir müdahalede bulunulmaması istenir¹¹²². Mardin'de ki aşiret reislerini usulüne göre idare edilmesi konusunda uyarılan¹¹²³ İzzet Paşa hakkında bazı şikâyetler zuhur etmiş olmalı ki defterdarına ve halka iyi davranması gerektiği bildirilir¹¹²⁴. Bütün tedbirlere rağmen Siirt¹¹²⁵, Mardin ve Diyarbakır'da¹¹²⁶ bazı karışıklıklar çıkınca durumdan merkezi haberdar ederken, kendisi de vazifesini bir meclis azasına bırakarak merkeze yakın bir köyde vakit geçirmek ister¹¹²⁷. Bu talep uygun bulunmazken kötü idaresi nedeniyle 1856 yılında İzzet Paşa azledilir¹¹²⁸.

Aynı yıl Harput valisi olarak atanmış¹¹²⁹, ancak Kürdistan valiliği dönemindeki tutumu nedeniyle meclise çağrılmıştır¹¹³⁰. Birkaç ay sonra da bu görevinden ayrılan¹¹³¹

¹¹¹⁵ BOA, A.}MKT.UM., 134/3.

¹¹¹⁶ Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Mescid-i Haram", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.29, 1993 s.274.

¹¹¹⁷ BOA, A.}AMD., 46/61.

¹¹¹⁸ BOA, A.}DVN.MHM., 10/40.

¹¹¹⁹ BOA, A.}MKT.UM., 147/100.

¹¹²⁰ BOA, A.}MKT.UM., 196/14.

¹¹²¹ BOA, A.}DVN., 104/78.

¹¹²² BOA, A.}DVN.MHM., 14/32.

¹¹²³ BOA, A.}MKT.UM., 241/42.

¹¹²⁴ BOA, A.}MKT.UM., 244/93.

¹¹²⁵ BOA, A.}MKT.NZD., 198/9.

¹¹²⁶ BOA, MVL, 218/68.

¹¹²⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 98/7.

¹¹²⁸ BOA, İ.DH., 356/23511.

¹¹²⁹ BOA, A.}MKT.UM., 256/46.

¹¹³⁰ BOA, A.}MKT.MVL., 90/8.

¹¹³¹ BOA, A.}DVN., 119/92.

ve 10 ay kadar mazul bekledikten sonra Harput'un hava şartlarına uyum sağlayamadığını bildiren¹¹³² İzzet Paşa, 1858'de Trablusgarp Valisi olarak görevlendirildi¹¹³³.

Akabinde birinci rütbeden Mecîdiyye nişanı alırken¹¹³⁴ görevine başlar başlamaz veba ile uğraşmak zorunda kaldı. 1858 yılında Trablusgarp ve çevresi veba salgını ile sarsılmıştı. Günlük 30-35 kişinin ölümüne sebep olan ve bazı bedevi kabilelerde başlayan hastalığın kısa sürede Bingazi, Derne ve Fizan'a yayılması¹¹³⁵, özellikle Bingazi'de etkili olması nedeniyle karantina uygulanması¹¹³⁶ başladı¹¹³⁷. Bu tedbirlerle yetinilmeyerek orada görev yapan ve başka yerlere nakledilen askerlerinde gittikleri yerde karantinaya alınmaları istenildi¹¹³⁸. Ağır vakalar İstanbul'a nakledilirken¹¹³⁹ Bingazi'ye bir komisyon gönderildi ve İzzet Paşa'da komisyon için gerekli olan şeyleri tedarik etmekle görevlendirildi¹¹⁴⁰. Karantina hususunda oldukça titiz davranan¹¹⁴¹ İzzet Paşa, 1859 yılının sonlarına doğru vebanın önlendiğini ve karantina memurlarına maaşlarının ödendiğini merkeze bildirdi¹¹⁴². İzzet Paşa yaptıkları ile halkın güvenini kazansa da¹¹⁴³, 1860 yılında görevinden alındı¹¹⁴⁴.

1861'de vekâleten Muhacir Komisyonu Reisi olarak atanan¹¹⁴⁵ İzzet Paşa 1862'de bir kez daha Harput valisi olmuştur¹¹⁴⁶. İzzet Paşa'nın valiliği döneminde Harput'ta önemli gelişmeler yaşanmış, uzun süredir devam eden ve Harput dağlarından Ağavat Mezrasına doğru gerçekleşen göçler sonucu harap olmaya yüz tutan¹¹⁴⁷ Harput,

¹¹³² BOA, A.İMKT.UM., 288/68.

¹¹³³ BOA, A.İAMD., 90/10.

¹¹³⁴ BOA, A.İDVN., 135/66.

¹¹³⁵ Mesut Ayar - Yunus Kılıç, "Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C.17, S.2, Kış 2017, s.173-174

¹¹³⁶ Avrupa ülkelerinde XV. Yüzyıldan beri uygulanan karantina usulünün Osmanlı ülkesi genelinde uygulanması ancak XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra gerçekleşirken daha öncesinde hastalığın ortaya çıktığı bölgede kontrol altına alınması ve diğer bölgelere yayılmaması için tedbirler alınması şeklinde uygulanıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, s.265.

¹¹³⁷ BOA, A.İMKT.MHM., 141/73.

¹¹³⁸ BOA, A.İMKT.NZD., 267/99.

¹¹³⁹ BOA, A.İMKT.NZD., 266/50.

¹¹⁴⁰ BOA, A.İMKT.MHM., 149/18.

¹¹⁴¹ BOA, A.İMKT.MHM., 152/80.

¹¹⁴² BOA, A.İMKT.MHM., 164/59.

¹¹⁴³ BOA, A.İMKT.UM., 373/5.

¹¹⁴⁴ BOA, İ.MMS., 19/827.

¹¹⁴⁵ BOA, A.İMKT.NZD., 354/71.

¹¹⁴⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844.

¹¹⁴⁷ Ela Özkan, "Harput Valisi Hacı Ahmet İzzet Paşa", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ 2015, s.474.

1866 yılında başka bir felaket daha yaşar. Harput şehrinde vuku bulan büyük yangın¹¹⁴⁸ sonrasında şehrin artık Mezra adlı aşağıdaki ovaya taşınması gündeme gelir¹¹⁴⁹. Göç kaçınılmaz hale gelince Ağavat Mezrası'nın adı İzzet Paşa'nın isteği ve Eyalet Meclisi kararı ile değiştirilir. Sultan Abdülaziz'e ithaf edilerek Mamuratül-Aziz olan şehrin adına Meclis-i Vala'da da görüşülüp onay verilir¹¹⁵⁰.

İzzet Paşa'nın göreve başladığı dönemde bölge madenleri için çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Ergani Madeninden çıkan bakırın işlenmesi için Harput ve Diyarbakır'da bir kalhane inşa edilmesine karar verilmiş, maden civarında harap durumda olduğu için insan ve hayvanların ölümlerine yol açan köprünün ve keza yolların yeniden inşa edilmesi istenmiştir. Hakkâri'deki Zırnıh Madeni, Beytüşşebab'taki kurşun, kükürd madeni, Delsim Dağı'ndaki altın, gümüş, bakır ve kurşun madenlerinin ve Erzurum, Bayburt arasındaki bakır madenlerinin işletilmesi için bazı keşifler yapılmasına izin verilmiştir¹¹⁵¹.

Bir süre sonra Harput'ta saraçlar çarşısında meydana gelen hırsızlık olayı sonucu yaralıların ve bir ölüm vakasının yaşanması üzerine İzzet Paşa yeniden şikâyet edilmiş, ancak bunların iftira olduğu yönünde kanaat oluşmuştur¹¹⁵².

Ahmed İzzet Paşa, tüm bu çalışmalarla yetinmeyerek Harput'u geliştirmek adına birçok düzenleme yapmıştır. Harput-Dersim yolunun onarımı ve genişletilmesi, Keban Madeni yolunda seyahat eden yolcuların ve hayvanların zorluk çekmelerinden dolayı yolun tesviyesi ve iki araba yan yana yürür hale getirilmesi gibi çalışmalarda bulunan İzzet Paşa ayrıca bir cami, birçok çeşme ve yol yaptırmıştır¹¹⁵³.

Valiliğinin son yılında ahalinin isteği üzerine mali işler incelemeye alınmış, şehre gelen memurların yetkilerini kötüye kullandıkları yönünde¹¹⁵⁴ şikâyetler çoğalmıştır¹¹⁵⁵. Bu iddialardan İzzet Paşa'da nasibini almış¹¹⁵⁶ ve azli istenmiştir¹¹⁵⁷. Ancak İzzet Paşa hakkındaki şikâyetlerden sonuç çıkmamış, birçok kişi yönetiminden

---

¹¹⁴⁸ BOA, MVL, 724/22.

¹¹⁴⁹ BOA, MVL, 725/22.

¹¹⁵⁰ Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.474.

¹¹⁵¹ BOA, A. }MKT.NZD., 412/28.

¹¹⁵² BOA, A. }MKT.MHM., 282/1; Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.475.

¹¹⁵³ Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.474.

¹¹⁵⁴ BOA, MVL, 723/78.

¹¹⁵⁵ BOA, MVL, 422/2.

¹¹⁵⁶ BOA, MVL, 725/17.

¹¹⁵⁷ BOA, MVL, 511/112; MVL, 512/1.

memnun olduklarını bildiren mazharlar yazmıştır¹¹⁵⁸. İzzet Paşa aklanırken onun hakkında iftira atanların ve dedikodu çıkarana hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir¹¹⁵⁹.

Tanzimat sonrası yapılan düzenleme ile yeni bir mülki ve idari yapı oluşturulurken vilayetler, mutasarrıflık, kaymakamlık ve nahiyelere bölünerek, valiliklerine yeni atamalar yapılmıştır¹¹⁶⁰. İzzet Paşa'da 1867 yılında Sivas valisi olarak atanır¹¹⁶¹.

1867 ve 1874¹¹⁶² yıllarında olmak üzere iki kez valilik görevini üstlenen ve uzun yıllar başarıyla şehri yöneten Ahmed İzzet Paşa'nın iki dönemini birlikte ele almak daha doğru bir seçim olacaktır.

1867'de göreve başlaması Sivas'ta emlak ve temettü fiyatlarının yüksek olması nedeniyle şikâyetlerin olduğu bir döneme rastladı. İlk iş olarak da vilayetin gelir-gider işlerini düzenlemeye koyuldu¹¹⁶³. Sivas gayrimüslim ahalinin askerlik bedelleri ve tahsilat şekli belli olmuş¹¹⁶⁴, bedelat-ı askeriyesine zam yapılırken Hristiyanlar tarafından bu zam kabul görmemişti¹¹⁶⁵. Bedelde indirimine gidilmesi için Ermeni milleti tarafından İstanbul'a telgraf gönderilmişti¹¹⁶⁶.

Osmanlı'da XIX. yüzyılda kalkınma amaçlı teşkil edilen kurumlardan biri de ıslahhanelerdi. Özellikle Osmanlıya yapılan göçler sonucu mağdur olan 5-13 yaşları arasındaki fakir ve kimsesiz çocukların sokaklardan alınarak, devletin kontrolünde büyümeleri ve sağlıklı bir ortama kavuşmaları için açılan ıslahhaneler küçük yaşlarda suça karışan çocukların da yeniden topluma kazandırılmasını amaçlanmıştır¹¹⁶⁷. Birçok işlevi içinde barındıran ıslahhanelerin bir şubesinin de Sivas'ta açılmasına karar verilmiştir¹¹⁶⁸. Taşhan'ın ıslahhane olarak tamir edilip düzenlenmesi istenmiştir¹¹⁶⁹. Aynı dönemde İzzet Paşa'ya diğer vilayetlerde olduğu gibi gazete bastırılması için emir

¹¹⁵⁸ BOA, MVL, 725/24; MVL, 725/77.

¹¹⁵⁹ BOA, MVL, 727/57.

¹¹⁶⁰ BOA, İ..MMS., 133/5692.

¹¹⁶¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.3, s.844

¹¹⁶² BOA, A. JMKT.MHM., 475/68.

¹¹⁶³ BOA, MVL, 737/70.

¹¹⁶⁴ BOA, A. JMKT.MHM., 391/74.

¹¹⁶⁵ BOA, A. JMKT.MHM., 389/31.

¹¹⁶⁶ BOA, MVL, 1047/159.

¹¹⁶⁷ Bekir Koç, "Osmanlı ıslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, s.36-50, 2007, s.37.

¹¹⁶⁸ BOA, MVL, 1057/29.

¹¹⁶⁹ BOA, A. JMKT.MHM., 419/12.

gelmiş¹¹⁷⁰, çıkacak olan gazetenin hasılatı ise ıslahhaneye bırakılmıştı¹¹⁷¹. Çok geçmeden ıslahhane üretime başlamıştı¹¹⁷². Yine Sivas'a bağlı Eğin karyesinde çıkan yangın sonucu büyük zarar gören Rum milleti mağdur olurken, mağduriyetlerini gidermek isteyen İzzet Paşa Dersaadet'e gönderdiği tahrirat ile yardım edilmesini talep etti¹¹⁷³.

Bunun yanı sıra yeniden ortaya çıkan ve halkı rahatsız eden eşkıyalık faaliyetleri ile ilgilenmek zorunda kaldı. Sivas'a gelen yolculara zarar veren eşkıyaların bir kısmı belirlenerek gerekli cezalar verilirken¹¹⁷⁴ bu kez de Hafik'te bulunan Tuzhisar memlehasına baskın yapıldı. Memlehanın gece basılması ve içindekiler gasp edilmeye kalkışıldı. Bu işe karıştığı düşünülen altmışa yakın kişide sorgulandı¹¹⁷⁵.

1867'de bugün Malatya'ya bağlı olan Darende'nin¹¹⁷⁶, bir süre sonra da Niksar kazasının¹¹⁷⁷ Sivas'a ilhak edilmesiyle idari alanı genişleyen İzzet Paşa'nın uğraştığı bir diğer konu ise muhacir meselesi olmuştu. Sivas'ta bulunan Çeçen muhacirlerin Resülayn adlı mahalleye iskân edilmesi istenmiş ve sorun çıkaracakları düşünülerek baştan tedbir almak adına Kars redif taburu sevk edilmesi düşünülmüştü. Beklenen olmazken muhacirlerin iskân yerlerine müfreze kuvvetleri ile gelmeleri¹¹⁷⁸ ve iskâna razı olmaları üzerine asker sevkinden vazgeçildi¹¹⁷⁹. Birkaç ay içerisinde 30 hane 138 nüfus yerleşim için Sivas'a gönderildi¹¹⁸⁰. Sivas bir yandan göç alırken bir yandan da şehirden göçmek isteyenler oldu. Sivas'ta bulunan Hristiyan ahaliden bazıları Rusya'ya göç etti, akabinde onlardan kalan topraklar Çerkes muhacirlere verilerek iskân sağlandı. Ancak göç edenlerden bir kısmı tekrar Sivas'a dönünce asıl sorun başladı. Bölgeye gelen Hristiyan ahali muhacirlerin eline geçen toprakları geri istedi¹¹⁸¹. Bu mesele uzun yıllar çözüme kavuşamamıştır.

---

¹¹⁷⁰ BOA, MVL, 740/57.

¹¹⁷¹ BOA, MVL, 1057/27.

¹¹⁷² BOA, İ.DH., 591/41128.

¹¹⁷³ BOA, MVL, 738/109.

¹¹⁷⁴ BOA, MVL, 567/2.

¹¹⁷⁵ BOA, MVL, 567/8.

¹¹⁷⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 738/64.

¹¹⁷⁷ BOA, MVL, 740/22.

¹¹⁷⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 388/24.

¹¹⁷⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 388/53.

¹¹⁸⁰ BOA, MVL, 1047/112.

¹¹⁸¹ BOA, ŞD., 2393/5; ŞD., 2856/28; DH.MKT., 1310/82.

Bu sırada Hükümet Konağının memurların çalışmaları için yetersiz kaldığını ve genişletilmesi gerektiğini düşünen Ahmed İzzet Paşa fikirlerini İstanbul'a bildirir¹¹⁸², Konak içindeki hapishanesinin yeterli olmadığından evrak mahzeni olarak kullanılmasını, eski sur kenarında bir hapishane ve bir hastane inşa edilmesini talep eder¹¹⁸³.

1872 yılında yapılan düzenleme ile Sivas sancağı mutasarrıflıkla idare edilmeye karar verilince İzzet Paşa'da 1873'de Edirne valiliğine atandı¹¹⁸⁴. Buradaki görevi yaklaşık on ay kadar sürdürdü, yeniden Sivas valiliğine getirildi¹¹⁸⁵. Sivas'ta yaptığı faaliyetler ile takdir toplayan İzzet Paşa 1877 yılında hem maliyesini düzeltmek amacıyla vekâleten Erzurum'a gönderildi¹¹⁸⁶ hem de Gazi Ahmed Muhtar Paşa idaresindeki Şark Orduları zahire sevki işi kendisine verildi¹¹⁸⁷. Erzurumda bulunduğu süre zarfında Muş ve Bayezid havalisine dağılıp ahaliyi rahatsız eden aşiretlerle uğraşan İzzet Paşa, aşiretlerin gasp ettikleri emval ve sair eşyayı onlardan alarak halkın korunması için uğraştı¹¹⁸⁸. Kasım ayında ise Erzurum'dan geri dönmek için izin talep etti¹¹⁸⁹.

Her ne kadar İzzet Paşa başka bir vilayete tayin talebinde bulunsa da bu talebi kabul görmemiş, memuriyetine devam etmesine karar verilmişti¹¹⁹⁰. 1863 yılında açılacak batı örnekli "Sergi-i Umumi-i Osmanî" adlı serginin hazırlıkları 1862 yılında nizamname yayınlanarak başlamıştı. Yönetmelikle birlikte bütün vilayet, sancak ve kazaların sergiye katılması için teşvik edilmiş, sergiye gönderilecek ürünler vilayet merkezlerinde kurulan komisyonlar tarafından İstanbul'a gönderilmişti¹¹⁹¹. Bu sergi için olsa gerek Sivas'ta pamuk yetiştirme hususunun denenmesi yönünde gelen emir doğrultusunda İzzet Paşa, gelen tohumları gereken yerlere dağıttı. Nüktedan kişiliği ile bilinen Ahmed İzzet Paşa bir süre sonra gezintiye çıktığı sırada hallaç dükkânı görünce buradan aldığı pamukları Dersaadet'e gönderdi. Kendisine teslim edilen tohumların bu zamanda bu kadar büyüdüğünü iletince, "Her işi pamuk ipliğine bağlamak anlamında

¹¹⁸² BOA, A.İMKT.MHM., 398/98.

¹¹⁸³ BOA, A.İMKT.MHM., 415/7.

¹¹⁸⁴ BOA, A.İMKT.MHM., 453/7.

¹¹⁸⁵ BOA, İ.DH., 682/47559.

¹¹⁸⁶ Kemalettin Kuzucu, "Edirne Valiliği", s.163.

¹¹⁸⁷ BOA, Y.EE., 84/103.

¹¹⁸⁸ BOA, A.İMKT.MHM., 293/10.

¹¹⁸⁹ BOA, İ.DH., 758/61890.

¹¹⁹⁰ BOA, A.İMKT.MHM., 431/79.

¹¹⁹¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.359.

bulunan Bâbîâlî sakinleri, paşanın himmetini fevkalade takdir ederek¹¹⁹² teşekkürnâme göndermişlerdi.”¹¹⁹³

1879 yılında Sivas vilayeti ve ona bağlı kazaları düzenlemek için bir komisyon kurulması için Ahmed İzzet Paşa görevlendirilirken bu komisyona iki vasıflı askerin bulunması istenmiştir. Bunun üzerine Mîr-alâý Mustafa Saffet ve Binbaşı Rıfat Bey’in komisyona dâhil edilerek vali tarafından Bab-ı Ali dairesine bildirilmiştir¹¹⁹⁴.

1876 yılında Kanun-i Esasinin ilanı üzerine Sivas valisi olarak merkeze teşekkür telgrafı çeken¹¹⁹⁵ Ahmed İzzet Paşa 1884 Şubat tarihinde Kadri Paşa’nın vefatı nedeniyle ikinci kez Edirne valiliğine getirildi¹¹⁹⁶. II. Abdülhamid Han’ın Edirne’ye vali olarak özellikle İzzet Paşa’yı seçtiği ve irade buyurduğu bilinmektedir¹¹⁹⁷. Tayinden sonra huzura kabul edilen İzzet Paşa’ya Murassa Osmanlı Nişanı verilmiştir¹¹⁹⁸. Bu seçimin yerinde olduğu İzzet Paşa’nın Edirne’de yaptığı faaliyetlere bakarak da anlaşılmaktadır. İzzet Paşa, valiliği sırasında büyük bir imar ve tamir işlerine girişilir. Adliye binası¹¹⁹⁹, Muradiye Camii ittisalindeki sıbyan mektebi¹²⁰⁰, Taşlık cami¹²⁰¹, Muradiye Camii¹²⁰², Piyade Kışla-i Hümayunu derununda vaki cami¹²⁰³, Yıldırım Bayezid’in Edirne'deki cami¹²⁰⁴, Şehzade Gazi Süleyman Paşa Cami¹²⁰⁵, Sultan Selim Cami¹²⁰⁶, Nakşibendi Dergâhı¹²⁰⁷, askeri kışla gibi birçok cami, kurum ve kuruluş tamir edilir. Bunun yanı sıra açılan bazı kuruluşlarda mevcuttur. İzzet Paşa’dan önce teşkil edilen Ziraat Bankası onun döneminde faaliyete girerken taşralara da şubeleri açılmıştır. Saat kulesi, hükümet konakları, kadın ve erkek hastanesi, ıslahhane, birçok idadi, rüştiye, kız okulu, köy okulu Edirne’ye kazandırılır¹²⁰⁸.

¹¹⁹² BOA, A. }MKT.MHM., 421/85.

¹¹⁹³ Ela Özkan, “Ahmet İzzet Paşa”, s.469-477.

¹¹⁹⁴ BOA, İ..DH., 784/63736.

¹¹⁹⁵ BOA, Y..EE., 70/12.

¹¹⁹⁶ BOA, İ..DH., 908/72135.

¹¹⁹⁷ Kemalettin Kuzucu, “Edirne Valiliği”, s.165.

¹¹⁹⁸ BOA, Y..PRK.AZJ., 9/25.

¹¹⁹⁹ BOA, İ..ŞD., 67/3923.

¹²⁰⁰ BOA, İ..ŞD., 67/3958.

¹²⁰¹ BOA, İ..ŞD., 67/3959.

¹²⁰² BOA, İ..ŞD., 67/3960.

¹²⁰³ BOA, İ..ŞD., 67/3978.

¹²⁰⁴ BOA, İ..ŞD., 72/4227.

¹²⁰⁵ BOA, İ..ŞD., 66/3880.

¹²⁰⁶ BOA, İ..ŞD., 66/3908.

¹²⁰⁷ BOA, İ..ŞD., 68/3982.

¹²⁰⁸ Kemalettin Kuzucu, “Edirne Valiliği”, s.170.

İmar işinin dışında güvenlik sorunlarının baş göstermesiyle İzzet Paşa'nın idari kabiliyeti de ortaya çıkar. Bulgar komiteleri İngiliz bir kumandanın teşvikiyle fesatlık çıkarıp halka zarar vermeye başlar. 1884 yılında Filibe 'de çıkan olaylar İzzet Paşa'nın tedbirleri sayesinde fazla büyümeden engellenir¹²⁰⁹.

1893 yılında vefat eden ve geride parlak bir kariyer, büyük bir servet bırakan İzzet Paşa vasi olarak devrin padişahı Abdülhamid Han'ı vasiyet etmiştir. Bu nedenle terekesi İstanbul'dan giden bir heyet tarafından yazılır¹²¹⁰. Mezarı Edirne Üç Şerefeli Cami'sinin karşısında ki iptidai Mektebi'nin avlusunda inşa edilen küçük, kargır bir türbeye¹²¹¹ defnedilmiştir¹²¹².

Hacı Ahmet İzzet Paşa valilik yaptığı pek çok yerde görevini layıkıyla yerine getirmiş bir devlet adamı olmasının yanı sıra ünlü bir şair ve örnek bir hattattı. Değişik mizacı ve garip hareketleri nedeniyle farklı karşılansa da servet sahibi, güçlü ve tedbirliydi¹²¹³. Harput'ta çok önceleri ölen oğlu Hürrem için yaptırdığı arsasının ücretini kendi cebinden ödediği cami ve vakıf bir depremde zarar görse de hala varlığını sürdürmektedir¹²¹⁴.

Tablo 24. Ahmed İzzet Paşa Döneminde Erkân-ı Vilayet¹²¹⁵

	1870 ¹²¹⁶	1871 ¹²¹⁷	1875 ¹²¹⁸	1876 ¹²¹⁹
<i>Defterdar-ı Vilayet</i>	Mehmed Emin Efendi	İbrahim Süruri Efendi	Hacı Osman Efendi	Şevket Efendi
<i>Müfettiş-i Hükkâm-ı Vilayet</i>	Mustafa Hayrullah Efendi	Mehmed Abdurrauf Efendi	Mehmed Zihni Efendi	Mehmed Zihni Efendi
<i>Mektûbi-i Vilayet</i>	Mehmed Raif Efendi	Mehmed Raif Efendi	Abdullah Hulusi Efendi	Abdullah Hulusi Efendi

¹²⁰⁹ BOA, Y..PRK.SGE., 2/43.

¹²¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844; Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.469-477.

¹²¹¹ Türbesinin sonradan Hamdi Paşa tarafından yaptırıldığı söylenir.

¹²¹² Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.469-477.

¹²¹³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3, s.844.

¹²¹⁴ Ela Özkan, "Ahmet İzzet Paşa", s.476.

¹²¹⁵ Bu tablo Ebubekir S. Yücel'in Salname-i Vilayet-i Sivas adlı eserindeki bilgilerle oluşturulmuştur.

¹²¹⁶ Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, C.1,s.46.

¹²¹⁷ Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, C.2,s.19.

¹²¹⁸ Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, C.2,s.85.

¹²¹⁹ Ebubekir S. Yücel, Salname-i Vilayet-i Sivas, C.2,s.127.

Tablo 25. Ahmet İzzet Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1848	Bahriye Meclisi(Mîr-livâ)	Aza
1848	Asakir-i Bahriye	Ferik
1849	Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye	Aza
1849	Hakkâri	Vali
1850	Şam	Vali
1852	Cidde	Vali+ Şeyh'ül Haremlik
1855	Kürdistan	Vali
1856	Harput	Vali
1858	Trablusgarp	Vali
1860	Muhacir Komisyonu	Reis
1862	Harput(2)	Vali
1867	Sivas	Vali
1873	Edirne	Vali
1874	Sivas	Vali
1884	Edirne	Vali

14- Mehmed Halet Paşa

Babıali'de yetişen Halet Paşa, Kaptan-ı Derya Abdülkadir Paşa'nın oğludur¹²²⁰. Bir süre tersanede çalışmış, sonrasında Bahriye mektupçusu olmuş ve 1845 yılında üçüncü dereceden Mecîdiyye nişanı almıştır¹²²¹. 1849'da Şam Defterdarı ve Meclis Reisliğine tayin edilen¹²²² Halet Paşa, görevi sırasında vali kaymakamlığına atanmayı talep etmiştir¹²²³. Bu teklifi uygun bulunmamış olacak ki 1854'de görevinden alınan Halet Paşa, bir ay sonra Anadolu Ordusu Defterdarlığına getirilir¹²²⁴. Çok geçmeden uhdesine önce Rütbe-i Ula¹²²⁵ ve Sınıf-ı Evvel¹²²⁶, akabinde de ikinci rütbeden mecîdiyye nişanı tevcih edilir¹²²⁷. 1858 yılında vazifesinden ayrıldığı bilinen¹²²⁸ Halet Paşa'nın bu dönemde Bursa mal müdürü olarak çalıştığı görünmektedir¹²²⁹.

¹²²⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 565.

¹²²¹ BOA, A.}MKT., 29/90.

¹²²² BOA, İ.MVL., 148/4177.

¹²²³ BOA, A.}AMD., 45/51.

¹²²⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 565.

¹²²⁵ 1839'da kazaskerlikle feriklik arasında ûlâ evvelliği rütbesinin teşkiliyle ferikler ûlâ evvellerinin altında kalmıştır. 1846'da bâlâ rütbesinin ihdasından sonra ise teşrifatta İstanbul pâyesi, ûlâ evvelliği ve Rumeli beylerbeyliğiyle aynı seviyede bir rütbe haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Orhan F. Köprülü, "Ferik", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.12, 1995, s.399.

¹²²⁶ BOA, A.}DVN., 104/55.

¹²²⁷ BOA, A.}DVN.MHM., 17/80; Yeniden nişan verilmesi ile daha önce verilen nişanın bir şekilde geri alındığını anlaşılmaktadır.

¹²²⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 140/27.

¹²²⁹ BOA, İ.DH., 459/30490.

1861'de rütbe-i saniye sınıf-ı sanilik tevcih edilerek Trablusgarp muhasebeciliğine tayin edilir¹²³⁰. İki yıl sonra Kıbrıs Mutasarrıfı olarak atanan¹²³¹ Halet Paşa, akabinde Divan-ı Muhasebat Reisliğine getirilir¹²³². Burada uzun yıllar görevine devam eder. 1868'de Serasker Müsteşarı olan¹²³³ Halet Paşa'ya rütbe-i bala tevcih edilir¹²³⁴. On beş ay kadar müsteşarlık vazifesini sürdüren Halet Paşa vezir unvanı ile Trablusgarp valiliğine atanır¹²³⁵.

Bundan sonraki süreçte pek çok valiliğe getirilen Halet Paşa genelde kısa süreli görevler almıştır. Bir yıl içinde birkaç vilayette ayrı dönemlerde valilik yapmıştır.

1871 yılında önce Edirne¹²³⁶, sonra da Sivas valisi olan Halet Paşa Mayıs 1872 tarihinde vazifeden ayrılır, yerine Esad Paşa atanır¹²³⁷. Aynı yıl Konya valiliğine getirilen¹²³⁸ Halet Paşa, bunun yanı sıra Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Başkâtibi olarak da görevlendirildi¹²³⁹.

1873 yılının başlarında ise Suriye valisi olurken¹²⁴⁰ bu dönemde Suriye'de Osmanlı ve Avrupalı devletlerin arasında bir rekabet mevcuttu. Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrası yeni bir idari yapıya bürünen Suriye'de özellikle Islahat sonrası zenginleşen gayrimüslimler üzerinde dış ülkelerin etkisi artmış ve Osmanlı Devleti tedbirli olmak zorunda kalmıştı. 1870'lerde Suriye merkeze sıkıca bağlı ve İstanbul gelişmelerini yakından takip eden bir vilayete dönüşmüştü¹²⁴¹. Milliyetçilik akımı dış güçler tarafından körüklenirken Osmanlı Devleti'nin de ihtiyatlı davranması önem kazanmıştı.

Müslüman çocuklarının yabancı okullara gitmeleri izni bazı kurallara bağlanırken yabancı okullarda sıkı denetim altına alınmak istendi¹²⁴². Eğitimin yanı sıra

---

¹²³⁰ BOA, A.İDVN., 154/53.

¹²³¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 565.

¹²³² BOA, A.İMKT.MHM., 313/94.

¹²³³ BOA, A.İMKT.MHM., 406/82.

¹²³⁴ BOA, A.İMKT.MHM., 417/56.

¹²³⁵ BOA, C.İDH., 295/14722.

¹²³⁶ BOA, İ.İDH., 642/44692.

¹²³⁷ BOA, İ.İDH., 650/45218.

¹²³⁸ BOA, İ.İDH., 654/45527.

¹²³⁹ BOA, İ.İDH., 663/46170.

¹²⁴⁰ BOA, İ.MMS., 45/1890.

¹²⁴¹ Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.37, 2009, s.552.

¹²⁴² BOA, MF.MKT., 13/90.

askeri alanda da önlem alınmasına gerek görüldü ve Suriye’de ki askeri yapının yeniden düzenlenmesi gündeme geldi¹²⁴³.

Suriye’deki görevinin ardından 15 Mart 1875 tarihinde valide sultan kethüdası ve Şûra’yı Devlet azası olan¹²⁴⁴ Halet Paşa, aynı yıl Şehremanetine atanmış¹²⁴⁵, 10 Eylül 1875-22 Aralık 1875 arasında 3 aya yakın İstanbul Şehremanliğinde bulunmuştu¹²⁴⁶.

Akabinde Nafia Nezareti’nde görevlendirilen Halet Paşa, bir kez daha Şûra’yı Devlet azası oldu¹²⁴⁷. 1876 Meşrutiyet’in ilanı sonrası Â’yân Meclisi kurulmuş ve Halet Paşa’nın¹²⁴⁸ padişah tarafından aza olarak 17 Mart 1877’de ataması yapılmıştı¹²⁴⁹. Azalığının yanında Hicaz Valiliğine de getirilen¹²⁵⁰ Halet Paşa, Aralık 1878’de Hicaz’dan ayrıldı¹²⁵¹, bir ara Bolayır İstihkâmatına memur kılındı ve yeniden Edirne valiliğine getirildi¹²⁵². Bir yıl kadar sonra da vefat etti¹²⁵³. Yumuşak huylu, dindar, gayretli, cömert ve Den’i meşrep olan Halet Paşa’nın oğlu Bahaeddin Bey’dir¹²⁵⁴.

Tablo 26. Mehmed Haled Paşa Döneminde Erkân-ı Vilayet (1872)¹²⁵⁵

<i>Defterdar-ı Vilayet</i>	Mehmed Nazif Efendi	Saniye
<i>Naib-i Merkez-i Vilayet</i>	Abdullah Şakir Efendi	Mahreç
<i>Mektûbi-i Vilayet</i>	Mehmed Raif Efendi	Saniye

¹²⁴³ BOA, A. }MKT.MHM., 472/60.

¹²⁴⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 565.

¹²⁴⁵ BOA, İ.DH., 707/49535.

¹²⁴⁶ “Osmanlı Devrinde 46 Başkan-Osmanlı Devri Başkanları”, *Hürriyet*, 20 Mayıs 1968. Bkz; <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5092/001504236006.pdf?sequence=1>

¹²⁴⁷ BOA, İ.DH., 716/50063.

¹²⁴⁸ BOA, İ.DUİT, 11/51.

¹²⁴⁹ Yılmaz Kızıltan, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 1, 2006, s. 266.

¹²⁵⁰ BOA, İ.MMS., 57/2660.

¹²⁵¹ BOA, İ.ŞD., 42/2231.

¹²⁵² BOA, Y.EE., 84/109.

¹²⁵³ BOA, ŞD., 280/17.

¹²⁵⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 565

¹²⁵⁵ Bu tablo Ebubekir S. Yücel’in kitabından alıntıdır. Bkz; Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas*, C.2,s.55.

Tablo 27. Mehmed Halet Paşa

<i>TARİH</i>	<i>YER</i>	<i>ZAMAN</i>
-----	İstanbul	Bahriye Mektupçusu
1849	Şam	Defterdar
1854	Anadolu Ordusu	Defterdar
-----	Bursa	Mal Müdürü
1861	Trablusgarp	Muhasebeci
1863	Kıbrıs	Mutasarrıf
1864	Divan-ı Muhasebat	Reis
1868	-----	Seraskerlik Müsteşarı
1870	Trablusgarp	Vali
1871	Edirne	Vali
1871-1872	Sivas	Vali
1872	Konya	Vali
1873	Suriye	Vali
1875	Şurayı Devlet	Aza
1875	İstanbul	Şehremini
1876	Nafia Nezareti	Nazır
1876	Şurayı Devlet	Aza
1877	Â'yân Meclisi	Aza
1877	Hicaz	Vali
1878	Bolayır	Memur
1878	Edirne	Vali

15- Esad Ahmed Paşa(Sakızlı)

Kolağası Mehmed Ağa'nın oğlu olan Esad Ahmed Paşa, 1828 yılında Sakız'da doğmuştur. Kaptan-ı deryâ Halil Rifat Paşa'nın aracılığıyla Mekteb-i Harbiyye'ye girmiş, 1857'de Kurmay Subay yüzbaşısı olarak mezun olduktan sonra devlet kademelerinde hızla yükselmeye başlar¹²⁵⁶. Kolağası olarak Şam'a giderken Fuad Paşa'nın gözüne giren Esad Paşa, Fuad Paşa'nın yaveri olmayı başarır¹²⁵⁷.

Fuad Paşa'nın sadrazamlığı döneminde binbaşı rütbesi ile Paris Mekteb-i Harbi Osman-i'nin müdürü ve askeri ateşe olarak Paris'e gönderilir¹²⁵⁸ ve çalışmaları sayesinde kaymakam ve mîr-alâyılığa getirilir¹²⁵⁹.

Sultan Abdülaziz, Paris'te teşekkül eden sergiye katılmak amacıyla İstanbul'dan 21 Haziran 1867 tarihinde yola çıkar. Sergiyi gezen Abdülaziz Han, 1 Temmuz'da ki ödül törenine de katılır. Bu törende sergide görev alan Mîr-alây Esad Paşa'ya gayretlerinden dolayı Chevalier (şövalye) rütbesi verilir¹²⁶⁰. Paris sergisi sırasında Mîr-

¹²⁵⁶ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 2, s. 64, 1989.

¹²⁵⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 486.

¹²⁵⁸ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64.

¹²⁵⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 372/67.

¹²⁶⁰ Aziz Tekdemir, "1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6, Temmuz 2013, s. 1-19,s.13-14.

livâliğa yükseltilen Esad Paşa, Sultan ile birlikte İstanbul'a döner¹²⁶¹. Çalışmaları sayesinde sadrazam Ali Paşa'nın dikkatini çekmeyi başaran¹²⁶² Esad Paşa, akabinde Dar-ı Şura-yı Askerî azalığına tayin edilir¹²⁶³.

Devlet görevinin yanında sosyal sorumluluk projelerinde de yer alan Esad Paşa, Yusuf Ziya Bey'in öncülüğünde toplanan Ali Naki Bey, Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Vidinli Tevfik Paşa'ya katılarak günümüzde ki Darüşşafaka'nın temeli olan yeni bir cemiyet kurar. Yoksul ve geri kalmış Müslüman halk çocuklarının yetiştirilmesine yardım etmek üzere Tedrisiyye-i İslamiyye adı altında teşkil edilen cemiyet doğrultusunda bir de çırak okulu açarlar. 1873 yılına kadar hizmet vermeye devam eden okulun kapatılması üzerine cemiyet yeni bir okul açmayı düşünürler. Paris Sefaretinden dönen Esad Paşa'nın önerisi ile Dârüşşafakati'l-İslâmiyye adıyla bir okul kurmaya karar verirler. Paris deneyimleri çerçevesinde fikirlerini ortaya koyan Esad Paşa'nın Paris'ten getirdiği okul programı esas kabul edilir¹²⁶⁴. 1868 yılında Esad Paşa, Dârüşşafaka için hazırlanan binanın inşasına nezaret ettiği sırada Bosna Kumandanlığına tayin edilmiştir¹²⁶⁵.

Kumandanlığı sırasında Feriklik rütbesi de alan Esad Paşa, 1869'da İşkodra valiliğine getirildi¹²⁶⁶. Esad Paşa zamanında İşkodra vilayeti dâhilinde bazı değişiklikler yapıldı. Rumeli eyaletine bağlı Ohri ile Gusine, Zadrime, Prizren ve Debre sancakları kaza olarak İşkodra vilayetine ilhak olundu¹²⁶⁷. Ekim ayında Birinci Orda Reis-i Erkânlığı'na atanan¹²⁶⁸ Esad Paşa, bir yıl sonra da vezirlik rütbesi¹²⁶⁹ ile Hassa Ordusu Müşirliğine getirildi¹²⁷⁰. 1870'de birinci dereceden Mecîdiyye Nişanı alırken¹²⁷¹, 1871'de Almanya İmparatorunu tebrik için gönderilen heyetle birlikte Berlin'e gitti¹²⁷².

¹²⁶¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 486; Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64; BOA, A.}MKT.MHM., 390/69.

¹²⁶² Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64.

¹²⁶³ BOA, A.}MKT.MHM., 390/69.

¹²⁶⁴ Halis Ayhan - Hakkı Maviş, "Dârüşşafaka", İslam Ansiklopedisi, TDV, C.9, 1994, s.8.

¹²⁶⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 423/1.

¹²⁶⁶ BOA, İ..DH., 586/40800.

¹²⁶⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 436/95. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Gençoğlu, "İşkodra Vilayeti'nin İdari Taksimatı ve Yapısı", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.3, Eylül 2015, s. 259-290.

¹²⁶⁸ BOA, İ..DH., 600/41801.

¹²⁶⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 487.

¹²⁷⁰ BOA, İ..DH., 617/42983.

¹²⁷¹ BOA, İ..DH., 622/43231.

¹²⁷² BOA, İ..HR., 249/14784.

Berlin dönüşü Yedinci Ordu Müşîrlîği¹²⁷³ ile Yemen valisi olarak atansa da¹²⁷⁴ Kale-i Sultaniye 'den geri döndürülmüş¹²⁷⁵ ve 4 gün sonra Hüseyin Avni Paşa'nın yerine seraskerliğe getirilmişti¹²⁷⁶. Seraskerliğe ilaveten kısa süre sonra Tophane Müşîrlîği de uhdesine verildi¹²⁷⁷.

1872 yılı Esad Paşa için oldukça yoğun geçti. Ocak ayında ilk olarak Abdi Paşa'nın yerine Dördüncü Ordu Müşîrlîği¹²⁷⁸ ile önce Erzurum'a¹²⁷⁹ birkaç gün sonra da Ankara Valiliğine tayin edildi¹²⁸⁰. 1872 Mayıs ayında ise Sivas Valisi olarak atanırken¹²⁸¹, burada 3 ay kaldıktan sonra aynı yıl Bahriye nazırı olan¹²⁸² Esad Paşa, Ekim'de ikinci defa Seraskerliğe atandı¹²⁸³. Aynı yıl Temmuz'da Sadrazamlığa getirildi¹²⁸⁴ ancak genç yaşı nedeniyle devlet ricali arasında sadrazamlığı uygun bulunmadığından görevi kısa sürdü¹²⁸⁵.

1873'te sadrazamlıktan azledildikten sonra Konya valiliğine getirilmiş¹²⁸⁶ ve burada bir yıl kalmasına rağmen birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştı.

1290 (1873) yılında İç Anadolu'da büyük bir kıtlık baş gösterdi. İlk aylardan itibaren etkisi hissedilmeye başlamış, Mart ayında ise giderek şiddetlenmişti. Ankara başta olmak üzere Çorum, Kırşehir, Kayseri, Yozgat ve Konya'da bu kıtlıktan olumsuz etkilendi. Gün geçtikçe zorlaşan hayat şartları insanları aç bırakırken göçe zorlamaya başladı. Konya ve diğer vilayetlerde taşradan şehre yoğun göçler yaşanırken¹²⁸⁷, bölge Ermenilerin bir kısmı Rusya'ya göç etti¹²⁸⁸. Göç eden kişilerin yollarda açlıktan perişan olduğu, bazılarının hayatlarını kaybettiği, ailelerin dağıldığı, Sivas'a "Anadolu

¹²⁷³ Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s. 78-79.

¹²⁷⁴ BOA, İ..MMS., 42/1702.

¹²⁷⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 487.

¹²⁷⁶ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64.

¹²⁷⁷ Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s.79.

¹²⁷⁸ BOA, İ..DH., 645/44861.

¹²⁷⁹ Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s.79.

¹²⁸⁰ BOA, İ..DH., 645/44865.

¹²⁸¹ BOA, İ..DH., 650/45218.

¹²⁸² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 487.

¹²⁸³ BOA, İ..DH., 658/45757.

¹²⁸⁴ BOA, İ..DUİT, 190/38.

¹²⁸⁵ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64.

¹²⁸⁶ BOA, İ..DH., 665/46346.

¹²⁸⁷ Meriç AYBAR, "Osmanlı Devletinde Kıtlık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği", *Mavi Atlas*, C. 5, S.2, 2017, 474-488.

¹²⁸⁸ BOA, Y..PRK.EŞA., 1/79.

içlerinden” binlerce kişinin gelmekte olduğu haberleri İstanbul’a aktarıldı¹²⁸⁹. Osmanlı Devleti ve yöneticiler kıtlığın yanında gittikçe artan göçler içinde gerekli tedbirleri almak zorunda kaldı.

Aynı yıl mayıs ayında vilayetlerde “Komisyon-ı Mahsus” adıyla komisyonlar kuruldu ve bu komisyonlar bizzat olay yerine tatbikat için gönderildi¹²⁹⁰. Tüm bu yaşananlar sırasında Konya valisi olan Esad Paşa, Konya Mevlevi Dergâhı Postnişini Mahmut Sadrettin Çelebi ile birlikte aç ve çaresiz kalan halka yardım amaçlı çabalarıyla Sultan Abdülaziz’in dikkatini çekti¹²⁹¹. İç Anadolu’da yaşanan ve etkileri uzun yıllar süren 1873 (1290) kıtlığı şiirlere konu olurken dönemin şairlerinden olan Matlubi kaleme aldığı “Kuraklık Destanları” adlı şiirinde Konya valisi Esad Paşa’dan yana memnuniyeti şu dizelerle belirtmiştir.

" Eğer olmasaydı Konya Valisi, birbirini yerdı hep ahalisi
Cümle mahlûkatın birdir tanrısı, cümle mahlûk perişandır bu sene
Esad Paşa gibi gelmedi vali, 5 vakit duacı ona ahali,
Fukaraya muin (sahip çıkmak) olsun kemali, 'Aslan Paşa' medar oldu bu sene,
Mevlam ömür versin Vali Paşa'ya, dükkânlar açtırdı her bir köşeye,
Toplattı develeri saldı taşraya, yollar beller perişandı bu sene"¹²⁹²

Esad Paşa, kuraklık ve kıtlığın dışında bir de bu durumun yol açtığı sonuçlarla uğraşmak mecburiyetindeydi. Zahire azlığı dolayı artan pahalılığı engellemek için çalışan¹²⁹³ Esad Paşa, ahalinin ihtiyaçları için Yozgat, Sivas ve İzmit’ten zahire yardımı aldı¹²⁹⁴. Bölge ahalisinin vergi tahsilinde %25 indirim talep ederken¹²⁹⁵, Ankara başta

¹²⁸⁹ Yener Bayar, “ 1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anadolu Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.80.

¹²⁹⁰ BOA, YB..04., 8/108.

¹²⁹¹ Nimetullah Akay, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34, Yıl: 20, Temmuz–Aralık 2015, s.122-152.

¹²⁹² Yener Bayar, “ 1873-1875 Orta Anadolu”, s.177.

¹²⁹³ BOA, A. }MKT.MHM., 468/83.

¹²⁹⁴ BOA, A. }MKT.MHM., 469/30.

¹²⁹⁵ BOA, ŞD., 258/12.

olmak üzere Kayseri, Yozgat ve havalisi için Anadolu'nun diğer illerinden zahire gönderilmesi ve tedbir alınması istendi¹²⁹⁶.

Mart 1873-Eylül 1875 arasında Orta Anadolu'da yakın tarihimizin en büyük felâketlerinden biri olan kuraklığın sonucunda kaçakçılık faaliyetleri artarken, kaçakçılığın engellenmesi yönünde çalışmalar yapıldı. Kaçakçılar köylerle anlaşmaya başlamışlardı. Bu köylerden olan Misli köyü ahalisi gerekeni yapmaya çalışan Esad Paşa'ya kafa tuttular¹²⁹⁷. Bunun yanı sıra Yozgat'ta zahire azlığı nedeni ile bazı yerlerde ambarlar yağmalandı, halkın daha fazla zarar görmemesi için bölgeye piyadeler gönderildi¹²⁹⁸ ve tehlike bertaraf edildi¹²⁹⁹.

Günümüzdeki Konya Ovası Sulama Projesi'nin temellerinin aynı dönemde atıldığı söylenmektedir. "Konya Ovası'ndaki bütün çiftlik ve arazi sahiplerinin hayvanları ile birlikte dağlara çekildiklerini gören Kurukafa Mehmet Efendi, kuraklık felaketinin ancak ovanın sulanmasıyla önlenebileceğini görmüş ve ovaya su getirmek için imkânlar aramaya başlamıştı."¹³⁰⁰

Eylül 1874'te İstanbul'a uğramadan Beşinci Ordu Müşirliğine ve Suriye Valiliğine getirilen¹³⁰¹ Esad Paşa, Konya'daki başarılarıyla bir kez daha Sultan Abdülaziz'in gözüne girmeyi başarır. İstanbul'a çağrılan Esad Paşa, ikinci defa Bahriye Nazırlığına atanır¹³⁰². Sultan Abdülaziz'e devletin içinde bulunduğu mali buhranı tüm açıklığı ile anlatması üzerine¹³⁰³ Sultan Hüseyin Avni Paşa'yı azlederek Esad Paşa'yı ikinci defa Sadrazamlığa getirilir¹³⁰⁴.

İkinci sadaret dönemi de ilki gibi uzun vadeli olmaz, mali buhran gittikçe genişlerken bir de Hersek İsyanı ortaya çıkması Esad Paşa'yı zor durumda bırakır. Mali

---

¹²⁹⁶BOA, A.}MKT.MHM., 476/13.

¹²⁹⁷ Serdar Ösen, "Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği", *SÜTAD*, S.38, Güz 2015, s.58.

¹²⁹⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 466/62.

¹²⁹⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 468/83.

¹³⁰⁰ Hüseyin Muşmal, "Konya Ovası Sulama Projesi Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Projeyle İlgili İlk Çalışmalar", *International Journal of Social Science Doi*, C.33, s.11-28, Bahar 2015.

¹³⁰¹ BOA, İ..DH., 689/48133.

¹³⁰² BOA, İ..DH., 694/48567.

¹³⁰³ Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s.79.

¹³⁰⁴ BOA, HAT, 1648/58.

buhrana karşı kendi maaşı başta olmak üzere maaşları azaltarak fedakârlıkta bulunsa da Hersek isyanını bastırmakta başarısız olunca sadaretinin dördüncü ayında azledilir¹³⁰⁵.

Ağustos 1875 tarihinde Nafia Nezaretine atanan¹³⁰⁶ Esad Paşa, çok geçmeden Aydın Valisi olarak tayin edilmiştir¹³⁰⁷. İzmir'e gittikten üç ay kadar sonra hastalanarak vefat etmiştir. Yapılan araştırma da Esad Paşa'nın gittiği bölgelerden sıtma veya ateşli humma kapıldığı düşünülse de azline sebep olduğu Hüseyin Avni Paşa tarafından zehirlendiğine dair iddialarda ortaya atılmıştır¹³⁰⁸.

Ahmed Esad Paşa gayretli, zeki, başarılı, iyi niyetli, yardımsever ve kanatkar bir devlet adamıydı¹³⁰⁹. Yunanca, Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen, genç yaşına rağmen birçok önemli görevde bulunan Esad Paşa İzmir'de Şeyh Seyyid Mükrimüddin Dergâhı hazîresine defnedilmiştir¹³¹⁰.

Büyük kardeşi Akif Bey mîr-alây, küçük kardeşi Kazım Paşa ise İstanbul Merkez Kumandanıdır¹³¹¹. Oğlu güzel sanatlar mensubu ve müellif olan oğlu Celâl Esat Arseven'de müteaddit valiliklerde bulunmuştur¹³¹².

---

¹³⁰⁵ Nahid Sırrı Örik, *Yüzelli Yılın Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Ekicil Yayınevi, 1953, s.79.

¹³⁰⁶ BOA, İ..DH., 706/49446.

¹³⁰⁷ BOA, İ..DH., 707/49535.

¹³⁰⁸ Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s.79.

¹³⁰⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 487.

¹³¹⁰ Ali İhsan Gencer, "Ahmed Esad Paşa", s.64.

¹³¹¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s. 487.

¹³¹² Nahid Sırrı Örik, *Türk Meşhurları*, s.79.

Tablo 28. Esad Ahmed Paşa

TARİH	YER	GÖREV
-----	Paris	Mekteb-i Harbi Osman-i müdürü ve Askeri Ateşe
1865-1866	Paris	Mîr-alây
1867	Paris	Mîr-livâ
1867	Dar-ı Şura-yı Askeri	Aza
1868	Bosna Fırka-i Askeriyye (Ferik)	Kumandan
1869	İşkodra	Vali
1869	Dar-ı Şura-yı Askeri	Reis
1870	Hassa Ordusu (Vezir)	Müşîr
1871	İstanbul	Serasker
1872	Dördüncü Ordu	Müşîr
1872	Ankara	Vali
1872	Sivas	Vali
1872	Bahriye Nezareti	Nazır
1872	İstanbul	Serasker(2)
1872	İstanbul	Sadrazam
1873	Konya	Vali
1874	Beşinci Ordu Müşîrliği+Suriye	Müşîr+Vali
1875	Bahriye Nezareti	Nazır(2)
1875	İstanbul	Sadrazam (2)
1875	Nafia Nezareti	Nazır
1875	Aydın	Vali

16- Mehmed Hurşid Paşa

Musullu Abdülcemizade Yahya Paşa'nın kölesi olan Hurşid Paşa, devlet hizmetine Hariciye Mektup Kalemünde başlayarak¹³¹³ Rütbe-i Saniye Sınıfı derecesine kadar yükseldi¹³¹⁴. 1857'de Maraş mutasarrıfı olarak görev yaptığı anlaşılan¹³¹⁵ Hurşid Paşa, bölgede Zeytun Ermenilerinin çıkardıkları olaylarla uğraştı. Maraş ve çevresine yerleştirilmesi planlanan Çerkezler ile Kafkasyalı muhacirlere ve özellikle bazı muhacirlerin Elbistan'da kalmasına Zeytun Ermenileri tepki göstermişti¹³¹⁶. Bölge Ermenilerinin muhacirlere karşı saldırgan tavırlar içine girmeleri üzerine bizzat görevlendirilen Hurşid Paşa, 1860 yılında Zeytun Ermenileri üzerine yürümüş ancak başarılı olamamıştı¹³¹⁷. Bu başarısızlığın yanı sıra aynı dönemde hakkında bazı şikâyetler zuhur etse de¹³¹⁸, görevinde iyi olduğu düşünülerek¹³¹⁹ azledilmemişti.

¹³¹³ BOA, A.İMKT.MHM., 47/34.

¹³¹⁴ BOA, A.İDVN., 97/79.

¹³¹⁵ BOA, MVL, 750/70.

¹³¹⁶ BOA, MVL, 628/37.

¹³¹⁷ Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler*, s. 236.

¹³¹⁸ BOA, MVL, 754/60.

¹³¹⁹ BOA, A.İMKT.UM., 481/16.

Ancak bu iddiaların devamı üzerine ¹³²⁰ Ağustos 1861’de hem Ermeni olaylarındaki başarısızlığı hem de rüşvet aldığı ve yolsuzluk yaptığı için azledilmişti¹³²¹.

1862 yılında Adana Mutasarrıflığına getirilse de¹³²² Hurşid Paşa’nın hakkında ki Maraş mutasarrıflığından kalma veya benzer iddiaların sonu gelmemesi¹³²³ nedeniyle kendisine rütbe verilmesi uygun bulunmaz¹³²⁴. Sonradan görevinden alınmış olduğu memuriyet talebinde bulunduğu belgeden anlaşılan Hurşid Paşa’nın o dönem için göreve dönme isteği reddedilir¹³²⁵.

Fuad Paşa ile birlikte Suriye’ye giden Hurşid Paşa 1863 yılında Rumeli payesiyle Kudüs mutasarrıflığına atanır¹³²⁶. Bir yıl kadar Kudüs’te görev yapar, Şubat 1864’te vezirlik payesi¹³²⁷ ile Sayda Valiliğine getirilir¹³²⁸. Hurşid Paşa Nisan 1865 tarihinde Maliye nazırı olarak atanırken¹³²⁹, Aralık ayında görevinden ayrılır.

Ocak 1866’da yapılan yeni düzenleme¹³³⁰ sonrası Hurşid Paşa, Edirne Valiliğine tayin edilir¹³³¹. Uhdesine Mecîdiyye nişanı da tevcih edilen ¹³³² Hurşid Paşa, görev mahalline gitmeden Edirne’ye bağlı Karasu’da ev inşasında bazı olaylar yaşanmasıyla Hurşid Paşa’nın biran önce Edirne’ye gitmesi istenir¹³³³. Edirne’deki görevi sırasında birçok mesele için gayretli çalışmaları göze çarpar.

Onun döneminde Gelibolu¹³³⁴ Sancağı ve Gümülcine Edirne’ye ilhak edilir¹³³⁵. Filibe ve Edirne arasındaki madenler araştırılırken¹³³⁶ Filibe’de iplik fabrikası inşası için gerekli çalışmalar yapılır¹³³⁷. Ayrıca Edirne ve Halep’te Nafia ve Ziraat

¹³²⁰ BOA, A.}MKT.UM..., 495/51.

¹³²¹ BOA, A.}MKT.UM..., 489/7.

¹³²² BOA, A.}MKT.UM..., 571/32.

¹³²³ BOA, MVL, 635/5; MVL, 407/61.

¹³²⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 253/87.

¹³²⁵ BOA, A.}MKT.MHM., 258/74.

¹³²⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 265/74.

¹³²⁷ BOA, İ..DH., 524/36105.

¹³²⁸ BOA, A.}MKT.MHM., 293/1.

¹³²⁹ BOA, İ..MMS., 30/1274.

¹³³⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 350/3.

¹³³¹ BOA, A.}MKT.MHM., 347/58.

¹³³² BOA, İ..DH., 545/37892.

¹³³³ BOA, MVL, 1019/41.

¹³³⁴ BOA, MVL, 1020/5.

¹³³⁵ BOA, MVL, 1067/2.

¹³³⁶ BOA, İ..HR., 218/12650.

¹³³⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 353/90.

Müdürlükleri birleştirilir¹³³⁸ ve Edirne yeniden teşkil olunduğu için arazi ve tapu konuları halledilmeye çalışılır¹³³⁹.

Hurşid Paşa, yeni düzenlemelerin dışında bölgede ortaya çıkan salgın nedeniyle zor durumda kalmıştır. Temmuz 1866 tarihinde Edirne'ye bağlı bazı sancaklarda hayvan hastalıklarının zuhur etmesi üzerine ondan sıkı güvenlik önlemleri alınması istenmiştir¹³⁴⁰. Dobruca, Nusratlı, Hasanoğlu ve Lefke'de ahalinin hayvan ve ekinlerinin salgından zarar görmesi sonucunda bölgeye tohumluk, hayvan, şair ve buğday yardımı yapılırken¹³⁴¹ İslimliye ve Gelibolu Sancakları da hastalıktan etkilenmiş ve bölgeye baytar gönderilmesini talep edilmiştir¹³⁴². Hastalığı bertaraf etmesi için görevlendirilen Baytar Binbaşı Osman vazifesini başarıyla icra etmiş ve sancakları hastalıktan temizlemiştir¹³⁴³.

Bunun yanı sıra Edirne'de imar işleri ile uğraşan Hurşid Paşa, 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisi sonrası dönüşte Edirne'ye uğrayacağı haberi üzerine Yeni Saray'ı restore işlerine girişir. 1829 Rus işgali sırasında büyük bir yıkıma uğrayan saray itina ve dikkatle tadilata başlanır¹³⁴⁴. Ancak Abdülaziz Han'ın yol güzergâhının değişmesiyle birlikte tamirat yavaşlar ve 1873'te Ahmet İzzet Paşa döneminde sona erer¹³⁴⁵. Hurşid Paşa ayrıca Edirne hükümet konağını genişletmek üzere çalışmalar yapmış¹³⁴⁶, konağın yanına yapılacak olan merkez-i liva dairesi için Edirne surlarında ki taşları ve mahkûmları kullanarak tasarruf etmeye çalışmıştır¹³⁴⁷.

Tüm çalışmalara ilaveten Edirne'de geniş çaplı imar faaliyeti başlatıldı. Selimiye Camisine yıldırım isabet etmesiyle minare külâhı yanınca tadilat gereksinimi doğarken¹³⁴⁸, II. Murat Han'dan vaki camii¹³⁴⁹ ile Süleyman Paşa Camisinin kurşunları da tamir edildi¹³⁵⁰. Aynı şekilde Bayezid Han döneminden kalan Bimarhane ıslah

¹³³⁸ BOA, MVL, 1059/23.

¹³³⁹ BOA, İ..MVL., 550/24683.

¹³⁴⁰ BOA, A. JMKT.MHM.,360/56.

¹³⁴¹ BOA, A. JMKT.MHM., 381/34.

¹³⁴² BOA, A. JMKT.MHM., 363/9.

¹³⁴³ BOA, A. JMKT.MHM., 363/34.

¹³⁴⁴ Murat Kocaaslan, H. Ahmet Arslantürk,"Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamiratları", *Turkish Studies*, C. 9, S.1, Kış, 2014, s.274.

¹³⁴⁵ Murat Kocaaslan, H. Ahmet Arslantürk "Edirne Sarayı", s.274.

¹³⁴⁶ BOA, İ..MVL., 582/26114.

¹³⁴⁷ BOA, A. JMKT.MHM., 395/84.

¹³⁴⁸ BOA, A. JMKT.MHM., 397/43.

¹³⁴⁹ BOA, İ..DH., 565/39366.

¹³⁵⁰ BOA, İ..MVL., 564/25342.

olundu¹³⁵¹. Eskiye Adliye Dairesinin ve Edirne Kalesi'nin surları sökülerek yapılacak hastahane inşasında kullanıldı. Bunların dışında Vilayet Matbaası bu dönemde kurulurken vilayetin ilk gazetesi çıkarıldı¹³⁵².

Nisan 1869'da Evkaf Nazırı olarak atanan¹³⁵³ Hurşid Paşa, 1870'de Hicaz valiliğine getirildi¹³⁵⁴, bir yıl sonra birinci dereceden nişan-i Osmani tevcih edildi¹³⁵⁵. Hicaz'da bulunan askerlerin iyi durumda olmadığı ve düzensiz oldukları hakkında bir rapor hazırlayan¹³⁵⁶ Hurşid Paşa, bu durumun hem hacıların korunmasında hem de gelirlerin toplanmasında sorun çıkarabileceğini bildirip bölgeye asker istedi¹³⁵⁷. Talebi uygun bulununca yeni asker takviyesinin yanında bozulan zaptiye askerinin ıslahı için dirayetli bir alay beyi atanmasına karar verildi¹³⁵⁸.

İki yıl kadar Edirne'de kalan Hurşid Paşa, Ağustos 1872 yılında Sivas Valisi olarak atansa da¹³⁵⁹ birkaç ay içinde(Ekim 1872) Sivas Sancağının mutasarrıflıkla idaresine karar verildiğinden mutasarrıf sıfatıyla görevini yerine getirdi¹³⁶⁰.

Hurşid Paşa'nın döneminde Sivas Mekteb-i Rüşdiyesi için kitap ve risaleler nakledilirken¹³⁶¹ imtihan usulü ile öğrencilere dağıtılmak üzere İstanbul'dan hediyeler gönderilmiş¹³⁶², Mart 1873 tarihinde ise Eytam sandığı açılmıştı¹³⁶³. Sadece 8 ay valilik yapan Hurşid Paşa, Nisan 1873'te ikinci kez Evkaf Nazırlığına getirildi¹³⁶⁴. Hemen akabinde ise Sadaret Müsteşarlığına atandı¹³⁶⁵. Aynı yıl Ekim ayında bu kez de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'ne tayin edilen¹³⁶⁶ Hurşid Paşa, Mart 1874 yılında azledilmiş¹³⁶⁷, birkaç gün içinde de ikinci defa Edirne Valisi olarak atanmıştır¹³⁶⁸.

---

¹³⁵¹ BOA, MVL, 1032/155.

¹³⁵² Ahmet Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, 2006, s.110.

¹³⁵³ BOA, İ..DH., 590/41100.

¹³⁵⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.680.

¹³⁵⁵ BOA, İ..DH., 622/43246.

¹³⁵⁶ Durmuş Akalın- Kamuran Şimşek, "Yemen Valisi Ahmed Muhtar Paşa Dönemi ve Yemen'de Osmanlı İdaresi (1868-1909)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S.34, Bahar 2017, s.12.

¹³⁵⁷ BOA, İ..DH., 621/43182.

¹³⁵⁸ BOA, İ..DH., 622/43273.

¹³⁵⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.680.

¹³⁶⁰ BOA, ŞD., 1782/35.

¹³⁶¹ BOA, MF.MKT., 3/129.

¹³⁶² BOA, MF.MKT., 4/30.

¹³⁶³ BOA, ŞD., 1782/2.

¹³⁶⁴ BOA, A. }MKT.MHM.,452/99.

¹³⁶⁵ BOA, İ..DH., 666/46363.

¹³⁶⁶ BOA, A. }MKT.MHM., 466/22.

¹³⁶⁷ BOA, A. }MKT.MHM., 475/15.

İmar işlerine kaldığı yerden devam eden Hurşid Paşa, Edirne’de bulunan bazı kasaba ve karyelerde kilise inşasına başlamış¹³⁶⁹, Travnik Rüşdiye Muallim Mektebi’nin çalışmalarına devam etmiştir¹³⁷⁰.

İnşa kadar eğitim kurumları ile de ilgilenmişti. Mücellid Hafız Habil Efendi’nin olan ve toplattırılan Kuran-ı Kerimler vakıf malı olduğundan askere okutabileceğinin bildirilmesi¹³⁷¹ bu yönde bir talep olduğunun göstergesidir. Aynı dönemde Edirne’de basımına başlayan salnamelerden bir nüshası Maarif Kütüphanesi’ne konuldu¹³⁷².

Ekim 1875’de görevden alınan¹³⁷³ Hurşid Paşa, çok geçmeden Aydın valisi olarak atandı¹³⁷⁴. Onun döneminde İzmir’de Alman Dipakons cemiyeti tarafından okul ve hastane inşa edilmeye başladığı¹³⁷⁵ ve Rüsümât Dairesi’nin tadilata girdiği anlaşılmaktadır¹³⁷⁶. Güvenlik tedbirlerini elden bırakmayan Hurşid Paşa, İzmir limanına gelen yabancı zırlı vapurların hareketlerini¹³⁷⁷ ve Avusturya Devleti’ne ait beylik gemilerinden birinin limana geldiğini merkeze bildirmiştir¹³⁷⁸.

Bunun yanı sıra İzmir ve Aydın’da bulunan Rum kiliselerinin tamiri ile ilgilenmiş¹³⁷⁹, Menemen’de bulunan Mehmed Paşa Cami’sinin onarımını yaptırmıştır¹³⁸⁰. Hakkında bazı şikâyetler zuhur edince¹³⁸¹ azledilen Hurşid Paşa, 1876 yılında Kavaim-i Nakdiye Komisyonu Başkanlığına getirilir¹³⁸².

Ocak 1877’de Halep Valisi olarak tayin edilen¹³⁸³ Hurşid Paşa, yaklaşık 15 gün sonra ikinci kez Sadaret Müstaşarlığına atanırken ilaveten İntihâbı Memurin Komisyonu Başkanlığı da uhdesine verilir¹³⁸⁴.

---

¹³⁶⁸ BOA, A.)MKT.MHM., 475/68.

¹³⁶⁹ BOA, İ..HR., 263/15789.

¹³⁷⁰ BOA, MF.MKT., 20/144.

¹³⁷¹ BOA, MF.MKT., 19/84.

¹³⁷² BOA, MF.MKT., 19/65.

¹³⁷³ BOA, İ..DH., 709/49664.

¹³⁷⁴ BOA, İ..DH., 712/49790.

¹³⁷⁵ BOA, İ..ŞD., 30/1447.

¹³⁷⁶ BOA, İ..DH., 723/50435.

¹³⁷⁷ BOA, İ..DH., 723/50440.

¹³⁷⁸ BOA, İ..DH., 722/50406.

¹³⁷⁹ BOA, İ..HR., 272/16396.

¹³⁸⁰ BOA, İ..DH., 716/50052.

¹³⁸¹ BOA, ŞD., 2886/8.

¹³⁸² İbn’ül-emin Mahmut Kemal-Hüseyin Hüsametdin, Haz: Nazif Öztürk, “Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleleri”, *Vakıflar Dergisi*, C. 18, Ankara, 1984, s.48.

¹³⁸³ BOA, İ..DH., 741/60569.

¹³⁸⁴ Nazif Öztürk, “Evkaf-ı Hümayun”,s.48. Etem Paşa’ya hitaben gönderilen hatt-ı hümayun da; “Nezaretlere ait işlerin muntazaman yürütülmesi amacıyla Bakanlarımızın maiyetlerine bilgi ve

Kasım 1878'de Ahmet Vefik Paşa'nın Başvekâletinde ikinci defa Adliye Nezaretine tayin edilen¹³⁸⁵ ancak kabinenin düşmesi sonucunda Adliye Nazırlığı'ndan alınan Hurşid Paşa, bir süre sonra tekrar nazırlık görevine getirilse de¹³⁸⁶ bir hafta içinde bu kez de Ankara Valisi olarak atanmıştır¹³⁸⁷. Ankara'da romatizma nedeniyle rahatsızlanan Hurşid Paşa, tedavi amacıyla Almanya'ya gitmek için kendisine iki üç ay kadar izin verilmesini, bu talebi uygun görülmezse görevinden affedilmesini istemiştir¹³⁸⁸. Bunun üzerine yerine vekâlet etmek için Ankara'da bulunan ve zahire tevzi ile çekirge imhasıyla vazifeli olan Hasan Rüşdü Paşa önerilir¹³⁸⁹. Ocak 1882 tarihinde yakalandığı hastalıktan vefat eden¹³⁹⁰ Hurşid Paşa, Hacı Bayramı Veli Camii karşısındaki makbreye defnedilmiştir¹³⁹¹. Yaşı yetmişe ulaşan Hurşid Paşa, uzun boylu, güzel yüzlü, ılımlı ve liyakatli biri olarak tanımlanmıştır¹³⁹².

Vefatından sonra eşi Esma Sıdika Hanım'a maaş bağlanırken¹³⁹³ büyük oğlu erbabı ehliyetten Süleyman Bey ise Bükreş Sefiri iken 1885'de vefat etmiştir¹³⁹⁴. Küçük oğlu Roma Sefareti Kâtibi¹³⁹⁵ Halid Hurşid Bey¹³⁹⁶, babası Halep valisi iken rütbe almış¹³⁹⁷, 1915 yılında vefat etmiştir¹³⁹⁸.

---

meziyetlerinden istifade olunmak üzere Müsteşarlar atanması planlanmıştır. Bu cümleden olarak, Kâim-makâmlann atamaları ile ilgili, Nezaret Müsteşarları ve Şura-yı Devlet Azalarından uygun görülenlerin alınmasıyla oluşturulan Komisyona da Başkanlık etmek üzere Sadaret Müsteşarlığına Halep Valisi Hurşid Paşa tayin edilmiştir" denilmektedir.

¹³⁸⁵ BOA, Y..EE., 43/38.

¹³⁸⁶ Mehmed Süreyya, C.2, s.680.

¹³⁸⁷ BOA, İ..MMS., 60/2825.

¹³⁸⁸ BOA, Y..A...RES., 13/7.

¹³⁸⁹ BOA, Y..A...HUS., 168/105.

¹³⁹⁰ BOA, Y..PRK.ASK., 10/78.

¹³⁹¹ Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun", s.48.

¹³⁹² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.680.

¹³⁹³ BOA, ŞD., 2456/14.

¹³⁹⁴ Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun", s.48.

¹³⁹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.680.

¹³⁹⁶ BOA, DH.SAİDd..., 10/63.

¹³⁹⁷ BOA, İ..DH., 740/60560.

¹³⁹⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.680.

Tablo 29. Mehmed Hurşid Paşa

<i>TARİH</i>	<i>YER</i>	<i>GÖREV</i>
1857	Maraş	Mutasarrıf
1862	Adana	Mutasarrıf
1863	Kudüs	Mutasarrıf
1864	Sayda	Vali
1865	Maliye Nezareti	Nazır
1866	Edirne	Vali
1869	Evkaf Nezareti	Nazır
1870	Hicaz	Vali
1872	Sivas	Vali
1873	Evkaf Nezareti (2)	Nazır
1873	İstanbul	Sadaret Müsteşarı
1873	Divan-ı Ahkâm-ı Adliye	Nazır
1874	Edirne (2)	Vali
1875	Aydın	Vali
1876	Kavaim-i Nakdiye Komisyonu	Başkan
1877	Haleb	Vali
1877	İstanbul + İntihâbı Memurin Komisyonu	Sadaret Müsteşarı+ Başkan
1878 (Mart)	Adliye Nezareti	Nazır
1878 (Kasım)	Adliye Nezareti (2)	Nazır
1878	Ankara	Vali

17- Mehmed Takiyeddin Paşa (Müderrişzade)

Kilis ulemasından Abdurrahman Efendi'nin oğlu olan¹³⁹⁹ Takiyeddin Paşa, Haleb'te doğup, ilim tahsilini tamamladıktan sonra müftü olarak görevlendirildi¹⁴⁰⁰. 1851 yılında Şam'a giderek uzun yıllar orada kaldı. 1856'da Mir-i miran rütbesi¹⁴⁰¹ ile Kars mutasarrıfı olarak atandı¹⁴⁰².

Takiyeddin Paşa'nın mutasarrıflığa getirildiği dönemde Kars, Kırım Savaşı nedeniyle Rusların işgaline uğramıştı. Bu nedenle olacak ki Takiyeddin Paşa'nın hemen görev yerine giderek vazifesine başlaması istenmişti¹⁴⁰³. Kars muhasarasının etkileri devam ederken bu mücadelede yararlılık gösterenlere¹⁴⁰⁴ özellikle de kadınlara ve Hristiyan ahaliye¹⁴⁰⁵ verilmek üzere Kars'a İftihar Nişanları gönderildi. Yirmi bin kadar nişanın yeterli olmadığı ve üç bin kadar daha imal edilmesi gerektiği, akabinde gönderilen belgelerden anlaşılmaktadır¹⁴⁰⁶. Ruslarla yapılan anlaşma neticesinde Rus

¹³⁹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1622.

¹⁴⁰⁰ BOA, MVL, 79/72.

¹⁴⁰¹ BOA, A. }MKT.MHM., 90/80.

¹⁴⁰² BOA, A. }MKT.UM., 256/73.

¹⁴⁰³ BOA, A. }MKT.MHM., 93/85.

¹⁴⁰⁴ BOA, A. }MKT.MHM., 94/23.

¹⁴⁰⁵ BOA, A. }MKT.MHM., 97/94.

¹⁴⁰⁶ BOA, A. }MKT.MHM., 101/31.

ordusunun Kars'ı tahliye edeceği bildirilirken¹⁴⁰⁷ Kars ahalisine geçici olarak vergi muafiyeti verildi¹⁴⁰⁸.

Ancak bu savaş sonrası ahali oldukça zor duruma düşmüştü. Bu nedenle ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Erzurum'dan yemeklik ve tohumluk zahire toplanırken¹⁴⁰⁹ gerekli ihtiyaçların civarda bulunan mültezimlerden uygun fiyatla temini istendi¹⁴¹⁰.

Gümrü ve Revan taraflarından gönderilen undan vergi alınmazken¹⁴¹¹, ahalden Ruslara esir düşüp kurtulanların Trabzon üzerinden Kars'a ulaşmaları sağlandı¹⁴¹². Muhasara sırasında kışla olarak kullanılan vali konağı ve Taşhan yeniden tamir edildi¹⁴¹³. Tüm bunların yanı sıra anlaşma gereği Rusya, Batum ve Kars'a konsolos tayin etti¹⁴¹⁴.

Kırım savaşı sonrası Rusya'dan Kars'a doğru kısmi göçler yaşandı. Rus tebaasından olup göç eden Müslim ve gayrimüslimler Kars'ta münasip kazalara yerleştirilirken göçler için teşvikte bulunulması istendi¹⁴¹⁵. Kırım savaşının etkisi ile Kars hududundaki kazaların emniyeti amacıyla bölgeye asker sevk edildi¹⁴¹⁶ fakat bu dönemde karışıklıktan faydalanmak isteyenlerin piyasaya sahte kaime sürmeleri devleti zor durumda bıraktı. Çok geçmeden sorumlular bulunup, cezalandırılırken olayı ortaya çıkaran İstintak Ketebesinden Rıza Bey ve yardımcılarına nişan verildi¹⁴¹⁷.

Aynı şekilde Kars ahalisinden olup Rusya'ya ticaret amacıyla giden bazı şahıslar vergiden kaçmak amacıyla gümrük olmayan yerlerden geçtiklerine dair haberler alındı¹⁴¹⁸. Ayrıca Rusya'ya kereste nakledilmesi de yasaklandı¹⁴¹⁹.

1859 yılına gelindiğinde ahali hala muhasaranın etkisinden kurtulamamıştı. Devlet tarafından ahaliye gerekli kolaylık gösterildi ve öngörülen verginin sadece

---

¹⁴⁰⁷ BOA, HR.MKT., 156/3.

¹⁴⁰⁸ BOA, İ.DH., 354/23343.

¹⁴⁰⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 99/85.

¹⁴¹⁰ BOA, A.}MKT.MVL., 83/16.

¹⁴¹¹ BOA, A.}MKT.MHM., 100/24.

¹⁴¹² BOA, A.}MKT.NZD., 194/27.

¹⁴¹³ BOA, A.}MKT.MHM., 102/6.

¹⁴¹⁴ BOA, İ.HR., 137/7110.

¹⁴¹⁵ BOA, A.}MKT.MVL., 93/95.

¹⁴¹⁶ BOA, A.}MKT.MVL., 97/37.

¹⁴¹⁷ BOA, A.}DVN., 132/53.

¹⁴¹⁸ BOA, HR.MKT., 277/35.

¹⁴¹⁹ BOA, MVL, 312/18.

halktan alınmasını geri kalanının servet sahiplerinden karşılanması istendi¹⁴²⁰. Tüm gayretine rağmen Takiyeddin Paşa'nın hakkında bazı söylentiler çıkınca¹⁴²¹ görev yeri değiştirilerek Urfa Mutasarrıflığına atandı¹⁴²².

Ekim ayında vazifeye başlayan¹⁴²³ Takiyeddin Paşa uzun süre bölgede hüküm süren eşkıyalık faaliyetleriyle uğraştı. Gerekli tedbirleri almak adına bölgeye asker istihdamı yapılsa da¹⁴²⁴ sorun tam anlamıyla bir çözüme ulaşamadı. Aneze Arapları ve bazı aşireti reisleri Urfa üzerine yürüyerek halka zulmetmek tehdidinde bulunmuş, kovulmalarına ve bütün uyarılara rağmen bu tehdidi sürdürmüştü¹⁴²⁵. Tehdit ile yetinmeyen aşiret, bu kez de bölge sakinlerinden Milli Aşireti'ne saldırıp hayvan ve eşyalarını çalmaları üzerine aşiretlere karşı askeri bir harekât düzenlendi ve aşiret mensupları kaçmak zorunda kaldılar. Adamlarından yirmi iki hane yakalanarak hapsedildi¹⁴²⁶. Ele geçirilenlerin yargılanmaları istenirken aşirete ait hayvan ve eşyaları Beytülmal'a devredildi¹⁴²⁷. Yapılan mahkeme sonrası yakalananlar kürek cezasına çarptırıldı¹⁴²⁸.

Yaşananlardan sonra bazı mahalli tedbirlerde alındı¹⁴²⁹. Yine her yıl Bağdad tarafından Urfa'ya gelerek ahaliye zulmeden ve Kisi(Kiki) Aşiretine saldırarak eşya ile hayvanlarını gasp eden Şammar şakileri asker ve diğer memurlar tarafından kovularak ahali kurtarıldı¹⁴³⁰.

Tüm bu tedbirlere rağmen 1860 yılının başlarında Takiyeddin Paşa, bu kez de Gazze Arapları ile uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Ahaliye zulmeden¹⁴³¹ bu taifenin teşkilatlanarak Urfa'ya hücumu geçmesi söz konusu olunca askeri tedbirler artırıldı¹⁴³². Gazze Arapları bölgeden uzaklaştırılma sürecinde ele geçirilen malların bir kısmı Takiyeddin Paşa'ya verilirken bir kısmı da hayvan talebinde bulunan zabitanlara

---

¹⁴²⁰ BOA, A. JMKT.UM., 352/78.

¹⁴²¹ BOA, A. JMKT.MVL., 93/76.

¹⁴²² BOA, İ.DH., 431/28509.

¹⁴²³ BOA, A. JMKT.UM., 373/35.

¹⁴²⁴ BOA, A. JMKT.MHM., 172/92.

¹⁴²⁵ BOA, A. JMKT.UM., 391/70.

¹⁴²⁶ BOA, MVL, 754/53.

¹⁴²⁷ BOA, A. JMKT.MVL., 114/18.

¹⁴²⁸ BOA, A. JMKT.MVL., 117/44.

¹⁴²⁹ BOA, İ.MVL., 430/18892.

¹⁴³⁰ BOA, MVL, 755/25.

¹⁴³¹ BOA, A. JMKT.MVL., 119/41.

¹⁴³² BOA, A. JMKT.NZD., 324/39.

dağıtıldı¹⁴³³. Aynı dönemde karışıklık çıkaran Fi'dan aşireti tedip edildi¹⁴³⁴ ve bölgeye tasallut eden Aneze Araplarının defedilmesi amacıyla Takiyeddin Paşa tarafından askeri bir harekât düzenlendi¹⁴³⁵.

İzlediği tutum sayesinde halkın memnuniyetini kazanan¹⁴³⁶ Takiyeddin Paşa'yı zorlayan bir diğer konu ise vergi tahsili oldu. Urfa'nın 1859 yılı nisf vergisinin acilen toplanıp hazineye gönderilmesi istenmiş¹⁴³⁷, ancak verginin fazla geldiği bazı köy ahali Haleb'e firar etmişti. Bu konuda gerekli tahkikatı yapması ve sonuçlarının bildirilmesi emredilmişti¹⁴³⁸.

Bu sırada yerine vekil olarak Urfa Muhasebecisi Seyfi Efendi'yi bırakarak annesini ziyaret amacıyla Haleb'e gitmek için izin isteyen Takiyeddin Paşa'nın bu talebi uygun bulunmazken¹⁴³⁹, Arap eşkıyalarına karşı aldığı tedbir ve başarılarından dolayı¹⁴⁴⁰ 1860 yılının Şubat ayında Rumeli Beylerbeyi payesi uhdesine tevcih edildi¹⁴⁴¹. Ocak 1861'de Haleb'e gitmesi için ruhsat verilen¹⁴⁴² Takiyeddin Paşa, birkaç gün içinde de Şehr-i Zor mutasarrıflığına atandı¹⁴⁴³.

Temmuz ayında görevine başlayan¹⁴⁴⁴ Takiyeddin Paşa, çok geçmeden Şehr-i Zor sancağının önce mülki ve sıhhi işlerde Bağdat valiliğine bağlanması¹⁴⁴⁵ sonra Bağdad'a ilhaki¹⁴⁴⁶ ile kaymakam olarak görevine devam etmiştir¹⁴⁴⁷. Burada da aşiretlerle mücadele eden Takiyeddin Paşa, Şammar aşiretinin ahaliye zarar vermesini önlerken¹⁴⁴⁸ Hemvend Aşireti eşkıyasının gasbettikleri vakıf hasılatını geri almış, suçluları yakalayarak cezalandırmıştır¹⁴⁴⁹. Arap eşkıyalarına karşın tedbirleri arttıran Takiyeddin Paşa'nın yanı sıra bölgeye bir miktar askerde sevk edilmiştir¹⁴⁵⁰. Bu sırada

¹⁴³³ BOA, A. }MKT.MHM., 196/5.

¹⁴³⁴ BOA, A. }MKT.UM., 426/85.

¹⁴³⁵ BOA, MVL, 757/49.

¹⁴³⁶ BOA, MVL, 756/24.

¹⁴³⁷ BOA, A. }MKT.UM., 403/80.

¹⁴³⁸ BOA, A. }MKT.UM., 406/21.

¹⁴³⁹ BOA, A. }MKT.MHM., 191/49.

¹⁴⁴⁰ BOA, A. }MKT.MHM., 195/66.

¹⁴⁴¹ BOA, İ..MMS., 20/864.

¹⁴⁴² BOA, A. }MKT.UM., 448/3.

¹⁴⁴³ BOA, A. }AMD., 93/96.

¹⁴⁴⁴ BOA, A. }MKT.MHM., 226/90.

¹⁴⁴⁵ BOA, A. }MKT.UM., 487/23.

¹⁴⁴⁶ BOA, İ..MMS., 23/1011.

¹⁴⁴⁷ BOA, A. }MKT.UM., 550/45.

¹⁴⁴⁸ BOA, A. }MKT.UM., 505/13.

¹⁴⁴⁹ BOA, A. }MKT.MHM., 270/28.

¹⁴⁵⁰ BOA, A. }MKT.NZD., 413/87.

hakkında zuhur eden söylentilere ithafen bu kötü niyetlilerin ortaya attıkları fikirlere inanılmaması amacıyla dilekçe yazmıştır¹⁴⁵¹.

Mayıs 1863'de Mecîdiyye Nişanı tevcih edilen¹⁴⁵² Takiyeddin Paşa uzun yıllar kaymakamlık görevini sürdürmüştür. 1868 yılında Vezirlik payesi ile onurlandırılmış¹⁴⁵³, birkaç gün içinde de Bağdad Valisi olarak atanmıştır¹⁴⁵⁴.

Bağdad'da İmam Hamza ve Ebu Rakail mevkilerinde telgraf hatlarını tahrip eden aşiretlerin itaat altına alınması ile görevlendirilen Takiyeddin Paşa'dan Hindistan ile muhabereyi sağlayan bu hattın tamir edilip güvenliğinin sağlanması istendi¹⁴⁵⁵. Bir süre sonra uhdesine 6. Ordu Komutanlığı verilen¹⁴⁵⁶ Takiyeddin Paşa, valiliği sırasında Basra Hükümet Konağı ve askeri kışla tamir ettirilirken¹⁴⁵⁷ Kerbela kasabasında bir telgrafhane inşa edildi¹⁴⁵⁸. Erbil'e de telgrafhane yapılacağı masrafların ise halk tarafından karşılanacağını merkeze bildiren¹⁴⁵⁹ Takiyeddin Paşa döneminde bunlara ilaveten yeni bir Mekteb-i Rüşdiyye'de yaptırıldı¹⁴⁶⁰. Ayrıca Basra'da ipek yetiştirilmek için böcek tohumu getirilirken tohumun gümrük vergisinden muaf olduğu tarafına bildirilmiştir¹⁴⁶¹.

Nisan 1869 tarihinde Adana valiliğine getirilen Takiyeddin Paşa, iki yıl kadar burada görev yapmıştır¹⁴⁶². Hakkında bazı şikâyetlerin vuku bulması¹⁴⁶³ nedeniyle olmalı ki 1871'de¹⁴⁶⁴ azledilen Takiyeddin Paşa, Ocak 1873 tarihinde Konya valisi olarak görevlendirilir¹⁴⁶⁵. Ancak birkaç ay sonra bu kez de Edirne Valiliğine getirilir¹⁴⁶⁶ ve haftasına Sivas valisi olur¹⁴⁶⁷.

---

¹⁴⁵¹ BOA, MVL, 760/40.

¹⁴⁵² BOA, İ.DH., 506/34478.

¹⁴⁵³ BOA, İ.DH., 573/39913.

¹⁴⁵⁴ BOA, A. JMKT.MHM., 406/47.

¹⁴⁵⁵ BOA, A. JMKT.MHM., 411/89.

¹⁴⁵⁶ Sinan Kunalp, *Son Osmanlı Ricali*, s.17.

¹⁴⁵⁷ BOA, A. JMKT.MHM., 421/95.

¹⁴⁵⁸ BOA, İ.DH., 581/40485.

¹⁴⁵⁹ BOA, A. JMKT.MHM., 426/19.

¹⁴⁶⁰ BOA, A. JMKT.MHM., 425/66.

¹⁴⁶¹ BOA, A. JMKT.MHM., 432/30.

¹⁴⁶² Sinan Kunalp, *Son Osmanlı Ricali*, s.25.

¹⁴⁶³ BOA, HR.SYS., 2821/59.

¹⁴⁶⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1622.

¹⁴⁶⁵ BOA, İ.MMS., 45/1890.

¹⁴⁶⁶ BOA, İ.DH., 665/46346.

¹⁴⁶⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1622.

Göreve başlamasının akabinde Sivas ve kazalarında telgraf hattı ve telgrafhane çalışmaları başlar. Mayıs ayında Sivas-Erzincan telgraf hattının Zara kasabasına bağlanması ve makine konulması emri gelir¹⁴⁶⁸. Temmuz ayında Sivas Sancağı'na tabi Tenos, Aziziye, Gürün ve Darende kazalarında ahalinin de katkıları ile birer telgrafhane inşası talep edilir¹⁴⁶⁹. O dönemde Hükümet Konağı içinde ki asakir-i şahaneye mahsus koşulların tamirinden vazgeçilerek Taşhan'ın kiralınmasına¹⁴⁷⁰ karar verilir ve bu gerçekleştirilir¹⁴⁷¹. Ankara'da başta olmak üzere Orta Anadolu'yu etkileyen büyük kıtlık yaşanan kıtlık devam etmektedir. Sivas vilayetinin kuzeybatısında bulunan Amasya ve Zile'de kıtlık bölgesine dâhildir. Bu olay karşısında Sivas, İstanbul, Kütahya, Çorum vb. Ankara'ya şehirlerden un yardımı yapıyordu. Kıtlık nedeniyle göç eden halkla birlikte nakliyecilerin bir kısmı da Sivas, Halep, Diyarbakır ve Toroslar tarafına geliyordu. Ankara vilayeti ise zahireyi Sivas'tan getirecek deve bile bulamıyordu. Yoğun yaşanan iç göçlerden Sivas'ta nasibini alıyordu. Ankara'ya gönderilmesi planlanan çerkez muhacirlerin kıtlık nedeniyle Ankara'da yer ve iâşe bulunmadığı söylenerek Ankara vilayeti tarafından Sivas'a yollanması istenmişti. Ancak verilen cevap yazısında yakın zamanda Sivas'a iki bini aşkın muhacir gönderildiğinden bu talep reddedilmişti. Durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine mayıs ayında Sivas, Kastamonu, Konya ve Bursa'dan acil un yardımı yapılması buyruldu¹⁴⁷². Sivas'tan da zahire toplanıp Ankara'ya gönderilir¹⁴⁷³. Sivas'tan yaklaşık olarak “yüz bin kıyye buğday” gönderildi¹⁴⁷⁴. 1874 yılında görevinden ayrılan Takiyeddin Paşa, Ekim ayında Hicaz Valisi olarak atanır¹⁴⁷⁵.

Hicaz'da bulunduğu sürede birçok işi birden yapmak zorunda kalan Takiyeddin Paşa, bölgeye ulaştığında ilk işi Haremeyn çevresinde eşkıyalık yapan Arap kabilelerini itaat altına almaya çalışmak oldu¹⁴⁷⁶. Aynı zamanda Bağdad için zahire toplanırken¹⁴⁷⁷, diğer yandan Hicaz'a tohum sevkiyatı gerçekleştirmek istendi¹⁴⁷⁸. Takiyeddin Paşa döneminde Mekke mücavirlerinden Sahhaf Seyyid Abdullah Nureddin Efendi'ye, kitap

¹⁴⁶⁸ BOA, A. }MKT.MHM., 453/93.

¹⁴⁶⁹ BOA, A. }MKT.MHM., 461/44.

¹⁴⁷⁰ BOA, ŞD., 610/4.

¹⁴⁷¹ BOA, A. }MKT.MHM., 467/67.

¹⁴⁷² Yener Bayar, “ 1873-1875 Orta Anadolu”, s.13,36,47,53.

¹⁴⁷³ BOA, A. }MKT.MHM., 469/30.

¹⁴⁷⁴ Yener Bayar, “ 1873-1875 Orta Anadolu”, s.48.

¹⁴⁷⁵ BOA, İ..DH., 690/48246.

¹⁴⁷⁶ BOA, A. }MKT.MHM., 478/82.

¹⁴⁷⁷ BOA, A. }MKT.MHM., 478/99.

¹⁴⁷⁸ BOA, Y..PRK.UM., 1/14.

basamak üzere Matbuat Nizamnamesi' ne uymak şartıyla bir matbaa açmasına ruhsat verildi¹⁴⁷⁹ Takiyüddin Paşa yaptıkları ile halkın gönlünü kazanmayı başardığını gönderilen mazbatalardan anlaşılmaktadır¹⁴⁸⁰.

Görevinden ayrılan Takiyüddin Paşa bir kez daha Bağdad valiliğine getirildi¹⁴⁸¹. Bu tayin üzerine Takiyeddin Paşa'nın maaşına zam yapılması ve Musul Sancaklarının Bağdad'a ilhak edilmesi talep edildi¹⁴⁸².

Takiyeddin Paşa Bağdat'ta bulunduğu süre zarfında pek çok durumla birden baş etmek mecburiyetinde kaldı. Bunlardan ilki Hicaz valiliği sırasında düzene aykırı hareketleri ve Vilayet Defterdarına yaptığı hakaretler nedeniyle şikâyet edilmesi durumuydu¹⁴⁸³. İzzeddin Bey'in yürüttüğü tahkikat sonucu bir cezaya çarptırılma da uygulanıp uygulanmadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır¹⁴⁸⁴.

Bir diğer sorun ise Kerbela'ya bağlı kazalardan biri olan Hindiye ve buraya inşa edilen kanal ile seddin tamiri idi. Nəcəf'e su getirmek için kurulan Hindiye Kanalı'nın ilk şekli 1780'lerin sonlarında verilmişti. Reşid Paşa ve Mithad Paşa zamanında bazı çalışmalar yapılırken su akışının sınırlandırmak amacıyla kanal kaynağına bir sed yapılmıştı. Ancak sonraları seddin yıkılması ile devlet zarara uğrayınca Takiyeddin Paşa döneminde çalışmalar yeniden başladı¹⁴⁸⁵. Yine aynı dönemde Bağdad Köprüsü¹⁴⁸⁶ ile Hille'de ki Şitakiye Köprüsü'nün¹⁴⁸⁷ tamiri söz konusu olurken Bağdad'tan Padişah için hayvan gönderilmesi istenmiştir¹⁴⁸⁸.

1884 yılına kadar valilik görevine devam eden Takiyeddin Paşa, adım adım izlediği Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynayan¹⁴⁸⁹ Süleyman Paşa hakkında Mabeyn'e şifreli bir telgraf çeker, bu telgrafta Süleyman Paşa'yı ahali arasında fesatçılık yaparak yönetimi zor duruma düşürmek ile suçlar ve başka yere naklini ister. Bu telgraf sonrası ne yapıldığı bilinmemekle birlikte isteklerinin dikkate

¹⁴⁷⁹ BOA, MF.MKT., 39/58.

¹⁴⁸⁰ BOA, İ..DH., 736/60303.

¹⁴⁸¹ BOA, Y..PRK.AZJ., 3/96.

¹⁴⁸² BOA, Y..PRK.UM., 4/7.

¹⁴⁸³ BOA, Y..A...RES., 6/54.

¹⁴⁸⁴ BOA, ŞD., 2419/20.

¹⁴⁸⁵ BOA, DH.MKT., 1353/21; Ahmet Köksal, "Giritli Sırrı Paşa'nın Bağdat Valiliği", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.14, S.1, Yaz 2014, s.197-236, s.201.

¹⁴⁸⁶ BOA, İ..ŞD., 51/2869.

¹⁴⁸⁷ BOA, İ..ŞD., 52/2901.

¹⁴⁸⁸ BOA, Y..PRK.UM., 4/8.

¹⁴⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Paşa*, Türk Büyükleri Dizisi, Süleyman Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.8.

alınmadığı anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁰. Bir süre sonra valilik görevinden ayrılan Takiyeddin Paşa, 1887 yılında emekli olur¹⁴⁹¹. İki yıl sonra ise özel memuriyet görevi ile Hicaz'a gönderilir. Mekke Emiri ile Hicaz Valisi arasındaki sorunu tahkik için görevlendirilen¹⁴⁹² Takiyeddin Paşa, dönüşünden birkaç ay sonra 1893 yılında vefat eder¹⁴⁹³ ve Eyüp'e defnedilir.

Devlet adamlığının yanında şair ve kâtip olan Takiyeddin Paşa sert mizaçlı, âlim, fazıl ve büyük servet sahibidir. Kardeşleri Hüseyin Paşa, İhsanullah Efendi ve Mekke Payeli Ataullah Efendi'dir¹⁴⁹⁴. Vefatından bir yıl önce oğlu Abdullah Bey'in Mekteb-i Harbiyye zadekan sınıfına kaydı kabul edilmiştir¹⁴⁹⁵.

Tablo 30. Mehmed Takiyeddin Paşa

TARİH	YER	GÖREV
1849	Haleb	Müftü
1856	Kars (Mîr-i mîrân)	Mutasarrıf
1859	Urfa	Mutasarrıf
1861	Şehr-i Zor	Mutasarrıf /Kaymakam
1868	Bağdad	Vali
1869	Adana	Vali
1873	Konya	Vali
1873	Edirne	Vali
1873	Sivas	Vali
1874	Hicaz	Vali
1880	Bağdad (2)	Vali
1893	Hicaz	Memur

18- Mustafa Süreyya Paşa

Gümrükçü Osman Paşa'nın oğlu¹⁴⁹⁶ olan Mustafa Paşa, Meclis-i Vala Tahrirat Odası kâtibi iken Amedi Odasına tayin edilmiştir¹⁴⁹⁷. Ağrıboz'un İstifa kazasında¹⁴⁹⁸ görev yapan Mustafa Paşa'ya Mütamayız Nişanı verilmiştir¹⁴⁹⁹. Selanik'teki başbozuk askerlerin hareketlerini tahkik etmek için görevlendirilirken tahkikatı sonucu elebaşları cezalandırılmıştır¹⁵⁰⁰.

¹⁴⁹⁰ Fethi Tevetoğlu, *Türk Büyükleri*, s.65.

¹⁴⁹¹ BOA, DH.MKT., 1459/105.

¹⁴⁹² BOA, İ.HUS., 5/70.

¹⁴⁹³ BOA, DH.MKT., 27/45.

¹⁴⁹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1622.

¹⁴⁹⁵ BOA, Y..PRK.ASK., 79/72.

¹⁴⁹⁶ BOA, HR.MKT., 27/84.

¹⁴⁹⁷ BOA, İ..MVL., 68/1296.

¹⁴⁹⁸ BOA, HR.MKT., 27/84.

¹⁴⁹⁹ BOA, A.}TŞF., 9/21.

¹⁵⁰⁰ BOA, A.}MKT.MVL., 71/66.

Eylül 1856 yılında Kudüs Mutasarrıflığına getirilince¹⁵⁰¹ rütbesinin selefine göre aşağı olmaması için rütbesi Rumeli payeliğine yükseltildi¹⁵⁰². Uhdelerini üçüncü dereceden Mecîdiyye Nişanı tevcih edilen¹⁵⁰³ Mustafa Paşa uzun yıllar görevine devam ederken 1858 yılında bozuk olan yolların tamiri için harekete geçti. Yolların düzeltilmesi amacıyla İtalyan mühendis Pierrotti'yi görevlendirdi. Yol üzerine tedbir amaçlı 17 nöbetçi kulesi inşa edilirken, yolun altı saatlik kısmı ahali tarafından yapıldı¹⁵⁰⁴. 1860 yılında hakkında yolsuzluk, rüşvet ve ahaliye zulmettiği gibi şikâyetler zuhur etti¹⁵⁰⁵. İddialar sonuçsuz kalmış olacak ki aynı yıl Gazze ve çevresinde ortaya çıkan eşkıyaları durdurmak için görevlendirildi ve eşkıya taifesinin üzerine giderek asayişini temin etti¹⁵⁰⁶. Bu başarısı nedeniyle kendisine geçici olarak ikinci dereceden Mecîdiyye Nişanı verilmiştir¹⁵⁰⁷.

Altı yıl kadar görevine devam eden Mustafa Paşa, Mayıs 1863'te vezirlik rütbesini alarak¹⁵⁰⁸ Haleb Valiliğine atanır¹⁵⁰⁹ ve bir ay sonra vazifeye başlar¹⁵¹⁰. 1864 yılı içerisinde Cebel-i Seman dışında kalan Sermin, İlbeyli, Bab, Ma'arratü-Mısırın ve Cebbûl nahiyelerinin vilayet merkezine uzaklığı nedeniyle bazı idari sorunlar yaşanmasından dolayı Münbic-i Tahtani ve Bab Kazası Cebbûl Nahiyesi ile birleştirilir¹⁵¹¹.

Bir yandan Haleb'de zuhur eden eşkıyalık faaliyetleri özellikle Gazze urbanından gelen saldırılar ile uğraşmak¹⁵¹² mecburiyetinde kalan Mustafa Paşa, diğer yandan Cebel Tuzlasından tuz çalan aşiret mensuplarının cezalandırılmasıyla ilgilenir¹⁵¹³. Ancak çalışmaları yeterli gelmeyince mezkûr tuzlanın koruma altına alınması¹⁵¹⁴ ve çalınan tuzların temin edilmesi istenir¹⁵¹⁵. Bir süre sonra eşkıya ve asileri nasıl durduracaklarına dair 5. Ordu müşîri, Şam ve Sayda valisi ile bir araya

¹⁵⁰¹ BOA, A.}DVN., 116/100.

¹⁵⁰² BOA, İ.DH., 368/24387.

¹⁵⁰³ BOA, A.}DVN.MHM., 21/52.

¹⁵⁰⁴ Işıl Işık Bostancı, "XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi'ndeki İmar Faaliyetleri", 38.*ICANAS, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, C.2, Bildiriler, Ankara, 2012,s. 735-744, s.735-736.

¹⁵⁰⁵ BOA, A.}MKT.UM., 391/74.

¹⁵⁰⁶ BOA, A.}MKT.UM., 409/48.

¹⁵⁰⁷ BOA, A.}DVN., 174/19.

¹⁵⁰⁸ BOA, İ..DH., 506/34471.

¹⁵⁰⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1554.

¹⁵¹⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 264/94 .

¹⁵¹¹ BOA, MVL, 770/47.

¹⁵¹² BOA, A.}MKT.MHM., 280/16.

¹⁵¹³ BOA, A.}MKT.MHM., 277/77.

¹⁵¹⁴ BOA, MVL, 771/39.

¹⁵¹⁵ BOA, MVL, 771/40.

gelir¹⁵¹⁶. 1864 yılında Gazze urbanı saldırıları tamamen durdurulurken yine de istihkâmın gerekli olduğu merkeze bildirilir¹⁵¹⁷. Bu sırada Urfa sancağına bağlı olan ve Haleb ve Diyarbakır eyaletleri arasında bulunan bölgede meskûn ahali, Cedgan ve Şemer urbanı eşkiyasının saldırılarından kurtarılır¹⁵¹⁸.

Ayrıca bölgede Zaptiye alayı tertib ve teşkil edilirken¹⁵¹⁹ Haleb'te kritik bölgelere istihkâm inşasına başlanır¹⁵²⁰. Zaptiye alaylarının kurulması ile rahat nefes alan ahali askerlerin Şehri Zor'un ıslahı için gönderilmesi üzerine yine saldırıya uğrar. Askerlerin gitmesini fırsat bilen Mehmed İzzet Ağa namında biri Haleb'e sokularak hayvanları zapt eder ve halkın huzurunu kaçıır. Bunun üzerine sorumluları araştırmak amacıyla bir komisyon kurulmasına karar verilir¹⁵²¹.

1864 yılında gerek eşkiyalık faaliyetlerini durdurmak gerekse yoğunlaşan iskân ve ıslahat faaliyetlerini kolaylaştırmak adına kurulan Derviş Paşa komutasındaki Fırka-i Islahiye ordusu bölgeye doğru harekete geçmiştir. Özellikle Gavurdağı ıslahı için¹⁵²² Belen'de karargâh kuran orduyu ziyarete giden Mustafa Paşa ve Adana Valisi Ali Rıza Paşa bölge ile ilgili bilgilerini aktarırlar¹⁵²³.

Aynı dönemde Basra Telgraf Hattı Haleb'e ulaşırken¹⁵²⁴, hat Divaniye'ye kadar uzatılarak sorumlu memurlar atanır¹⁵²⁵. Ayrıca Mustafa Paşa'nın ve Haleb eşrafının Hazine'ye kaime bağışladıkları teşvik amaçlı gazetelerde yayınlanır¹⁵²⁶. 1865'te Urfa sancağı kaymakamlıkla yönetilmek kaydı ile Haleb'e ilhak edilirken¹⁵²⁷, Ocak 1866'da Mustafa Paşa Haleb Valiliğinden ayrılır¹⁵²⁸.

Temmuz 1866 tarihinde Aydın(İzmir) Valisi olarak atanan¹⁵²⁹ Mustafa Paşa, 1868 yılının başında Meclis-i Vela azalığına tayin edilirken¹⁵³⁰, Mart ayında bu kez de

¹⁵¹⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 294/41.

¹⁵¹⁷ BOA, MVL, 772/28.

¹⁵¹⁸ BOA, MVL, 775/20.

¹⁵¹⁹ BOA, MVL, 774/3.

¹⁵²⁰ BOA, MVL, 774/26.

¹⁵²¹ BOA, A.}MKT.MHM., 327/86.

¹⁵²² BOA, İ.DH., 537/37345.

¹⁵²³ Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", *Akademik Bakış*, C. 5, S. 10, Yaz 2012, s.123.

¹⁵²⁴ BOA, MVL, 860/29.

¹⁵²⁵ BOA, MVL, 771/5.

¹⁵²⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 298/92.

¹⁵²⁷ BOA, MVL, 778/92.

¹⁵²⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1555.

¹⁵²⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 360/53.

¹⁵³⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 397/93.

Hüdâvendigâr Valiliğine getirildi¹⁵³¹. Mustafa Paşa'nın kısa süren valiliği döneminde meskûkât-ı mağşuşe ve kalp akçe kalpazanları ortaya çıkmıştı. Bu konu için görevlendirilen Rüstem Bey'e yardımcı olmasını istenirken¹⁵³² ahalinin ve memurların yardımı ile Bozok ve Tarsus'ta olduğu gibi Bursa'da da Rüşdiye mektebi açıldı¹⁵³³. Temmuz ayında Isparta yangınında zarar görenlere ve Sandıklı kazasında hasar meydana getiren yağmurun mağdurlarına gerekli yardımlar yapıldı¹⁵³⁴. Bozuk olan yolların onarımının yapılması için merkezden mühendis istendi¹⁵³⁵ ve talebe karşılık yolların Tuna Nizamnamesi usulüne göre yapılması, personel ve masraf durumun bildirilmesi Mustafa Paşa'dan talep edildi¹⁵³⁶. Kasım ayında görevden alınan¹⁵³⁷ Mustafa Paşa, Mart 1869'da Şurayı Devlet azalığına getirildi¹⁵³⁸.

1871 yılında ikinci kez Haleb Valiliğine getirilen¹⁵³⁹ Mustafa Paşa, altı ay kadar sonra yeniden Kudüs mutasarrıflığına tayin edildi¹⁵⁴⁰. Ancak buradaki görevi oldukça kısa sürdü. İki ay içinde görevinden ayrıldı¹⁵⁴¹, Ocak 1873'de ise uhdesine ikinci kez Aydın Valiliği tevcih edildi¹⁵⁴².

Mustafa Paşa, göreve başladığında daha önce İzmir'in Klaroz Adası'nda inşasına karar verilen tahaffuzhane¹⁵⁴³ henüz tamamlanmamıştı. Bu nedenle karantina işlerinin yürümesi için tahaffuzhanenin yanına birkaç baraka yapılması istenmişti¹⁵⁴⁴. Mayıs 1873'de Haydarpaşa'dan İzmir'e kadar olan demiryolu tamamlanmış ve açılışı yapılmıştı¹⁵⁴⁵. Bunun yanı sıra İzmir rıhtımında kazıklarla deniz üzerine kahvehaneler

¹⁵³¹ BOA, A. }MKT.MHM., 403/8.

¹⁵³² BOA, A. }MKT.MHM., 410/81.

¹⁵³³ BOA, A. }MKT.MHM., 410/92.

¹⁵³⁴ BOA, A. }MKT.MHM., 412/58.

¹⁵³⁵ BOA, A. }MKT.MHM., 415/42.

¹⁵³⁶ BOA, A. }MKT.MHM., 419/26.

¹⁵³⁷ BOA, A. }MKT.MHM., 426/61.

¹⁵³⁸ BOA, A. }MKT.MHM., 437/28.

¹⁵³⁹ BOA, İ..DH., 633/43996.

¹⁵⁴⁰ BOA, İ..DH., 652/45332.

¹⁵⁴¹ BOA, İ..MMS., 44/1809.

¹⁵⁴² BOA, A. }MKT.MHM., 446/34.

¹⁵⁴³ Tahaffuzhane: Yolculuk sırasında, yolcuları ve personeli arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların sağaltılmaları için, büyük limanlara yakın kıyılarda kurulmuş olan sağlık kuruluşu. Bkz.Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lugat, s.1185.

¹⁵⁴⁴ BOA, A. }MKT.MHM., 449/51.

¹⁵⁴⁵ BOA, A. }MKT.MHM., 454/7.

kurulması¹⁵⁴⁶ üzerine bu konuda nasıl bir muamele yapılacağı hakkında merkezden bilgi istenmiş¹⁵⁴⁷, kahvehanelerin yıkılmasına karar verilmiştir¹⁵⁴⁸.

Mustafa Paşa döneminde İzmir sokaklarının ıslah çalışmaları yapılırken Seraskerliğin teklifi üzerine kale cephanesinin tamiri ile yeni bir karakol ve cephane inşasına karar verilmişti¹⁵⁴⁹. Aynı şekilde Efrenc Gümrüğü iskelesinin tamiri söz konusu olmuştu¹⁵⁵⁰. Tersanelerde yapılacak yeni tezgâhlar içinde Londra'ya sipariş verilmiş¹⁵⁵¹, Burunabad denilen bölgede çam ağaçlarına verilen zararın önlenmesi ve ormanların korunması konusu Mustafa Paşa'ya bildirilmişti¹⁵⁵².

Devletin içinde bulunduğu sıkıntılar ve çoğalan yabancı okullar nedeniyle birçok vilayette olduğu gibi İzmir'de gereken dikkatin gösterilmesi istenirken Müslim çocukların belli kurallara bağlı olarak bu okullara gitmesi ve okulların sık sık teftiş edilmesi emredildi¹⁵⁵³.

Yine Mustafa Paşa'nın vazifesi sırasında gittikçe genişleyen İzmir şehri için bir tramvay istendi. Bunun üzerine Aydın Valiliği gerekli incelemeyi yapmak için görevlendirilirken mühendis Rişar Vitriyo ve R.Vato'nun raporları ile araştırmalar sonucunda sokakların dar olması nedeniyle tramvay işletmeciliğine uygun olmadığına karar verilmiştir¹⁵⁵⁴.

Mart 1874'te görevden ayrılan Mustafa Paşa bir süre mazul kalır ve Mayıs 1876'da Ankara Valisi olarak atanır¹⁵⁵⁵. Kasım 1877'de görevden ayrıldığı anlaşılan Mustafa Paşa'nın yerine Haydar Efendi tayin edilir¹⁵⁵⁶. Çok geçmeden Şubat 1878'de Sivas'a vali olarak gönderilir¹⁵⁵⁷.

Bir buçuk yıl kadar Sivas'ta görev yapan Mustafa Paşa'nın döneminde matbaanın durumu tam bilinmemekle birlikte vilayet gazetesinin kurulduğu

---

¹⁵⁴⁶ BOA, ŞD., 3211/16.

¹⁵⁴⁷ BOA, ŞD., 500/3.

¹⁵⁴⁸ BOA, ŞD., 499/32.

¹⁵⁴⁹ BOA, A.}MKT.MHM., 461/45.

¹⁵⁵⁰ BOA, İ.DH., 674/46922.

¹⁵⁵¹ BOA, A.}MKT.MHM., 460/71.

¹⁵⁵² BOA, A.}MKT.MHM., 464/12.

¹⁵⁵³ BOA, MF.MKT., 13/90.

¹⁵⁵⁴ BOA, ŞD., 2877/31.

¹⁵⁵⁵ BOA, İ.DH., 723/50433.

¹⁵⁵⁶ BOA, İ.MMS., 58/2680.

¹⁵⁵⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1556; Sinan Kunalalp, *Son Osmanlı Ricali*, s.111; BOA, İ.DH., 766/62383.

anlaşılmaktadır¹⁵⁵⁸. Bunun yanı sıra bazı tamir işleri ile ilgilenilir. Ermenilere ait yeni bir mektep yapılmasına karar verilir. Sahip oldukları mektebin dar ve harap olması nedeniyle bu karar alınırken mektebin yapılacağı arazinin hükümetçe satın alınıp Ermenilere devredilmesi uygun bulunur¹⁵⁵⁹.

Yine harap halde bulunan Sivas hapishaneleri tamir edilirken¹⁵⁶⁰ Mekteb-i Rüşdiyesinin de bazı eksikleri ortaya çıkar. Gereken odun ve kömür hükümet tarafından satın alınır ve bir kısmı okul için ayrılan müteferrikadan karşılanır. Kalanının ahali ya da eğitim bütçesinden ödenmesi kararlaştırılır¹⁵⁶¹. Yine okulun tamir masraflarının da halk tarafından karşılanması istenir¹⁵⁶². Mustafa Paşa valilik görevine devam ettiği sırada Temmuz 1879'da vefat eder¹⁵⁶³.

Mustafa Paşa, valide Kethüdası Tahir Paşa'nın damadı¹⁵⁶⁴ ve Hariciye memurlarından Mustafa Şekib Bey'in babasıdır¹⁵⁶⁵. Oldukça tedbirli, dirayetli ve vilayet işlerinden anlayan biridir¹⁵⁶⁶. Sivas'ta vefat ettiği için Feyzullah Paşa gibi günümüzde yerinde olmayan Hacı İzzet Paşa Camisinin bahçesine defnedilir.

---

¹⁵⁵⁸ Horst Unbehaun, "Sivas Vilayetinde Basının Doğuşu", *TÜBİAR*, S. 10, 2001, s.22.

¹⁵⁵⁹ BOA, MF.MKT., 61/66.

¹⁵⁶⁰ BOA, DH.MKT., 1324/66.

¹⁵⁶¹ BOA, MF.MKT., 58/199.

¹⁵⁶² BOA, MF.MKT., 59/4.

¹⁵⁶³ Horst Unbehaun, "Sivas Vilayetinde Basın", s.23.

¹⁵⁶⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1556.

¹⁵⁶⁵ BOA, DH.SAİDd..., 25/297.

¹⁵⁶⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1556

Tablo 31. Mustafa Süreyya Paşa

<i>TARİH</i>	<i>YER</i>	<i>GÖREV</i>
1845 öncesi	Meclis-i Vala Tahrirat Odası	Kâtip
1845	Ağrıboz-Amedi Kalemi	Kâtip
1856	Kudüs	Mutasarrıf
1863	Haleb	Vali
1866	Aydın	Vali
1868	Meclis-i Vala	Aza
1868	Hüdâvendigâr	Vali
1869	Şurâ-yı Devlet	Aza
1871	Haleb (2)	Vali
1872	Kudüs	Mutasarrıf
1873	Aydın(2)	Vali
1876	Ankara	Vali
1878	Sivas	Vali

SONUÇ

Doğu Roma'nın kıyısında kurulan küçük bir beylikten dünyayı etkileyen büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti, kurduğu yönetsel sistem sayesinde altı asır yerini korumayı başarmıştır. İnan, Bizans ve kendinden önceki Türk Devletlerinin teşkilat yapılarından feyz alan Osmanlı, fethettiği toprakların idari sistemlerini de kendi bünyesine katarak oldukça fonksiyonel bir yönetim biçimi ortaya koymuş ve köklü bir devlet haline gelmiştir. Devletin genel yapısı mercek altına alındığında taşra sistemindeki merkezîyetçilik göze çarparken devletin otoritesine bağılı olarak dalgalanmalarda yaşanmıştır.

Başlangıçta temel idari birim sancak iken toprakların genişlemesiyle birlikte eyalet sistemine dönülerek daha ileri düzeyde bir idare şekli benimsenmiştir. Devletin gücüne paralel olarak eyaletlerin başında bulunan yöneticilerin yetki ve sorumlulukları da farklılaşmıştır. Klasik dönemde taşra sisteminin mülki amiri olarak atanan beylerbeyi affedilmeyecek bir cürüm işlemedikten sonra uzun yıllar görevde kalmış ve eyaletlerde vekil-i saltanat olduklarından çok geniş yetkilerle donatılmışlardı. Merkezi otoriteye dayanan taşra sistemini XVII. yüzyıla kadar koruyan devlet, otoritesinin zayıflamasıyla birlikte askeri, siyasi ve mali açıdan güç kaybetmeye başlamıştı. Bu durumun taşraya yansması sonucunda merkez, taşra üzerindeki kontrolünü yitirmişti. XVIII. yüzyıla doğru beylerbeyi tabirinin yerini vali alırken çözülme yaşanan taşra teşkilatında değişikliklere gidildi. Valilerin yetkileri kısıtlanarak, görev süreleri bir yıl ile sınırlandırıldı. Ancak eyaletlerde kısa süre görev yapan valiler yönetim üzerinde hâkimiyet kuramadıkları anlaşılınca idareciler yeni reformlar yapmanın gerekliliğini kavradı. Tanzimat'ın ilanıyla başlayan düzenlemeler 1921 yılına kadar devam etti.

Taşrada yeniden kontrolü sağlamak adına yapılan düzenlemeler sonucunda kimi zaman valilerin yetkileri arttırılırken kimi zaman eyaletlerde bulunan meclislerin fonksiyonları genişletilerek valiler otorite altına alınmaya çalışılmıştır. Birbirine zıt gibi görünen bu uygulamalar taşra sistemini düzeltmek adına peş peşe yürürlüğe sokulmuş, yeni değişiklikler bir öncekinin sonucuna göre şekillenmiştir. Nizamnameler dönemi olarak nitelendirilen zaman zarfında taşrada istenilen sonuca ulaşıncaya kadar yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Kuşkusuz bu durumdan en çok etkilenen valiler olmuştur. Klasik çağda geniş yetkilere sahip ve askeri yönü ağır basan valiler Tanzimat'ın ilanıyla birlikte sivilleştirilmeye çalışıldı. Tanzimat'la valilerin yetkileri kısıtlanarak devlete bağlılıkları arttırılmaya çalışılırken aylıklı birer memur haline getirildiler. XIX. yüzyılın ortalarına doğru askeri ve mülki idare birbirinden ayrılmaya başladı. 1864 Vilayet Nizamnamesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerle beraber taşra teşkilatı yeniden şekillendirilerek vilayet yönetimi içerisinde yer alan her kademedeki memurun görev tanımı yapıldı. Bu reformların genel amacı taşra yönetiminde ve özellikle valiler üzerinde merkezi otoriteyi arttırmak olsa da kurulan meclisler sayesinde yerel yönetimlerin güçlenmesine zemin hazırladı.

Bu doğrultuda ele alınan Sivas Vilayet Yönetimi'nde 1848-1878 yılları arasında 19 kez vali değişikliği yapılmış olmakla birlikte sadece iki kişi hariç ortalama görev sürelerinin bir buçuk yıldan daha az olduğu tespit edilmiştir. Atanmasının ardından kısa sürede valilerin Sivas'tan ayrılmasının pek çok nedeni olsa da özellikle taşra teşkilatında yapılan değişimlerinde etkisinin gözardı edilmemesi gerekmektedir. Bunun dışında görevden ayrılma nedenlerine bakarsak becayış ile başka vilayete gittiklerini veya şikâyetler üzerine azledildiklerini, birkaç valinin ise görev sırasında vefat ettiğini ya da emekliye ayrıldığını görmekteyiz.

Kısıtlı bilgilere ulaşılabilecek gibi görünmesine rağmen birçok ayrıntıya rastlamak mümkün olmuştur. Bir valinin devlet hizmetine girmesiyle başlayan süreç, valinin atanmadan önceki ve sonraki görev yerleri, icraatları, azledilme nedenleri, şikâyete yol açan davranışları, halkın valinin yönetimiyle ilgili tutumu gibi detayları yakalamamızı sağlamıştır.

Elde edilen veriler ışığında 1848-1878 döneminde Sivas valisi olarak atanan kişilerin vezir ya da vezirlikle denk bir rütbeye sahip ve deneyimli kişilerden seçildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca devlet hizmetinde yer alan kişilerin akrabası olan veya yerel ayan ailelerine mensup valiler çoğunluktadır. Bunun yanında bireysel olaylar dışında genelde aşiret, eşkıya ve muhacir sorunları ile uğraşmak zorunda kalan Sivas Valileri, Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamada da aktif rol oynamışlardır. Her ne kadar Sivas ile konuyu sınırlandırsak da beklenenden daha fazla bilgiye ulaşılabilecek verilerle karşılaşılmış, bu durum ise yeni çalışmalar için ilham kaynağı olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babialı Evrak Odası (BEO): 125/9368, 787/58951, 1295/97089.

Cevdet Askeriye (C..AS.): 1223/54931, 560/23507, 99/4515, 1182/52727.

Cevdet Dâhiliye (C..DH.): 150/7462, 277/13841, 121/6015, 53/2620, 300/14968, 235/11702, 48/2377, 115/5705, 47/2310, 107/5304, 153/7632, 156/7756, 162/8066, 113/5647, 31/1550, 35/1725, 22/1099, 295/14722, 86/4275.

Cevdet İktisad (C..İKTS) : 27/1350.

Cevdet Maliye (C..ML.): 691/28317, 381/15662.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.): 1310/4, 1310/82, 1459/105, 27/45, 1353/21, 1324/66, 2766/67.

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi (DH.SAİDd...): 10/63, 25/297.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT.): 13/59, 20/46, 21/2, 47/6, 54/20, 54/49, 45/24, 172/78, 94/17, 43/86, 65/11, 21/17, 156/3, 277/35, 27/84.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.): 1335/33, 2821/59.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 1320/51503, 474/23209, 1570/12, 290/17368, 667/32508, 611/29979, 1060/43576, 1028/42819, 477/23372, 449/22342, 48/2305, 48/2308, 400/21021, 1548/5, 1005/42136, 476/23352, 761/35947, 1550/50, 1554/15, 1562/8, 870/38713, 843/37891, 890/39338, 903/39682, 296/17607, 355/19947, 311/18349, 1288/50005, 1641 /12, 530/26108, 756/35709, 1307/50985, 323/18920, 1440/59160, 1641/20, 1648/58.

İrade-i Dâhiliye (İ..DH.): 145/7469, 145 /7464, 77/3817, 232/13974, 111/5607, 273/17129, 558/38857, 745/60921, 165/8699, 220/13045, 470/31471, 470/31497, 517/35233, 515/35079, 296/18704, 559/38946, 281/17647, 356/23511, 591/41128, 682/47559, 758/61890, 908/72135, 459/30490, 642/44692, 650/45218, 654/45527, 663/46170, 707/49535, 716/50063,

586/40800, 600/41801, 617/42983, 622/43231, 645/44861, 645/44865,
650/45218, 658/45757, 665/46346, 689/48133, 694/48567, 706/49446,
707/49535, 524/36105, 545/37892, 565/39366, 590/41100, 622/43246,
621/43182, 622/43273, 666/46363, 709/49664, 712/49790, 723/50435,
723/50440, 722/50406, 716/50052, 741/60560, 354/23343, 431/28509,
506/34478, 573/39913, 581/40485, 665/46346, 690/48246, 736/60303,
506/34471, 537/37345, 633/43996, 652/45332, 674/46922, 723/50433,
368/24387, 317/20524, 256/15776, 766/62383, 784/63736.

İrade Hariciye (İ.HR.): 204/11742, 217/12609, 249/14784, 218/12650, 263/15789,
272/16396, 137/7110.

İrade Hususi (İ.HUS.): 5/70.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 6/193, 6/202, 26/1135, 16/686, 4/137, 19/827,
133/5692, 45/1890, 57/2660, 42/1702, 30/1274, 60/2825, 20/864, 23/1011,
45/1890, 44/1809, 58/2680, 18/810.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.): 104/2282, 56/1076, 82/1656, 204/6499, 58/1102,
293/11798, 279/10891, 110/2552, 365/16003, 65, 478/21632, 516/23241,
496/22445, 117/2875, 549/24644, 148/4177, 550/24683, 582/26114, 564/26342,
430/18892, 68/1296.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.): 67/3923, 67/3958, 67/3959, 67/3960, 67/3978, 72/4227,
66/3880, 68/3982, 42/2231, 30/1447, 51/2869, 52/2901.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT.): 13/90, 3/129, 4/30, 20/144, 19/84,
19/65, 39/58, 61/66, 58/199, 54/9.

Meclis-i Vala Evrakı (MVL): 483/113, 197/87, 311/35, 751/48, 185/10, 244/47,
253/39, 273/10, 228/19, 227/50, 269/23, 277/20, 292/27, 840/38, 24/17, 88/54,
576/80, 574/30, 581/6, 821/30, 409/31, 573/36, 578/25, 586/103, 610/15,
155/30, 730/35, 750/22, 295/15, 646/13, 688/31, 675/82, 714/10, 421/69,
655/24, 661/70, 669/11, 466/45, 637/51, 711/13, 165/76, 578/75, 718/81,
721/96, 722/14, 723/9, 218/68, 724/22, 725/22, 723/78, 422/2, 725/17, 511/112,
512/1, 725/24, 725/77, 727/57, 737/70, 1047/159, 1057/29, 740/57, 1057/27,
738/109, 567/2, 567/8, 740/22, 1047/112, 750/70, 628/37, 754/60, 635/5,

407/61, 1019/41, 1020/5, 1067/2, 1059/23, 1032/155, 79/72, 312/18, 754/53, 755/25, 757/49, 756/24, 760/40, 770/47, 771/39, 771/40, 772/28, 775/20, 774/3, 774/26, 860/29, 771/5, 778/92, 578/21, 266/61, 292/6, 120/1, 624/61, 289/54, 270/44.

Sadaret Amedi Kalemî (A.)AMD): 8/62, 32/21, 39/8, 46/67, 48/83, 43/15, 2/62, 39/24, 16/80, 51/74, 47/51, 51/49, 32/16, 52/54, 54/2, 19/29, 20/31, 33/35, 38/65, 58/37, 27/47, 41/9, 44/20, 46/61, 90/10, 45/51, 93/96, 65/19, 62/79, 52/56, 7/36, 31/44.

Sadaret Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.){DVNSMHM.d...): 80/7.

Sadaret Bab-ı Asafî Divan-ı Mühimme Kalemî (A.)DVN.MHM.): 6/35, 8/4, 8/51, 2/11, 3/12, 13/87, 28/36, 3/21, 10/10, 19/51, 13/87, 21/28, 1/65, 2/43, 2/87, 5/100, 10/73, 10/81, 29/75, 14/25, 6/47, 10/40, 14/32, 17/80, 21/32, 6/56, 3/15.

Sadaret Divan Kalemî (A.)DVN.): 16/68, 43/73, 19/70, 23/100, 18/18, 30/78, 25/56, 109/84, 13/49, 97/44, 88/53, 61/56, 114/19, 95/21, 97/83, 13/87, 181/79, 101/23, 149/60, 111/42, 118/42, 123/83, 116/96, 119/1, 102/34, 93/20, 95/51, 140/39, 38/5, 47/42, 88/44, 104/78, 135/66, 104/55, 154/53, 97/79, 132/53, 116/100, 174/19, 151/27, 124/40.

Sadaret Divan Mukavelenamer (A.)DVN.MKL.): 76/9.

Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmaları (A.)MKT.MVL.): 28/64, 76/56, 2/12, 80/29, 84/48, 83/4, 121/55, 78/64, 84/94, 98/89, 147/29, 93/21, 90/8, 83/16, 93/95, 97/37, 93/76, 114/18, 117/44, 119/41, 71/66, 92/89.

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme (A.)MKT.MHM.): 188/56, 756/53, 756/82, 94/37, 69/5, 114/20, 390/10, 429/38, 154/14, 151/9, 150/94, 175/64, 175/78, 176/4, 188/94, 189/47, 182/70, 761/28, 189/74, 193/94, 197/4, 198/32, 169/47, 249/29, 287/90, 756/87, 94/68, 104/39, 373/82, 255/58, 239/34, 249/43, 254/17, 254/41, 261/51, 384/31, 399/85, 425/93, 271/15, 279/15, 649/96, 285/81, 286/1, 272/18, 265/26, 272/26, 330/40, 281/77, 302/20, 310/83, 340/63, 359/59, 396/27, 312/48, 341/94, 342/37, 348/18, 382/19, 23/62, 47/64, 348/19, 349/9, 360/67, 356/26, 98/17, 141/73, 149/18, 152/80, 164/59, 282/1, 391/74, 389/31,

419/12, 783/64, 388/24, 388/53, 398/98, 415/7, 453/7, 431/79, 421/85, 140/27, 313/94, 406/82, 417/56, 472/60, 372/67, 390/69, 423/1, 436/95, 47/34, 253/87, 258/74, 265/74, 293/1, 350/3, 347/58, 353/90, 360/56, 381/34, 363/9, 363/34, 395/84, 397/43, 452/99, 466/22, 475/15, 475/68, 90/80, 93/85, 94/23, 97/94, 101/31, 99/85, 100/24, 102/6, 172/92, 196/5, 191/49, 195/66, 226/28, 270/28, 406/47, 411/89, 421/95, 426/19, 425/66, 432/30, 453/93, 461/44, 467/67, 469/30, 478/82, 478/99, 264/94, 280/16, 277/77, 294/41, 327/86, 298/92, 360/53, 397/93, 403/8, 410/81, 410/92, 412/58, 415/42, 419/26, 426/61, 437/28, 446/34, 449/51, 454/7, 461/45, 460/71, 464/12, 397/97, 264/9, 38/63, 317/78, 313/94, 368/74, 249/6, 176/8, 88/48, 73/9, 340/92, 293/10.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.)MKT.NZD.): 274/40, 416/51, 225/36, 62/38, 67/78, 75/79, 158/10, 147/8, 149/42, 145/47, 29/65, 33/47, 92/53, 115/56, 113/19, 115/56, 191/8, 199/25, 39/57, 166/19, 15/21, 130/51, 114/4, 114/36, 102/82, 310/63, 380/99, 126/70, 176/48, 104/79, 302/65, 76/16, 387/21, 13/84, 57/20, 198/9, 267/99, 266/50, 354/71, 412/28, 194/27, 324/39, 413/87, 33/4, 425/3, 425/21, 318/34, 299/53, 131/71, 374/86, 180/91.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet (A.)MKT.UM.): 94/71, 17/2, 472/27, 12/69, 108/73, 159/20, 162/25, 76/56, 217/25, 237/19, 236/15, 240/14, 474/6, 508/75, 7/1, 32/80, 31/86, 28/29, 106/94, 106/28, 138/59, 66/68, 179/77, 182/94, 191/87, 242/84, 32/20, 33/46, 143/88, 145/99, 152/79, 153/88, 316/9, 353/45, 405/28, 405/29, 139/53, 170/76, 183/13, 8/80, 115/81, 159/56, 159/34, 166/36, 255/26, 189/27, 257/51, 257/47, 203/22, 264/27, 268/41, 322/24, 33/93, 306/7, 337/79, 468/15, 386/5, 397/11, 462/36, 413/6, 502/6, 483/67, 465/60, 484/97, 496/35, 484/25, 484/60, 313/91, 314/4, 324/83, 376/75, 522/45, 530/65, 539/9, 191/65, 311/9, 311/85, 458/98, 333/74, 486/45, 386/5, 473/23, 494/16, 20/99, 20/91, 41/29, 384/10, 389/2, 390/12, 397/88, 114/25, 134/3, 147/100, 196/14, 241/40, 244/93, 256/46, 288/68, 373/5, 481/16, 495/51, 489/7, 571/32, 256/73, 352/78, 373/35, 391/70, 426/85, 403/80, 406/21, 448/3, 487/23, 550/45, 505/13, 391/74, 409/48, 189/100, 491/24, 117/27, 116/20, 354/83, 66/86, 397/79, 355/9, 101/82, 234/74, 231/22, 225/70, 163/64, 223/91, 116/57.

Sadaret Mektubi Kalemi (A.}MKT.):55/76, 168/9, 179/24, 214/54, 226/40, 200/86, 51/98, 27/49, 44/58, 33/39, 44/58, 54/82, 71/44, 112/14, 127/57, 102/70, 29/76, 32/44, 33/61, 51/70, 152/5, 123/88, 123/91, 208/36, 224/17, 188/63, 51/23, 2/43, 51/23, 202/76, 29/90, 135/93.

Sadaret Müteferrik Evrakı (A.}M...): 17/4.

Sadaret Teşrifat Kalemi (A.}TŞF.) : 5/75, 7/46, 8/46, 21/63, 4/33, 8/2, 15/48, 23/71, 10/33, 16/91, 33/78, 15/92, 27/78, 24/85, 8/47, 12/6, 11/25, 9/21, 9/64, 10/71.

Şura-yı Devlet (ŞD.): 2393/5, 2856/28, 280/17, 1782/35, 1782/2, 2886/8, 2456/14, 610/4, 2419/20, 3211/16, 500/3, 499/32, 2877/31.

Yıldız Arzuhal Jurnal (Y..PRK.AZJ.): 9/25, 3/96.

Yıldız Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.): 10/78, 79/72.

Yıldız Esas Evrak (Y..EE..): 84/109, 84/103, 43/38, 70/12.

Yıldız Hususi Maruzat (Y..A...HUS.): 168/105.

Yıldız Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y..PRK.SGE.): 2/43.

Yıldız Resmi Maruzat (Y..A...RES.): 13/7, 6/54.

Yıldız Umumi (Y..PRK.UM..): 1/6, 1/14, 4/7, 4/8.

Birinci El Kaynaklar

Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, *Osmanlı Atlası XX. Yüzyıl Başları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, İstanbul 2003

Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Haz. Ömer Çiftçi, Ankara 2017.

Ibn'ül-emin Mahmut Kemal-Hüseyin Hüsameddin, “*Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri IV*”, Vakıflar Dergisi, Haz. Nazif Öztürk, c. 18, Ankara, 1984, s. 43-54.

Salname-i Vilayet-i Sivas, Buruciye Yayınları, Haz. Ebubekir S. Yücel, c.1, 2, 3, 4, Sivas 2008.

II. ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLERİ

AÇIKEL, Ali, “II Abdülhamid Devri Eğitim Politikası nın Taşraya Yansıması Yozgat Sancağı Örneği”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, s.609-628, 2016.

AÇIKEL, Ali, “Rum Eyaleti”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c. 35, 2008,s. 225-226.

AÇIKEL, Ali, “Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 27, no 2, s. 253 – 265, Aralık 2003.

AKALIN, Durmuş- ŞİMŞEK, Kamuran, “Yemen Valisi Ahmed Muhtar Paşa Dönemi ve Yemen’de Osmanlı İdaresi (1868-1909)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 17, S.34, Bahar 2017, s.5-42.

AKAY, Nimetullah, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34, Yıl: 20, Temmuz–Aralık 2015, s.122-152.

AKTAN, Coşkun Can- DİLEYİCİ, Dilek-SARAÇ, Özgür, “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.8, S. 1, 2003, s.1-25.

AKYILDIZ, Ali- ÖZKAYA, Yücel, “Muhassıl”, *İslam Ansiklopedisi*, c.31, TDV, 2006.

AKYILDIZ, Ali, “Muhtar”, *İslam Ansiklopedisi*, c.31, TDV, 2006, s.51-53.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2012.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı’nda Reform*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

AYAR, Mesut- KILIÇ, Yunus, “Osmanlı’da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, c.17, S.2, Kış 2017, s. 163-181.

AYBAR, Meriç, “Osmanlı Devletinde Kıtık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği”, *Mavi Atlas*, c. 5, S.2, 2017, 474-488.

- AYHAN, Halis- MAVİŞ, Hakkı, “Dârüşşafaka”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.9, 1994, s. 7-9.
- BAY, Abdullah, “Hazine Darzadelerin Vakıf Faaliyetleri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri*, S. 5, 2008, s. 113-138.
- BAY, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Müttegallibe Hareketleri ve Ayanlık*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2007.
- BAYAR, Yener, “ 1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anadolu Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988
- BEKADZE, Iasha, “Osmanlıda Kullanılan Vilayet Tabiri Üzerine”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, c.36, 2017, s. 240-268.
- BİLGİ, Nejdet, “Trablusgarb’a Dair Bir Lahiya”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 3, İzmir 1999, s. 81-112.
- BOSTANCI, Işıl Işık, “XIX. Yüzyılda Filistin Bölgesi’ndeki İmar Faaliyetleri”, 38. ICANAS, *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, c.2, Bildiriler, Ankara, 2012, s. 735-744.
- BOZKURT, Nebi- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Mescid-i Haram”, *İslam Ansiklopedisi*, , TDV, c.29, 1993, s.273-277.
- BOZTEPE, Mehmet, “ Osmanlı Devleti’nin Taşra Yönetimini Şekillendiren “Merkeziyetçilik” Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, Nisan 2013, s. 1-14.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Suriye”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.37, 2009, s. 550-555.
- CANATAR, Mehmet, “Kethüda”, *İslam Ansiklopedisi*, c.25, TDV, 2002, s.332-334.
- ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi”, IX. Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 1153-1161.

- ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim(1826-1839)”, *Bellekten*, c.51, S.201, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.1215-1240.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 1997.
- DEĞİRMENDERE, Muammer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Vali Atamaları (1839-1908 Hüdâvendigâr Vilayeti Örneği)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.43, Ocak 2015, s.101-114.
- DEMİR, Alpaslan, “ Şahıs Adlarından Hareketle Nüfus Hareketleri ve İskân Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı: Sivas Kazası Örneği”, *International Journal of Central Asian Studies*, S.20, s.151-166, 2016.
- DEMİREL, Ömer, “Sivas”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c. 37, 2009, s. 278-282.
- DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleleri*, Sivas İl Kültür Müdürlüğü, Sivas 2006.
- DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK, Ankara, 2000.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi, 33. Baskı, 2017.
- EFE, Ayla, “Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, c. 6, S.22, Yaz 2009, s. 87-113.
- EMECEN, Feridun, “Başbâki Kulu”, *İslam Ansiklopedisi*, c.5, TDV, 2002, s.126-127.
- ERCOŞKUN, Tülay, “Salnamalara Göre Kastamonu Valileri Listesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.54, S.2, 2014, s.365-394.
- GENCER, Ali İhsan, “Ahmed Esad Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c. 2, 1989, s.64.
- GENÇOĞLU, Mustafa, “ 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.2, 2011, s. 29-50.
- GENÇOĞLU, Mustafa, “İşkodra Vilayeti’nin İdari Taksimatı ve Yapısı”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 13, S.3, Eylül 2015, s. 259-290.

- GÜLSOY, Ufuk, “İslahat Fermanı”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.19, s.185-190.
- GÜNAY, Nejla, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- GÜNDOĞDU, Abdullah, “İki Numaralı Şer’iyye Sicili’ne Göre Çorum Kazası’nın Mülki Taksimatına İlişkin Yeni Bilgiler”, *OTAM*, S.3, Ankara 1990, 163-170.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.12, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.366-375.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 83
- İNALCIK, Halil, “Eyalet”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.11, 1995, s.548-550.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul, 2016.
- İPEK, Nedim, ”Kafkaslar’daki Nüfus Hareketleri”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 20, İstanbul 1997, s. 280- 281.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Beylerbeyi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c. 6, 1992.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Enderun”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.11, 1995, s.185-187.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, IRCİCA, 1994, s.139-277.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Osmanlılar”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.33, 2007, s. 502-505.
- KARA, Miyase Koyuncu, “Osmanlı idaresinde bir balkan şehri: Varna (1774-1878)”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.1, S.10, Kış 2015, s. 383-418.
- KARAL, Enver Ziya, “Zarif Paşa’nın Hatıratı”, *Belleten*, c.4, S. 16, 1940, I. Teşrin, s. 443-494.
- KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, XIII. Dizi, S.16, c. 1,2,3,4,5, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KASAP, Murat, *Osmanlı Gürcüleri*, Gürcistan Dostluk Derneği, İstanbul 2010.

- KAYA, Hakan, “Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk - Ocaklık Sistemi”, *Current Research in Social Sciences*, c.2, S.1, 2016, s. 17-26.
- KAYSERİLİ, Alperen, “Erzurum Şehri’nde Yer Adları Üzerine Bir Deneme”, *Coğrafya’ya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:156, 2015 Ankara, s. 653-669.
- KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Yeni Türkiye*, c.31, s. 89-110.
- KILIÇ, Orhan, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, Sayı: 10, s. 119-137 Ankara, 1999.
- KILIÇ, Selda, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.37, c.24, 2005, s. 99-111.
- KIRMIZI, Abdülhamit, *Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016.
- KIZILTAN, Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 26, S. 1, 2006, s. 251-272.
- KOCAASLAN, Murat- ARSLANTÜRK, H. Ahmet,”Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamiratları”, *Turkish Studies*, c. 9, S.1, Kış, 2014, s.271-312.
- KOÇ, Bekir, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.6, S.2, 2007, s.36-50.
- KOÇ, Gülçin, “Sadullah Efendi’nin İlm- i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankarasına Bir Katkı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24, 2008, s.369-392.
- KÖKSAL, Ahmet, “Giritli Sırrı Paşa’nın Bağdat Valiliği”,*Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c.14, S.1, Yaz 2014, s,197-236.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Ferik”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.12, 1995, s. 399.
- KUNERALP, Sinan, “Bir Osmanlı Diplomatı-Kostaki Musurus Paşa”, *Belleten*, XXXIV, TTK, Ankara, 1970, s. 434-435.

- KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali(1839-1922)*, İSİS, İstanbul 1999.
- KUZUCU, Kemalettin, “Ahmed İzzet Paşa’nın Edirne Valiliği”, *Edirne’nin Fethinin 650.Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne, 2012, s.163-184.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Defterdar”, *İslam Ansiklopedisi*, c.9, TDV, 1994, s. 94-96.
- MARUFOĞLU, Sinan, “Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Hizmetler ve Ücretler”, *History Studies -International Journal of History*, c.3, S.3, 2011, s. 267- 283.
- MERT, Özcan, “Çapanoğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.8, 1993, s. 221-224.
- MUMCU, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yayınları Toplumsal Araştırmalar Dizisi 2, 2. Baskı, Mayıs 1986.
- MUŞMAL, Hüseyin, “Konya Ovası Sulama Projesi Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Projeye İlgili İlk Çalışmalar”, *International Journal of Social Science Doi*, c.33, Bahar 2015, s.11-28.
- NAFİZ, Rıdvan- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, Sivas Ticaret ve Sanayi Odası, Haz. Recep Toparlı, Sivas 1998.
- OKUDAN, Muhammet “Sosyal Statülerine Göre Samsun Canik Sancağında Vakıf Kurucuları”, *Birey ve Toplum*, c. 3, S. 6, 2013, s. 173-191.
- ORTAYLI, İlber, “Kadı” *İslam Ansiklopedisi*, c.24, TDV, 2001, s.69-73.
- ORTAYLI, İlber, “Gospodarlık”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, TDV, 1996, s. 115-116.
- ORTAYLI, İlber, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1*, IRCİCA, 1994, s.283-324.
- ORTAYLI, İlber, “Türkiye’de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi”, *Türkiye’de Mülki İdare Sistemi Konferansı*, Türkiye’de Mülki İdare Amirliği, Ed.: K. Fişek, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1976.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilatı ve İdari Tarihi*, Cedit Neşriyat, 2. Baskı, Ankara 2008.

- ÖĞÜN, Tuncay, “Doğu’nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haz. Halit Baş, S. 5, Nisan 2014, s. 153-161.
- ÖKMEN, Mustafa, “Sivas’ta Kentsel Gelişme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 2, S. 1, 2001, s.239-264.
- ÖNEN, Saliha, *Ceride-i Havadis Gazetesi’nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2016.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *İslam Ansiklopedisi*. TDV, c. 31, 2006, s. 377-379.
- ÖRİK, Nahid Sırrı, *Yüzelli Yılın Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Ekicil Yayınevi, 1953.
- ÖSEN, Serdar, “Osmanlı Devleti’nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği”, *SÜTAD*, S.38, Güz 2015, s. 49-68.
- ÖZBOZKURT, Nevin Ünal, “İslam Hukuku’nda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.65, 2016, s. 232-248.
- ÖZCAN, Besim, Bursa Depremleri (2 Mart, 12 Nisan 1855), *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 1999, S. 5, s. 73-118.
- ÖZKAN, Ela, “Harput Valisi Hacı Ahmet İzzet Paşa”, *Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ 2015, s. 469-478.
- ÖZKAYA, Yücel, “Mütesellim”, *İslam Ansiklopedisi*, c.32, TDV, 2006.
- REYHAN, Cenk, “1864 - 1871 Vilayet Nizamnameleri’nde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli”nin Kuruluş Sorunu”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE-TİAV Ortak Yayın, Ankara 2015, s. 51-68.
- SAYDAM, Abdullah, “Trabzon’un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793–1851)”, *Ankara Üniversitesi OTAM*, S.18, 2015, s.285-317.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “*Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)*”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1991.

- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat Dönemi’nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye (1838-1876)”; <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tanzimattayuksekyargi.pdf>
- SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, 3.Baskı, c.1, 2008.
- SÖNMEZ, Serpil, *Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, Doktora Tezi, Ankara, 2015.
- SUBAŞI, Turgut- BAL, Bengü, “Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek’e Yaptığı Muhaberat Ve Telgraf Hizmetleri”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, S.2, 2015, s.37-55.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, c. 1,2,3,4,5,6, İstanbul, Nisan 1996.
- ŞAHİN, Hasan, “Kırım Harbi’nde(1853-1856) Doğu Anadolu Cephesinde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, c.49, Erzurum 2013, s.343-358.
- TEKDEMİR, Aziz, "1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, S. 6, Temmuz 2013, s. 1-19.
- Tenbihnameler, “*Sivas Valisi Halil Rifat Paşa ve Tenbihnameleri*”, 5. Baskı, SİSKAV, Sivas,2011
- TEVETOĞLU, Fethi, “Süleyman Paşa”, *Türk Büyükleri Dizisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.8.
- TORAMAN, Ömer, “Osmanlı Taşra İdaresi: Klasik Dönem”, *Türk İdare Dergisi*, S.437, 2002, s. 191-200.
- TUNCER, Seral, *İdari Teşkilat İlkeleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Eyalet Sistemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.47.
- TURAL, Erkan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa’da Devlet Sistemi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- TURAN, Osman, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.9/4, Ankara, 1951, s. 447-457.

- ULUERLER, Sıtkı, “Osmanlı İnan Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar(1850-1854)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.25, S. 2, s.2, Elazığ, 2015, s. 249-268.
- UNBEHAUN, Horst. “Sivas Vilayetinde Basının Doğuşu”, *TÜBİAR*, S. 10, 2001, s. 9-36.
- USAL, Ahmet, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, 2006.
- YAPICI, Hakkı, “Tarih Boyunca Erzurum’da Meydana Gelen Zelzeleler”, *Mavi Atlas*, S. 5, 2015, s. 14-20.
- YAPICI, Hakkı, “Tarih Boyunca Erzurum’da Meydana Gelen Zelzeleler”, *Mavi Atlas*, S.5, 2015, s. 14-20.
- YAVUZ, Nuri, “Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri”, *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, Yaz 2012, s.113-127.
- YEL, Selma- GÜNDÜZ, Ahmet, “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası’nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla’ya yerleştirilmeleri (1860-1865)”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.3, S. 4, Yaz 2008, s. 950-983.
- YILDIZ, Fatih, *Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011.
- YILDIZ, Musa “Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddin Yeken ve Sivas Hatıraları”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (ed. Şeref Boyraz), Sivas 2007, II, s. 471-484.
- YÜKSEL, Ahmet , “Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış: Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları(1787-1850)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2009, s.15.
- YÜKSEL, Ahmet, “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, c. 1, s. 405-418, 2017.

YÜKSEL, Ahmet, “Tanzimat Bürokratlarının Rumeli’de Eşkıyalıkla İmtihanı”, *Yeni Türkiye*, S.68, s. 3238-3259, Mart-Haziran 2015.

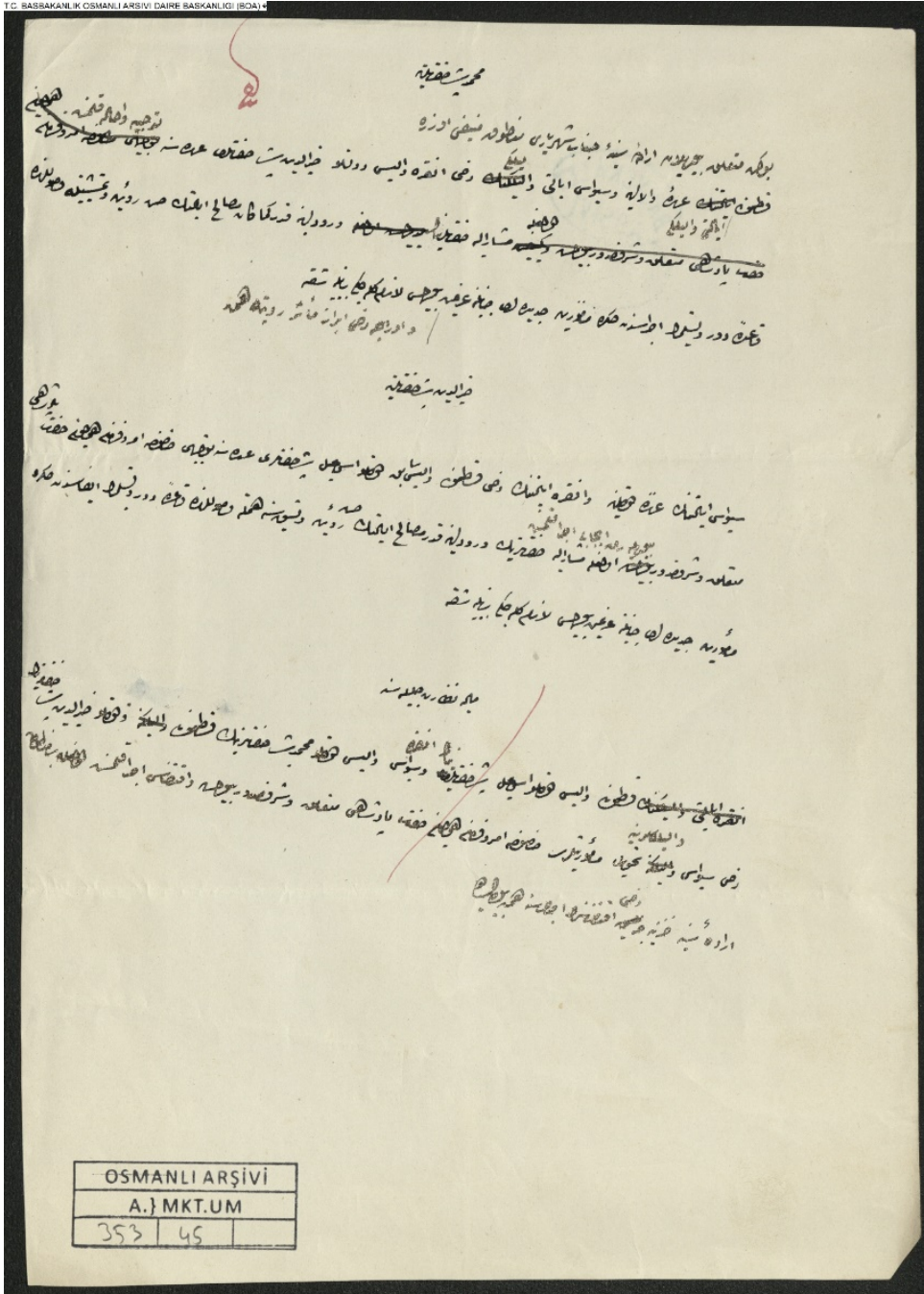

EKLER

Ek 1. Örnek Belgeler ve Çeviriler

A.}MKT.UM., 353/45

A.}MKT.UM., 353/45

Mehmet paşa hazretlerine

Bu gün müteâllik buyrulan irade-yi seniyyeyi cenâbı şehri-yârî mantûku münîf üzere Kastamonu eyaleti valiliği uhde-i vâlâlarına ve Sivas eyaleti valiliği dahi Ankara valisi devletli Hayrettin paşa hazretleri uhdesine tevcih ve ihale kılınmış müşarû'n-ileyh hazretleri vürûdlarına karar kemâ-kân mesâlih-i eyaletin hüsnû rûyet ve temsiliyetle vusûlünde kaide-yi devir ve teslimin icrasından sonra me'mûriyeti cedideleri cânibi ile azîmet ve oraca dahi ibrazı müessiri ruyeti himmet buyrulması lazım geleceği beyanı ile şukka

Hayrettin paşa hazretlerine

Sivas Eyaletinin uhdeyi tevcihine ve Ankara eyaletinin dahi Kastamonu valisi esbâk devletli İsmail paşa Hazretleri uhdesine tevcihi hususu emr ü fermanı hümayun hazreti padişahi müteâllik ve şeref-sudûr buyrularak icâbı icra kılınmış olmakla müşarû'n-ileyh hazretlerinin vürûdlarına kadar mesâlih-i eyaletin hüsnû rûyet ve tesviyesine himmetle vusûlünde kaide-yi devir ve tesellümün ifâsından sonra me'mûriyeti cedideleri ciheti ile azîmet buyrulması lazım geleceği beyanı ile şukka

Maliye nezareti celilesine

Kastamonu valisi devletli İsmail paşa hazretlerinin Ankara ve Sivas Valisi devletli Mehmet paşa hazretlerinin Kastamonu ve devletli Hayrettin paşa hazretlerinin dahi Sivas valiliklerine tahvili me'mûriyetleri hususuna emr ü ferman-ı hazreti padişahi müteâllik ve şeref-sudûr buyrulması ve iktizâsı icra kılınmış olmakla ber mantûk irade-yi seniyye hazinece dahi iktizâsının icrasına himmet buyurmaları diye

Erzurum Valisi sâbık Ethem paşaya

Bu kere müteâllik buyrulan irade-yi seniyye cenâbı padişahî mucibince Erzurum Valiliği uhde-i vâlâlarından sarf ve tahvil olunarak Sivas valisi sâbık devletli Hayrettin paşa hazretleri uhdesine ihâle olunmuş ve hakk-ı devletlerinde olunan rivayet üzerine tahkikâtı lazîmenin icrası zımında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye mazbata odası hülefâsı mütehayyi zatından izzetli Kâmil Efendi me'mûru mahsus tayin kılınmış olmakla halefleri müşarü'n-ileyh hazretleri ile me'mûru muma-ileyhin vüsûllarında icra olunacak tahkikatın hitamından sonra vuku' bulacak işârimıza intizaren tevakkuf buyrulması lazım geleceği beyânı ile şukka

Maliye Nezareti celilesine

Bu kere müteâllik buyrulan irade-yi seniyye-i cenâbı padişahî müktezâ-yı âlîsi üzere Erzurum Valiliği Sivas valisi sâbık devletli Hayrettin Paşa hazretleri uhdesine maaş mahsusu ile tevcih ve ihâle buyrulmuş olmakla mucibince hazinece ifâ-yı müktezâsına himam buyurulmaları diye

Bu dahi Nezareti müşarü'n-ileyhaya

Erzurum Valisi sâbık devletli Edhem paşa hazretlerinin ahvâl-i zımında bir me'mûriyyet ta'yini ve esnâ-yı râhide ve orada müddet-i ikâmetinde vuku' bulacak masarifi mukâbil hazineyi celileden otuz bin guruş itası müteâllik ve şeref-sudûr buyrulan irade-yi seniyye cenâbı padişahî efzâ-yı âlîsinden olarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye mazbata odası hülefâsı mütehayyi zatından izzetli Kâmil Efendi bi'l intihâp tayin kılınmış olmakla ber mantûk irade-yi seniye salifü'z-zikir otuz bin guruş itâsı hususuna himam buyrula diye

A.}AMD., 65/19

Tezkere-i Sâmiye

Maliye Nazırı devletli Şefik Paşa ve hassâdârı rû-yi Hümâyunun Müşiri Reşit Paşa ve Trabzon Valisi Hafız Paşa ve Kastamonu Valisi İsmet Paşa ve Tırhala Valisi Mehmet Paşa ve Şam Valisi Vamık Paşa ve Selanik Valisi Osman Paşa ve Bosna Valisi Hurşit Paşa Sayda valisi Mahmut Nedim Paşa Hazretlerine birinci zabtiyye müşiri devletli İzzet Paşa ve Meclisi valâ azasından Salih Paşa ve Meclis-i Âlîyi Tanzîmât azasından Hıfzı Paşa ve Kürdistan Valisi İzzet Paşa ve Sivas valisi Feyzullah Paşa ve Harput Valisi Mehmet Paşa ve Cezayiri Bahri Sefit Valisi Hamdi Paşa ve Rumeli Mutasarrıfı Mehmet Paşa ve Edirne Valisi Rüstem paşa hazretine dahi ikinci ve Hariciye teşrifatçısı saâdetli Kâmil Bey Efendiye dördüncü rütbelerden bir kıta mecidiyye nişanı ihsan buyrulması hususuna dair Nişan-ı Hümâyün meclisinden tanzim olunan bir kıta mazbata manzur-u ..... cenâb-ı cihân-bânî buyrulmak üzere arz ve takdim kılınmış olduğu ol babda her ne vech ile irade-yi seniyye Hazreti şehinşahi müteâllik ve şeref-sudur buyrulur ise icra-yı mantûk-u münîf ine ibtidar olunacağı beyanı ile tezkere

عسكریاتا خطیرین كتاب

اشبه مذکورہ بہ عسکریری ما لید اور احد و قوم مؤناسی معلوم تاوری اولر حد بیسی والای لری الاعطا و
لوا مذکورک سواس ربط و الحاقی زمانی او طریقی مقدمه اولر مطالعہ علم لری بجا و مواضع صلحہ اولر
و بو خصصہ و اس سواس والیسی متوفی فیصدہ اہ با تا تک کچندہ باب عالیہ نوادر ایردہ تحریراتی اورینم بواللہ
لوا مذکورک سواس الحاقی اور بیوہ فقط مرتبہ اردوی لھا بونک نقلی مقدمہ سواس ذوق
وقوع اولر بعد اشعار تک دخی تمام اجزائے اعتنا ایسی مقدمہ لوا مذکور قائم مقامہ تیرانہ اکیدہ
اجزایوہ طرز و ود والیسی و اولو ایسا خطیرین تحریرات نظیری بالنسبہ بوجہی والی متا الیج
تحریرات نسیار و کیفیت سواس والیسی متا الیج دخی بیادہ و اشعار قطع اولمہ نظر ایجاب
طرحہ عالی سید ایریندہ متا الی سلیم ایسا خطیرین جواب نامہ نظیری لازم کلامی تکر اولمہ
بقا اعادہ قطع اولمہ ^{اور} خطیرین ایسی ^{بابت} اولر ^{مذکور} اولمہ

OSMANLI ARŞIVI
A.)MKT.NZD
180 91

A.}MKT.NZD., 180/91

Ser-asker paşa hazretlerine kenar

İş bu tezkire-i behiyesine ser-askerileri maliye evrakı merkûme müedda'sı malum-u senevari olarak Meclis-i Vâlâya lede'l-itâ vâkıan livâ-yı mezkûrun Sivas'a rapt ve ilhâkı zamanı olmayıp bu babda beyan buyrulan mütealî âlîyeleri becâ ve muvâfık-ı maslahat olduğundan ve bu hususa dair Sivas valisi müteveffâ Feyzullah Paşa'nın geçende Bâb-ı Âlîye tevârüd eden tahrirat üzerine bu aralık liva-yı mezkûrun Sivas'a ilhak edemeyip fakat mürettebat-ı ordu-yu hümâyunun nakli hakkında Sivas tarafından vuku bulacak işaretin dahi tamamı icrasına itina eylemesi zımında liva-yı mezkûr kaim-makamına tenbihatı ekide icrası için Trabzon Valisi devletli paşa hazretlerine tahrirat tasdîri ba-tensip mucibince valiyi müşar'ün-ileyh tahrirat tesyâr ve keyfiyet Sivas Valisi müşar'ün-ileyhe dahi beyân ve iş'âr kılınmış olmasına nazaran îcâbı vech ile tarafı âlî sipeh-dârîlerinden müşar'ün-ileyh Selim paşa hazretlerine cevabname tasdîri lazım geleceği tezkere olunarak leffen iade kılınmış olmakla olbapta irade efendimindir.

Ek 2. Harita ve Resimler

Günümüze kadar gelemeyen ve Sivas Valilerimizden Feyzullah Paşa ile Mustafa Süreyya Paşa'nın defnedildiği Hacı İzzet Paşa Camii¹⁵⁶⁷.

Şekil 1: Hacı İzzet Paşa Camii

Şekil 2: Hacı İzzet Paşa Camii

¹⁵⁶⁷ <http://www.sivas.li/2015/07/izzet-pasa-camisi-yl-1930lar.html>

Şekil 3: Sivas Vilayeti

¹⁵⁶⁸ https://www.houshamadyan.org/fileadmin/houshamadyan/images/content_images/Sivas_vilayet/map/Sepasdia_map_TR.pdf

Harita 18: Sivas Vilayeti

Şekil 4: Osmanlı Vilayetleri

¹⁵⁶⁹ Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, Osmanlı Atlası XX. Yüzyıl Başları, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003.

Esad Ahmed Paşa (Sakızlı)¹⁵⁷⁰

Şekil 5: Esad Ahmed Paşa (Sakızlı)

Ahmed İzzet Paşa¹⁵⁷¹

Şekil 6: Ahmed İzzet Paşa

¹⁵⁷⁰ <http://www.biyografya.com/biyografi/9451>

¹⁵⁷¹ <http://www.izvak.org.tr/?pages,101>

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı Soyadı : Kamer ARSLANBÜKEN

Uyruğu : T.C

Doğum Tarihi ve Yeri : 29.08.1982/Zara/Sivas

EGİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2019